

SRПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. IX св. 1—2

БЕОГРАД 1958

САДРЖАЈ

	Страна
1. <i>А. Белић</i> : Поводом језичких испитивања и излагања нашег часописа	1
2. <i>М. Стевановић</i> : Реченице без развијених главних делова	5
3. <i>Берислав М. Николић</i> : Смиреност Андрићева казивања	24
4. <i>Б. Милановић</i> : О једном глаголском дублету	32
5. Уз чланак Б. Милановића „О једном глаголском дублету“	
I. <i>М. Ситанић</i>	43
II. <i>М. С. Московљевић</i>	44
6. <i>С. Майић</i> : О облику „Србља“	47
7. <i>В. М. Мићовић</i> : Неколико напомена о значењу речи <i>накрјай</i>	54
8. <i>д-р Михаило Павловић</i> : О једном преводу с француског	59
9. <i>Милош С. Московљевић</i> : Деведесетогодишњица проф. О. Брока	69
10. <i>Милија Ситанић</i> : О квантитету једног вокала презентске основе	73
11. <i>Грегур Берих</i> : Како је постала реч курџон	76
12. Језичке поуке	77
13. <i>Уредничкило</i> : Јован Радуловић	80

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Берислав М. Николић

Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА САН

БЕОГРАД
1958

Слог: „Научног дела“, Београд, Вука Караџића 5.
Штампа и повез Графичког предузећа „Академија“, Београд, Космајска 28.

ПОВОДОМ ЈЕЗИЧКИХ ИСПИТИВАЊА И ИЗЛАЖЕЊА НАШЕГ ЧАСОПИСА

Под утицајем нарочитих прилика, а тако исто и потребе да се почетак годишњег излажења нашег листа сложи са почетком године, ова, девета, књига Нашег језика изаћи ће тек почетком ове године и завршиће се са рачунском годином. И у овом новом издању неће излазити јула и августа, као и досада, тако да ће имати и сада десет или, као обично, пет двоструких свезака.

И редакција је реорганизована, имајући сада у свом саставу Уређивачки одбор из којег је издвојен и ужи одбор који ће управљати нарочито техничким пословима. Цео правац рада упућиваће цео Уређивачки одбор на челу са нашим познатим стручњацима А. Белићем, М. Стевановићем, Рад. Алексићем и М. Московљевићем.

Сада се навршило шеснаест година излажења нашег часописа: изашло је седам књига и једна свеска у старој серији до великог другог светског рата и осам књига у новој ери. Његова је садржина била разнолика. Поред чисто језичких питања посвећених структури језика, још се увек велика пажња посвећивала и правилности језика, коју су у своје време толико неговали Вук и Даничић. Али од њихова времена до данас прилике су се знатно измениле. Вук је могао још за живота (од 1850—1864) да слави победу својих начела. Даничић је отпочео, после свршених знатних послова, значајне радове на проучавању историје језика од којих се једно од највећих његових дела, историски речник нашег језика, сада завршава. Тако се завршило једно мучно време рађања и постајања. Вук је тражио да се књижевници врате свом народном језику онако како се он вратио после четири почетне године колебљива држања. И тек се то извршило тада.

Тако се завршио Вуков тежак пут. Са њим се завршило и претходно време новог развитка који се одмах отпочео чим је први задатак, враћање народном језику, извршен.

Од победе која се славила око педесетих година прошлога века до данас прошло је више од сто година. Појавила се богата књижевност Срба и Хрвата, а са њом и знатна еволуција нашег књижевног језика. Тада је било углавном питање употребе народног језика у књижевности. Оно што Вук није могао постићи за првих тридесетак година рада до педесетих година, сем у својим књигама, постигнуто је око 1850-те године: Даничић је од 1847 г. почео да пише научне расправе и књиге народним језиком којем није било замерке; Његош је 1847 издао Горски вијенац, ненадмашну књигу писану народним језиком и дотерану по општим особинама књижевног језика; Бранко Радичевић — испевао је исте године зборник песама, а доцније и продужио, својим војвођанским језиком, позајмљујући нешто речи и из других народних говора, и, најзад, Вук је својим блиставим језиком превео Нови завет. Истина, било је људи који су и до тога времена писали својим народним књижевним језиком (Стерија, Ј. Суботић, С. Милутиновић, д-р Ј. Стејић и многи други); али је код њих била још лабилна граница међу традиционалним језиком (испуњеним словенизмима) и оним чистим језиком који налазимо код Даничића, Бранка, Вука и Његоша и који је Вук стално тражио.

Као да се чудо десило после 1847 године. Наша је књижевност у другој половини XIX века прогледала у правом смислу речи. Почело се писати на свим странама народним књижевним језиком, на народној основи, па су се чак занемаривали и они најопштији Вукови прописи да се пази на „опћениту правилност“. Ње се мало ко држао у прво време. Било је главно да се писци ослободе од свега другог и да пишу оним језиком који је био у њима. Како то да чине, дефинитивно им је показивала литература од 1847 године, у Бранка и Његоша у општим цртама, а у Вука и Даничића и у свима појединостима. Свима је тек сада творачки прозвучао стари Вуков принцип изнесен још до ортографске реформе од 1818 год. — „пиши као што говориш“. Држећи се тако најопштијег, најтежег и најнепосреднијег принципа, писци су доиста почели да пишу као што говоре. Општа правилност била им је споредна брига. Тако је постало неопходно оно исправ-

љање језика које се продужило и до данашњег дана. У томе се знатно успело, али још далеко не потпуно.

Живот је међутим узимао своје. Као и код других народа, наш општи књижевни језик, по својој језичкој садржини, почео се снажно развијати. Почели су се стварати књижевни стилови најразличније врсте. Већ Даничић преводећи Библију створио је библиски стил, Вуков језик почео је добити све више епску боју, а напореда са њим стварао се пословни језик наше књижевности, сажет и слободан, са много особина разговорног језика. Напореда се са њим развија стил научних дела, прозни стил књижевника и поетски стил који је до данашњег дана прошао кроз читаву историју: Бранко — Змај — Војислав — Ракић и сл. И тако се све више развија наш књижевни језик по својој језичкој садржини и у нас и у Хрвата. Његов развитак заслужује да буде свестрано проучен не само према општој правилности, која све више постаје претходна техничка опрема, него и према својим творачким особинама. То је велики захтев садашњости. Истина, поменуте особине почеле су се неједнако развијати у различним нашим књижевним центрима допуњујући се каткада, а каткада и напореда са другим особинама. Али све је то од значаја за данашњи развитак нашег језика јер је постало његов интегрални део.

Има књижевника који добро цртају атмосферу извесног краја износећи говор радних лица својих приповедака и романа и различне њихове говорне навике. Ту и њих често повуче та атмосфера, па се изгуби природна даљина између писца и цртаних призора (Сремац). Свој књижевни језик претвара писац каткада у језик својих личности иако бисмо више волели и у том случају пишчеву језичку индивидуалност. С друге стране, каткада писци стављају у уста својих личности свој књижевни језик до последњих танчина тако да ту престаје свака граница међу њима, само сада у другом правцу. Језик ту једнострано служи књижевном делу.

Нас интересује све то у најразличнијим правцима. И карактеристика самог писца са естетске, стилске и језичке стране, према ономе што он ново и како уноси у наш књижевни језик и као писац и као уметник, и карактеристика његових личности. Међу нашим писцима има их који су имали у знатној мери, сем књижевног талента, и чисто језички таленат, са богатом маштом и творачком снагом (као Дучић), са често знатно јачим језичким талентом од

књижевног (као Шапчанин). Неки су се старали, на свој начин, да свој језик приближе народном (Јанко Веселиновић), и опет други су гледали да своје језику даду извесну класичност (Андрић) итд. Али и то што претставља тако живу и занимљиву материју, што је опште добро наше савремене културе и што је за наш даљи књижевни развитак од великог значаја, — све то не постаје још у довољној мери предмет наших проучавања. Међутим то је стварност о којој се мора водити рачуна и која се мора испитивати и стално научно пратити.

Наша земља у последњој епоси свога развитака, крајем XIX в. и почетком XX, извршила је и значајну револуцију која је одјекнула у свим одељцима њена друштвеног, интелектуалног и материјалног развитака. Све је то дало отпечатак свој и књижевном језику који је тако доживео у извесном правцу и сам своју револуцију.

То су предмети испитивања који су пред нама, који траже своје људе и који траже да буду достојно приказани...

И тако, и код нас као и другде у свету, семантичке студије, стилистичке, лексичке у ширем и ужем смислу речи, тј. и нарочито у вези са животом и социјалистичким преображајем наше земље, поред општих студија о природи и развиту нашег језика, треба да побуде у наших испитивача знатно већу пажњу неголи досада. Јер све је то само даље проучавање језика, његове природе па звале се оне грађењем речи и променом или синтаксом, проширено и удубљено. Каткада су те особине врло танане и тек у главним потезима остварене, али ипак су оне и тада врло знатне за разумевање савременог стања нашег језика и врло карактеристичне за његов даљи развитак. Зато се обраћамо нашим сарадницима да о овоме размисле и око тих питања приону.

Све је то наш толико прослављани језик, и све то треба *Наш језик* да прихвати оберучке. Из тога ће само понићи корист и за даљи расцвет нашег језика и за даљи развитак наше културе.

А. Белић

РЕЧЕНИЦЕ БЕЗ РАЗВИЈЕНИХ ГЛАВНИХ ДЕЛОВА

Врло је распрострањено мишљење да је наука о језику у виду који јој се даје у граматици савременог књижевног језика, у тзв. нормативној граматици, па и у елементарној, — конзервативна наука. У њеној природи очевидно има нешто што наводи на овакво мишљење. Када један, било који језик једном постане књижевним, његове се форме устаљују, настаје и, чврсто укореењена, жива тенденција да се те форме свесно чувају од било каквих промена, које су опет у језику сталне. И они који први себи допусте ма какво мењање тих форми осуђени су да их прогласе непознаваоцима књижевног језика. А граматичарима се, рекло би се, понајтеже мирити с таквом квалификацијом уколико би се на њих односила. И зато су они често догматичари.

На другој се страни предмет ове науке, сам језик, брже мења од предмета ма које друге научне дисциплине. А друкчија грађа захтева ревизију погледа и на тзв. правилност књижевног језика. Осим тога, учење да је граматика наука која нас учи да правилно читамо и пишемо припада давној прошлости. Овим поводом ћемо потсетити само на речи чувеног француског лингвисте Ф. Бриноа, којим он почиње своју врло познату граматику: „La grammaire n'est pas, comme on l'enseignait autrefois, l'art de parler et d'écrire correctement. Cette vieille définition péchait de deux manières: elle était d'abord inexacte et ensuite trop modeste, ce qui est aussi un défaut“¹. Правилност је узредни, а не једини и не главни циљ проучавања језика; она се не остварује наставом једино овога него и наставом осталих предмета, а и другим путе-

¹ Ferdinand Brunot, Précis de Grammaire historique de la langue française. Paris, 1899., p. XXV.

вима. Циљ науке о језику је, међутим, утврђивање језичких законитости, а циљ наставе овога предмета његово упознавање.

Да би се на законитости савременог књижевног језика могао имати правилан поглед у настави, при њихову проучавању се морају узимати у обзир све појаве у језику, тај језик се мора посматрати у целини, заједно са свим променама које су се у њему извршиле до најновијега времена, до дана у којима се о њима говори.

Тако — да одмах пређемо на предмет нашега предавања¹ — при проучавању реченице, ову основну јединицу говора ваља обухватити у свим видовима, не само у њеном класичном облику, са развијеним главним деловима, него је потребно забавити се и структуром реченице без тих делова, у облицима у каквима се она све чешће јавља код савремених писаца. А она је код неких од њих одвећ честа, може се рећи да постаје и манир чак; срећемо је гдекад и тамо где јој нема места, где је излишна, а и необјашњива. Али и сама околност што они који се брину о култури књижевног језика сматрају да би употребу таквих реченица ваљало свести на праву меру — не умањује потребу да се проучи њихова структура и њихова природа.

Ове су реченице, истина, од подавна биле предмет научног интересовања у општој лингвистичкој науци. Само од синтаксичара словенских језика за последњих неколико десетина година посветили су им доста пажње велики руски научник А. А. Шахматов², Пољак Зенон Клеменсјевич³, А. Белић и колектив аутора који је у великој Граматици руског језика Академије наука СССР⁴ обрађивао поједина питања из синтаксе реченице. Али, с једне стране, међу синтаксичарима који су се овим проблемом бавили има доста неслагања у гледању на карактер и класификацију тих реченица. Осим тога, оно што је проф. Белић углавном у својој рецензији Клеменсјевичеве Синтаксе дао о њима, остало

¹ Држано на Семинару за средњошколске професоре НР Србије 3 фебруара 1958 у Београду.

² А. А. Шахматов, Синтаксис русского языка. Ленинград 1925.

³ Zenon Klemensiewicz, Składnia opisowa współczesnej polszczyzny kulturalnej. Kraków 1937.

⁴ Грамматика русского языка Академии наук СССР. Москва 1954, стр. 57 и даље.

је скоро непознато чак и многим нашим стручњацима. Рецензија проф. Белића објављена је у познатој пољској лингвистичкој ревији *Rocznik slavistyczny* (књ. XV, стр. 15—60), до којег се код нас врло тешко може доћи. Шири круг читалаца о овоме проблему се могао обавестити једино из онога што је опет проф. Белић о њему, скоро узгред, изнео у својој расправи *О сложеним реченицама и сродним њојавима* (Наш језик, књ. V н. с., стр. 303—305). На непуне две странице текста колико му је онда места посвећено, и поред све јасноће с којом је проф. Белић изнео своја гледишта на ово питање, није се могла показати сва разноликост типова ових непотпуних реченица. А њихово раније занемаривање у науци, с једне, и све шира употреба у књижевном језику, с друге стране, несумњиво захтевају детаљно упознавање њихове природе.

Раније граматике код нас, и оне најпознатије, говоре само о реченицама са изостављеним једним или другим главним делом (с изостављеним субјектом или изостављеним предикатом), а само у понекој од граматика се помену и тзв. елиптичне узвичне реченице типа: *Пожар! Вода!* и сл. Међутим, ако узмемо ма коју књигу из лепе књижевности, нарочито од оних што се појављују у наше дане, наићи ћемо (додуше не у свакој подједнако) на излагање, какво имамо у примерима:

„Колико ли му је новаца издао до сада? *Осамнаест њуџа...* А храна, и одело? *Не, њрво у гоштовини. Паланка, ња Београд, ња Париз, и ојетџ Београд.* (Д. Ђосић, Корени. Београд 1954, стр. 96). — Шта се то кога тиче! Ожениће се девојком. Нећу. Оженићу се поштенем удовицом која је рајала децу. *Мушкџ децу.* (Исти, на истом месту). — Још дубље увуче главу у мек оковратник. *Од зиме, сџида, свега* (Исто, 157). — Слути га и све је себи лакши. Стаде. *Код ове јабуре* (Исто, 164).

— Само би за то бирала човека. *Са сељацима — никад!* Они воле да се фале и брукају жену. *Са неким из чаршије, неким чистџим човеком...* Најбоље је с попом. *Преровски њој Величко...* За жену би и сиње море прегазио (165). —

Гледају га дуго. *Исџтџивачки. Зверџње.* (173). — И син и унуци ће ме заборавити. *Ако* (188). — Са лампом оде у своју собу. *Без љуџње, смирено* (191).

— Видиш колико је само за човечији век узнапредовала Србија.

Хајдучка. Проклеџа. Стеже дрвене шипке прозора. Као да крцка кров. Њише се. Воденица (205).

— Грмео је у Скупштини и цела га (је) Србија чула. *Њега, сина Луке Дошљака, воденичара и слуге.*

Напрегнуто слуша тихо хујање ветра у врховима јасенова. Казна. Његовом вољом много деце остало је без оца. Стиже га казна. И божја и Василијева и Кайина и Луке Дошљака (208).

И у делима, дакле, савремених књижевника која се с разлогом деци препоручују као књижевна лектира, и која се као таква не могу мимоићи, ево налазимо безброј примера у којима је изнета по каква мисао или, боље да кажемо, осећање, или осет, или расположење било неког пишчева јунака, било самога писца; налазимо, наиме, језичких јединица у којима се исказује оно што се иначе исказује реченицом, иако то према дефиницијама, бар оним најпотпунијим, класичним дефиницијама није реченица, односно, да се одмах исправимо — и јест и није реченица.

Већ само тога ради да би читалац разумео шта се говорним јединицама о којима је реч каже, јавља се потреба да се у сваком посебном случају изврши лингвистичка анализа тих јединица. А сви ти случајеви нису једнаки, него су врло разнородни, али их све можемо сврстати у две велике међу собом различне групе. Прву од њих чине примери као што је, рецимо, *Ако* у вези: *И син и оцац ће ме заборавити. Ако.*, — где се речју *Ако* каже, отприлике: *Нека забораве, Немам ништа њојив тога, Не њојивим се, Дојушиам* или што слично.

У другу групу таквих говорних јединица ишли би случајеви типа: *И очи* у примеру: *Лице му њосџаде модро. И о ч и*, где се овим *И очи*, сада тачно знамо, каже једино: *И очи му њосџадоше модре.*

Иако и у првоме случају *Ако* и у овоме *И очи* једнако исказују потпуне мисли, међу њима је ипак уочљива разлика. У првом примеру ми знамо шта се наведеном речју хтело рећи, управо која се мисао њом казала, али та мисао нема, и не може имати тачно утврђеног облика реченице с одређеним деловима њеним и утврђе-

ним односом међу њима. У другој случају, иако у њему имамо само једну реч, односно групу речи у вези са контекстом можемо васпо-ставити делове реченице који недостају, можемо, тј., начинити реченицу с деловима одређеног односа. И у првој и у другој случају имамо, дакле, реченице, али у првој само по садржини онога што се тамо износи, а у другој и по садржини и по синтак-сичкој односу делова, од којих је један употребљен, а други се у свести подразумевају.

Правом се реченицом, међутим, може сматрати оно што је реченица и својом садржином и по односу својих делова. Права је, дакле, и непотпуна реченица у којој су дати само неки делови било у једној речи било у синтагми, а други се делови који недо-стају подразумевају и могу се најсигурније надоместити. Ми смо већ споменули да су овакве реченице и у традиционалним удбе-ницима биле предмет синтаксе. Ја сам, поред, осталих у својој школској књизи (на стр. 269-ој III-ег издања, које ми је при-руци) дао неколика примера таквих реченица из нар. припове-дака, Ст. М. Љубише, С. Матавуља и др. класичних наших писаца. Међу тим примерима је сигурно најпознатији:

Пејроније узе љушку, ња на Брајиће

— у коме ово па на Брајиће, свако одмах лако погоди, значи — *ња на Брајиће љође*. Већ да је понављање субјекта из претходне реченице у другој било сувишно, о томе и не треба говорити. Ипак има разлике, и то осетне разлике између оваквих примера тих реченица, како се говорило — са и з о с т а в љ е н и м главним деловима или, како ми сматрамо да је боље рећи и како говоримо (касније ћемо казати зашто) са неизреченим деловима (тј. формално непотпуних реченица) код старијих и новијих пи-саца. Разлика је, наиме, у томе што је тога „изостављања“ код оних првих било знатно мање, а и уколико га је било налазимо га у истим сложеним реченицама. Савремени писци, међутим, неки мање а неки више, имају и посебних реченица без употреб-љених главних делова. Такве им реченице служе за верније приказивање психолошких стања својих јунака, за тачније осли-кавање утисака, као што, сасвим спонтано, с тим циљем употреб-љавају и стварно непотпуне реченице, у којима нема синтаксичког односа међу деловима, јер се ови и не могу поуздано успоставити.

Па, уколико томе успешно служе, ми немамо права сматрати их за неки недостатак стила овога или онога писца, ма колико да их он често употребљава, јер, како каже проф. А. Белић „у тој њиховој нерашчлањености (мисли се на те реченице, М. С.) која се може, када се нарочито хоће, попунити на различне начине и лежи њихова драж“ (Наш језик, књ. V н. с., стр. 305).

Нарочито је потребно нагласити да су традиционалне граматике говориле само о реченицама са изостављеним субјектом или изостављеним предикатом, а као да се никада реченицом нису сматрали споредни делови, одредбе, рецимо, или допуне, мада, привидно, и у ономе горе наведеном, а много навођеном, па ипак врло лепом примеру из Љубише имамо само једну месну глаголску одредбу (...на Брајиће).

Код савремених су писаца, то нам већ напред наведени примери потврђују, честе реченице без и једног главног дела (и без субјекта и без предиката). А овде није од значаја то без којег је дела непотпуна реченица, него да ли се неизречени делови њени несумњиво и недвосмислено могу надоместити, мада то не само није потребно него није ни допуштено чинити, јер би њиховом заменом пуном реченицом, по речима проф. Белића, оне изгубиле „од своје изразитости која се ствара слободном сарадњом и слободном маштом читалаца или слушалаца“ и оне „по својој природи нису само стилско средство него и граматичко јер претстављају ... потпуност саопштења без обичних реченичних делова“¹. Истог је овог схватања и синтаксичар руског језика Е. А. Иванчикова која у одељку Непотпуне реченице (Неполные предложения) каже: Вставка тех или иных якобы опущенных членов предложения не только не нужна, но и невозможна: такая вставка ведет к изменению всей структуры данного предложения и его стилистической окраски². — Такве реченице дакле, ових делова, никада ни имале нису и зато ја држим да је овде сасвим погрешно говорити о било каквом изостављању њихову па сам и рекао да их је боље називати реченицама с неизреченим деловима, а најбоље ће им, мислим, одговарати назив *реченице без развијених главних делова*, па сам им овај назив и дао.

¹ Наш језик, књ. V н. с., стр. 304 и 305.

² Грамматика русского языка Академии наук СССР. Том II. Синтаксис 2. Москва 1954, стр. 89.

I

У овакве реченице иде и већ анализирани Ћосићев пример: (Лице му постаде модро). *И очи*, у коме је према садржини претходне (овде стављене у заграду) реченице лако одредити неизречени предикат (*ћосићадоме*). Што Ћосић ову мисао није казао на начин како би то, вероватно, учинио неки класични писац и све дао у облику: *Лице и очи му ћосићадоме модри*, — то није тешко објаснити. Њему је прво поглед пао на лице онога што га описује и задржао се на модрини његова лица, па је тек касније запазио и модрину очију. И ове две слике је тим редом и изложио. А ово је и било потребно учинити, не само због сукцесивности уочавања ових слика него и ради посебног наглашавања модрине очију, која је овде један степен више у градацији.

Синтаксички ту имамо реченицу без предиката, као што их имамо и у примерима:

(У питању су принципи). *Основни йринцији. Срж. Морал. Нови човек.* (О. Давичо, Песма. Београд 1952, стр. 30). — (Ослушну напето). *Нико.* (Исто, 101). — (Све је бесмислено). *И йомийика, и идеје, и йринцији, и култура, и углед, и ка-ријера.* (Д. Ћосић, Корени, 62). — (Раширили су се и пландују) *Један само.* (М. Лалић, Лелејска гора. Београд 1957, 264).

Макар да нама, који то нисмо, па и књижевницима ван стваралачког процеса, у коме су настале ове реченице не изгледају обичне, — овакво давање субјеката, по више њих или и само по једног, у функцији сасвим засебних реченица стилски је потпуно разумљиво. У првоме од овде датих примера то је условљено стањем личности која размишља. После констатације да су у питању принципи, ова личност накнадно прецизира да су у питању основни принципи, па као да то проверава, задржава се на овој накнадно прецизираној констатацији. А и даље се у мислима које су изражене речима-реченицама верно претставља исти психички процес и, дакако, исти стилски манир, који ни лингвистички није необјашњив.

У другом примеру иза потпуне реченице (*Ослушну најетто*) долази непотпуна реченица *Нико*, реченица, дакле, с неказаним предикатом, који је овде познат као и да је изречен. За нас је

јасно, а и за свакога другога је јасно, да нам је писац рекао: *Нико се не јави*. Уколико би се могла родити сумња да се оним *Нико* на датом месту хтело рећи било шта друго, макар и врло слично, као: *Нико се не чу* или тако што, онда садржански опет бисмо имали реченицу, али реченицу другога типа.

О бесубјекатским реченицама, чак ни о безличним, у којима је субјекат неодређен, па га зато није могуће воспоставити, ми овде нећемо говорити, јер анализа таквих реченица за науку о језику не претставља ништа ново ни недовољно познато. А задржаћемо се на речима-реченицама и синтаagmaма-реченицама без и једног главног дела.

Скретућемо прво пажњу на реченице без субјекта и без глаголског а само са именским одн. прилошким делом предиката какве су врло честе и у пословном свакодневном језику и у језику писаца; нпр.:

(Дуца је он). *Само писац*. (Давичо, Песма, стр. 249). — (Није морао толико да ризикује). *Нови човек!* (Исто, 300). — (Која би му друга писала о огледалу?). *Смешно* (Исто, 225). — (Ништа). *Никакви кораџи!* (Опет се спусти и леже). — *Чисти будалашићина!* (Исто, 87). — (Он, свекар). *За човека срамотно* (Д. Ђосић, Корени 204). — (А шта сам сада? Шта ћу ове ноћи постати...). *Казна*. (Исто, 208).

Анализом ових реченица долазимо до несумњивих закључака да све означене синтагме (а то једнако могу бити и поједине речи) јесу именски, односно прилошки делови предиката непотпуних реченица које би као потпуне гласиле: *Он је само писац*, *То је нови човек!* и *То је чисти будалашићина*, *То је за човека срамотно*, *То је казна*, које стилски не би биле еквивалентне њиховим облицима у коме су их писци дали, а синтаксички су опет потпуно објашњиве. У оваквим реченицама као неизречени субјекат најчешће се подразумева анафорска заменица *то* (одн. *ово* или *оно*), а неизречени субјекти таквих реченица су каткад и личне заменице: Кад се некеме претставља, реџимо, човек најчешће каже само своје име, одн. презиме. Уз то се увек подразумева (каткад се и изрекне) лична заменица *ја*; нпр.: *Марко Марковић* (= *Ја сам Марко Марковић*). Ако пак човек другога претставља некеме и каже: *Марко Марковић*, тим је рекао: *То је* (или *Ово је*) *Марко Марковић*.

Већ на постављено питање и у репликама у разговорном се језику, па онда, разумљиво је, и код писаца место потпуне реченице, и много чешће, по једна реч или синтагма даје као одговор на оно за шта се пита, као у примерима:

(Васиљу, жива ватро, које су те виле данас донијеле?). — *Брзе ноге*. (М. Лалић, Лелејска гора, 45). — (Гдје је он сад?). У *Колашину* (Исто, 52/53). — (Има људи који би те продали...) — *Вјероватно*. (Исто, 20). — (Чим ћеш да храниш и четврта уста?) — *Мојим ручердама* (Д. Ћосић, Корени, 13). — (Шта би ми рецимо дао за овог другог опасника?) — *Велику ливаду и забран* (Исто, 66). — (Чија си ти мала? — настављао је стидећи се) — *Ташина* (Исто, 237). — (Где сте били у иностранству?) — *У Паризу и Риму* (из разговорног језика). — (Када сте се вратили?) — *Јуче* (Исто).

Иако се ове, као усталом ни друге речи и синтагме самостално не би могле употребити у функцији целе реченице, овако условно, у вези с претходним реченицама, тј. с контекстом, — то су праве реченице којима ништа не недостаје. И мада се, како је познато, деца већ првих дана у школи уче да одговарају потпуним реченицама, овакви одговори су много чешћи без развијених делова реченице, и то не само без овог или оног помоћног или главног дела њеног него само са појединим од њих. Све се друго подразумева јер се садржи у постављеном питању.

А не једино у одговору на постављена питања него су, нарочито данас, врло честе једночлане реченице без и једног главног дела њеног а са по једним који, ако узмемо смисао онога што се њим казује, претставља само какву одредбу или допуну неког неупотребљеног члана реченице. И ми не можемо рећи да су у примерима:

(Гледају га дуго). *Истийивачки. Зверине*. (Ћосић, Корени, 173). — (Са лампом оде у своју собу). *Без љутиње, смирено*. (Исто, 191). — (Опет се насмеја.) *Мукло и крајко* (Исто, 227). — (Некако су мукло пукле...). *Као у џрулину*. (М. Лалић, Лелејска гора. Београд 1957, 277).

Истийивачки и *Зверине* (у првом), *Без љутиње, смирено* (у другом) или *Као у џрулину* (у последњем), — прилошке одредбе

употребљених реченица: *Гледају га дуго, Са лампом оде у своју собу и Некако су мукло џукле*. Та и сувише је познато да су прилошке одредбе неодвојиво везане за глагол (или другу неку несамосталну реч) који одређују и никако не могу бити одвојени чак ни запетом од њега. То су одредбе глагола нове реченице који је, додуше, исти са глаголом претходне, као што им је и субјекат заједнички. Последње реченице у облицима у којима су наведене имају смисао: (*Гледају га дуго*). *Гледају га истииивачки*. *Звериње га гледају*, (*Са лампом оде у своју собу*). *Оде без љушње, смирено* и (*Некако су мукло пукле*). *Пукле су као у џирулину*. А овакво понављање реченица са истим субјектом и предикатом ради друкчије одредбе оправдава пишчево посебно посматрање сваког начина те акције одвојено.

Иза овог кратког објашњења биће јасно да и у случајевима какве имамо у примерима:

(Још дубље увуче главу у мек оковратник). *Од зиме, сџида, свега*. (Ђосић, 197). — (Тад је љубав могућа, нужна чак). *И данас*. (Давичо, 219). — (Стаде). *Код ове јабуке* (Ђосић, 164), —

у означеним синтагмама немамо узрочне, временске и месне одредбе претходних реченица од којих су одвојене тачкама. Оне су ту употребљене у функцији посебних нових реченица у којима су неразвијени делови исти као у реченицама на које се надовезују:

(Још дубље увуче главу у мек оковратник). *Од зиме, сџида, свега* = *Још дубље је увуче од зиме, сџида, свега*. — (Тад је љубав могућа, нужна чак). *И данас* = *И данас је могућа и нужна*. — (Стаде). *Код ове јабуке* = *Сџидаде код ове јабуке*.

Јамачно је јасно да у примерима:

(Грмео је у Скупштини и цела га (је) Србија чула). *Њега, сина Луке Дошљака, воденичара и слуге* (Ђосић, 208). (Он ће га још више волети). *И њу*. (Исто, 273). — (Нећу млеко. Отров је млеко). *Воду, само сузу воде* (на истом месту). — (Волим Адама више од живота. . .). *И њебе* (на истом месту) —

означене синтагме: *Њега, сина Луке Дошљака...*— *И њу*. — *Воду, само сузу воде* и *И њебе* нису објекатске допуне непосредно претходних (овде стављених у заграду) реченица, од којих су одвојене тачком,

него објекти нових реченица с истим субјектима и предикатима за чијим понављањем није било потребе. Али је зато писац у циљу тачног претстављања расположења личности романа кроз чија уста говори и у циљу наглашавања онога што ће у њима изнети поновно реченице у којима се субјекти и предикати подразумевају, па зато изриче само објекте. И по смислу, а и по синтаксичком односу делова оно што смо горе навели значи (Грмео је у Скупштини и цела га (је) Србија чула). *Њега, сина Луке Дошљака, воденичара и слуге* = (Грмео је у Скупштини и цела га (је) Србија чула). *Чула је њега, сина Луке Дошљака.* — (Он ће га још више волети). *И њу* = (Он ће га још више волети). *И њу ће још више волети.* — (Нећу млеко. Отров је млеко). *Воду, само сузу воде* = (Нећу млеко. Отров је млеко). *Хоћу воду, само сузу воде хоћу.* — (Волим Адама више од живота). *И тебе* = (Волим Адама више од живота). *И тебе волим више од живога.*

И свака друга реч, односно синтагма, било у служби одредбе, било у служби допуне, може бити употребљена и употребљавана се код писаца, па и у свакодневном, пословном чак језику у функцији засебне реченице са неизреченим главним деловима које недвосмислено можемо открити; нпр.:

(Свршено је с преровском идилом). *И заблудама* (Ђосић, Корени, 70) што значи — *Свршено је и са заблудама.* — (Само кад би говорио викао је). *Као и сви воденичари* (Исти, 121) = *Викао је као и сви воденичари.* — (Кочијаш га је довео). *Са убалеганим кљусићима* (Исти, 44) = *Довео га је са убалеганим кљусићима.* — (Она је жена). *Над свима* (Исти, 163). = *Она је жена над свима.* — (Стиже га казна). *И божја и Василијева и Кайина и Луке Дошљака* (Ђосић, 208) = *Стиже за казна и божја и Василијева и Кайина и Луке Дошљака.*

II

Заједничка карактеристика свих ових реченица без развијених главних делова, без појединог или без оба главна дела, у томе је што се ти делови, како смо анализом наведених примера показали, по смислу, углавном у вези са претходним реченицама, врло лако откривају.

Друге пак непотпуне реченице немају та својства. Иако се отприлике зна шта такве реченице глобално узев значе, делови који им недостају не могу се у њима воспоставити, нити, према томе, у њима има синтаксичког односа. И зато их је проф. Белић, будући да се и њима као год и правим реченицама нешто исказује за разлику од ових, срећно назвао *исказима*. Међутим, проширивати овај назив и на реченице о каквима је досад било речи, тј. на реченице у којима се недвосмислено погађају њихови неизречени главни делови, по нашем мишљењу нема никакве потребе (в. Наш језик, књ. V н. с., 303—305).

На анализи свезице *ако* у функцији реченице ми смо пре истакли карактеристику исказа, и рекли смо да су речи и синтагме тога синтаксичког типа само по садржини реченице, али реченице без одређеног облика са тачно утврђеним деловима, па зато и без синтаксичког односа. Овде ћемо на даљим примерима неколиких различитих категорија речи илустровати реченичну службу речи-исказа и синтагма-исказа.

Као честе и у разговорном и у књижевном језику с разлогом истичемо прво *н о м и н а т и в н е* *и* *с* *к* *а* *з* *е*. Они од њих којима се нешто казује у афекту називали су се елиптичним реченицама. И сасвим је тачно да су елиптични, а само донекле је тачно да су реченице, тачно је, наиме да су реченице само по смислу, по садржини, јер се њима нешто казује, али нису реченице по синтаксичком односу делова, јер и немају свих тачно утврђених главних делова.

За језичке јединице: *Пожар!* *Вода!* *Разбојници!* *Камен!* *Јаруга!* *Кола!* изречене у афекту говорило се, и ја сам сам то прихватио, да су субјекти елиптичних реченица. То субјекти, додуше, и јесу, по смислу, али, по моме мишљењу, нису субјекти и синтаксички. За *Пожар!* се, истина, може рећи да значи *Пожар бесни*, али још пре се узвиком *Пожар!* скреће пажња на појаву пожара, на опасност која од њега прети. *Пожар!* дакле, може значити и: *Пожар се јојавио*, *Ево јојара*, *Бежиде од јојара* или што слично. *Пожар*, чак, као ни остали именички узвици ове врсте не морају бити граматички субјекат. Облици реченица у функцији којих се ови узвици употребљавају никако нису недвосмислено утврђени, па то синтаксички и нису праве реченице већ само искази.

Могло би се мислити да су само субјекти и номинативни изрази као што су:

(Не може се издржати). *Зайара*. (Мозак ми се прокувао). *Врућина*. *Киселкасти мирис зноја и дирисовог брашна*. (Давичо, Песма, 32). — *Мала засебна кућица с вртом у Радничкој улици*. *Велика соба*. *Кауч у ниши*. *Ана* (Исти, 52). — *Два сајла после ноноћи* (Исти, 84). — (Правилно је поступио и тачка). *Несаница*. *Мрак*. *Тишина* (Исти, 85). — (И она ишчезну брзо као талас. . .) *Празнина*. *Глувило*. — (Није као Ана). *Проклећа*. (Исти, 249). — (Ветар ишчупао врбу. И дете и лишће донео). *Корење и жиле врбе*. (Ђосић, Корени, 119). — (Најбоље је с попом). *Преровски њой Величко* (Исти, 165).

И очевидно би се могле исконструисати реченице са овим реченички употребљеним речима односно синтагмама као субјектима. Могло би се рећи — због краткоће времена узимамо само први и последњи пример — да: *Зайара*. *Врућина*. . . значи: *Зайара је*. *Врућина је*, али зар, са исто толико вероватноће, не можемо претпоставити да је писац хтео рећи: *Зайара је несносна*, *Зайара гуши*, *Зайара је неиздржљива* или што слично. Исто тако синтагма: *Преровски њой Величко*, тамо где се њом каже цела једна мисао, могла би, по претпоставци, значити: *Преровски њой Величко би за то био добар* или *би био најбољи* или *Преровски њой Величко је сила* или *сјајан*. Управо писац ни у првом ни у другом, и ни у једном таквом случају, није хтео да каже ништа од овога што ми претпостављамо, него да верно пренесе оно што је било у мислима личности којима је то што је овим исказима, исказима а не реченицама, казано. Уз ово ћемо додати још да писци оваквим номинативним исказима обично осликавају своје утиске, односно утиске својих јунака, или износе мисли или осећања која се њима или њиховим јунацима у одређеном тренутку јављају.

Као што видимо, углавном свака реч, а нарочито именица, може бити употребљена у функцији реченице и као један њен део уз који је могуће надоместити остале делове (непотпуна реченица) и као нерашчлањиви исказ који такође има функцију реченице. Но не треба, наравно, сматрати да свака реч употребљена засебно има ту службу. Где год су речи ознаке само једног појма оне су ту једино речи и ништа више. Између осталог и у свим

називима оне само то остају. Тако имена и презимена, географски називи, наслови књига, рецимо, чланака, расправа, па онда разни натписи и слично и све речи у речнику имају само функцију речи, а не реченица.

Чишанка, рецимо, као наслов књиге, и *Ајошке*, као натпис изнад врата продавнице лекова, само су речи. А. Белић се с правом не слаже са Клеменсевичем и Шахматовом, који сматрају да ове речи и у таквој употреби када се односе на један конкретан појам претстављају „субјекат какве реченице од једног дела“. И с правом у таквој интерпретацији види удаљавање од чисто синтаксичког разматрања и уношење намере оних што дотични назив дају. У таквим случајевима ове речи означавају само по један појам, а не никакву везу са другим неким. Сасвим се друкчије мора судити о тим речима када се њима даје одговор на постављено питање, када се на питања, рецимо, *Која је то књига* и *Каква је оно радња* одговори: *Чишанка* и *Ајошке*, онда су то наравно делови именских предиката у реченицама где се субјекти (*ово* и *оно*), као и глаголске споне, подразумевају, па зато не изричу. Исто тако када при налажењу изгубљене читанке, нпр., или при лутању по граду неко каже: *Чишанка!* или *Ајошке!*, он је те речи употребио у функцији реченица: *Ево ту је чишанка*, *Ево ајошке*. С овим смислом употребљене ове речи имају садржину реченице; оне су сада искази.

Као искази у облику номинатива употребљене су и речи, одн. синтагме: (Изненада сам пошао. . .). *Служба*. (Тосић, 43). — (Најзад се не може. Неће). *Обзири* (Исто, 70). — (А како сте дознали за то? . . .). — *Веза* (Исто, 253). (Како је тешко постарио). *Тезак живои*, *йријашељу*, (свакодневни разговор). — (Брзо је изгубила дивну своју свежину). — *Много йосла и велике бриге* (Исто), које су по смислу узрочне реченице, али не праве реченице него само искази. Када пишчев јунак каже: *Изненада сам йошао. Служба*, — јасно нам је да оним *служба* казује да је служба узрок његова изненадног поласка. А пошто је то могао рећи на више начина: *Служба йо захтева*, *Служба ме на йо йрисимила*, *Служба не дойушша да даље осйанем*, *Због службе сам морао изненада йоћи* или како друкчије, — значи да нема једног утврђеног облика реченице са тачно одређеним деловима у који би се та реч употребљена у функцији реченице могла развити. И зато је ми убрајамо у исказе.

Даље имамо акузативне исказе, тј. именске речи или синтагме у облику акузатива а с функцијом реченице, као у поздравима:

Добар дан. — Лаку ноћ. — На здравље.

Исто тако кад гост, рецимо, у кафани тражи: *Две чаше њива. — Једну љућу. — Чашу вина. — Један чај* итд. или када било ко тражи неку ствар, обично њен назив ставља у акузатив: *Што-лицу. — Новине. — Килограм кафе,* — свуда ту имамо исказе, јер се сваком поједином речју, одн. синтагмом казује потпуна мисао. Али зато што те речи (синтагме) не можемо поуздано рашчланити на делове који улазе у њен састав, јер не знамо да ли *Добар дан* значи — *Желим добар дан* или *Поздрављам вас са Добар дан* или *Нека вам је добар дан* или што слично, као што не знамо да ли је гост у кафани узвикнувши *љућу* хтео рећи: *Ја бих једну љућу, Донесите ми једну љућу, Молим једну љућу* или тако што.

Од овога свакако треба разликовати исте облике, истих речи, односно синтагми, када се дају као одговор на постављено питање. Када гост, рецимо, на питање келнера: *Шта желиш?* одговори са *чашу вина*, лако је погодити да је овај акузатив — објекат глагола у глаголском времену и лицу које се подразумева, дакле једног глагола у личном глаголском облику, у коме се садржи и субјекат такође. Ту сада немамо више исказ већ једну праву иако непотпуну реченицу у којој неизречене делове најнедвосмисленије можемо васпоставити, јер нас постављено питање тачно упућује на њих. Овде *Чашу вина* значи: *Желим* (разуме се — ја) *чашу вина* и ништа друго.

На другој страни је лако схватити да су и сви остали поздравни и слични изрази, мислим и они што немају облик акузатива, као *Збогом, До виђења, Хвала, У помоћ!* и сл. такође искази.

Искази су даље императивне речце:

Немој. — Дела. — Хајде. — Најље! — Огањ! — (у значењу *Пуцај*). — *У спреме! На гојвос!* и др.

Њима се, иако су само речце, казује потпуна мисао. Првом од њих се одвраћа од нечега, а осталима се потстрекава, потстиче на нешто онај коме се говорно лице њима обраћа; *Немој* може значити: *Не дирај то, Не ударај ме*, једном речју *Не ради* (било

шта). И зато је то израз а не каква непотпуна реченица, иако је ту субјекат увек познат. Друге две речце *Дела* и *Хајде* са овом нису истог постанка, а семантички и синтаксички се ни по чему не разликују од речце *Немој*. И њима се као овом речцом потстиче свакад на одређену радњу, која у сваком другом случају може бити друкчија.

И када се каже: *Огањ!* или *У сирелце!* опет се изрекла по једна одређена заповест: *Огањ!* значи *Опшори(ше) огањ (вајру), Пуцај(ше), Распали(ше)* (по непријатељу); *У сирелце* — *Разиђиће се у сирелце, Заузмиће одређени њоложај за борбу* или нешто слично. И овима се, као и онима претходним, изриче заповест лицу или лицима с којима се говори, а када се зна лице коме се заповеда, зна се, дакле, и субјекат те дефектне реченице, тога израза који је садржином својом реченица, али реченица без реченичних делова тј. без синтаксичког односа.

Синтаксички су сличног карактера и речце — свезице:

Ако. — *Иџак.* — *Па иџак.* — *Па.* — и *И* чак.

Код Д. Ђосића нашли смо *Ако* неколико пута употребљено у функцији реченице:

(Сад су ти удовице скупље од девојака...), „*Ако*“. — (И син и унуци ће ме заборавити). *Ако.* — (И земља је женско, јер је ору, сеју, заливају и она рађа...), *Ако.*

У свим се тим примерима са *ако* каже по једна мисао коју бисмо изразили реченицом: *Мени њо не смеџа, Не марим ја за њо, То нишџа не значи* или неком таквом. Али ни у једној од таквих реченица *Ако* није ни један део, нити га је могуће рашчланити на делове, оно је, дакле, само један исказ.

И анализом контекста у коме је употребљена речца-свезица *Иџак*:

Захваљујући томе он може мирно да спава код куће.

Да спава? Да преза? Да зебе? *Иџак.*

— доћи ћемо до закључка о сличној језичкој вредности те речце. *Иџак* овде има семантичку вредност реченице: *И њоред њога* (што ће он презати, зепсти) *џреба нишџо љредузети, Иџак се мора нишџо радџи* или неке друге овима сличне реченице.

Ово је опет садржина реченице без реченичног облика и без иједног дела реченица чију функцију врши; опет, дакле, типичан исказ.

Искази су и речце *да* (за потврђивање) и *не* (за одрицање), чак и када се употребљавају као одговори на постављена питања, тј. и када су одговори на постављена питања с изреченим главним деловима (субјектом и предикатом), као у примерима:

Јеси ли раније био овде? — *Да*.

Јеси ли се дуже задржавао ту? — *Не*.

Једино када се *не* употребљава као одговор на питање с неким глаголским обликом од којег се ова речца одвојено пише, тј. с неким једночланим обликом, наиме када је тај облик непромењен из питања могуће пренети у одговор, односно када се глагол у одричном одговору подразумева у истом облику у коме је дат у питању (*не*, наравно, у истом лицу); нпр.: *Мислиш ли ићи кући?* — *Не* (значи *Не мислим*), — онда одрична речца није само исказ већ има синтаксичку вредност једне праве непотпуне реченице.

Не само према дефиницијама реченице каква је, рецимо, дефиниција пољског синтаксичара Клеменсјевича, који каже да је реченица у ствари став лица које говори према садржају претставе у њој, што се не може прихватити као тачно, него и по нашој дефиницији према којој је реченица речима исказано суђење (*мисао*, *воља*, *осећање*), — излази да су и узвици, као што су: *Ах*, *Авај*, *Јаој*, *Ох* и др. такође реченице, јер се њима несумњиво нешто изражава. И има, дакако, синтаксичара који овакве узвике сматрају реченицама. Али се ми у томе с њима не слажемо, јер, иако се узвиком *ах!*, нпр., означава осећање — које се код неког развије пред каквим страшним призором, пред било чим што непријатно изненађује, или се њим изражава некакав бол „нема“, како проф. А. Гелић на једном месту с разлогом каже „ни двојице људи који би исту ствар подразумевали под тим узвиком“¹, нити они, тј: ти узвици, како на другом месту истиче, „изазивају исте претставе или појмове у оних који их чују“. И „по томе се узвици разликују од потпуно образованих, довршених језичких сред-

¹ Rocznik slawistyczny XV, Krakow 1939, str. 27.

става¹. Чак се каткад и сасвим супротна душевна стања и расположења могу изразити са по једним истим узвиком. Тако се узвиком *ах*, да опет поменем мало пре поменути, изражава и најтежи бол и највећа разгдрганост. Што по изгледу онога ко је у једном или другом расположењу можемо знати које се осећање изражава дотичним узвиком, ми овде не узимамо у обзир, јер, мада и изглед много каже, он не иде у језичка средства. А што је најважније, прави узвици (они који су израз душевног стања, одн. расположења) више су спонтани, често рефлексни крици него речи са одређеним значењем. Зато они „чине засебну категорију језичких знакова“ (А. Белић на малопре означеном месту).

Они, истина, могу бити и прави језички знаци, па и одређена говорна целина, израз за одређено осећање, и мишљење чак, као у примерима типа:

Чекала је, чекала његову њомоћ, али — авај!, где *авај*, отприлике, значи *Пошћуно узалуд чека њу њомоћ, Ту њомоћ никада добијти неће, Нека чека. . .*

— где, једном речју знамо садржину овога *авај*. Ми ту садржину овде можемо казати неколиким реченицама. А све ће те реченице, ма ко их казао, по смислу бити једнаке. Зато су узвици у оваквим случајевима неке врсте реченице, зато су они ту — искази. Уколико су пак узвици израз бола или било какве емоције, они се, колико ни животињски крици или природни звуци, не могу сматрати говорним јединицама. Такви узвици, сами собом, без других пропратних речи, без гримаса или без изгледа онога чији су, мање значе него гестови, покрети и мимика који се свесно и организовано употребљавају у сврхе за које служи језик.

Одмахивање руком од себе према некоме за свакога недвосмислено значи — *Одлази*; мицање кажипрстом према себи — *Дођи*. Климање главом значи — *Да!* а махање њом удесно и улево — *Не*. Сасвим је, дакле, јасно шта наведени покрети значе, па се они ипак не могу назвати језичким знацима и нису никакве реченице. Нису то ни поједини изговорени гласови или заједно изгово-

¹ А. Белић, О језичкој природи и језичком развоју. Београд 1941, стр. 142.

рене групе гласова, да не кажемо — спонтано испуштени крици, који много што шта изражавају, али којима, ако су употребљени сами без других помоћних средстава, не знамо праве садржине.

Објашњавајући употребу појединих речи или група речи у функцији реченице, дајући њихову синтаксичку анализу и истичући њихов стилски значај, ми нисмо хтели да их узмемо у заштиту од врло честих повика на њих. Ми смо чак готови да такође осудимо претерану употребу дефектних реченица, поготову ако та употреба постаје манир. Још и више, ми, речима старих језикословаца, можемо рећи да та употреба нагрђује стил ако је не налаже медитативно и психичко стање, односно расположење писца, односно пишчева јунака и да јој је према томе, место углавном у белетристици, а не и у интелектуалном стилу или у стилу администрације. Али исто тако можемо казати да нису у праву они што сматрају да данашњи књижевници не смеју изићи из језичких и стилских оквира класичних писаца, који се опет у свему нису могли држати стилских калупа својих претходника. Ми, шта више, с правом можемо рећи да се наши данашњи писци, и они с најчешћом употребом реченица без развијених главних делова (непотпуних реченица и исказа), не греше о принципе првога нашег изврсног стилисте Вука Караџића. Он сам, додуше, није употребљавао дефектне реченице о каквима смо све говорили, али оне нису никакво језичко средство којим се не служи и сам народ, чији је језик препоручивао за узор и велики творац нашег књижевног језика.

М. Стивановић

СМИРНОСТ АНДРИЋЕВА КАЗИВАЊА

— скица —

Сви који су писали о Иву Андрићу задржавали су се, у већој или мањој мери, и на његову језику и стилу. Андрићев стил доиста се намеће као једно од најизразитијих својстава његова толико значајног дела. На читаоца делује одређен, потупно својеврстан начин казивања. Тај начин је беспрекорно израђен, врло упечатљив и особен.

Једна од најлакше уочљивих а бесумње и најважнијих особина Андрићева стила јесте — сугестивно миран начин казивања. Само је тај мир у Андрићеву казивању нарочите врсте. Читалац брзо увиђа да је то уствари привидан мир, да је ту мирна само површина нечега што у себи скрива снажна таласања и сударе. Овакву карактеристику Андрићева стила многи с разлогом истичу као основну. Тако, на пример, проф. А. Б е л и ћ пише: „Његово причање, и кад говори о данашњим догађајима толико је одмерено као да говори о збивањима давних времена. Али та интелектуална хладноћа — само је привидна. Под њом кључа живот, са свим својим страстима и темпераментима“ (Наша књижевност, фебруар 1946, св. 2, стр. 286).

За стварање таквог начина казивања потребан је већи број различитих стилских и синтаксичких средстава. Ми ћемо овде истаћи неке од њих, анализирајући „Проклету авлију“ (изд. Матице српске). Али нама се чини да има један дубљи разлог који условљава ту мирноћу Андрићева стила.

Наиме, стилске фигуре и тропи само су форма у коју се излива мисао пишчева и сав онај његов унутрашњи свет мисли и осећања који живи у књижевном делу. Стилске фигуре само

су средства, а пишчев став, његов поглед на свет, јесте оно што даје основну унутрашњу карактеристику његова причања, што чак одређује и начин и темпо тог казивања.

Андрић је у знатној мери писац филозоф. Он воли уопштавања. У разним конкретним животним ситуацијама он често налази повода за неки пространији, обухватнији, филозофски закључак.

Свако уопштавање чини пишчево излагање мирнијим. Стога ми и кажемо да идејни, филозофски став и поглед Андрићев чине његово казивање смиреним, филозофски хладним. Многим таквим својим закључцима Андрић даје такорећи вредност гноме. Сугерирајући читаоцу те уопштене идеје, Андрић умирујући делује на радозналу пажњу и разиграну емоцију читаочеву. Овде се већ може говорити о смањењу емотивног и повећању рационалног примања текста.

Разни су облици уопштавања која изводи Андрић. Степен до којег се она пењу није увек исти. Таква уопштавања иду од примера у којима се објективише извештај детаљ у причању и крећу се до такорећи правих гнома.

Није тешко наћи примере у којима се објективише извештај детаљ причања. Ево их два :

I. „Причао је на прекиде, у одломцима, како може да прича тешко болестан човек који се труди да сабеседнику не покаже ни своје физичке болове ни своју честу мисао на блиску смрт“ (стр. 7);

II. „Причао је као човек за ког време нема више значења и који стога ни у туђем животу не придаје времену ни редовном току времена неку важност“ (стр. 8).

Упоређујући начин на који фра Петар прича своје доживљаје у Проклетој авлији, Андрић је у свој текст унео једно општије запажање о односу тешко болесног човека према своме сабеседнику. Сматрам да је ово општије запажање управо катализатор који умирује само причање.

Слично је и са ова два примера која је Андрић проткао уопштавајућим опажањима :

I. „И као што бива, од младог човека, који је био већ заузео своје место међу коцкарима и господ-

ским дангубама, постао је добар и ревностан полицајац“ (стр. 18).

II. „И као што увек бива, сваки од двојице браће је налазио за оно што жели и на шта је већ решен довољно потврде у свему око себе и довољно вере у своје право и своју силу“ (стр. 60).

Тако то увек бива — као да нам говори Андрић и тиме нам уствари рационално, интелектуално, дакле смирено, објашњава догађаје у делу.

Сем тога, има примера који се готово сасвим приближују гноми:

I. „Као увек, у сваком злу, први дани у Проклетој авлији били су најгори и најтежи“ (стр. 31).

II. „Тако је на свим оваквим местима та ситна слушчад брза кад иза ње стоји оштро наређење виших, брза и на зло и на добро, већ према томе какве је природе наређење“ (стр. 36).

Нису ли оба ова примера већ такорећи праве гноме: у сваком злу најгори су и најтежи први дани — та мисао речена је експлиците у првом примеру; оштра наређења претпостављених ситна слушчад извршава слепо и без поговора — констатује писац у другом примеру.

У своје причању, најзад, Андрић има обичај да унесе и читаво мало филозофско расправљање. Такав је први пасус на стр. 70:

„(Ја! — Тешка реч, која у очима оних пред којима је казана одређује наше место, кобно и непроменљиво, често далеко испред или иза оног што ми о себи знамо, изван наше воље и изнад наших снага. Страшна реч која нас, једном изговорена, заувек везује и поистовећује са свим оним што смо замислили и рекли и са чим никад нисмо ни помишљали да се поистоветимо, а уствари смо, у себи, већ одавно једно.)“

Разуме се да и сам број и врсте стилских фигура дају тон приповедању. Анализирајући стил „Проклете авлије“, дошао сам до закључка да се он одликује умереном, чак ограниченом упо-

требом тропа и фигура. То свакако одузима могућност стилу да буде разигран и чини га мирним.

У овом Андрићеву делу могу се срести покоји епитет, метафора и, готово најчешће, компарација. Ако томе додамо честе контрастне ситуације, то би углавном било све.

Особина је Андрићевих тропа и фигура да су лако приступачни читаочевој машти. Читалац их осећа такорећи као саставне делове свога речника и фразеологије. Андрићев стил претставља пуну супротност кликтавој распеваности романтичара. Па ипак, и те, читаоцу тако јасне и тако присне фигуре, веома сугестивно откривају дубину Андрићева текста. Био је потребан велики интелектуални рад пишчев да се нађу таква једноставна средства којима би се успешно постигао тако велики циљ. Откривајући дубину Андрићева текста, те једноставне фигуре у исто време говоре читаоцу о томе интелектуалном раду који је био потребан да се, уз пуну контролу пишчеве емоције, таква средства ипак и срећно пронађу. Иако је писац изванредно снажне инспирације, Андрић свој израз смишљено спроведеним одабирањем поједностављује до класичног. На тај начин и стилске фигуре показују колико је рационални елеменат дубоко уткан у Андрићев стваралачки метод.

У томе смислу може се говорити како Андрићев епитет и сам открива своје врсте рационални поступак којим је пронађен. Придев који служи као епитет пронађен је очевидно после смишљене анализе предмета на који се односи и добро одмерене стилизације контекста у којем је употребљен: „Надзорник и његови људи добро знају то дејство труле и опасне југовине“ (стр. 16). Требало је читаво излагање стилизовати толико смишљено да се и тако блиски епитет доживи као уметничка сензација. Тај смишљени рад и чини да се и констатација о „трулој југовини“ прима више рационално него емотивно¹.

Слично је и са метафором: „Учестало и стреловито стану да ткају од зида до зида крупни пацови“ (стр. 16). Природа је,

¹ Д-р Драгиша Живковић (Неколико стилских одлика прозе Иве Андрића, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књ. 1, стр. 251—270) нешто шире схвата епитет. Али свакако и примери које Живковић наводи на стр. 264 своје расправе показују такође рационални поступак Андрићев у бирању тих епитета.

уосталом, метафоре уопште у томе што се једна реч употребљава за обележавање не онога појма на који се она обично односи, већ неког другог, с којим се може повезати једино каквим посредним путем; тај се пут, међутим, у тренутку саопштавања мисли не показује. Код метафоре долази до изражаја она особина језика коју у своме делу „О језичкој природи и језичком развитуку“ проф. Белић нарочито истиче: да језик „може — када му устреба и када се прилике за то јаве — употребити какву саставну особину или какав њен прелив да речју у којој се они налазе, занемарујући све друго у њима, обележи свој нови случај“ (стр. 497). Код Андрића ово одабирање једне такве особине има карактер превасходно рационалан. У питању је, наиме, исти поступак о којем је малопре било речи.

Није случајно што је компарација најчешћи троп код Андрића.

Разуме се да је и код Андрића основна функција овога тропа — истицање и објашњавање једне појаве поређењем њених особина с особинама других појава, „преношењем на њу извесних својстава и особина других појава“ (Т и м о ф е ј е в). Циљ који се на овај начин постиже компарацијом јесте тај што се читаочевој пажњи јасније сугерира предмет о којем се говори.

Оваква примена компарације честа је у књижевности. Она несумњиво има свој ефекат, иако делује као појединачни стилски обрт. Међутим, у вези са компарацијом код Андрића треба рећи још и ово: у општем склопу стила једнога писца управо зато што читаочеву пажњу задржава на оба предмета поређења, компарација успорава, задржава кретање те пажње ка новим предметима. Треба разликовати импресивност овога тропа узетог појединачно од успорености казивања која се постиже самом природом компарације.

Нећемо наводити све примере овога тропа. Задржаћемо се на два врло карактеристична.

Један од њих налази се на оном месту дела које анализирамо где Андрић говори о неподношљивом животу у Проклетој авлији за време млаког и нездравог јужног ветра:

„У таквим часовима цела та Проклета авлија јечи и трешти као огромна дечја чегрталка у циновској руди а

људи у њој поигравају, грче се, сударају међу собом и бију о зидове као зрна у чегрталци“ (стр. 16).

Иако истргнут, овај цитат може да покаже сугестивност текста постигнуту пробраним елементима поређења. Ту сугестивност није тешко показати: упоређење цариградске тамнице са дечјом чегрталком, а људи са зрневљем у тој чегрталци, ново је, али исто тако и приступачно читаочевој машти. То упоређење сугерира се усто и као једна далека, овлашно наговештена а хумана иронија на беспомоћност људских судбина затворених у Проклетој авлији.

Други пример овакве употребе компарације налази се у опису заласка сунца у Проклетој авлији:

„По црвенкастој светлости на небу и на ретким вршцима кипариса иза великог зида видело се да сунце нагло залази тамо негде на другој страни невиливог града. Једно време и цело двориште било је пуно руменог отсјаја, али се брзо празнило као нагнут, четвртаст суд, и све се више пунило сенком првог сутона“ (стр. 35—36).

Нема никакве сумње да је свеже упоређење дворишта у којем дневну светлост смењује ноћна тама са четвртастим судом који се празни, управо својом свежином сугестивно и трајно.

Најзад, када је реч о стилским фигурама код Андрића, доста треба говорити и о „антитетичкој, контрастној структури Андрићеве мисли и реченице“ (Д. Живковић, о. с. 259). Контрастне ситуације честе су у делу овога писца. Тачно је истакнуто да је у тој особини његова стила дошло до израза „Андрићево дуалистичко схватање света, дуалистичко како у филозофском, тако и у уметничко-сликовитом смислу: све ствари и појаве имају своје две стране — светлу и мрачну, два лица — лице и наличје, два смисла — позитиван и негативан“ (Д. Живковић, *loc. cit.*). Јасно је да се овде под дуалистичким схватањем света подразумева уствари схватање о борби супротности. Несумњиво дубљи, симболични смисао има излагање о браћи супарницима које наводи и Живковић:

„То је у новом и свечаном облику древна прича о два брата. — Откако је света и века постоје, и непрестано

се поново рађају и обнављају у свету — два брата-супарника. Један од њих је старији, мудрији, јачи, ближи свету и стварном животу и свему оном што већину људи везује и покреће, човек ком све полази за руком, који у сваком часу зна шта треба а шта не треба учинити, шта се може а шта не може тражити од других и од себе. Други је сушта противност његова. Човек кратка века, эле среће и погрешног првог корака, човек чије тежње стално иду мимо оно што треба и изнад онога што се може. Он у сукобу са старијим братом, а сукоб је неминован, губи унапред битку“ (стр. 58).

Јасно је да се и у оваквим приликама огледа велики утицај Андрића мислиоца на Андрића књижевника, дакле и овде: превага рационалног над емотивним.

Међутим, Живковић тачно истиче да контрасти Андрићу служе пре свега да што свестраније опише неки предмет или појаву, да имају дакле „пластично - сликовиту функцију“ (о. с. 261). Такав је случај са претпоследњим нашим примером: Андрић, говорећи о заласку сунца, најпре истиче како је двориште испуњено руменим сјајем; затим одмах мења слику — сјаја нестаје; после тога опет контраст — двориште се нагло испуњава сенком првог сутона. Овакви примери доиста су многобројни у Андрићеву делу.

Разуме се да треба обратити пажњу и на Андрићеву реченицу. Она је у једном вишем смислу правилна. Одликује се тачним, економичним, апсолутно логичким распоредом својих делова и синтагми¹. Тај смишљени, одмерени склад Андрићеве реченице и сам смирује цео тон причања.

Међутим, потребно је на крају поставити и обрнуто питање: како се уочава унутрашњи немир који се крије иза ове мирне спољашности? На два начина. Пре свега, као сви велики писци, и Андрић читаочеву мисао упућује истим оним стазама којима се кретала и пишчева мисао. Он свакако намерно није хтео да уклони све

¹ Исп. и код д-ра Драгише Живковића: „Језгровитост је битна одлика Андрићеве прозе“ (о. с. 255); „Андрићев језик је ваљда најскладнији и најхармоничнији српски језик у нашем досадашњем прозном стварању“ (о. с. 253); „Хармоничност и рељефност Андрићеве слике огледа се у њеној складној и сразмерној композицији и њеној језгровитости и потпуној целовитости“ (о. с. 266).

путоказе. Пошавши, сада само у обрнутом правцу, тим путем, читалац ће бити суочен пре свега са многим етапама стваралачког немира самога писца. Сем тога, садржај Андрићева дела пун је сложене животне драматике и њених дубоких унутрашњих потреса.

Ако је потребно, после ове стилистичке анализе Андрићева дела, рећи која се особина овога писца истиче као најзначајнија, можемо казати ово. Узимајући у обзир стил, Андрићево дело класично је у нашој књижевности пре свега овим јединством стилске мирноће и унутрашње драматике своје.

Берислав М. Николић

О ЈЕДНОМ ГЛАГОЛСКОМ ДУБЛЕТУ

У познатој збирци Веселиновићевих приповедака *Слике из сеоског живота* на стр. 21 св. I (у издању СКЗ, 1896) налазимо реченицу: Ми се заценусмо од смеја. Дакле, њен предикат је глагол у аористу од инфинитивне основе на *-ну-*. Међутим у књизи I Целокупних дела Јанка Веселиновића (издање Библиотеке српских писаца) тај глаголски облик има основу инфинитива на *-(н)и-*: Ми се *заценисмо* од смеја (стр. 34). — У истој редакцији измењен је у овом смислу и облик презента код Светозара Ђоровића: И како год који погледа у крокодила, тако се и *зацјени* од смијеха (Цел. дела књ. IV, 102), док у Бранковом колу (VII, 1901), где је дело први пут објављено стоји: ... тако се и *зацене* од смијеха (стр. 1262), што, нема сумње, претставља презентски облик Ђоровићевог језика. — Затим, то исто је учинио и ново-садски редактор Глишићевог превода Гончаровљевог *Обломова* с аористом у реченици: Захар се *зацену* од смеха ... (Забавник СКЗ књ. I, 1898, 22), која у новој редакцији гласи: Захар се *зацени* од смеха... (Нови Сад, 1949, 12). — Најзад, да укажем још и на овај сличан пример: у Бранковом колу (за годину 1902) штампана је такође први пут Домановићева приповетка *У сеоској механи*, и на стр. 558 налази се реченица: [кочијаш] узне дете које се већ *заценуло* од плача; а у издањима СКЗ (Приповетке, 132) и Библиотеке српских писаца (Цел. дела књ. II, 240) радни глаголски придев има у њој облик од инфинитивне основе на *-(н)и-*: узне дете које се већ *заценило* од плача.

Значи: облике овога глагола од основа на *-не-/ну-* у језику класичних српских писаца стручни су редактори заменили облицима од глаголских основа на *-(н)и-/-(н)и-*. На основу тога би се лако могло помислити да су ту у питању облици који су у наше

време неправилни за књижевни језик, па их зато треба заменити другима који би били правилни. А да ли је тако? Да видимо.

Не треба нарочито наглашавати да је овде од пресудног значаја стање двојакних облика овога глагола код писаца савременог српскохрватског језика. Зато ћу се првенствено задржати на томе.

Речничке грађе Института за српски језик САН и Матице српске¹ садрже доста материјала који се односи на ову глаголску реч, а који је ексцерпиран из дела наших познатих књижевника. Иако је, према томе, сигурно да тај материјал није одређиван за илустрацију њене морфологије, он нам ипак живо сведочи о постојању њених двојакних облика у књижевном језику и о њиховој распрострањености. И не само о томе. У прикупуљеном материјалу упадљива је чињеница да писци на западној половини наше језичке територије, углавном штокавске, где је књижевно наречје ијекавско или јужно, као и они чије порекло води отуда, знају за облике овога глагола од основа на *-не-/-ну-*. Примера нема тако много, и зато ћу их навести све.

— Теодосија Мркојевић (у себи, *заценуи* од смијеха) (П. П. Њ е г о ш, Лажни цар Шћепан Мали, СКЗ 65,134); — Кашљао је неколико минута. Готово се *зацену*, па опет ништа не може да искашља (Л а з а р К о м а р ч и ћ, Два аманета 1893, 29); — Од бриге и љутње кадија се закашља, *зацену* и једва себи дође (И. А н д р и ћ, За логоровања, СКГл. књ. V, 1922, 322), — Дијете: не ћу ја пите, 'оћу 'љеба (*зацене* се од плача) бо-ли ме ти-бу! (Ех ронто, Београд 1920, 96), — Сви се толико *заценуше* од смеха да су за један тренутак изгледали као онемели ... (Госпођица, Сарајево 1953, 172); — И Милош и Мурат искривили се, па као да се обојица *заценули* од смијеха (Св. Ћ о р о в и ћ, Женидба Пере Карантана, СКГл. књ. VII, 1902, 13); — Дружина се сва *зацену* од смеха (Г р. Б о ж о в и ћ, Митровачки потомак Будалине Тала, Нова искра год. VII, 1905, 264); — Најзад се откинуо од мене и помодрелих усана, *заценуи*,

¹ Ја сам се и за овај рад користио материјалом тих грађа, и примери које даље наводим највећим су делом узети из њих.

ослонио се челом на ограду (Е мил С. Петровић, Мартица, Сарајево 1947, 55); — И она се *зацену* од смеха... (Боривоје Јевтић, Дани на Миљацки, Београд 1935, 22); — Јанићије се *заценуо* од смеха... (Дмитар Р. Ђукчић, Сенке са висова, Београд 1938, 89); — И сви се засмејаше, *заценуше* од смеха (Јелена Билбија, Приче о селу и граду, Београд 1934, 26); — И док се Обрваш *заценуо* од смијеха, Пјево само појачава глас... (Јован Радловић, Сумрак на Неретви, Београд 1932, 99); — Рзе он, а она ... се *зацене* да је страх чути (Марко Марковић, Крива Дрина, Сарајево 1952, 142); — — Одједном *заценух* се (Матија Лисичар, Приповијести, Загреб 1910, 16); — *Заценули* су се од изненађења... (А. Цесарец, За новим путем, Загреб 1946, 263), — А Корен, *заценуи* од пријатног изненађења, нагло прискочи до њега... (исто дело, стр. 27). — Колико сам обавештен, овде је место и примеру: Ја се *заценух* од смеха због тог њиховог бежања... (Глиша Бабовић, Дедине приче, Београд 1952, 54).

Ово је само једна страна употребљеног материјала. Друга — припада писцима који су из разних крајева на простору источнога или екавскога наречја. За њих се може уопштено рећи да употребљавају друге облике, оне од глаголских основа на *-(н)и-/- (н)и-*. Јер, као што ће се сада видети, такви су у знатној већини према свима осталима код којих се јављају или једино облици од основа на *-не-/-ну-* или и једни и други напореда. Ево примера за то:

— Лепосава:Стрина, ајдете, *заценило* се дете од плача (Јов. Ст. Поповић, Драматски списи III, СКЗ 122, 100); — А кад се смеје, *зацени* се простачки... (Ј. Игњатовић, Стари и нови мајстори, Нови Сад 1883, 210); — „Хе, хе, хе... Милоша нећете вешати“ и за овим речима *зацени* се смејући (Б. Атанацковић, Два идола, СКЗ 10, 160); — ... После се [зелов] *заценио* од лајања... (Б. Јакшић, Дела књ. VII, Београд 1883, 291); — Тепа му и милује га... А мило му, па да се *зацени* од смеха (П. Марковић Адамов, На селу и прелу, СКЗ, 130);

— Ја онако уморан, падох ничке и пих, пих, пих, док се не *зацених* (М. Ђ. Милићевић, Село Злоселица... Београд 1880, 289); — А Марку и његову имењаку пало смешно како се то мачак забринуо, па се *заценили* и све се ваљају од смеха (Драг. Ј. Илић, Божићна легенда, Бранково коло IV, 1898, 1610); — А кад се одобровољи, а он се најпре *зацени* као да хоће да кашље (Ст. Сремац, Поп Ђира и поп Спира, СКЗ 136, 25), — Седну и пуше и задиркују Кику, смеју се и *зацене* се од смеха, док им овај смех не преседне (Југословенски приповедачи, Зборник за пионире, Београд 1949, 254); — Сав *зацењен*, гушећи се, изиђе Станоје ... (Б. Станковић, Стари дани, СКЗ, 32); — Па још кад помислите да је он имао срца ... прочитати *зацењеном* Паризу ... сва своја суочења са сиротом својом парничарком (Б. Поповић, Бомарше, СКЗ 188, 49); — Дете ми се узнемирило, преплашило се и *заценило* од плача (Б. Нушић, Девет-сто петнаеста II, Београд 1931, 102—103), — Приђе ми један ... момчић и *зацени* се од смеха (Приповетке једнога каплара, Сабрана дела XI, Београд 1932, 125); — Еј, врашки господине! — *заценила* се она од смеха... (Душан Радић, Три километра на сат, Београд 1934, 29); — Када би плакао, бојали су се да се не *зацени* (Ранко Младеновић, XX век год. II, 1939, 406); — Човек се *зацени* од смеха (М. Вукасовић, Савремене басне, Београд 1940, 40); — ... Он се *зацени*, поцрвени... (Жак Конфино, Ротаријанци, Београд 1947, 10); — Чуле се псовке као *зацењени* лавез... (Јован Поповић, Истините легенде, Београд 1949, 11); — ... која је умрла у часу када се Мића *заценио* први пут (О. Давичо, Песма, Београд 1953, 228); — Онда га љубим и голицам док се не *зацени* (Добрица Ћосић, Далеко је сунце, Београд 1953, 40); — ... Ако би жена под епитрахилџом јако зајецала и *заценила* се, он би се нагао... (Б. Чиплић, Јаруга, Београд 1953, 28); — Ви имате крив нос, као мој Жарко, — и *зацени* се од смеха... (Миливоје Ристић, Очи, Савременик СКЗ, 1938, 46). — Узгред и овај пример: Вашем суседу... ваља само овај прст показати, па да сместа прсне у смех, да се *зацени* и плаче... (И. Тургењев, Месец

дана на селу, Београд 1951, 16 — превео д-р М. С. М о с к о в љ е в и ћ).

Оваквих примера има и више. Ја сам узео само оне који су из дела већих и познатијих књижевника. Међутим за облике овога глагола од основа на *-не/-ну-* њихов је број заиста незнатан. То су ови:

— Кад ето ти Новице Церовића... *зацену* се од смеха и виче ми (Љуб. П. Ненадовић, О Црногорцима, СКЗ, 226); — ... Одговори му писар и *зацену* се од смеја (Свет. П. Ранковић, Горски цар, СКЗ 38, 26); — Потпоручник Александар се *зацену* од смеха ... (Ст. Јаковљевић, Девет сто четрнаеста, Београд 1934, 199). — С њима иде још и онај Домановићев пример дат у почетку.

Такође су малобројни и примери за напоредну употребу облика и од једних и од других основа нађени код ових писаца:

Мил. Ђ. Глишић: Смеје се, смеје — *зацене* се већ од смеха (Цел. дела књ. I, 226) — Сава се већ *заценио* од смеха (Приповетке књ. I, Београд 1879, 63); — Ј. Веселиновић: Ко ће туђој мајци уместити? — рекох, *заценувши* се од плача (Слике из сеоског живота св. I, СКЗ 31, 11) — Ту се закашља тетка... Готово се *зацени* од кашља... (Цел. дела књ. VI, 55); — М. Ускоковић: И Косара не могаде довршити реченицу *заценувши* се од смеха (Дела, Београд 1932, 355) — По њима је пичало перо, као дете које се *заценило* од дуго задржаваног плача... (Дошљаци, СКЗ 128, 194); — Момчило Настасијевић: ... а она несрећница *заценула* се од смеја (Из тамног вилајета, Београд 1927, 9) — Бан се *зацени* од смеха (Музичке драме, Београд 1938, 39).

Тако је код писаца екаваца: за облике овога глагола од основа на *-не/-ну-* може се, дакле, слободно казати да их једва и има, толико су ретки. У народним говорима на овом језичком подручју — ни толико. Два-три податка за то. У Блезовићев Речник косовско-метохиског дијалекта (1932), чија грађа, како пише у уводу, значи докуменат о томе говору предратнога вре-

мена, када још није био помућен језиком новог становништва и за који су речи „купљене из уста народних“, с многима другима и ова је ушла као реч коју имају наши речници, али се разликује по облику; њен је облик ту: *зацении се*, *заценим се*. — Сасвим на другом крају, скупљач збирке речи из Бачке, која чини саставни део поменуте Академијине лексичке грађе, изричито вели: „Ми не кажемо: *заценуи се*, него *зацении се*“. — У мом домаћем говору (централна Србија) такође се чује једино такав облик ове глаголске речи. Облици њени од основа на *-не-/-ну-* мени су увек звучали као случајне грешке — кад год сам на њих наилазио у књигама. — Према усменим обавештењима тако је и у многим говорима других екавских крајева. Али ово износим више узгред.

Стање овога појава у речницима књижевног језика не слаже се са стањем које имамо код писаца. Код Вука је: *заценуи се*, *заценим се*. А његов Српски рјечник уствари је речник једног јекавског жерцеговачког говора, говора који претставља полазну тачку у формирању нашег новог језика у књижевности. Код Б р о з а и И в е к о в и ћ а као код Вука, јер су они „градили“ свој Рјечник хрватскога језика „од самих Вукових и Даничићевих књижевних дјела“ и на темељу Вуковог речника. У правописном речнику Д. Б о р а н и ћ а (Правопис, Загреб, 1951) такође стоји *заценуи се*, што значи да ову реч треба употребљавати у том облику. То је и разумљиво кад се зна како је настао језик загребачког књижевног и културног центра. Кад се све ово доведе у везу с оним што се јавља у употреби код писаца на тој страни, онда ту нема шта да се примети. — Друкчије је међутим у речницима с печатом екавизма. У најстаријем од њих, у Речнику српскога и немачкога језика Ђ. П о п о в и ћ а (Панчево, 1881), основни облици овога глагола гласе: *заценуи се*, [*заце*]ним се; инфинитив, дакле, има основу на *-ну-*, а презент на *-ни-*. Тако је и код Р и с т и ћ а и К а н г р г е, у њиховом Речнику српскохрватског и немачког језика (Београд, 1928), што ме све више наводи на помисао да су се они ту послужили већ застарелим Поповићевим речником, као што се после Л. Б а к о т и ћ свакако држао њих кад је у свом Речнику српскохрватског књижевног језика (Београд, 1936) навео ову глаголску реч у истом облику. Овакав однос тих основа, *-ну-*: (*ни*)-, није у системи, и очигледно је да је вештачки састављен: од два односа

глаголских основа ове речи: *заценуџи се*: *заценем се* и *зацениџи се*: *заценим се*, који се садрже у њеној промени, узет је по један члан. Чини ми се да могу претпоставити да је у осећању лексикографа био други однос од ова два, али је он поступио тако у тежњи да то с в о ј-е помири с оним што је оставио Вук. Такав поступак одаје недовољну стручност, у лингвистичком погледу наравно и, разуме се, не може се прихватити, чак ни у случају да је код њега лично постојала таква промена овога глагола, што би се исто тако могло претпоставити.

За нас је од посебног интереса оно што износи проф. Б е л и ћ у последњем издању свог Правописа (Београд, 1950). У речничком делу налази се глагол *заценуџи се*, *заценем се*, а у предговору се вели: „када се нека реч у правилима или у речнику наводи, то значи да је ваља онако написати како је у књизи означено ако је ко жели употребити“. Тиме је речено све и за употребу ове речи. И то је на своме месту ако се пође од реалног сазнања да је она у таквом облику била реч Вуковог језика, да је затим тако употребљавају до данас претставници јужног изговора и они који се њиме служе у писаном језику и да се, најзад, може срести и код оних који пишу екавски. Али, с друге стране, напред је показано да у одређеној језичкој области, доста пространој, чији су говори добрим делом стављени и у основицу књижевног језика, с у в е р е н о в л а д а ј у облици њене друге промене, оне — која даје однос глаголских основа *-(н)и-*: *-(н)и-*. Према томе, овде имамо посла са дублетним облицима. Они су у књижевној употреби потпуно равноправни. Зато је при састављању правописног речника, који носи обележје београдског књижевног центра и који иначе обилује дублетима, требало имати у виду и једне и друге. А састављачи будућег заједничког таквог речника, као уосталом и сваког другог речника који буде заснован на делима наших писаца са целокупне територије српскохрватског језика, мораће водити рачуна и о овом дублету.

Јасно је сада да су редактори у примерима који су наведени у почетку и који су ми највише и дали повода да се позабавим овим питањем, неправилно поступили кад су променили облике овога глагола у језику писаца чија су дела припремали за ново издање. Јер ти облици, од основа на *-ну-/-не-*, нису ни застарели нити су с покрајинским, дијалекатским обележјем, као што такви

нису ни они други, од основа на *-(н)и-/--(н)и-*, које досадашњи наши лексикографи нису признавали или нису за њих знали. Ово што се тиче редактора, нажалост, само је један доказ више како они, можда и несвесно, злоупотребљавају свој позив, веома деликатан и врло одговоран. Њихов посао није и у томе да подмећу писцу језичке црте које њему иначе нису својствене. Поготову је то за осуду кад се тако „исправљају“ писци који су познати и по добром познавању нашег језика. Веселиновић је чак „мајсторски владао српским језиком“, што се може рећи и за Глишића. У делима таквих писаца непосредно и спонтано долазе до изражаја различити језички појави, који затим, у целокупности својој, одређују правац слободног развитка самог књижевног језика. И по моме мишљењу, ту не би требало допустити никакво уједначавање нити укалупљивање језичких особина од стране редактора; а нарочито треба устати против њиховог самовољног замењивања облика који се њима, можда у тренутку, учине „неисправни“. Они обично и не кажу шта су све изменили у текстовима које су приређивали за штампу, тако да испитивач какве језичке црте мора онда да проверава у изворном или којем другом веродостојном издању. Да то отежава, а каткад и онемогућава, такво испитивање, не треба доказивати. Овде упућујем само ово неколико речи на адресу многих наших редактора, а сматрам да ту има проблема који „заслужују“ да им се и посебно посвети пажња.

А сада, пре него што покушам да одговорим на питање: откуда дублетни облици у промени овога глагола? — потребно је да истакнем две ствари.

Прво. По своме склопу он претставља везу префикса и простог имперфективног глагола. Међутим тај се глагол не спаја више ни с једним префиксом нити је као такав ближе познат. Штавише, једва се потврђује да постоји. У великом Рјечнику загребачке Академије Даничић наводи само један пример: Капетан се *цене* — нађен „у наше вријеме у једнога писца“ (фра Г р г о М а р т и ћ, Осветници IV, Осijek, 1876). Ја такође могу навести свега један: ... Кад видје младу, која се *цењаше* од плача иза леђа му, он је загрли ... (С. М а т а в у љ, Цел. дела књ. I, 308), којим није одређена и глаголска основа од које би овај имперфекат био изведен (исп. *шоњах*: *шоњем*, *шоњући* и *чињах*: *чиним*,

чинити). То све утиче да се сложени глагол о коме је реч готово више и не осећа као сложен. И још нешто. Примери његове употребе показују затим да се он у свом основном значењу „загушити се“, „изгубити дах“ („den Atem verlieren“) најчешће јавља заједно са именичким речима *смех*, *јлач*, *кашаљ* у генитиву с предлогом *од*, и њима се означава појам као изазивач или проузроковач стања које настаје реализацијом глаголске радње. Таква уобичајена и врло честа веза овога глагола са одређеном именичком допуном добија све више карактер једног устаљеног сложеног израза.

Друго. Колико сам могао утврдити, ова је реч само српско-хрватска: за њу не зна ниједан други словенски језик. Даничић је изводи од праиндоевропског корена *кай-* који је код нас, по његовом етимологисању, имао самогласник *ѣ* („изгубивши *ѣ* пред *н*“). Одмах иза тога вели: „али је мјесто њега у нас ... *е*“. (Коријени, 235), пошто је одређивао етимологију глагола како је он дат у Вуковом речнику (*зацѣнуѣти се*). Ако се ово прихвати као такво, онда овај глагол има код јекаваца у корену екавску замену старог гласа „јата“. Проф. Ј. В у к о в и ћ помиње у својим Правописним правилима (Сарајево, 1949, 80—81) више таквих речи у којима се огледа екавски изговор замене „јата“ искључиво или поред њиховог ијекавског гласовног облика (на пример: *обећаѣти*, *цѣсти*, *зеница*, *озледа* и др.), и сматра да је то добијено „на неки начин преношењем ријечи и њихових гласовних облика са екавске на ијекавску територију“, односно — да се овакве речи могу „објаснити у крајњој линији мијешањем говора“. Мислим да је претходно потребно дубље и шире испитати сваки такав случај. А ту би, дакле, спадао и глагол *зацѣнуѣти се*, са својим *-е-* у изговору ијекаваца, јер се ја овде нисам упуштао у то питање.

Видели смо како су размештени двојаки облици овога глагола. Тај факат да се једни од њих, они који су од основа на *-(н)и-/--(н)и-*, налазе распрострањени баш на екавском земљишту, и нагони ме да ту потражим објашњење о томе како су настали. Ја узимам да је *зацѣнѣти се*, *зацѣним се* овде добијено под непосредним утицајем глагола *зацѣнити*, „затражити велику цену“. У њему је гл. *ценити*, који се употребљава и с другим префиксима (глаголи: *проценити*, *оценити*, *преценити*, *уценити*, *поиценити*), и то много више и чешће него с префиксом *за*, а који и сам има

врло живу и широку употребу. Сви ти глаголи, гл. *цени̑ти* и с њим сложени, код претставника нашега језика имају своју граматичку промену која је одређена и стабилна, непоколебљива. За глагол *зацену̑ти се* речено је да се готово и не осећа да је састављен од префикса и простог глагола — толико су усамљени примери у којима се овај јавља. Тако се *зацену̑ти се* нашло према глаголу *зацени̑ти*, као и према осталим глаголима из те групе. Њихова се обличја у говорној претстави диференцирају само једном вокалском фонемом (у : и), а акценатски се потпуно слажу: *зацену̑ти се* — *зацени̑ти*. Сазвучје овог другог глагола, *зацени̑ти*, који у језичком осећању има чврсту психолошку подлогу, пренесено је с временом на глагол *зацену̑ти се* у свим његовим морфолошким ликовима. Стално облежје рефлексивности, заменица *се*, затим то да га у употреби обично прате одређене именичке речи с предлогом и, најзад, сам реченични смисао — довољни су да глагол *зацени̑ти се* и у том облику буде ознака сопствене семантике и њене пуне вредности у језичкој пракси.

Колики је у свему овоме удео глагола *зацени̑ти*, показује очигледно овај пример из *Игњатовићевог* историског романа *Ђурађ Бранковић*, који је штампан старим правописом (у Карловцу, 1859): Млађи кои су за трпезомъ сѣдили мало што се нису грохотомъ насмѣjali. И доиста да не било Царице, Патријарха и Новака, сви бы се на нѣга зацѣнили были. Особито Свѣтиславъ и Милева одвећ примѣтително су се насмѣjali (стр. 14). Ја претпостављам да је Ј. Игњатовић овде написао радни придев од овог глагола с „јатом“ (ѣ) у корену узимајући притом писање тога облика од глагола *зацени̑ти*. Чини ми се да је то много вероватније него сматрати да је ово „јат“ изворно, етимолошко „јат“ у корену глагола *зацени̑ти се*, одн. *зацену̑ти се*.

У границама ијекавског наречја ова два глагола, *зацену̑ти се* и *зацјени̑ти*, у погледу свог гласовног састава стоје даље један од другога, и зато је тамо т е ж е могло доћи до оваквог њиховог формалног изједначења, управо до појаве првога глагола у облику *зацјени̑ти се*, ако је уопште и долазило до тога. Од поузданих лица сазнао сам да у говору Васојевића (Црна Гора) овај глагол постоји само у таквом облику. И мени је сада јасан једини пример који имам из књижевног језика: „Она се *зацјени* од смијеха“ (Ч е д о В у к о в и ћ, Висине, Београд 1952, 156) — јер је писац

родом из тога краја (Андријевица). Али ја сам готов да у овоме видим резултат извесне географске близине са екавским говорима на источној страни. А то би онда значило да овде замена „јата“ *-ије-* у глаголу *зацјениити се* нема своје порекло. Што се тиче оног примера који је наведен у почетку („...тако се и *зацјени* од смијеха“), њега је редактор механички ијекавизирао, при чему је, мислим, потсвесно искоришћен глагол *(за)цјениити*, тако да се његово обличје у целини нашло и у овој другој глаголској речи.

Б. Милановић

УЗ ЧЛАНАК Б. МИЛАНОВИЋА
„О ЈЕДНОМ ГЛАГОЛСКОМ ДУБЛЕТУ“

I

Друг Милановић у свом чланку „О једном глаголском дублету“ исцрпно третира питање вредности облика *зацѣнуѣти се* и *зацѣниѣти се* (од смеха, плача, кашља и сл.).

Како облик *зацѣнуѣти се* није споран (даје га Вук, а и други наши речници, као и писци са западне територије наше), — друг Милановић тражи „право грађанства“ у књижевном језику и за облик *зацѣниѣти се*. Он то право поткрепљује великим бројем примера из писаца са источне територије. Сматрам да је потпуно доказао литерарну вредност овог облика и да тај облик (*зацѣниѣти се*) и облике изведене од њега треба убудуће сматрати нормалном књижевном речју.

И поред тога што се трудио да раширисти питање постанка овог глагола, — ово питање остаје и даље нерешено. Питање јата у овом глаголу и потврда књижевника Ч. Вуковића за њега, сасвим су, по мом мишљењу, сумњиве природе. У мом крају (Ускоци код Дурмитора), чији говор спада у врло изразите и чисте ијекавске говоре, познати су и у врло честој употреби само облици *зацѣнуѣти се*, *зацѣнуо се*, *зацѣнула се*, *зацѣнуло се*, *зацѣнуо се*, *зацѣнућу се* итд., док су му облици *зацѣниѣти се*, *зацѣниѣло се* итд. потпуно непознати (постоји, разуме се, и *зацѣниѣти*, али у сасвим другом значењу — ударити високу цену и сл.) Уколико ијекавски облици постоје (ваљало би испржније испитати какво је стање овог глагола у васојевичком говору), они, по мом мишљењу, не могу бити резултат рефлекса јата, већ претстављају неку јатовску аналогију, јатовску иновацију.

М. Сѣванић

II

Познато је да се у нашим прекосавским говорима мешају глаголи на *-нући* и они на *-нићи*, па се говори: *џогнићи* - *џогнем*, *дигнићи* - *дигнем*, *искренићи* - *искренем* и др., док у Поцерици обрнуто, глаголи на *-нићи* добијају инфинитивни завршетак *-нући*, а у презенту се завршавају на *-ним* и *-нем*: *џроменући* : *џронем* и *џронемим*, *оканући се* : *оканем се* и *оканим се*. У словеначком језику сви глаголи на *-ну* имају данас инфинитивни форманс *-ни*: *гинићи* - *гинем*, *кренићи* - *кренем*, *нагнићи* - *нагнем*, *џоннићи* - *џонем* и др. На први поглед рекло би се да и дублети *заценући се* - *заценићи се* спадају овамо, али уствари ту имамо мало друкчији случај, можда једини да се у инфинитиву *-ну* замењује са *-ни*, као у прекосавским говорима, али у презенту има *-ним*, за разлику од тамошњег *-нем*, дакле - гл. *заценући се* - *заценем се* прешао је међу глаголе типа *заменићи* - *заменим*, или конкретно, добило се *заценићи се* - *заценим се*. Милановић свој случај не доводи у везу с појавом замене глагола на *-нући* са онима на *-нићи*, или обратно, него обрађује замену гл. *заценући се* с гл. *заценићи се* као усамљену појаву, па је не објашњава ни с обзиром на етимологију, ни на семантику, ни на морфологију, већ само с обзиром на спољашњи изглед и акценат, ослањајући се притом на појаву да у западним, јекавским крајевима нема замене ова два глагола, јер јекавско *зацџенићи* својим изгледом и акцентом није могло утицати на екавско *заценући се*. Да видимо да ли се његово објашњење може примити.

Пре свега да се осврнемо на етимолошку страну гл. *заценући се*. Јасно је да је он постао од простог гл. *ценући се*, који се, по свему судећи, изгубио, јер за њега има потврде само на два места, које М. наводи: један у РЈА, код Гр. Мартића, други код Матавуља. Према Даничићевој етимологији у корену ове речи било је *јат*, што није вероватно, јер би се у јекавском говорило *зацџџенући се*, за што је М. нашао само један пример, који гласи *зацџџенићи се*.

Ја бих рекао да порекло овога глагола треба тражити на другој страни. Други га словенски језици, истина, немају, али имају глаголе који су с њим етимолошки и семантички сродни. Узмемо ли да је корен овога глагола *цџ-*, и да је од првобитног

цејнуџи се асимилацијом изгубљен сугласник *й*, те се добило *ценуџи се*, слично глаголима *йојнуџи - йонуџи*, *кајнуџи - кануџи*, *гибнуџи - гинуџи* и др., онда га можемо довести у везу с руским гл. *цејенетџь*, што значи: постајати непомичан, кочити се (од страха, зиме), што ми кажемо гл. *цејџетџи (цејџиџи)*. Видимо, дакле, да руски гл. *цејенетџь* и наш *цејџетџи* имају исто порекло: од корена *цеј-*, а означају исту реакцију људскога организма на зиму или страх, иако се она у руском случају казује кочењем, а у нашем дрхтањем. Кад се човек због нечега јако засмеје, уплаши, заплаче или озебе, онда ове његове рефлексивне покрете прате неке физиолошке појаве: он се укочи или се затресе, па се каже: „укочио се од смеха (страха, зиме)“, или „тресе се (или цепти) од страха (зиме)“. У РЈА има од истог корена реч *цејџџи*, која значи *цвокоџи* (зуба). Сва три случаја прати још једна физиолошка појава: човеку се грло стеже, па једва дише, због чега се каже: „гуши се од смеха“, „једва дише од страха“. Човечје тело реагира на јаку студен тиме што човек *цејџи*, а у чешком језику има глагол истог корена *серепети*, што значи *издахнуџи*, и с њим сродан *зсирпнути* = издахнути и *зсирпати* = издисати.

Према свему овоме, чини ми се да ретки глагол *ценуџи се* (који се свакако изгубио зато што је трајни, а радња о којој је овде реч је тренутна) и од њега изведени *заценуџи се* немају никакве везе с гл. *зацениџи*, ни етимолошке, ни семантичке. Можда бисмо се једино могли домишљати да је гл. *заценуџи се* доведен у везу са *зацениџи* због тога што овај последњи значи „запети па тражити превисоку цену“, као што први значи „напети се при смејању“. Ако је то била побуда за замену ових глагола, онда се не би могла примити Милановићева теза да се у гл. *заценуџи се* више не осећа префикс *за-* као активан, продуктиван део речи, већ се цео тај глагол осећа као проста реч, пошто се основни глагол (*за*)*ценуџи се* изгубио. По моме језичком осећању префикс *за-* овога глагола јасно му даје значење не само почетка радње, него и врло интензивне тренутне радње, као и код глагола *завиџлаџи*, *заниџачиџи*, *закуџиџи*, *заџичаџи*, *завикаџи* (различно од *йовикаџи*) и др.

За похвалу је покушај Б. Милановића да објасни овај занимљив случај глаголског дублета, али ми се чини да питање ипак остаје нерешено. Јер ако би се примио мој покушај етимо-

лошког и семантичког објашњења њихова, ипак остаје необјашњено зашто се од *заценуџи се* - *заценем се* добило *зацениџи се* - *заценим се*, а не *заценем се*, као што се у неким крајевима добило: од *дигнуџи*: *дигниџи* - *дигнем*, а не *дигним*, од *јогинуџи*: *јогиниџи* - *јогинем*, а не *јогиним* и сл. Даље, као што је напред речено, у Србији има замене *-ниџи*, *-ним са* -*нуџи*, *-нем* (*јроменуџи*: *јроменем*), а нема замене *-нуџи*, *-нем са* -*ниџи*, *-нем*, као у преко-савским говорима и у словеначком.

М. С. Московљевић

О ОБЛИКУ „СРБЉИ“

Облик *Србљи* употребљава се данас, и употребљавао се и у извесној прошлости, у Срему и Славонији. Тај облик је чест и у Вуковој збирци народних песама, и то у песмама записаним у Срему, било од рођених Сремаца, било од певача дошљака. На основу тог облика (као и на основу других сремских језичких особина и неких културно-историских одлика) ја сам закључивао да је Вуков певач Рапшко своје такозване „старе“ песме научио у Срему. Професор Латковић, побијајући моју тезу у целини, побијао је и овај мој аргуменат о облику Србљи (у Прилозима за књижевност, књ. 22, стр. 312), и изнео ово мишљење: „Србљи и место Срби писало се и говорило нарочито у Црној Гори и околним крајевима. В. Петровић у својој Историји Црне Горе (1754) стално тај облик употребљава: има га и у песми 42 у VI књизи Вуковој (стих 128), коју је забележио Вук Врчевић, и бр. 50 такође у VI књизи (стих 185), коју је Вуку послао Максим Шкрљић, којег су стари били ускоци у Морачи“ . . .

Осим ових примера које је нашао проф. Латковић има још примера употребе облика *Србљи* у народним песмама записаним изван Срема. Њих наводи Рјечник ЈА: два примера из песме Радул-бегу Певанији С. Милутиновића (у песми је облик Србљи употребљен трипут) и један пример из Петрановићеве II књиге (стр. 271)¹.

¹ Осим наведених примера Рјечник ЈА наводи примере облика Србаљи и Србљанин из три дела: речника Стулићевог и Делабелиног и из Гундулићевог Османа. На овим примерима се нећемо задржавати. Напоменућемо укратко само ово. Стулић је путовао по нашим земљама ради скупљања грађе (в. чланак А. Белића у Народној енциклопедији Станојевића), те се може претпоставити као вероватно да је Стулић записао облик Србаљи у живој употреби (али не казујући покрајину). Што се тиче Делабелиног

Који је значај тих примера? Да ли они допуштају закључак да се облик *Србљи* раније употребљавао у Црној Гори и околним крајевима? Да претресемо примере употребљене од певача који нису никад били у Срему. Пре свега, треба подвући једну ствар: свих ових примера поменутог облика употребљеног од певача који нису имали никакве везе са Сремом, — веома је мало. Они се просто губе упоређени с бројем примера из песама записаних у Срему. Већ тај тако мали број примера доводи у сумњу живу језичку употребу тог облика у Црној Гори и околним крајевима.

Узимамо најпре пример из Петрановића. Тај пример је из песме *Пропаст царства српскога*, за коју су одавно, Новаковић довољно јасно а Јагић сасвим јасно и отсечно утврдили да је она препевавање косовских песама из Вукове збирке. Учећи Вукове косовске и друге песме, понављајући читаве стихове из њих, певач Петрановићев је научио и из Вукових књига пренео у своју песму и облик *Србљи*.

Случај знатне неоригиналности Петрановићеве збирке, одавно истакнут, јесте само један случај опште појаве, скоро правила. Мала оригиналност већине или скоро свих познатих збирки објављених после Вука, треба да буде, по нашем мишљењу, један од основних ставова у проучавању народног песништва.

Други народни певач који није био у Срему а употребио је облик *Србљи*, јесте Максим Шкрљић (или Шкрлић: види чланак И. Николића у 23 књизи Прилога за књижевност). Да разумемо како ваља овај случај, треба проучити податке које нам је Вук оставио о њему: „Пјесму... „Војевање црногорско и руско на Никшиће“ написао ми је и послао (са још много пјесама... које ће се послје штампати) Максим Шкрљић, којег су стари били ускоци у Морачи, пак се за времена кнеза Милоша доселили у Србију. . . а он је сад латов [царински службеник] у Смедереву (а кад ми је ове пјесме писао и послао, био је то исто у Радујевцу)“ (Предговор IV књизи од 1862, тачка VII). Из ових речи о старини Шкрљићевој из Мораче (и из факта да је Василије Петровић

извора за облике *Србаљ* и *Србљанин*, као једна од могућности, може се претпоставити да је те облике узео из Гундулића, којим се у великој мери служио за грађу свог речника (и код речи *Сервија* наводи Гундулића). Откуд Гундулићу облици *Србаљ* и *Србљанин*? Да ли из народних песама његовог доба, чије је познавање показао у *Осману*, или из старе српске књижевне употребе (која се вековима држала облика *Србљи*)?

у својој књизи употребљавао облик Србљи) проф. Латковић је закључио да је Шкрлић облик Србљи сачувао из своје старине. Мислим да су они други подаци о Шкрлићу важнији. Подвлачим да је Шкрлић све своје песме написао. Имамо, дакле, посла са једним писменим певачем. Претпостављати да народни певачи кад су писмени неће да се послуже својом писменошћу па да прочитају коју народну песму из штампаних књига, претпостављати тако нешто било би поћи погрешним путем у проучавању народног песништва. Више је него вероватно, очевидно је управо, као што ћемо одмах показати, да је Шкрлић стварајући своје песме читао и штампане збирке народних песама, и из њих онда више или мање преносио у своје песме. Сличности између Шкрлићевих песама и оних у Вуковим књигама, не само што су јасне, него су делимично и раније опажене: уредник VI и VII књиге државног издања даје напомене уз неколико песама о сличности њиховој са раније објављеним песмама из Вукове збирке (из VI књиге код бр. 4, 11 и 69, — из VII књиге код бр. 1 и 11). Али кад се прочитају и остале његове песме видеће се да су те песме често комбиноване из раније објављених Вукових песама, тачније речено да су то пастиши из Вукових књига. Нпр. песма Вук Купиновић и Дели-бег Гром (VI, бр. 6) јесте пастиш из песама Царица Милица и Змај од Јастрепца, Женидба краља Вукашина и других песама Вукових. То се види и на песни Корун капетан и Ненад Југовић (VI, бр. 12), итд. И песма у којој се налази облик Србљи (Максим Сењанин и Танковић Осман, VI, бр. 50) испевана је према Вуковој Сењанин Тадија. Да сличности не долазе отуд што су Шкрлићеве песме варијанте старих мотива познатих свим бољим певачима из свих крајева наших, већ зато што су Шкрлићеве песме обичне позајмице из раније објављених песама, доказује најбоље песма истога певача Црнојевић Станко (наслов је дао уредник VI књиге). Она је верно препевавање више пута штампане у Црној Гори песме Иван-бегови синови, прве песме из Његошевог Огледала српског; то је песма не народна, него само народска (спевана зацело од самог Његоша), и која није никакав стари мотив. Очевидно Шкрлић није прави народни певач, протонародни песник, него песник прелазног типа: он је ранији

развојни ступањ на путу ка песницима типа Јоксима Новића. Према томе, сличности у предметима, стиховима и речнику између Шкрлића и Вукове збирке јесу резултат обичне књижевне позајмице. Путеви књижевног угледања и учења не могу се сувише јако разликовати зато што су једни песници школовани и образовани, а други прости и слабо школовани.

Сумњиву вредност Шкрлићевих песама, мислим, показао је и сам Вук тиме што је од преко тридесет песама које му је Шкрлић послао штампао само једну једину. Од осталих песама Вук се учтиво ограддио, обећавајући да ће се оне доцније штампати, фраза коју је Вук казао у више сличних случајева. Према свему овоме, порекло Шкрлићевога облика Србљ и треба тражити, не у старини његовој из Мораче у Црној Гори него у Вуковим збиркама¹.

Као са Шкрлићевим песама слично стоји ствар и са песама које је записао Врчевић. И оне су препеване и комбиноване из раније штампаних Вукових књига. Наводити и примере за ово, значило би непотребно оптерећивање ове наше белешке. И према Врчевићевим песама Вук је имао сличан став као и према Шкрлићевим. Мало нејасније него у случају Шкрлића, али се Вук ограддио и од Врчевићевих песама говорећи да од њега има „још различнијех пјесама за штампање“, али се не види да је штогод и штампано од његових песама, како изгледа по речи ј о ш (у истом том предговору IV књизи од 1862, после тачке IX). Али је још шеснаест година пре тог Вуковог предговора Врчевић сам јасно насликао утицај Вукових књига песама на доцније народно певање: „Ваше су се пјесне просуле овамо колико игђе и старе већ у заборав бациле“ (Преписка VI, 531). И како су песме које је Врчевић покупио само одјек Вукових песама, сасвим је природно што стих из Врчевићеве песме у којој се налази облик Србљ и: „Јер је таки адет у Србаља“, — гласи скоро дословно исто као и стих из Вукове песме у II књизи (бр. 78, ст. 181): „Оваки је адет у Србаља“. Ова друга песма записана је од По-

¹ У поменутом чланку И. Николић сматра Шкрлића за скупљача песама посланих Вуку (не за њиховог творца). Мени то није довољно очевидно, зато сам о Шкрлићу говорио као о певачу. Основицу саме ствари, тј. неоригиналност његових песама, не мења много тај факат да ли је он скупљач или певач.

друговића, Херцеговца, али, после свега што смо рекли, јасно је да би било опасно закључити да је облик Србљи херцеговачки, и да је као такав ушао у обе песме, и Подруговићеву и Врчевићевог певача. Ако би то био херцеговачки облик, зашто би га Вук напустио?

А Подруговићев случај је донекле сличан случају самога Вука. И Вук је примио тај облик у Срему и употребљавао га у почетку свога рада (нпр. на врло много места у Преписци, — в. Преп. II, 77, 239, 252, 257, 262; или у белешци уз песму Л о в М а р к о в с Т у р ц и м а, из године 1814; у Р ј е ч н и к у I изд. на више места итд.). Доцније је Вук напустио тај облик. Подвлачим ову промену у Вуковој употреби облика Србљи: Вук се постепено ослободио покрајинског облика; у том појединачном случају он је поступао као и иначе, тојест, у изграђивању свог и нашег књижевног језика он је напредовао и мењао се, постепено напуштајући различите покрајинске особине. За овај данашњи случај важно је ово: кад је Вук, који се одмах од почетка свога рада бавио језиком и његовом правилношћу, могао примити покрајински облик који није био одлика његовог херцеговачког говора, у толико ће га пре примити прости народни певачи, који су језичкој колебљивости зацело много подложнији, нарочито кад су у прилици да дознаду нове угледе народног певања из покрајине која није њихова.

Сви ови примери показују довољно јасно да у народним песмама не треба гледати увек само примере говора певачевог, него и утицаје њихових претходника у песничком стварању. Али у те претходнике спадају зацело и штампане збирке народних песама, нарочито Вукове.

Од народних певача који нису били у Срему а употребили су облик Србљи, остаје још Милутиновићев певач Мркајић, опет Херцеговац, у чијој се песми Р а д у л - б е г налази тај облик три пут употребљен. Овде, осим могућности читања и слушања Вукових књига, има и једна друга могућност, чак ближа и вероватнија: то је позната некритичност Милутиновићева, некритичност и у редакцији читаве књиге (у избору песама, уношењу чисто књижевних творевина итд.) и у редакцији текста самих песама, у које је уносио своје личне додатке. И Вук је редиговао текст народних песама, али се та редакција не осећа: толико је

она сливена са духом народног певања; Милутиновићева је, међутим, често јасно упадљива, нарочито у завршецима многих песама. Зато, не само за облик Србљи, него и за многе друге ствари у Певанији ваља увек бити што опрезнији. — Милутиновић је, разуме се, употребљавао облик Србљи и пре доласка у Црну Гору, нпр. у Србијанци (иако нешто ређе него облик Срби): књига I, стр. 25, 56, 103, 129; II, 60, 130, 163; III, 70, 78, 143 итд. У књизи II (стр. 187) наговештава да су облици Србљи и Срби равноправни дублети, али — занимљива је његова редовна недоследност и неуредност — он је и поред тога употребио два-три пут скраћени наказни облик генитива множине (Србаљ') место облика *Срба*. Према изложеним чињеницама о Милутиновићу, према држању Херцеговца Вука у односу на облик Србљи, пример из Певаније је зацело један од многобројних примера неуредности и некритичности Милутиновићеве редакције народних песама.

Осим ових примера из народних песама, проф. Латковић је за своју тезу о употреби поменутог облика у Црној Гори навео још и Историју Црне Горе од владике Василија Петровића. У тој књижици се, поред израза „сербски“ и „славеносербски народ“, говори редовно Србљи, а само једанпут Срби. Код Василија Петровића треба подвући одавно утврђену ствар у нашој историографији: његова Историја је компилација из савремених му историских дела. Од шест случајева облика Србљи прва два (стр. 70) налазе се у одељку где цитира Хронику грофа Ђорђа Бранковића, друга два (стр. 25) у одељку о Косовском боју, који је израђен према Причи о Косовском боју; — дакле, вероватно је да је облик Србљи позајмио из дела којима се служио. Друга, још важнија ствар коју треба нагласити јесте његово одвајање Црногораца и Србаља као двеју посебних индивидуалности. То апсолутно не би могао урадити кад би име Србљи у његово време било у употреби у Црној Гори. Ево места која то показују, „мало гдѣ Србли баталію виграли безѣ Черногорцевѣ и бергановѣ“ (стр. 20); „Черногорци отѣ союзниковѣ своихѣ Сербовѣ, подданихѣ турецкихѣ оставлени были“ (стр. 33). — Јасно је из свега овога да облик Србљи код Василија Петровића није народног порекла (из црногорског говора), него књижевног, и да у тој употреби значи Србе изван Црне Горе, Србе осим Црно-

гораца, или као што сам Василије Петровић одваја: „черногорски и други славеносербски народи“ (стр. 9). Он, дакле, признаје националну заједницу славеносербску, али у тој заједници прави разлику између политичких индивидуалности Црногораца, Србаља, Херцеговаца (и других које не наводи).

Према свему изложеном може се са сигурношћу рећи да је облик Србљи од пре двеста година сремски и славонски облик, али не и црногорски нити херцеговачки.

С. Машић

НЕКОЛИКО НАПОМЕНА О ЗНАЧЕЊУ РЕЧИ *НАКРПАТ*

Недавно је о облику и значењу ове речи, која се налази у песми Бановић Страхиња, писао Р. Димитријевић¹. Он је на основу грађе коју је прибрао извео закључак да ова реч нема глаголско већ прилошко значење, тј. да не значи: *напуцаши, рђаво говориши, говориши којекако* већ *йомало, некако, надвоје-найпроје, на брзу руку, йо нужди*.

Пре него што будем изнео своје мишљење о овој речи навешћу из поменуте песме стихове где се она налази:

„Ко гођ стане у царевој војсци
Ко гођ стане с нама говорити,
Стане турски, окрене мановски,
Ја с Турцима могу проговорит,
Могу турски, и могу мановски,
И арапски језик разумијем,
И *накрпаш* ситно арнаутски.“

Наводећи различна издања народних песама, затим збирке, антологије и друге едиције у којима се ова песма налази, писац констатује, да је у већини случајева горња реч употребљена као глагол. Ја ћу додати да је она, као глаголска реч, употребљена и у делу *Косово* од д-ра Лазара П. Димитријевића². Ту је реч написана заједно (*накрпаш*) и писац је није ни тумачио у своме речнику туђих и необичних речи, који се налази на крају књиге, те би се према томе могло закључити да је он није ни сматрао за „необичну“. У немачком преводу ове песме, Катарина Јова-

¹ Р. Димитријевић, Наш језик Н С VIII 19 (1957).

² Д-р Лазар П. Димитријевић, *Косово*. Сарајево, 1924.

новић¹, која је врло добро знала и осећала наш језик, а тако исто и немачки, последњи стих је превела:

Brockenweise dient mir auch albanisch.

Овај стих је од претходног одвојен тачком и запетом.

У грађи Института за српскохрватски језик САН има само два примера у којима ова реч има глаголско значење:

1) Знаш ли штогод *накрџаји* ситно швапски? (Iso Serelić, Glasi iz Lovova, 101 - Osijek, 1940).

Очевидно је да је цела ова реченица конструисана према стиху о коме је реч;

2) „*накрџаји*, каквим језиком знати нешто мало говорити, gadebrechen. У песми „Бановић Страхиња“ стих 228 гласи: „И на крпат ситно Арнаутски“. Што је овде на крпат стављено биће штампарска грешка, иначе би у Вук. речнику морала бити реч: крпат, а нема је“ (Ј. Ј. Змај). —

Под речју *крџаји* (вид. Р. Димитријевић, loc. cit. под 10 и 13) Змај се исправља и вели да је некада мислио да је то штампарска погрешка уместо „накрпат“.

Али нарочито треба истаћи да је већ Вук сматрао да ова реч има прилошко значење. Он на крају друге књиге² под „Толкованије неколико ријечи“ наводи: *крџаји*, ваља да је дробно, ситно. Отуда је, вероватно, и Ј. Продановић ту реч тако објаснио.

Р. Димитријевић не каже ништа о томе да ли се ова реч у глаголском облику и у поменутом значењу говори у народу и где; затим, да ли је старац Милија, од кога је Вук забележио ову песму, из краја где се та реч говори као глагол или као прилог. А то је, по моме мишљењу, пресудно за тумачење ове речи у песми Бановић Страхиња. Стога ћу ја овде само о томе нешто рећи.

Реч *накрџаји* (накрпат) говори се у једном делу Црне Горе (Бјелопавлићи, Морача, Васојевићи. . .), а може бити да се говори и у ком другом делу наше земље, и значи: *најцуцаји*, *рђаво говорији* и сл. Али се (на пр. у Васојевићима) говори и прост глагол

¹ Europäische Bibliothek. — Katharina A. Jovanovits, Die Heldenlieder von Kossovo, Rauscher Verlag, Zürich, 1952.

² Српске народне пјесме, књига друга. Државна штампарија, Београд, 1932.

крѣаји као прелазан глагол и *крѣаји се* (као непрелазан) и *скрѣаји*, *скрѣаји се* у значењу: *ломити*, *ломити се*, и „ломатати“, „ломатати се“ (крпао ме је или скрпао ме је без потребе; хоћеш ли сутра ићи на базар? — Далеко је, не могу се крпати. Како си дошао? — Скрпао сам се, пут је био врло рђав, и сл.).

У АРј. за овај се глагол вели да значи *мучити*, *тврдити*, да је непозната постања и да се говори у наше време у Србији, па се наводе примери:

1) Да вас, браћо, не *крѣамо* доцније (М. Ђ. Милићевић, славе. 40);

2) У један мах дође ми у памет како на њега плачу толики људи, како се с њега *крѣа* и мучи оволики свијет, па — опалих! (М. Ђ. Милићевић, зим. веч. 229);

3) Ја мислим да се љуте зато што им је тешко *крѣаји се*, а може да буде и још какав узрок (М. Ђ. Милићевић, зим. веч. 254);

4) Тамо се *крѣам* и све узалуд (злосел. 89).

За ово значење глагола *крѣаји се* има доста потврде и у лексикографској грађи САН:

1) У Обломовци су мужици мирни, кућаници; зашто би се „*крѣали*“ (М. Ђ. Глишић, Обломов I, 201);

2) *крѣаји се*, крпам се = патити се, кубурити, на пр. при сеоби: „Остани у том стану, што да се *крѣам*, да се селиш сваки час“ (Ј. Максимовић);

3) Прочитана молба грађана среза љубићског, са свим је умесна и оправдана: С тога бих молио одбор који по њој ради, да позове и г. министра, те да се ствар извиди, да се не би људи *крѣали* (Народна скупштина, 1890, 207);

4) Нема толико оправданог разлога, да се људи *крѣају* и далеко иду, а ја мислим, да је свеједно пријављивати средској власти или општинској (Народна скупштина, 1890, 133);

5) *крѣаји се*, *крѣам се* = премештати се с места на место, селити се (Миленко Вукићевић);

6) Нема нико да ме одмени, но морам ја стар да се *крѣам* и мучим за вас (Н. Вељић, Јов. Л. Срећковић, Параћин);

7) Волим то него да *се крџам* и мучим по рђавом времену (Б. Нушић, 1915, II, 80);

8) Ја вас жалим да *се* даље *крџаѝте* толики људи, но сам смислио, да ја сам уместо вас одем (Стевча Михајловић, Мемоари, 1928, 190).

У косовско-метохиском дијалекту¹ *крџаѝти* има два значења:

1) крпџат, крпџам несвр. *хабаѝти*, *цејаѝти*: Немој да крпџаш те нове аљине;

2) *мучиѝти*, *тврдиѝти*: Ич немој да га крпџаш, њега старога. — Ођу да те крпџам, бојим се. — Са *се*: Несте ваљали да *се крџаѝте*. — Неђу да *се крџам*? да долазим.

За *скрџаѝти* (скрпати се), сем што се говори у Васојевићима, нисам нашао неку даљу потврду.

Нека далека аналогија могла би се повући између значења глагола *крџаѝти* (ломити) и *накрџаѝти*, с једне стране, и немачког *brechen* (ломити), с друге стране, у изразу: *gebroschen sprachen* (натуцати).

Најзад, напомињемо да и глагол *крџаѝиѝти* према АРј. значи *мрвиѝти*, *дробѝти*; *крџаѝиѝти се*: дробити се, рушити се (стена), мрвити се, а у преносном смислу *брзо говориѝти без одушке*. Међутим код П. Кочића (Српски писци, I, 86, Београд) овај глагол има слично значење као *накрџаѝти*:

„Крпџатим ја грчки, наносим ја мало арапски, забркљачим коју каурску, а понека се и каравлашка омакне!“

Као што је поменуто, у АРј се каже да је *крџаѝти* у наведеном значењу непозната постања, а Даничић (Основе српскога или хавртскога језика, Београд, 1876) вели да је од речи крџа корен *skarp*, сећи, па би било интересантно испитати етимологију ових речи, чије значење можда не би било тешко извести полазећи и од значења самога корена.

Према Вуку² старац Милија је „родом из Ерцеговине од Колашина, па за Кара-Ђорђијева времена добежао у Србију и наместио се у наији Пожешкој“. У доба када је ово Вук писао,

¹) Г. Елезовић, Косовско-метохиски дијалект, I, Београд, 1932.

²) Српске народне пјесме, књига четврта, предговор VIII, Државна штампарија, Београд, 1932.

односно када је ову песму слушао од старца Милије (1820) постојала су два Колашина у Херцеговини, и то оба на Тари. Један који се и данас тако зове и који је после ратова од 1877/78 потпао под Црну Гору и други око двадесет километара низводно низ Тару, чији је део на левој обали Таре, код Мојковца, такође пришао Црној Гори (Поља Колашинска), а много већи део на десној страни Таре остао је под Турском све до 1912 г. када је такође ушао у састав Црне Горе. Постоји и трећи Колашин на Ибру, између Косовске Митровице и Рожаја¹. Али Вук је тачно одредио на који се Колашин односи место одакле је дошао старац Милија. Херцеговина је обухватала целу ову област до реке Лима, па овом реком до њена утока у Дрину². Нажалост, Вук није навео како се старац Милија презивао, на основу чега би се сигурније и тачније могло утврдити одакле је старац Милија³, тј. из којег је Колашина на Тари. Али без обзира на то, у оба места се још увек говори реч *накрџаји(и)* у значењу: *најџуцаји, рђаво говорџи, говорџи којекако*.

На основу свега овога може се рећи да у песми Страхинић Бан ова реч има глаголски облик и глаголско значење, па је беспредметно, кад се мисли на стих у коме је употребљена, наводити разлоге који би иначе могли ићи у прилог једног или другог значења.

В. М. Мишовић

¹) Д-р Милосав Лутовац, Ибарски Колашин, САН, Београд, 1954.

²) Д-р Михаило Динић, Земље Херцег Светога Саве, САН, Београд, 1940.

³) У напомени песме *Гавран Харамбаша и Лимо*, коју је забележио од старца Милије, Вук каже: „Ја мислим да је овај Лимо и онај Лимун, који је друговао с Бајом Пивљанином, једно *име...* који пјевају Лимо, они мисле на Лим тј. да је он од Лима. (Лимљанин или Полимац) и може бити да му је то право презиме“. Ово би исто тако указивало да је старац Милија из близине Лима. Као што је познато, на левој обали Таре, у близини садашњег моста на путу Пљевља-Дурмитор, налази се пећина Баја Пивљанина поред које пролази нови пут што иде од овог моста уз Тару до Мојковца, па даље ка Колашину.

О ЈЕДНОМ ПРЕВОДУ С ФРАНЦУСКОГ

Књижарски излози, каталози наших библиотека и белешке у дневној штампи, свакодневно речито говоре о плодној делатности код нас на пољу преводне књижевности. Међутим, књига виђена у излогу, наслов прочитан на библиотечком картону, ништа нам не говоре о квалитету превода. Често ни белешке и прикази не пружају много више података о томе како је превод урађен. Приказ превода најчешће је уствари приказ оригинала са два-три конвенционална епитета додата на крају. Јасно је да се не може очекивати и не треба очекивати да се после појаве сваког од многобројних превода појави опширан и подробен приказ превода заснован на детаљном упоређењу текстова. Могло би се, међутим, очекивати чешће појављивање чланака о превођењу уопште, о корисности превођења и тешкоћама, општим и посебним, при превођењу с појединих језика, затим о преводима код нас, о њиховом избору, њиховом квалитету итд., а када се прилика за то укаже, и о појединим преводима који својим особинама заслужују нарочиту пажњу. Од бележака и кратких приказа могао би се ипак очекивати конкретнији, макар и најкраћи, осврт на особине самог превода.

Последица недостатка ове навике код нас јесте на првом месту то да се читаоци превода објављених код нас не упознају са особинама појединих превода пре него што их прочитају (под условом да су довољно квалификовани да о њима суде у сваком погледу), као што се не обавештавају ни о квалитету превода једне одређене издавачке куће или једног одређеног преводиоца. Као другу, још важнију, последицу овога поменимо чињеницу да се један преводилац, или још чешће онај ко то тек треба да постане, понекад без много устручавања, ако само има воље и

потребе, прима да преведе једно дело за неку издавачку кућу која опет, са своје стране, немајући да се плаши јавне критике објављених превода (ако се већ не плаши из других, виших разлога), олако врши избор преводилаца, а понекад, рекло би се по неким преводима, и избор оних који одговарају за квалитет објављених превода. Истина је да се, како каже Богдан Поповић, у реферату о једном преводу¹, код сваког преводиоца готово без изузетка могу наћи недостаци (у погледу преношења интонације једне реченице, у погледу адекватности речи, у тачности преношења смисла итд.) и да је, по Ламаргиновим речима које он наводи, превод „дело које је најтеже написати“. То значи да се у одређивању критеријума за оцењивање превода не може поставити питање постојања или непостојања недостатака, него питање особина и броја тих недостатака. Превод о коме ће овде бити речи — *Дон Жуан или животи Бајронов* од Андре Мораа², иде међу оне преводе у којима, и поред неких позитивних особина, величина и број недостатака превазилазе дозвољену границу.

Његови недостаци могли би се поделити у две велике групе: једни се тичу нашег језика и уопште начина изражавања, а други су везани за тумачење оригиналног текста.

Од грешака у нашем језику падају у очи следеће:

1) Погрешна употреба присвојне заменице *његов* односно *свој*. Пример: „Сутрадан их Августа прими са њеном познатом повученошћу“ (стр. 287); „Многи млади људи метнули су црни флор на њихове качкете“ (стр. 505). Овакве грешке налазе се још и на стр. 16, 65, 106, 270, 279, 297, 298, 336, 400, 402, 436, 438, 439, 472. Има, међутим, примера за исту грешку у супротном смислу (*свој* уместо *његов*). В. стр. 298 и 511.

2) Погрешна употреба заменице *који* у акузативу кад је реч о стварима. Пример: „Према источњачком обичају *кога* су му објаснили“ (стр. 141); или: „Прстен *којег* је она била изгубила“ (стр. 258). Иста грешка понавља се и на стр. 11, 27, 51, 69, 101, 107, 112 (2 пута), 124, 176, 208, 238, 256, 282, 306, 312 (2 пута), 329, 346, 365, 367, 371, 415, 423, 427, 431, 468, 483, 490 и 505.

¹ В. у Књижевним новинама од 29. XI. 1957 чланак Д-р Милана Живановића, *Мишљење Богдана Поповића о његовим и његовим преводима*.

² Издање Нолита. Београд, 1956.

3) Погрешна употреба предлога *са* у инструменталу. Пример: „Победник је до смрти држао мач *са* којим је убио рођака“ (стр. 28). Сличне грешке налазе се и на стр. 18, 61, 69, 84 (2 пута), 86 (2 пута), 87, 119, 124, 125, 136, 141, 142, 148, 191, 192, 201, 214 (2 пута), 219, 221, 222, 223, 251, 252, 279, 303, 304, 305, 306, 308, 346, 347, 360, 362 (2 пута), 368, 394, 399, 400, 422, 439, 453, 457, 462, 473, 478.

4) Употреба прилога *ради* уместо *због*. Пример: „... био је суђен у Горњем Дому *ради* убиства“ (стр. 26). Употреба прилога *ради* у узрочном значењу налази се и на стр. 245, 269, 304 и 330.

5) Врло честа и неоправдана употреба посесивног генитива уместо присвојног придева. Пример: „Пред запрепашћеном децом Пижата“ (стр. 97); или: „секретар Наполеона“ итд. (в. још и на стр. 292, 356, 365, 372, 503 и др.). Овакво изражавање поседовања и још уз непотпуну интерпункцију доводи понекад до нејасности као у овом случају: „У Атини је срео у штабу Одисеуса Трелавнија, већег разбојника сада него икад“ (стр. 494). У француском тексту ова реченица гласи: „А Athènes, il retrouva, dans l'état-major d'Odysseus, Trelawny, plus bandit que jamais“¹.

6) Разне граматичке грешке које се не понављају више пута. *Сво* (стр. 55) уместо *све*; „језеро опточено *са шевари*“ (стр. 119); „У његовој *наклоности* према њој морало се умешати неко нарцистичко осећање“ (стр. 217); *вољеријанцом* (стр. 278) уместо *вољеријанцем*; *линији* од (стр. 306); *најсирожији* (стр. 313) уместо *најсирожи*; *рђавији* (стр. 395); „А сад је свршено *с обе*“ (стр. 416“.

7) Употреба облика *би* уместо *бисмо*, *бисте*. Пример: „Ми *би* хтели“ (стр. 369). Исто и на стр. 213, 315 (2 пута), 334, 347, 369, 400, 421, 434 (2 пута), 476.

8) Стране речи и провинцијализми.

а) стране речи које нису одомаћене код нас: *йарайеи* (стр. 375); *ревија* (стр. 426 и 440), не у смислу позоришне или кабаретске претставе него у смислу *часоис*; *фаниоми* (стр. 431) у смислу *духови*; *фармер*, *фармерка* (стр. 431, 513 и др.); *аио-илексија* (стр. 491);

¹ *Don Juan ou la vie de Bayron*, Paris, Gresset, 1952, p. 359.

б) провинцијализми који имају одговарајуће књижевне речи: *ледењаци* (стр. 340) уместо *ледници*; *одлежу* (стр. 341) у смислу *разлежу се, одјекују*; у *увешима* (стр. 361) уместо *у ушима*; *иридонети* (стр. 422) уместо *доиринети*; *најредак* (стр. 479) у смислу *најредовање*; *смотак* писама (стр. 504) у смислу *свежањ* писама; *ириознасти* (стр. 507).

Пре него што пређемо на питања у вези са језиком оригинала, поменућемо и транскрибовање страних, нарочито енглеских речи којих у овом делу има доста. Превод је штампан ћирилицом и преводилац се држао обичаја који влада на подручју ћирилице, који као и онај други има и предности и мана, па је стране речи транскрибовао старајући се да их да у облику како се оне изговарају, или приближно њихову изговору, када су у питању гласови којих у нашем језику нема. Међутим, при транскрибовању страних, нефранцуских речи које је француски аутор писао оригиналном ортографијом или, нарочито тамо где су у питању имена и географски називи, онако како се они у Француској употребљавају, преводиоцу су се поткрале неке грешке које није било тешко избећи. Тако, он пише *Аберден* (стр. 32) уместо *Абердин*; *Баби Бајрон* (стр. 76, 215, 294) уместо *Беби Бајрон* јер је на енглеском *Ваву*; *Пийина њећина* (стр. 138) уместо *Пийијина њећина*; *Пире* (стр. 146) уместо *Пиреј*; *Квартјерли реву* (стр. 174 и 396) уместо *Квартјерли ривју*; *Дук* (стр. 294, 303) уместо *Дак* (на енглеском *disk*), патак. Како је то био надимак Бајронов, Мороа га није преводио; *Падуа* (стр. 390) уместо *Падова*; *Мор* (стр. 313) уместо *Мавар, Араин; Тезеја* (стр. 503) уместо *Тезеј*. Очигледно је да су француски изговор и ортографија трију последњих речи — *Radoue, Maure* и *Thésée*, навели преводиоца на погрешку. Поменимо још и колебање код речи *Мисолонги*, коју преводилац деклинира час као *Мисолонг* (стр. 485), час као *Мисолонги* (стр. 486), час опет као *Мисолонга* (стр. 486 и 487).

Недостатке и грешке који су везани за сам превод и језик оригинала и који нису малобројни, а од којих многи потичу не толико од незнања нити пак од недостагака других особина преводиоца него од недовољне пажње и савесности у раду, тешко је због њихове различите природе груписати а још теже све навести. Ради прегледности поделићемо их на неколике групе, на некоректно преведена места и на неспретно превођење на какво

је преводилац очигледно био наведен језиком оригинала. Ту су даље речи и изрази којима су давана значења која су чешћа или преводиоцу познатија, а не она која одговарају и, најзад, погрешно преведена места.

Добар део невешто или некоректно преведених места могао је са гледишта српскохрватског језика бити унесен у претходни параграф, тј. у грешке у нашем језику, али како многе од њих преводилац, по нашој претпоставци не би направио при оригиналном писању, ми ћемо их овде поменути. Понеке од њих плод су непажње и једно поновно пажљиво читање превода било би довољно да се исправе. Таква је, нпр., реченица: „А то је тај Хелеспонт што га је Леандар препливао да би се састао са својом драганом. Бајрон одлучи да *га* понови“ (стр. 142). У оригиналу стоји: „*Baupon voulut l'imiter*“ (стр. 94). Грешка коју ћемо сада навести друге је природе и другог порекла и понавља се неколико пута. Пример: „Пре неколико дана у истом хотелу отсела је девојка која је у Енглеској била последња Бајронова љубавница“ (стр. 326). Овде се, међутим говори о прошлости и у оригиналу стоји: „*quelques jours plus tôt*“ (стр. 234), те је према томе требало рећи „неколико дана раније“. Ово се налази и на стр. 168, 222, 223. Поменимо још ове некоректно написане реченице: „Мислите ли да је Лаура била Петраркина жена *да ли би* јој он целог живота писао сонете“ (стр. 297), или: „...чобани пободени на супротним врховима једни према другим“ (стр. 341). У оригиналу стоји „*les bergers debout*“ (стр. 245). Плеоназам који је лако било избећи: „Када су се после ручка дизали да *наздраве у његово здравље*“ (стр. 472). На стр. 503 пише: „Доктори су закључили, да је Лорд Бајрон и измакао овој болести да не би могао дуго живети“. Ова реченица звучала би много боље у овом облику: „Доктори су закључили да Лорд Бајрон не би могао дуго живети и да је измакао овој болести“ или: „Доктори су закључили да Лорд Бајрон, и да је измакао овој болести, не би могао дуго живети“. Наведимо још само реченицу: „...сигуран сам да то није радио ни *из* каквих празноверних сврха“ (стр. 504). Познато је да се нешто ради *из* неких *йобуда*, а да се нешто ради *у неке* сврхе. Даје се, нпр., приредба у добротворне сврхе.

Познато је да се и одличним познаваоцима језика и искусним преводиоцима удубљеним у оригинални текст, а и под утицајем

друге лектире и уопште језика са кога преводе, дешава да дух страног језика, и против њихове воље, у неким тренуцима потисне код њих осећање духа сопственог језика, ма колико оно било развијено и сигурно. Јасно је да су овакви тренуци утолико ређи уколико је јаче то осећање и буднија пажња, а један од најбољих начина да се последице овога отклоне, свакако је, опет, пажљиво читање превода и то пошто је протекло извесно време од његове израде.

Употреба присвојних заменица у француском, много чешћа него код нас, употреба неодређеног члана, употреба самосталне показне заменице *celui, celle* ради избегавања понављања, употреба конструкције за истицање *c'est ... que*, итд., покаткад наведу преводиоца да се огреши о дух матерњег језика. Примери за ово могу се наћи и у преводу о коме је овде реч. Тако, на стр. 148, стоји: „...постало је *један* карактер подједнако профињен и кротак“; стр. 310: „Она једина рече да није она *џа* која их шири“. Још мање је у духу нашег језика ова реченица: „*То* је наша воља која нас спутава“ (стр. 383). Узгред буди речено, овакве и сличне конструкције увелико се употребљавају и ван превода иако су потпуно туђе нашем језику. У следећој реченици неоправдана је употреба заменице и боље је било поновити именицу: „Да ли сте жалоснији због греха или због његових последица? — или због увреде бога? — или због *оне* према вашим ближњима?“ (стр. 350). Ево примера и за сувишну употребу присвојне заменице: „...док су два јунака пијуцкали *свој* грог“ (стр. 470). Навешћемо још неколико примера мање карактеристичних за грешке у преводу уопште. На стр. 88 стоји: „... отишао је у гробље“; на стр. 433: „...у малом гробљу [...] једна ружа засађена“; стр. 415: „У улици неко свира на оргуљама“. Француско *nous autres, vous autres*, уз именицу обично се не преводи. Међутим, реченица из оригинала: „*Peu importe se que nous deviendrons, nous autres hommes barbus*“ (стр. 286), преведена је са: „Није важно шта ће бити од нас, *нас осџа*них брадатих људи (стр. 394). Поменимо још два случаја. На стр. 417 превода пише: „... у дванаест минута имаћу *јуних* 33 године“. Као што се лако може погодити, у оригиналу (стр. 301) стоји *dans* у смислу *кроз*. Последњи пример који ћемо навести овде не претставља крупну грешку али је типичан за повођење за оригиналом: „...признајући да је његов циљ

био да се послужи Бајроновим именом да би ушао у Грчку и *један-иуи* тамо, да ради за свој рачун. Француско *une fois là* свакако је боље превести као *а кад се тамо нађе* или на неки други сличан начин.

Преводилац није увек срећно одабирао значења речи и израза, он је каткад узимао оно које му је познатије а не оно које дотична реч одн. израз на томе месту има¹. Познато је да се једна од великих тешкоћа у учењу страних језика састоји у великом броју хомонима и речи и израза који у истом или мало измењеном облику имају мање или више слично или пак сасвим различито значење. Што боље познавање језика, проверавања у добрим речницима и пажљиво читање оригинала и тражење логичког смисла у тексту, свакако су најбољи начин за отклањање опасности да се текст погрешно не преведе.

Нашем преводиоцу није увек пошло за руком да ту опасност отклони. На стр. 83 превода, где је реч о једној школи у Енглеској, стоји: *античка* учионица. (Оригинал, стр. 49: *antique salle de classe*). Познато је да на француском *antique* не мора увек значити *антички*, тј. који припада старом веку, нарочито грчком и римском, него и *веома ситар*, *ѝрасѝар*, као што је овде случај. Будућа Бајронова жена Анабела каже у једном писму говорећи о Бајрону: „Бићу срећна ако прихвати позив који му шаље мој отац по овом *куруру*“ (стр. 255). У оригиналу, међутим стоји „*que mon père lui envoie par ce courrier*“ (стр. 178), што значи *истом ѝошѝом*, тј. у исто време кад и ја шаљем ово писмо, заједно са овим писмом. Пада у очи и изненађује и то што је преводилац реч *fille* преводио речју *девојка* тамо где је требало употребити реч *кћер*. На стр. 394 стоји: „... са гробаром, који је имао најлепшу девојку у Болоњи“. У оригиналу: „...qui avait la plus jolie fille...“ (стр. 285). На стр. 428 реч је о истом гробару и преводилац каже: „гробар са лепом девојком“. Види се, међутим, да је реч о његовој ћерки. То је случај и на стр. 102 и 203. Француска реч *générosité* значи, као што је познато, и племенитост и дарожљивост. Иако су ова два значења међусобно блиска и потичу од једног, она се често разликују и није свеједно да ли ћемо

¹ С обзиром на то што често исте речи и изрази имају потпуно различито значење, један део оваквих случајева могао би бити наведен и у следећем параграфу, тј. тамо где је реч о погрешно преведеним местима.

при превођењу употребити једну или другу нашу реч. Прево-дилац је, међутим, на стр. 472, где се говори о Бајроновој помоћи у новцу за време боравка на Кефалонији, употребио реч *илеменићоси*, а тако исто и на стр. 485: „Због своје племенитости био је омиљен међу сељацима из околине Мисолонга“. Француска именица *la dupe* означава онога који је преварен или оног кога је лако преварити. Ова реч се, међутим, не може узети за синоним француских речи које значе глуп, што је сасвим разумљиво када се узме у обзир да и паметан човек може бити преварен као што има и глупих које није лако преварити. Према томе, израз *être la dupe de quelqu'un* значи бити насамарен од некога, преварен, насести некоме и сл. а не *бити нечији глупак* као што је написано у преводу стихова на стр. 363:

Ја нисам ни твој глупан, ни твој плен.

У оригиналу стоји:

Je n' ai été ni ta dupe ni ta proie (стр. 262).

На стр. 166 оригинала пише:

Destiné par ses vertus mêmes à être dupe,

Il avait maudit ces vertus comme la cause de ses malheurs.

То је преведено овако:

Сопственим врлинама осуђен да буде глуп

Он је проклео те врлине као узрок несреће. (стр. 238)

Узгред буди речено, у првом примеру *mêmes* је требало превести нашом заменицом *сам* а не придевом *сойствени* јер та реч овде служи за истицање. Осим тога *de ses malheurs* није преведено као *својих несрећа*. На стр. 519 превода помиње се да је грофица Гвићиоли, некадашња љубавница Бајронова, „у Паризу имала леп хотел“. Очигледно је да овде није реч о хотелу у уобичајеном смислу речи, за шта и ми употребљавамо исту реч, него о засебној, пространој господској кући, за шта се такође употребљава реч *hôtel* (В. оригинал, стр. 378). На стр. 506 каже се да су се три пса играла на *мостиу*, а реч је о броду. Реч *pont* (у оригиналу стр. 368) не значи, када се говори о броду, *мости*, него *јалуба*, а капетански мост зове се *passerelle*. На стр. 353 стоји: „Бејл је видео осамдесет четири генерала који су у току једног дана приспели у општу четврт плачући и кукајући“. Није

тешко погодити да је у оригиналу (стр. 254) употребљен израз *quartier général*, дакле *главни сџан*. Упоредимо још само ову реченицу из оригинала са одговарајућим местом у преводу. „*Même pour un homme aussi désintéressé que Shelley, la gloire de Byron opposée à sa propre et injuste obscurité était un obstacle*“ (стр. 307). Превод гласи: „Чак и за једног толико несебичног човека као што је Шели, Бајронова слава *насујрош његовој и неоправдано мрачњаштво* били су сметње“ (стр. 425). Пре свега, речи *propre* и *injuste* односе се обе на *obscurité* а сама ова реч поред тога што значи *јомрчина*, значи и *непознајоси*, што је овде случај. *Мрачњаштво*, пак, рекло би се на француском *obscurantisme*.

У преводу, рекли смо, има и сасвим погрешно преведених места. Поменућемо најпре неколико речи које су надекватно или потпуно погрешно преведене: *caresse* — миловање, израз нежности (стр. 173) са *милоси* (стр. 248); *humilité* (стр. 248) са *чедноси* (стр. 345); *imprudent* (стр. 238) са *махниш* (стр. 243); *là-dessus* (стр. 243) са *шамо горе* (стр. 338).

Има и реченица које су у преводу добиле погрешан или нејасан смисао. На стр. 235 стоји: „Она мора патити“, а у оригиналу пише? *Elle devait souffrir*“ (стр. 163), што ће овде, с обзиром на смисао и на слагање времена рећи: „она сигурно пати“, „нема сумње да пати“. У преводу стихова на стр. 236 стоји:

Делити сва ваша осећања
Гледати само *ваше очи*.

А у оригиналу (стр. 164):

Partager tous vos sentiments,
Ne voir que par vos yeux.

Упоредимо са оригиналом и превод ова два стиха:

Сопствена лепота била је покретач духа,
Он се заразио лажним изумима... (стр. 369)

C'est de sa beauté qu'est agité l'esprit,
Il s'enfièvre de fausses créations... (стр. 267)

Прво, *agité* значи, као што је познато, *узбуђен*, *узбуркан*, *уздрман*; друго, *s'enfièvre* значи *заносиши се*, *олијаши се*. На стр. 205 оригинала пише: „Et maintenant s'il ne rosse pas les Alliés,

pous n'en aurons pas pour notre argent“. То је преведено овако: „А сада ако излема Савезнике, ми их више нећемо добити за наше *йаре*“ (стр. 290). Израз *pous n'en aurons pas pour notre argent* значи: *нећемо добити оно што (с њравом) очекујемо, нећемо бити задовољени*, а овде (Бајрон говори о Наполеоновом повратку са Елбе и показује жељу за његовом победом) *узалуд нам сва очекивања или сл.* На истој страни превода стоји: „Придружи ли му се сва Француска, нек иде доврага ако са својом империјалном гардом не може отерати освајаче“. Према оригиналу (стр. 205), требало је ову реченицу превести отприлике овако: „Ако је у стању да сâм освоји Француску, чудо би било кад не би могао да одбије нападаче уз помоћ Царске гарде“.

Као што се из горе наведеног види, недостаци овог превода нису ни мали ни малобројни. Неки од њих потичу свакако од несигурности преводиоачеве у познавању језика, али један добар број потиче очигледно од недовољне брижљивости и прецизности у раду. Понекад се има утисак да је превод урађен у једном или у неколико махова и да га по завршетку нико, па ни сам преводилац, није прочитао. Треба напоменути, међутим, да читалац превода може, заборављајући грешке и остајући хладнокрван, открити у појединим пасусума извесну преводилачку вештину, снажљивост и на тежим местима, као и богатство у речнику матерњег језика. После оваквих места, веће, готово неопростиве грешке тим теже падају, а нарочито оне које су се могле избећи само једним краћим задржавањем на тексту или проверавањем у добром речнику или граматичи, проверавањем које је потребно и највећим познаваоцима језика. Као и сваки занат и превођење поред воље и природних склоности захтева, пуно марљивог учења и много напорног рада.

д-р *Михаило Павловић*

ДЕВЕДЕСЕТОГОДИШЊИЦА ПРОФ. О. БРОКА

Статистика је показала да се за последњих сто година људски живот много продужио према ранијим историским периодима. Биолози и генетичари на свој начин објашњавају ту појаву, али је занимљиво да је баш међу славистима било и има много дуговеких. Да поменем само неке највеће. Прво је Вук живео 77 година, Добровски 76, Миклошић 78, Будмани 79, Собољевски 73, Лескин 76, Новаковић 73, Јагић 85, Љ. Стојановић 70, Меје 70, Решетар 80, Мусић 82, Бодуен де Куртене 84. Од живих да поменем проф. Белића са 81 и О. Брока са 90, који је у неку руку Метусалем у славистичком свету. Што је најважније, ови научници цео свој дуги живот испуњавали су и испуњавају интензивним и непрекидним радом на науци.

Проф. Олаф Брок (O. Broch) јесенас је навршио 90 година, јер се родио 1867. Деведесетогодишњица његова живота свечано је прослављена, поред осталог, и тиме што је поводом ње одржан међународни лингвистички конгрес у Ослу, да би се указала част једном од најистакнутијих лингвиста. Нека и ови редови буду посвећени проф. Броку, и као заслужном слависти, и као великом пријатељу нашега народа.

Проф. Брок је оснивач славистике у Норвешкој и досад најистакнутији славист норвешки, јер је највећи део свога научног и јавног рада посветио словенској дијалектологији и фонетици, словенској књижевности и култури. Своја истраживања и њихове резултате он је не само објављивао у студијама, већ као професор и као шеф славистичке катедре предавао на универзитету у Ослу, од 1900 до 1937. Од 1924 до 1946 био је генерални секретар Академије наука, са кога је положаја много допринео развоју славистике у Норвешкој и припремању млађих кадрова.

Он је нарочито проучавао говоре на границама два словенска језика, као малоруског и словачког, великоруског и белоруског, или једног словенског и једног несловенског, као руског и норвешког, белоруског и литавског. Први његов научни рад био је из те области „Zum Kleinrussischen in Ungarn (Dialekt von Ublya)“, објављен у Јагићеву Архиву XVII, 1895, чији је он био стални сарадник за све време док је часопис излазио, а последњи „Über einen weissrussischen Dialekt aus der Gegend südlich von Vilna“, објављен 1957 у листу „Zeitschrift für slavische Philologie“.

Проф. Брок је највише проучавао руске дијалекте, великоруске, украјинске и белоруске, али се једна од његових највећих дијалектолошких студија тиче нашега језика. Захваљујући нашем В. Јагићу, Беч је крајем прошлог и почетком овога века постао главни центар за славистику и тамошња Академија наука је преко своје Балканске комисије, под Јагићевим руковођењем, организовала и помагала дијалектолошка испитивања на Балкану. Тако је и О. Брок упућен 1899 у Србију да опише говоре Јужне Србије, тј. тадашњих округа нишког, пиротског и врањског, који су десет година пре тога били ослобођени од Турака. Резултат ових тромесечних испитивања била је његова опсежна студија „Die Dialekte des südlichsten Serbiens“ објављена 1903 као III књига Јужнословенских дијалекатских студија Балканске комисије. Као странац, без довољног познавања језика и суочен с многим тешкоћама у крају недавно ослобођеном од Турака, он за време којим је располагао, није могао довољно ући у дотле непознате карактеристичне језичке особине ових говора, са врло сложеном фонетиком и синтаксом, али је његова заслуга што је први упознао науку с њима и тиме показао да су ти говори нераздвојни део српско-хрватског језика, што је врло важно, јер је у то време било доста заступљено мишљење да су они бугарски, јер су ти крајеви имали да потпадну под неостварену Санстефанску Бугарску. Испитивања проф. Белића, учињена 2—3 године доцније и објављена 1905 под називом „Дијалекти Источне и Јужне Србије“, проширила су, допунила и где је требало исправила рад проф. Брока и дала коначну слику ових дијалеката. Али треба истаћи да је ова књига Брокова прво научно и опсежно испитивање ових дијалеката.

Проф. Брок није само проучавао словенске говоре, него је целог века радио на што бољем упознавању Норвежана са

Словенима, њиховом историјом и културом. У том циљу је написао „Руску граматику“ и „Уџбеник рускога језика“, који су изашли у више издања, преводио најбоље руске, пољске и чешке писце и написао многе чланке из културне и политичке историје словенских народа, међу њима и нашег. Он је нас задужио не само описом наших дијалеката, него и великом љубављу и пријатељством за наш народ и нашу земљу. Бративши се са свога дијалектолошког пута по Србији, он је држао предавања и писао чланке по новинама, са пуно симпатије за ову далеку и у Норвешкој мало познату земљу и за њен народ. Чак и после скоро педесет година, он је на једном састанку Норвешког лингвистичког друштва, из пажње према присутном претставнику те пријатељске земље са много тоpline говорио о својим доживљајима и искуствима у Србији и рекао да ће, ако му здравље допусти, штампати те своје успомене.

Са свога пута по Србији он је стално слао дописе најстаријим и највећим норвешким новинама „Aftenposten“, а по повратку одржао низ предавања. Па и после тога он се никад није престао интересовати судбином нашега народа, већ је будно пратио политичка збивања код нас, и писао о њима, као нпр. о догађајима у Старој Србији: 1903, о преврату 1903, о односима између Србије и Русије, о талијанско-словенским односима, о Анексији, о Крфској декларацији и др. Путујући у септембру 1917 са Солунског фронта у Русију, требало је први пут да се сретнем с проф. Броком у Ослу. Носио сам му писмо од проф. П. Поповића, али га, нажалост нисам затекао код куће, јер је још био на летовању у својој Новој Цркви. Па ипак ја сам се већ на првом свом кораку у Норвешкој такорећи упознао с њим, ако не физички, а оно с његовим пријатељством према нашем народу. Јер кад сам у возу од луке Бергена за Осло (тада Кристијанију), прелиставао и новине Aftenposten и покушавао да их разумем, наишао сам на чланак проф. Брока „Serber-Kroater-Slovenen“, у којем је с великим симпатијама говорио о борби Југословена за слободу и уједињење у једну државу, па је уз чклана дао и превод Крфске декларације, месец дана пре тога објављене на Крфу, сматрајући да је она као нека Magna carta будуће нове југословенске државе. Имајући при себи њен текст и упоређујући је с норвешким преводом, мало помало сам разумео цео чланак,

и то ми је био први час норвешког језика. Једва сам чекао да се видим с тим нашим великим пријатељем, али, као што поменух, он није био у Ослу, и требало је да прође безмало 30 година па да се лично видим и упознам с њим кад сам по службеној дужности дошао у Осло.

И поред дубоке старости, породичних недаћа и лабавог здравља, проф. Брок још ради на науци. Тако сад припрема за штампу дијалекатски материјал који је раније скупљао, али није стигао да га обради и објави. У штампи му је рад о литавским дијалектима... Желимо му још доста година и здравља, како би науку обогатио новим прилозима. За њу ће то бити корисно, а за њега задовољство, јер за људе који су целог свога живота радили на науци рад је не само навика него и велико задовољство.

Милош С. Московљевић

О КВАНТИТЕТУ ЈЕДНОГ ВОКАЛА ПРЕЗЕНТСКЕ ОСНОВЕ

Некако се укоренило схватање да су сви завршни вокали презентске основе дуго у нашем књижевном језику: *и́рѣсѣм*, *вѣнѣм*, *гледѣм*, *видѣм* и сл. Мислим да је то генералисање ове појаве неисправно, и то не само због оних појединачних случајева као *идѣу*, *хдѣу* и сл., већ и због једне нешто општије појаве на терену јекавских говора. Наиме, како треба да буде у књижевном језику јекавског изговора, дуго или кратко, завршно *е* презентске основе код глагола у којима *данас* претставници јужног говора осећају то *е* као саставни део рефлекса дугог јата? (Наиме, иако је некад *смѣјешъ* > ист. *сме-еш* > *смѣш*, јуж. *сми-јеш* > *смѣјеш*, данас се однос *смѣм*: *смѣјем* осећа као однос екавизам: јекавизам). Другим речима: да ли је исправно данас само *смѣјем* или само *смѣјем*, или и једно и друго?

Да прво покажем материјал:

а) речнички:

Вук: *смѣјем* (смѣјети), *умијем* (умјети), *разумијем* (разујети), *изумијем* (изумјети), *доспијем* (доспјети), *приспијем* (приспјети).

Белић: *смѣјем*, *умијем*, *разумијем*, *изумијем*, *доспијем*, *успијем*, *приспијем*.

Рјечник хрватскога или српскога језика Југослав. ак. знан. и умјет.: *смѣјем*, *разумијем*, *изумијем*, *доспијем*, *приспијем*.

Броз-Ивековић: *смѣјем*, *умијем*, *разумајем*, *изумијем*, *доспијем*, *приспијем*.

Бенешкић: *смѣјем*, *умијем*, *разумијем*, *изумијем*, *бдѣм* (бдѣјем), *доспијем*, *успијем*, *приспијем*.

Деановић: *смѣјем*, *умијем*, *разумијем*, *изумијем*, *доспијем*, *успијем*, *приспијем*.

б) граматички:

Маретић: смјјѣм, љмијѣм, разљмијѣм, изљмијѣм.

Лескин: смјјѣм, љмијѣм, љмијѣш, љмијѣ, љмијѣмо, љмијѣше, љмијѣу.¹

Брабец-Храсте-Живковић: смјјѣм, љмијѣм, разљмијѣм, изљмијѣм, дљспијѣм, прљспијѣм.

Што се тиче дијалектолошког материјала, и ту је ово питање неуједначено. Дијалектолози који су проучавали наше југозападне говоре готово су једнодушни у констатацији да поменућа дужина у говорима на тој територији — не постоји, сем територије уже Црне Горе, где је поменућа *e* дуго. И у западним говорима има мешавине. Тако, примера ради, наводим *дљспијѣм* код М. Поповића за жумберачки говор², *смјјѣм* код Ившића за посавски говор, али *нљ смјјѣм* код Ившића за исти говор³. Иако је дијалектолошки материјал од секундарне вредности за ово питање, ипак мислим да није згорега што сам га поменуо, пошто и он пружа извесне могућности за решавање питања квантитета поменутог презентског самогласника.

Проучавајући наше акценте⁴, Даничић, под насловом „Глаголи треће врсте првога раздјела“, вели: „Основа им је простијем само од два слога, а акценат у инфинитиву само на првом слогу, н.п. љмјѣши.

Акценат остаје без промјене у свијем облицима: љмијѣм, љмијѣш, љмијѣ, љмијѣмо, љмијѣше, љмијѣу. . .“

Даничић даље вели: „Акценат у сложенијех остаје као у простога: *разљмијѣм*“. Сем тога, у напомени даје: „Вук у рјечн. има љмијѣм код љмјѣши, и изљмијѣм, разљмијѣм код тијех сложенијех“, чиме је, свакако, хтео указати на своје отступање од Вука, тј. да он сматра да у књижевном језику јужне варијанте изговор треба да буде: љмијѣм, љмијѣш итд., тј. без дужине последњег вокала презентске основе.

¹ У својој *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache* (Heidelberg 1914) Лескин на стр. 508, давши облике *љмијѣм*, *љмијѣш* итд., вели: „bei Vuk љмијѣм“, чиме је пошао Даничићевим путем (исп. ниже).

² *Zeitschrift für slavische Philologie*, Band VI, 359.

³ *Rad Jugoslav. akad. zn. i umj.*, knj. 197, 78 (201).

⁴ „Српски акценти“, Београд - Земун, 1925, 125.

Као што се види, односи у вези са третираним питањем прилично су сложени. Старо кратко *e* презентске основе, свакако аналошким путем, постало је дуго у многим говорима нашим. То је свакако био разлог, што је данас, у нашем књижевном језику, по правилу, генералисана дужина вокала презентске основе. Али, с друге стране, треба имати у виду, да је у разним штокавским и чакавским говорима овде задржано старо стање, тј. кратко *e*.

Према томе, ако се има у виду да Вук у овом случају није доследно спровео поменути дужину (исп. облике *смѣјем*, *разумијем* итд.), да Даничић даје само облике са кратким *e*, да и код проф. Белића имамо *ддсијем* (ако ово није штампарска грешка), да се, нарочито, однос *умем*: *умијем* осећа данас као јатовски (према томе: *умѣм* - *умијем* као *прѣцѣп* - *прѣцијеп* и сл.), — сматрам да би било исправно да у јужном књижевном изговору буду заступљени и облици *без дужине*, дакле: *умијѣм* и *умијем*, а не само *умијѣм* и сл.

Милија Сѣјанић

КАКО ЈЕ ПОСТАЛА РЕЧ КУРЦОН?

Међу либералима у старој преткумановској Србији вођу странке Јована Ристића пријатељи су у интимном опхођењу имали обичај да зову Кир Цон, према грчком кириос (кир-Герас, на пример) — што значи господин и енглеском Цон (Јован). Кад су доцније за тај чисто пријатељски назив дознали радикали, у почетку стварања своје странке, они су га у нешто подругљивом тону изврнули, и од кир-Цон начинили су курцон. Па су тако стали звати све либерале уопште. Ова је реч брзо постала врло популарна и опште примљена у народу, а нарочито међу противницима либерала. Па и сами либерали нису је налазили увредљивом, када се већ била одомаћила. Међутим Ристића су његови пријатељи отада престали звати кир-Цон. А реч „курцон“ је са престанком страначких супротности у Србији изгубила свој разлог опстанка и постепено изишла из употребе, мада се још гдегде чује.

Грегур Берџ

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. *Ето тако . . . каже Горки . . . драги мој Фјодоре Ивановићу, много смо ми са вама окусили у нашем . . . животићу, а сада ево на крају смо се срели* (Борба 16. I. 1958, 8).

Преводилац с руског очигледно је направио грубу грешку превевши руско *мы с вами* „српскохрватским“ *ми са вама*. Руско *мы с тобой, мы с вами* значи *ми и ја* (или *ја и ми*), *ви и ја*, што преводилац није знао или је изгубио из вида, тако да је тексту дао друкчији смисао.

2. *Пошрага за украђеном „радиоактивном оловком“* (Борба 24. I. 1958, 2).

Код глагола I врсте у трпном придеву не јотује се крајњи сугласник основе. Према томе, облици као *донешен, довежен, њошашен, изгрижен, расиђрен, сшашен* (од *сшаси*) и сл. не иду у књижевни језик. Истога је типа у нашем примеру облик *украђен*. Требало је, дакле, написати: *Пошрага за украденом „радиоактивном оловком“*.

М. П.

3. *Посао је критичара да нам сложено искуство једног њеника њрошумачи и сведе на један низ њошврђених, више или мање егзактно, искуства* (Политика 13. X. 1957, стр. 15).

Није особина доброга стила да се између оних делова реченице који су међу собом тесно повезани умеђу различите синтагме које раздвајају те синтаксички и семантички присно повезане целине. Атрибут и именица на коју се тај атрибут односи несумњиво су у врло тесној вези. У наведеној реченици атрибут *њошврђених* одвојен је једном прилошком синтагмом од своје именице

искусџава. Услед тога ова је реченица незграпна. Требало је рећи:
 . . . *низ више или мање егзактно пошврђених искусџава*.

4. *Са Чајајевим код Самаре* (Политика 13. X. 1957, стр. 9).

Од презимена на *-ов (-ев)* у српскохрватском језику *instr. sg.* има наставак *-ом* а не *-им*, тј. именички а не придевски наставак. Облик *Чајајевим*, дакле, неправилан је; правилно је *Чајајевом*.

5. . . . *ове године Израелци славе десетогодишњицу њроглашења њихове државе* (НИН бр. 354, стр. 2).

Кад у каквој реченици треба да се покаже да нешто припада субјекту те реченице, употребљава се присвојна заменица свакога лица *свој*. Стога је у наведеној реченици место *њихове државе* требало рећи *своје државе*.

6. . . . *јер је њо већ изнешено* (Пчелар, орган Српског пчеларског друштва, бр. 1—3 за 1957 год., стр. 15).

Од глагола *изнеџи-изнесем* трпни придев гласи *изнесен* а не *изнешен*. У трпном придеву сугласник се јотује само код оних глагола који у основи презента имају *и* а у основи инфинитива *и* или *е* (*носиџи-носим-ношен; видеџи-видим-виђен* и сл.).

7. *О њој сџасоносној новој хуманосџи је водећи адвајџисџи Индије, Радакришнан, џре џар година одржао џредавање у Срџској академији наука* (Политика 15. X. 1957, стр. 16).

Израз (*џре*) *џар година* недопустив је германизам. Правилно је једино (*џре*) *неколико година*.

8. *Заборавља се да се џкиво џудског биђа џке веђ. сџоџинама хиљада година* (Политика 11. VIII. 1957, стр. 13).

У књижевном језику српскохрватском глагол *џкаџи* има двојакe облике презента: *џкам* и *чем*; облик *џке* неправилан је.

9. *Али џиђање није у џоме да ли се човечансџиво уоџиџе дивило уметносџи, него много више у џиђању како, због чега и где је оно налазило конџакџи са делџма џрошлосџи* (Политика 11. VIII. 1957, стр. 17).

Питање је у питању! Ово је школски пример стилске неспретности. Исправно би било да је, на пример, место . . . *него много више у џиђању* . . . речено . . . *него много више у џоме*.

10. *Од свих њих џачака ниједна још није исцрљена* (Политика 17. VIII. 1957, стр. 1).

Непрекидно исправљамо: трпни придев од *исцрљити* гласи једино правилно *исцрљен*.

11. . . . *вирус хејатитиса дуго времена њосле њрележане болесити осџаје у крви, не може се или се врло џешко унишџава* (Политика 11. VIII. 1957, стр. 16).

Овакве елизије неоправдане су у нашем језику. Мора се рећи: *не може се унишџити или се врло џешко унишџава*.

12. *За или њројив ојђе образованја као основице школског сисџема* (Борба 19. IX. 1957, стр. 5).

За означавање намене предлог *за* не употребљава се с генитивом већ с акузативом. Стога се не може економисати с употребом падежа с предлозима на начин на који је то учињено у наведеном примеру. Правилно је: *за ојђе образованје као основицу школског сисџема или њројив њега*.

Б. Н.

Д-Р ЈОВАН РАДУЛОВИЋ

17. IX. 1957 изненада је у Мостару умро д-р Јован Радуловић, песник, историчар књижевности и, углавном у последњем периоду свога рада, проучавалац нашег језика.

Већи део Радуловићева рада припада књижевности. Бавио се оригиналним књижевним стваралаштвом: писао је песме, приповетке и есеје. Из области историје књижевности најзначајнији Радуловићев рад јесте његова докторска дисертација о мостарском књижевном покрету.

У области науке о језику Радуловић је такође показао пажње вредну заинтересованост. У радовима о језику најрадије је говорио о своме херцеговачком говору. Те своје радове објављивао је и у „Нашем језику“.

Трудољубиви Јован Радуловић сарађивао је и на великом Речнику Српске академије наука.

Редакција „Нашег језика“ бележи болан губитак овога свог драгог сарадника који је целокупним својим радом обезбедио себи трајан спомен у историји наше културе.

Уредништво

НАШ ЈЕЗИК излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 табака; пет свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Годинања претплата износи 300 дина; цена појединачног броја је 60 дина. Претплаћу слајти Института за српски језик Српске академије наука, Београд, Кнез Михаилова 35/I, на чековити рачун број 101-Т-582. Рукописе слајти Уредничком одбору или Бериславу Николићу, секретару Одбора, Института за српски језик Српске академије наука, Београд, Кнез Михаилова 35/I. — Рукописи се не враћају.

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. IX св. 3—4

БЕОГРАД 1958

НАШ ЈЕЗИК излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 табака; пет свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Годишња прихода износи 300 дин.; цена поједином броју је 60 дин. Прешлима слаш Институту за српски језик Српске академије наука, Београд, Кнез Михаилова 35/I, на текући рачун код Комуналне банке бр. 101-701-2-1483. Рукописе слаш Уредничком одбору или Бериславу Николићу, секретару Одбора, Институту за српски језик Српске академије наука, Београд, Кнез Михаилова 35/I. — Рукописи се не враћају.

ДВА ЗНАЧАЈНА ПОДУХВАТА СЛОВЕНСКЕ НАУКЕ

Овде ћу говорити о два лингвистичка атласа које су издале Академија наука СССР и Пољска академија наука. Говорићу исцрпније о руском атласу зато што је уредништво атласа издало опширан и исцрпан коментар (од 1102 стране), а пољски атлас изашао је само у I^{вом} свом делу, тј. само атлас.

Већ се поодавно говори у нашој науци о потреби, управо неопходности, састављања и издавања оваквог атласа, па ће се из ових сумарних прегледа видети шта они претстављају и како треба разумети наше захтеве. По себи се разуме да је структура нашег језика друкчија неголи руског или пољског, иако се у различним правцима са њима додирује, па је разумљиво да и наш атлас мора одговарати особинама нашег језика.

Руски атлас носи назив *Атлас руских народних говорова централних области к востоку од Москве* (Атлас руских народних говора централних области на истоку од Москве). То је, наравно, само део руских говора, али, несумњиво, један од најзнатнијих њихових делова: ту су средњевеликоруски говори (они захватају и Москву) и са неруским становништвом у источном делу тих говора (испод 50%), на северу северновеликоруски говори а на југу јужновеликоруски. На осам уводних карата дати су сви административни, етнографски и историски подаци које треба узимати у обзир при испитивању ових говора: карта старих племена кривича, вјатича и племена средњег Поволжја, граница старих феодалних кнежевстава XIV-XV в., границе губернија и уезда (срезова) и сл. Свега има 279 карата in fol. (53x37 см.). Тај број карата је подељен на осам уводних (претходних) карата, затим 241 карту засебних језичких особина и 30 збирних карата (у којима се особине по неколико засебних карата свде на једну карту). Има карата у боји, а има их црно-бело (према по-

треби). Особине и њихове варијанте, којих има и до осам, каткада и више, обележавају се засебним знацима, тако да ти знаци на картама без означавања места (само са обележавањем река) дају врло јасну и прегледну слику особина језика. Треба имати на уму да су ти знаци у различним правцима удаљени на карти око 1 см., а њих има на свакој карти преко 900. С те стране ове су карте врло прегледне. Али има још нешто што им у великом степену повећава вредност. Све су карте рађене према одговорима добивеним на различна питања која се садрже у упитнику (или Програму за скупљање говорне грађе)¹. Тај је програм проучен у вези са осбинама 965 насеља, али је од тога ушао у карте материјал из 938 места. Сви одговори на питања програма, дакле њих 938, носе своје редне бројеве и поред сваког знака на картама стоји број одговора одакле је узет. То је врло важно јер се ту наводе и све друге речи у којима је у дотичном месту нађена иста особина, затим се ту дају и све друге напомене које су дали сабирачи материјала, а које нису могле бити претстављене на карти.

Целим послом око овог Атласа руководио је познати фонетичар и проф. Моск. универзитета Р. И. Аванесов, а њему су помагали, прегледали цео материјал и састављали карте д-р фил. наука В. Г. Орлова, шест кандидата филол. наука и А. К. Васиљева и К. Ф. Захарова. На терену скупљали су, по нарочитој препоруци и онштег и републичког Министарства просвете, стручњаци вузова (*вуз* скраћено *высшее учебное заведение*), који одговарају донекле нашим вишим педагошким школама. Таквих је 17 вузова (из Москве и са терена ових говора) учествовало у скупљању грађе, а, сем њих, и сарадници и аспиранти Академијиног института лингвистике. Неке су од тих институција скупиле до 265 одговора (напр. Московски градски педагошки институт Потемкина), мада их има који су дали и само један одговор (Маршански учитељски институт и др.). Широко и планско скупљање материјала по новом Програму отпочело је са 1946 г.

Програм по којем је грађа скупљана има 294 тачке, од којих иде на фонетику 67 тачака, на морфологију — 50 т., на синтаксу — 23 т. и на речник — 154 т.

¹ Цео наслов гласи: Программа собирания сведений для составления диалектологического атласа русского языка.

Напр. из фонетике: 4 т. гласи: „Какав се глас изговара место слова *e* (по старој ортографији *ѣ*) у првом слогу пред акцентом, а пред тврдим сугласником“. Ту се затим у шест тачака (од *a-e*) дају примери које испитивачи треба да испореде са дотичним говором (да ли напр. *река*, *рѣка*, *рјка* или *рика* итд.). Из морфологије гласи напр. т. 69: „какве наставке има инструм. именица ж. р. на *-a* (*я*)?“ Дају се примери за случајеве под акцентом и без акцента (*женѳи*, *женоу*, *женѳи*, *женѳю* или с *пѳлкой* (с *пѳлкаи*), с *пѳлкою* (с *пѳлкаю*), с *пѳлкѳи*, *пѳлкѳю*, с *пѳлкуи* или с *пѳлкую* и сл.); из синтаксе гласи напр. т. 127: „Да ли се употребљава уз глагол у прошлом времену реч *был* (мужик *был* за дровами шел и сл.)“; напослетку из речника су питања двојака: 1. „како се код вас назива“ напр. (т. 142) селачка кућа: *изба*, *хѳиѳа*, *курѳнѳ*... и сл. и 2. „да ли се код вас употребљава реч“ и какво је њено значење, напр. (247 т.) *керѳѳ* — мера за лан? и сл.

Језичке су карте састављене врло прегледно, напр. узмимо карту бр. 49: „Сугласник место крајњег *v* у основама“. Доле на маргини листа стоји:

- *ѳ* (*ѳосѳѳ*, *гоѳѳѳ* и сл.)
- забележено *ѳ*, *w*, *v* (*ѳосѳѳ*, *гоѳѳѳ* и сл.)
- ⊖ *x* (*ѳосѳx*, *гоѳѳx* и сл.)

По карти је стављено девет стотина и више тих знакова, и одмах се види да је први варијант најмногобројнији, да другог има нешто мало на западу у групи, а другде појединачно, а да трећег варијанта има сасвим мало поред другог и ретко у појединачним случајевима.

Сем ових карата, имамо на крају и тридесет збирних карата за које се узима по неколико карата (две, три па и више) на којима се изоглосама (обично разнобојним) обележавају заједнички географски односи. Наравно, тај посао са ових 30 карата није завршен и испитивачи-специјалисти морају поћи и даље.

Ако узмемо све што је у овом знатном научном предузећу дато, можемо слободно рећи да је у њему богата научна грађа која се може искористити у различним правцима (исп. о проблеми-ма који се јављају на основу овог атласа на нав. м. стр. 112-118). Несумњиво ће се њиме осветлити многа и теориска и појединачна језичка питања; а ако се он сматра само као почетак језичких атласа и других крајева Русије — као што састављачи овог атласа

обећавају — онда имамо пред собом део грандиозног дела руске лингвистике.

Мали атлас пољских говора знатно је мањи од совјетског атласа. Он је израђен од радног колектива Лингвистичког завода Пољске академије наука у Кракову, под руководством К. Нича, познатог пољског дијалектолога, који је и један од најистакнутијих и најпризнатијих словенских дијалектолога уопште. У овом ^{првом} тому тога Атласа налазе се две помоћне карте и педесет карата дијалектолошких црта. Карте су веће од совјетских, оне су у Атласу пресавијене на двоје у вел. in fol. (34x51x2). У једној од помоћних карата износи се скица територијалне поделе Пољске у XIV-XVI в. (Великопољска, Кујави, Мазовше, Малопољска, Шљонск и др.) и мрежа тачака (главних испитаних теренских тачака овог Атласа има 92, а, сем тога, има и извешан број споредних тачака овог Атласа и узетих тачака из Атласа Поткарпаћа Малецког и Нича и на основу изоглоса З. Стибера са терена некадашњих Војводства ленчицког и сјерацког).

Иако је техничка обрада слична совјетској, ипак је структура овог Атласа нешто друкчија. Пре свега он обухвата све пољске дијалекатске области (изостављени су новозадобијени крајеви, са новим, смешаним становништвом), затим је главна тежина испитивања усретсређена на речничком материјалу и, до извесне мере, гласовном. Ја то објашњавам природом пољских дијалеката: они су, углавном, на својим старим местима, па је ваљало, пре свега, испитати оно што је могло дати нове резултате. Тако је напр. прва карта посвећена називима *куће* за становање (*dom mieszkalny*). Варијаната тога назива дато је девет и за свако је место обележено које називе и колико их употребљава. Најмањи је број места са једним називом, затим иде знатан број са два-три назива (којих је највише), а затим иду готово појединачна места са четири, пет и чак седам варијаната. Таквих, на првом месту, лексичких карата има око тридесет. Сем *куће* са деловима њеним, узет је *илуг* са свима својим многобројим деловима, затим још са већим појединостима *кола* и сл. Интересантно је да неки називи готово немају варијаната (или два-три), а неки имају и преко двадесет варијаната (један, в. карту 25, има чак 33!). Осталих двадесет карата посвећено је или гласовним цртама (удруженим каткада и са по којом морфолошком особином)

или опет лексичким особинама са по којом фонетском (или морфолошком) особином.

Већ се из овога може видети колико се значајних испитивања на основу овог атласа може извршити о развоју назива културних предмета и уопште о развоју језика, а у вези са тим и о развоју културе пољског народа. Ово је тек I том овог атласа, и из његова коментара сазнаћемо о целокупном предузећу мада и оволико колико је дато претставља знатан напредак за пољску науку.

Већ из разлике, која није само квантитативна, међу пољским и руским језичким атласом, може се видети колико и сама структура језика, а, нарочито, природа односа међу различним говорима условљава и природу изношења језичких црта. Тако ће и наш језички атлас имати свој облик који истиче из природе наших говора. Значај акцената за структуру нашег језика имаће нарочито место у њему, много веће него у пољском и руском атласу, исто тако и развој облика. Знатни премештаји становништва нашег народа, такозвана метанастазичка кретања његова у прошлим вековима, тражиће од нас и примењивање нарочитих начина при изношењу језичких црта. О свему томе побринуће се оно тело које буде организовало састављање оваквог атласа код нас.

У сваком случају, сем свега онога што је у овом правцу рађено досада и код Руса и код Пољака, ова два атласа претстављају значајне датуме у развоју целокупне словенске лингвистике.

А. Белић

ЈОШ НЕШТО О ПРИДЕВСКОЈ ФУНКЦИЈИ РАДНОГ ГЛАГОЛСКОГ ПРИДЕВА

Један читалац Нашег језика обратио нам се с питањем: „Да ли се одређено и прецизно може рећи од каквих се све глагола радни придеви могу употребљавати у служби правих придева и мењати по падежима? Мишљење Т. Маретића“, наставља овај читалац, — „према коме се овај глаголски облик доста често употребљава... сасвим као придјев, т.ј. не само у номинативу него и у другим падежима, у атрибутој и у предикатској служби. Обичнији су у тој служби непрелазни глаголи него ли прелазни и узима се и од рефлексивних глагола, али без ријечце *се*‘. — (Грамматика и стилистика, II-го изд. 1931, стр. 569), — углавном је исправљено и допуњено у чланцима А. Белића: *О њроменљивостии радног (џрошлог) глаголског џридева* (Наш језик II, 1933., стр. 33—39) и М. Стевановића: *Рефлексивни глаголи и џроменљивостии радног глаголског џридева* (Наш језик VII, 1940., 196—205). Тамо је“, продужава даље наш читалац, „несумњиво утврђено да се радни придев прелазних глагола уопште не може мењати нити имати службу правих придева, већ се у њој могу употребљавати ови облици непрелазних и само свршених глагола који значе стање (у првом наведеном чланку) и да се између рефлексивних глагола, тј. глагола с повратном заменицом, односно речцом *се*, — радни придеви само медијалних глагола, наравно опет једино свршених, употребљавају, дакако без повратне речце, у служби правих придева. И ту они добијају многа њихова својства, а као најглавније и променљивост по падежима (у другом чланку). Када се уз ово узму у обзир дефиниције које налазимо у најновијим нашим грамматикама може се, чини нам се, закључити да се радни придеви свих свршених

а непрелазних и рефлексивно-медијалних глагола могу употребљавати придевски“.

Мишљење нашег читаоца је само једним делом тачно. Он је, да одређено кажемо, добро схватио оно што је као основно дато у чланцима о овоме питању на које се и сам позива. Схватио је, наиме, да прелазност глагола искључује могућност придевске употребе његова радног придева и да се радни придев искључиво медијалних глагола, који су само привидно повратни (а не свих рефлексивних) могу придевски употребљавати. Али је он превидео много шта од онога што је изнето у чланку проф. А. Белића. Он, прво, ништа не говори о овоме проблему у вези с глаголским видом с обзиром на она неколика случаја у којима су глаголски радни придеви несвршених глагола постали правим придевима. Мислим на примере: *врео*, *зрео*, *кључао* и *неваљао*, за које је проф. Белић рекао да је њихово попридевљивање омогућила промена унутрашњег значења. Одиста *врео* не значи — који је био у процесу врења, већ *јак*о *шойал*, као што ни *кључао* не значи — који је био у процесу кључања, нити било шта друго него *опет који је изузетно шойал*; *зрео* уствари значи *сазрео*, а *неваљао* није онај који није ваљао некад у прошлости него коме је неваљалство стална, или бар више пута испољена особина. Макар да између њих и глагола од чијих су радних придева постали ови придеви није прекинута семантичка веза, сви они значе нешто друго, а не оно што значи њихов радни придев. Очевидно, уколико би у њима дошло до сличне измене значења, могли би радни придеви и других непрелазних а несвршених глагола постати правим придевима, мада засад више таквих примера не можемо навести. Вероватно зато што их је узео као тачно утврђен број отступања, одн. изузетака од правила по коме је услов за попридевљивање радног придева свршеност глаголског вида, наш читалац и није о тој страни проблема говорио. И ми држимо да се о овоме нема шта друго рећи, нити је овде потребно и неко даље објашњење. За ближе пак тумачење питања у вези с глаголским родом — то се, по нашем мишљењу, не би могло рећи.

Овде је, пре свега, стално потребно имати на уму оно што је истакнуто у првом од напред наведених чланака и што се у њему више пута понавља, а наиме, да је основни услов за при-

девску службу радних глаголских придева да дотични глаголи означавају стање. А како прелазни глаголи такво значење никада не могу имати, ни њихови радни придеви се никада придевски не могу употребљавати. То је оно што је наш читалац лепо схватио, а што, уосталом, и није тешко схватити. Истина и у резултату вршења радњи прелазних глагола добива се стање, али сада не стање субјекта као вршиоца радње, него стање објекта на коме је радња вршена. А такво се стање објекта у оваквим случајевима не означава облицима радног него облицима трпног глаголског придева. И када се обликом од било којег трпног придева означава резултат процеса вршења, односно извршења радње, тај облик означава особину; он онда, дакле, има функцију придева, што значи да се трпни придев сваког глагола који га има (а имају га сви прелазни глаголи) може употребљавати придевски. То је узгред речено у оба напред наведена чланка, и никаква подробнија објашњења ни овоме нису потребна.

Читалац НЈ чије нас је питање навело да се поново осврнемо на овај проблем очевидно је могао наћи одређен одговор и на оно што му изгледа није довољно јасно. У чланцима које сам цитира утврђено је да ни сама непрелазност глагола није услов за попридевљивање глаголског радног придева. У првome од њих се изричито каже — „то не значи да сви непрелазни глаголи могу имати променљив радни глаголски придев“, — него су такви „само непрелазни глаголи који значе стање или промену стања“ (НЈ II, 1934, стр. 38). А у другом цитираном чланку се у потврду за то наводе и примери непрелазних глагола од којих радни придеви ако значе радњу не могу постати придевима, а ти исти глаголи ово својство имају кад означавају стање (в. НЈ VII, 1940, стр. 199).

Има истина тумачења према којима сваки непрелазан глагол означава стање. Према тим тумачењима, између осталих непрелазних, и глаголи: *иушоваџи*, *ићи*, *доћи*, *сџићи*, *иоћи*, *и роћи*, *скочити*, *сјесити* и сл. значе, дакле, стање (кретања) у коме се њихови субјекти налазе. Нека би то, ако се с једне стране гледа на разлику између прелазних и непрелазних глагола, и било тачно, — свакако је несумњиво да ови глаголи, иако непрелазни, означавају одређену свесну активност својих субјеката и они су, према овоме, знатно ближи прелазним глаголима, који

значе радњу, него непрелазним глаголима типа: *раси́ти, цвети́ајти, ојада́ти, исја́сти, држи́ајти, уздржи́ајти, њре́ијти* и др., који означавају право стање. У вези с том разликом између ове две групе непрелазних глагола од једних од њих, од оних првих, разуме се када се употребљавају у своме правом значењу, радни придеви не могу имати функције правих придева, док се од других, наравно уколико су свршени, ови облици употребљавају и придевски. Одмах је лако утврдити да: *изишли, њрејирчали, њројуштовали, њошли, скочили, излежали* и њима слични примери не могу бити употребљени у придевској служби, као што је лако осетити да придеви у синтагмама: *искласало жито, ојало мшиће, исјале јагодице, ујали образи, набујале реке, оживела варош, узаврела крв, њобеснели вук, увело цвеће, надошле воде, њоцрнело лице, њресахли извор, изнемогли сјајаци, изгорели хлеб, њосусијали њујиник* и сл. обликом својим нису ништа друго него радни придеви глагола: *искласа́ти, оја́сти, исја́сти, уја́сти, набуја́ти, оживе́ти, узавре́ти, њобесне́ти, увењу́ти*, итд., који значе извршење процеса што се врше у самим субјектима, али без њихове активности у ономе што означавају односни глаголи. Између првих непрелазних глагола, оних за које рекосмо да њихови радни придеви (и када су ти глаголи свршени) не могу постати придевима и ових других, чији се радни придеви употребљавају придевски, — разлика је у томе што први означавају активност субјеката, уствари значе радњу, а не стање, док су други медијални глаголи, значе право стање својих субјеката, у којима се, или у вези с којима се, врше процеси што их означавају.

Шта условљава могућност придевске употребе радних придева, а шта је опет искључује, најјасније показују примери оних глагола који имају оба ова значења о којима је било речи у непосредно претходном ставу. Такви су, између других сличних, примери глагола *њосрну́ти, њро́ћи* (које сам ја навео и у своме ранијем чланку), па онда *ња́сти, њрележати* и сл. *Прошао је човек* — каже се и за онога који је прошао кроз неко место, поред некога или поред нечега, а каже се да је *њрошао и човек* који услед дубоке старости, тешке болести, великих брига, туге или чега сличног оставља утисак да неће дуго живети, односно да његов прави живот припада прошлости. У првоме се случају глаголом *њро́ћи* казује организована активност субјекта који,

крећући се, некуда пролази, њим се, уствари, казује радња коју он врши (иако ван њега самог нема објекта на којем се та радња врши), — у другој пак исти глагол не означава субјектову активност пролажења, него процесе који се у субјекту и мимо његове воље, често и преко његове воље врше. У првој се случају за онога што је прошао не може рећи *ишоши човек*. Када се пак мисли на значење које глагол *проћи* има у овој другој случају, глаголски облик *ишоши* врло се често употребљава придевски и уз именицу *човек*. А већ уз имена временских термина: *ишлога часа*, *ишле недеље*, *ишлог месеца*, *ишле године* — придев *ишоши* је у изузетно честој употреби. Па ни од глагола *ирулежати* везаног за живо биће као субјекат радни придев се не може придевски употребити, не само када је глагол прелазан и гласи *ирулежати неку болест*, нпр., и када се особина која се казује глаголом *ирулежати* не приписује субјекту него објекту (а тада се она не означава радним него трпним придевом) — него ни у случајевима где је исти овај глагол непрелазног значења, као у примеру: *Он је цело време ирулежао* (у значењу — *лежао је цело време*). Ни тај, дакле, што је ово учинио, зато што га је свесно учинио, тј. што је свесно *ирулежао*, — не може бити *ирулежали*. Међутим, за земљу која извесно време није обрађивана каже се *ирулежала земља* (*То најбоље успева на ирулежалај земљи*). Радни придев истог глагола може се сада употребити придевски зато што је глагол *ирулежати* тек у овој последњем случају медијалан, означава нешто што је било у његову субјекту без икакве активности тога субјекта.

Намеће се питање не треба ли, можда, проблем посматрати са аспекта трајности стања, односно сталности особине која се односним глаголом означава, који моменат је од битног значаја за придевску службу облика глаг. прилога садашњег. Одиста када се утврди да се за човека који је у некој прилици *исирчао* (на улицу, рецимо, или где другде) не може казати да је *исирчали човек*, као што се ни онај који је негде дошао — не може назвати *дошлим човеком*, — могло би се помислити да се у овим случајевима глаголски придеви не могу употребити придевски зато што се односним глаголима означава извршење радње у једном одређеном времену. Али будући да се и у реченицама: *Средином друма су се журили иосијадали кромири* и *Усијао је рано*

иа чисти у *шоку ноћи* *нападали снег* — глаголски облици *исцїадали* и *нападали* односе на процесе који се такође тичу тачно одређеног времена, па су они и поред тога, како видимо, сасвим добро употребљени у придевској служби, — јасно је да овде моменат ограничености времена за које се врши процес означен глаголом нема значаја, и није никаква сметња попридевљивању радног глаголског придева. И моменти *исцїадања* (кромпира) и *їадања* (снега) у ове две реченице се исто тако односе на одређено време као што се у непосредно претходним случајевима на одређено време односе моменти *истїрчавања* и *доласка* дотичних субјеката. А могућност придевске употребе радних придева у једним случајевима и немогућност такве употребе у другим — везана је и овде искључиво за медијалност основних глагола у првим и за активност субјеката при вршењу радње у другим примерима.

Анализом значења и даљих примера, посебно оних у којима није најједноставније одредити границу између активности и медијалности, опет ће се доћи до истог закључка: да управо од глаголског рода зависи да ли се радни придеви могу употребљавати придевски. И у свакодневној употреби и у књижевном језику често наилазимо поред осталих и на придевски употребљене радне придеве: *закаснели* (Закаснели витез стиже на бојиште) и *заостїали*. А и *закашњава* се и *заостаје* активношћу, макар и негативном активношћу, субјеката тих глагола, па би то, чини се, говорило о неприменљивости нашег критерија на све случајеве. Међутим, активност субјеката која доводи до *закашњавања* и до *заостїајања* је у нечему другом, у заузетости неком другом радњом, у сваком случају у отсуству настојања да се не *закасн* и да се не *заостане*, али се све то друго казује другим глаголима, а глаголи *закаснїи* и *заостїаїи* означавају стања која су настала у одређеним условима, а сами субјекти у ономе што се казује тим глаголима нису били активни (не само позитивно него ни негативно). Глаголи *закаснїи* и *заостїаїи* су, дакле, медијални, и зато се њихови глаголски придеви радни — као год и радни придеви свих других медијалних, разуме се, свршених глагола — могу употребљавати придевски и имати својства правих придева.

Али да не би остало никакве сумње у то од којих се све глагола глаголски придеви употребљавају у придевској служби

потребно се задржати и на још једној врсти медијалних глагола од којих, ни када су свршени, радни придеви не могу вршити придевску службу, нити имати придевских својстава. То су они медијални глаголи с повратном речцом *се* који означавају стање што је могло настати и под утицајем какве спољне силе, који, тј., уствари могу означавати и пасивно а не само медијално стање. Такав је, напр., глагол *йробудити се*. Човек се буди често када се наспава, буди се, дакле, без свесне своје активности, а у овом случају и без утицаја икакве спољне силе, без додиривања од кога, без позивања на буђење, без било какве ларме или шума, исто онако као што и заспи „сам од себе“. Па као што се од глагола *засијати* радни придев може употребити придевски (А крај *засијалог* детета мати је, сад много безбрижнија, још тихо певушила успаванку) очекивали бисмо да и од *йробудити се*, кад овај глагол означава ничим неизазвано буђење, радни придев такође може имати придевску службу и придевска својства. Међутим, и онда се од овога глагола стање настало после пробуживања означава трпним а не радним придевом: *йробуђен* је и онај што се сам од себе пробудио, као и онај што га пробуди било шта ван њега самог. *Засијано*, међутим, никако не може бити ни лице које је у то стање доведено каквим спољним средствима, певањем успаванке, као у претходном примеру, рецимо, или чим сличним. Једном речју, од глагола који су без повратне речце *се* прелазни и када са њом постају медијални, особина субјекта добивена у резултату онога што значи глагол означава се трпним а не радним придевима. И обрнуто, од правих медијалних глагола, без обзира на то да ли уза се имају повратну речцу *се* или су то и без ње, ако су свршени, — радни придеви се, дакако, употребљавају и у придевској служби.

М. Стјевановић

ВУКОВ ОДНОС ПРЕМА ЕКАВСКИМ ПЕСМАМА НАРОДНИМ

Вуков однос према екавштини народних песама није посебно нити довољно проучаван, иако за ту тему има довољно грађе: у самим песамама, у предговорима Вуковим уз поједине књиге песама, а нарочито у многобројним редакторским белешкама уз текст песама првог државног издања. (Један знатан део тих белешака, уређених и груписаних, дат је и у књизи Љ. Стојановића о Вуку, али без извођења икаквих закључака). Проучавање Вуковог односа према екавским песамама важно је, међутим, за проучавање народног песништва и његове историје, а има извесног значаја и за проучавање Вукових погледа на књижевни језик. Ми ћемо се задржати само на теми одређеној у наслову чланка, и то само на епским песамама.

Није потребна дубока студија народних песама Вукове збирке, потребно је само посматрати их без предубеђења, па ће се опазити извесне, некад веома јаке несагласности, које збуњују и које траже разјашњење. У јекавским песамама Вукове збирке среће се ствари које би приликовале много пре сремским песамама него херцеговачким (узимамо ради краткоће израза zgodnu деобу коју је дао сам Вук: јекавске су херцеговачке, екавске су сремске). Да се задржимо за најкраће време на језичким особинама: у Вуковим јекавским песамама налазе се језичке појаве које нису херцеговачке а довољно су познате као сремске. Ево једног врло речитог примера: *Комаде од различних косовских ђесама* Вук је записао од свога оца, међутим у четвртном комаду налазимо сремски облик: Можемо ли с *Турци* бојак бити? и застарели облик: Не би *Турком* ручка осолили. Вук није дао никакву примедбу, али знамо добро да нигде и никад није одобрио ни допустио ове облике као херцеговачке. Очеvidно

је Вуков отац ове комаде од косовских песама (управо од Лазарице) научио у Срему.

Има и другачијих несагласности. Песма о Рајку и Маргити и песма о смрти Деспотовића Јове говоре о судбини Срема, личности су у њима из Срема, у њима се помињу сремска места која се у другим песмама никако не спомињу. Песму о смрти Деспотовића Јове Вук помиње тако да то може бити само сремска песма: у писму Јустину Михаиловићу (Преп. VI, 305) Вук пише: „Кад би ми отац Давид хтјео преписати од своје матере ону пјесму о смрти Деспотовића Јове, што ми је много пута обрицао...“ Писмо је из 1840, а Вук је објавио другу, познатију много од прве варијанту те песме 1845. Другу, даљу варијанту те песме, везану за друго име, песму о Јели Кружићевој (I књига, бр. 752) објавио је Вук као екавску. Даљи пример: за песму о женидби Лазаревој од анонимне слепице из Јарка, као и за друге песме исте слепице Вук каже (Преп. II, 103) да ће се „тешко на другом месту наћи“. Међутим, песму о Лазаревој женидби Вук је објавио (записану од старца Рашка) као јекавску, али са неким сремским одликама (географске појединости и друге). Од Рашка је записао неколико такозваних старих песама (међу њима је и поменута већ песма о Рајку и Маргити), и све те песме су јекавске, или по Вуковој деоби херцеговачке, а оне, међутим, све имају сремских одлика, језичких и културно-историских.

Али управо ту код Рашка наилазимо још на једну велику, врло велику несагласност у тој Вуковој деоби песама по изговору. Рашкове песме су све јекавске, осим једне једине која је екавска: песма о боју на Делиграду. Познато је, и можда се на томе не би требало ни задржавати, да су и у писаној књижевности, коју раде школовани људи, врло ретки писци који пишу у два изговора. Тачније, има само таквих писаца, врло ретких, који су напустили један изговор у корист другог (напр. Дучић, Андрић). Али да прости људи, какви су народни певачи, могу певати једновремено у два изговора, ствар је немогућна и невероватна. И Рашко је, очевидно, могао певати само екавски или само јекавски, у свима својим песмама. Вук је песму о Делиграду објавио екавски, мислим, зато што је био присиљен извесним разлозима. Најпре, због кнеза Милоша, коме

је Рашко био познат и у извесном смислу близак, што се види доста јасно из писма Вуковог кнезу (Преп. II, 538), где, ређајући песме и певаче, каже за Рашка кратко: „а и код Рашка су ми остале двије лијепе пјесме непреписате“. Да Рашко није био познат и близак Милошу, не би Вук могао тако писати. Сличан је лични моменат у објављивању неких екавских песама у оригиналном изговору у другом издању (1823): све те песме биле су послате Вуку од скупљача који су нам познати као Вукови пријатељи (Мушицки за три косовске песме, Урош Волић за песму о Находу Симеуну, Берић за песму о Предрагу и Ненаду). Даље, Вук је морао водити рачуна и о људима из кнез-Милошеве околине, тако исто познаницима Рашковим. Тим људима, истина, није иначе било много стало до песама, они су песме називали „беспослицом“ и једном још тежом речи (свршетак предговора првој књизи од 1823), али их је изузетно песма о Делиграду могла лично интересовати, па је Вук и према њима као и према кнезу морао имати обзира при објављивању Рашкове песме.

Као што је овај поступак Вуков са два изговора у Рашковим песмама упадљиво недоследан, такав је случај и са оном Вуковом речи о Видаковићевом непознавању Херцеговине. У критици на Љубомира у Јелисиуму (Грам. пол. списи I, 137), препричавајући место о Косари и Драгињи кад долазе у Призрен на „колесницима“, Вук отвара заграду и даје ову примедбу: „познаје човек места о којима пише! У Херцеговини су познате колеснице, као у Бечу самари!“ Међутим, у две јекавске, тојест по Вуку херцеговачке песме (Смрт Деспотовић Јове и Зидање Скадра) говори се о употреби интова. И по тој особини, осим раније поменутих, песма о смрти Деспотсвића Јове је пре сремска него херцеговачка песма; по тој особини и за песму о зидању Скадра могло би се закључити да је она дошла са стране у Срем и да су је сремски певачи прерадили¹.

¹ На основу те културноисториске појединости ја сам закључивао да је Рашко Зидање Скадра морао — као и друге своје „старе“ песме — научити у Срему. Проф. Латковић (у Прилозима за књижевност XXII, 311) изнео је као противдоказ једну босанску песму у којој се помиње интов (Петрановић I, бр. 280), али је Л. у том случају превидео једну важну околност: време. Петрановићева песма је објављена 1867 г., Рашкова 1823 г. Разлика од четрдесет година много значи у промени материјалне културе. Затим, после Рашкове песме записане у Крагујевцу, 1836 г., по причању

Из свега овога може се већ извести закључак да је Вук сремске песме преводио у јекавштину. Али то је сам Вук довољно јасно признао. Најпре је Копитару у писму јуна 1815 (Преп. I, 751) изнео ову дилему. Казавши своје уверење да су „пјесме све а особито јуначке прављене по Херцеговини“, износи да још не зна како ће их објавити, јекавски или екавски, или „по славенски“ (тј. са јатом). Пет месеци после овог писма Вук је већ дошао до одређеног решења како ће песме објављивати: „све јуначке песме и женске које су по прилици из Херцеговине и из Босне дошле херцеговачки; а женске, особито оне које се по Херцеговини и по Босни слабо пјевају сремачки“ (предговор другој части Песнарице, 1815). У примедби под текстом, ради објашњења, понавља своје теориско мишљење о пореклу епских песама: „Све су готово јуначке пјесне које се по народу српском пјевају, у херцеговачком дијалекту спјеване”.

Вук, истина, каже да су песме „напечатане онако као што сам их ја преписивао из уста Срба и Српкиња“, али то вреди само у толико у колико су те песме „правилније у смотренију говора народног него оне прве“ (тј. оне из 1814). То смотреније, види се јасно из оног првог цитата, вреди само за граматичку правилност и језичку чистоту, али не и за изговор певачев. У том цитату Вук јасно казује једну важну ствар за нашу науку: он је екавске тј. сремске песме преносио у јекавштину, тј. у херцеговачки раф. Скоро век и по је прошао од како је Вук ово написао, па ипак се на те речи није обраћала пажња, као ни на оне разне несагласности Вукове редакције. Вуково мишљење о херцеговачком пореклу нашег епа добило је велики значај. И Грим га је примио: „ове песме... долазе... из српских крајева под Турском“ (Јб. Стојановић, 238). И то је један од разлога што се о Вуковом јекавизирању екавских песама није водило рачуна. Али је још важнији разлог можда заосталост саме науке о нашем епу.

*

Потребно је неколико речи објашњења пре него што пређемо на хронолошки преглед екавских песама епских у Вуковој

Милићевића (Кнез Милош у причама, изд. Нар. дело, 202) Милош је поклатио султанин интов са коњима. И тада још интов је био на висини владарских поклана. — Временски различите збирке песама не смеју се посматрати као јединствен блок; чак се ни прве четири Вукове књиге, узете издвојено, не смеју тако посматрати.

збирци пренесених у јекавштину. Огромна већина песама Вукових објављене су у јекавштини (са врло ретком икавштином у њима, у главном само у песмама старца Милије). Знатно је мањи број екавских песама (са доста честом јекавштином у њима). Најмањи је, управо ишчезавајући број икавских песама. Мешавина изговора (јекавштине у екавским песмама и много ређе икавштине у јекавским песмама) није израз неког нереда, него строгог чувања силабичке структуре стиха (о којој је и Вук строго водио рачуна). У тој мешавини изговора има разлике између Вука и других скупљача. Код тих других нема тог строгог реда какав је код Вука. Примери: Хасанагиница, Релковићева песма у Сатиру, Стејићева песма о Васојевић Стеви. Код ових скупљача се види како су, сасвим природно и разумљиво, прости људи певачи песму примљену у туђем изговору пренели у свој матерњи изговор, али само у извесном степену, у колико им се запамћени текст својом конструкцијом стиха није наметнуо. Тако се добија неправилна мешавина изговора какву видимо у тим песмама, у којима је тек Вук (у прве две песме, пренесене у његову збирку) дао потпуни ред и правилност. Вук је тако радио из љубави према реду, који он тако често наглашава као руководно начело своје реформе; али Вук тако ради и из разлога књижевне реформе, у којој љубав према матерњој јекавштини игра главну улогу.

У том спровођењу јекавштине код Вука ипак има постепениости. Тек у другом издању (1823) Вук је дао доследну и строго спроведену јекавштину, коју није морао ни додирнути у трећем издању. Пре године 1823 постоје два степена школе и учења: књига од 1814¹ има још доста екавштине у јекавским песмама, слично оним трима поменутих песмама Фортиса, Релковића и Стејића. Да ли је Вук наишао на певача на какве су наишли Фортис, Релковић и Стејић? Не изгледа, и за већину песама и не може бити. Пре ће бити да је сам Вук био невешти и прости

¹ Има седам епских песама у тој књизи (осим Хасанагинице): 1) Милош у Латинима; 2) Лов Марков с Турцима; 3) Женидба Тодора од Сталаћа; 4) Смрт Деспотовића Јове; 5) Удаја сестре Љубовића; 6) Смрт Гуше буљубаше; 7) Бој на Мишару. — Од њих Вук је прву, другу и пету оставио у истој скоро редакцији; трећу и четврту нашао је у бољем облику, — и свих пет објавио у трећем издању. Шесту и седму објавили су поново тек редактори државног издања.

створац тог малог нерета, јер тада је он још мало знао. О епским песмама своје прве књиге говори Вук мало и неодређено. У предговору од 1823 каже: „Све оне пјесме што су у првој књижици наштампане у Бечу 1814 године ја сам у Беч у глави донио“. Одакле их је донео у Беч? Узимало се досад, и сâм сам тако доскора мислио, да је хтео рећи: из Србије (у речима: „ове сам пјесне запамтио кад сам јошт прије 12 година... овце и козе чувајући живио“). Али по реду којим се излажу ствари у томе предговору (од 1814), не изгледа да се те речи односе на све песме него само на женске. После речи „прије 12 година“ долазе две дигресије, а онда, враћајући се на песме, Вук каже: „Што се тиче пјесама о томе ... може ме критизирати каква Серпкиња проста или Сарејевка, али ја се надам да ће и оне мени опростити“. По овом позивању на просте Српкиње и на Сарајевке и на могућност њихове критике, овај први већи део предговора тиче се само лирских песама. Ако би се тицао и епских песама, не би се могла разумети Вукова грешка (била би и сувише груба) да у 1802 годину ставља песму о Мишарском боју. Стилизација оног другог места у предговору где се говори о епским песмама такође упућује на то да се речи „прије дванаест година“ не тичу тих песама: „Овде, осим љубовни и њежни пјесама... имају неке... које се мужевственим, познатим серпским гласом уз гусле пјевају“. Ни на том другом месту није дао Вук никаквог наговештаја одакле су му те песме нити откуд зна за њих. Ни доцније, у „рачуну“ од песама, 1833 г., Вук ништа не говори о њима.

Само две песме од тих седам биле би несумњиво од певача изван Срема: Бој на Мишару (у првој редакцији) и Удаја сестре Љубовића. Али Вишњићева песма има тако велики број сремских језичких одлика, које у песму нису могли унети ни Вук ни Вишњић. Има у њој и један заменички хрватски облик: Пак си чупа своје русе косе. Песму је вероватно, одмах по Вишњићевом преласку у Срем, записао непознати Сремац. Вук, у колико је о тој песми говорио, само у најблеђој алузији, казао је да је друга верзија Боја на Мишару „прави оригинал“ (Преп. I, 151), сматрајући можда да су две верзије у ствари две варијанте од два различита певача. Вук је иначе и од Копитара крио кад је песме узимао из рукописа, као на пример у случају Орфелиновог записа песме Срби у Донаверту (Преп. I, 288—9). По свему томе прет-

постављам да је Вук ту песму као и све остале песме из прве Песнарице узео из неке рукописне збирке песама. Зато о њима и говори тако неодређено.

У другој књизи (1815) дао је Вук песме Вишњићеве и Подруговићеве (не све њихове песме), песме свога оца и слепо Степаније. У свима овим песмама, осим Вишњићевих, има старих сремских песама које су певачи научили у Срему (косовске песме, Женидба Душанова и друге). Све те песме певачи су дали у мешавини јекавштине са екавштином, и трагови те мешавине остали су и после Вукове редакције, као што је то у појединостима изложено у примедбама редактора државног издања. Али је у првом, рукописном тексту Вуковом тога зацело било и више, а оно што је редактор државног издања опазио, то су зацело само појединости које су измакле Вуковој пажњи, и које је Вук у другом издању стигао да поправи. Не све ипак, остало је доста облика *нисам*; сремске падежне облике Вук је такође остављао (видели смо један такав случај у стиховима записаним од Стефана Караџића): осетио је да стихове не треба кварити. Доиста, из примедба редактора државног издања види се довољно да је Вук увек само поправљао на боље. Једино је у јекавштини ишао до краја.¹

Међу певачима друге књиге које смо навели налази се и слепа Степанија. Вук за њу у предговору од 1833 каже: „слепица Степанија из Јадра“, што, мислим, значи само место рођења, али се не види кад је Степанија дошла у Срем, нити да ли је она била јекавац, као што су били остали наведени певачи. По садржини њене песме припадају репертоару слепих певача сремских. Али и по једној језичкој особини њеној изгледа да су њене песме биле екавске. У њеним песмама има скраћивања двосложне замене јата на једносложну сразмерно много више него у пе-

¹ Има још једна појединост из Вукове редакције песама, која говори јасно о његовој тежњи да да боље од ранијег. У тој другој књизи (1815 г.) била је и сувише честа употреба књишке свезе *јаk*. Њу је Вук доцније толико много брисао и мењао на *ја*, да то одмах падне у очи при читању редакторских бележака државног издања. На пример, само у Женидби Душановој та свеза је избрисана у новом издању (1823) неких двадесет пута. То је Вук радио и у другим свима песмама. Неће бити да су прости певачи ту свезу толико много употребљавали; пре ће бити да се Вук у томе пребацио па се после тргао и поправљао се. Свакојачко, то је књижевна и грађанска црта говора тадашњих аустријских Срба.

смама јекаваца. На пример, у Степанијиној варијанти песме Свети Саво на 44 стиха има шест скраћивања јата, а у следећој Вишњићевој од 54 стиха нема ниједног. Или у три песме старца Милије: у Сестри Леке капетана на 570 стихова има свега два скраћивања; у Баковић Страхињи, на 810 стихова има пет скраћивања јата и још пет случајева метричке икавштине; у Женидби Максима Црнојевића, на 1226 стихова пет случајева скраћивања јата и још један случај метричке икавштине. Чини ми се, после оваквог поређења, јасно да је Степанија била екавац, и да је њене песме Вук пренео у јекавштину.¹

У другом издању песама (1823 г.), у другој и трећој књизи, Вук први пут објављује у екавштини неколико сремских песама; поменули смо их раније. Објављује и сремске „старе“ песме Рашкове пренесене у јекавштину (в. у чланку о Рашку у Зборнику М. С., II). Али то су последње екавске песме које је Вук пренео у јекавштину. Почевши од IV књиге другог издања (1833) Вук мења свој поступак према екавским песмама. Нове песме записане од екаваца певача (Живане, Јеце, Рашка с песмом о Делиграду) објављене су у екавштини. Ако је за Рашка имао обзира према кнезу Милошу и његовој околини, откуд ти обзири према слепим певачицама Живани и Јеци? Да није било и неких разлога за ту промену става? У једној ствари Вук ипак није отступио од свог ранијег рада и правца: песме сремске већ објављене у јекавштини остају такве како су објављене. Само још једну песму сремску објавио је у јекавштини: песму о Деспотовићу Јови.

Који су разлози били да Вук промени свој став према сремским песмама? Најпре, Вуков природни развој. У читавом свом раду Вук се мењао и усавршавао. Оно исто што се деша-

¹) Овде ми је згодна прилика навести усмено саопштење проф. Милије Станића, сарадника САН. У његовом крају, под Дурмитором, певачи јекавци ради стиха неће никад прећи у икавштину него ће скраћивати двосложну замену јата у једносложну. Као што смо видели, и код Вуковог певача Милије има таквог скраћивања, али је оно сразмерно врло ретко. Ако је такво скраћивање јата данас код јекаваца под Дурмитором чешће него код Вукових јекаваца, онда би ту, мислим, требало ипак претпоставити утицај Вукових књига, пошто се у њима налазе и екавске песме пренесене у јекавштину а те песме, са својим великим процентом скраћеног јата, већим него код правих јекаваца, могле су, кроз Вукове књиге, послужити као нова школа јекавског певања, онако исто као што су Вукове књиге песама послужиле као песнички образац и песничка школа за доцније певаче (и збирке песама), па и за неке песме у самој Вуковој збирци, које су доцније записане.

вало у његовој реформи књижевног језика, извршило се и у редиговању песама. Али је, по свему изгледа, у тој промени става према сремским песмама био и један спољашњи утицај. То је утицај Јакова Грима. Преписка са Гримом која се водила за време штампање другог издања, управо је додиривала и питање дијалекта у коме су песме издаване. Грим је ту показао не само велико интересовање и немачку савесност, него и познавање ствари и литературе (хрватких речника, Енгела, а преко Енгела и интересовање за Рајића). Грим (в. Преп. II, 22—23) пита Вука: „Да ли Босанци, Херцеговци и Шокци певају о српским јунацима и владоаоцима? Можете ли макар у другој књизи рећи где се поједине песме певају, или још боље о томе и о другим стварима кажите што више можете у предговору I књизи!“ Грим је постављао и јасно питање да ли је у песмама неком дијалекту давао Вук првенство (в. и Љ. Стојановића књигу о Вуку, 238). Вук је на сва питања Гримова одговарао и писмом и самим предговором уз I књигу. Али је Вук, једанпут потстакнут у том правцу, и даље мислио о томе. Затим је, три године доцније, дошло и Гримово интересовање за песму Срби у Донаверту, дошло је питање човека који је добро осетио ствар. Вук је осетио да постоји контрола у науци. Због те контроле Вук можда није хтео дирати у сремске песме већ објављене у јекавштини: не би било ни zgodно дирати у ствари којима је једанпут већ дат одређен изглед, осим што би и посао био велики. Вук је имао велико поштовање и према Гриму и према Копитару. У случају *Срба у Донаверту*, Грим се (као да није имао вере у Вука) обратио Копитару, и испитивање је дошло иследнички карактер. Морало је то све јако утицати на Вука. Однос Грим — Вук заслужује, уосталом, посебно проучавање. Ми овде, само у пролазу, износимо једну врло важну могућност: Грим је својим великим интересовањем за српске народне песме учинио велику услугу Вуку: помогао му је да у редиговању народних песама учини један велики корак ка савршенству. То је било од велике користи и за нашу науку.

С. Матић

О ИВИЋЕВУ „СМЕДЕРЕВСКО-ВРШАЧКОМ ДИЈАЛЕКТУ“

Као што је познато, најстарији наш дијалектолог био је Вук Караџић. Он је већ прве године свога научног рада, 1814, у својој „Писменици“ поделио штокавски дијалекат — који му је тада једини био познат — на три наречја, према изговору старог ђ. Много после њега, крајем прошлога и почетком овога века, дате су потпуније и тачније класификације наших дијалеката, у радovima Решетара и Белића, али су се оне, са све ширим и дубљим проучавањем народних говора, стално мењале. У томе послу највише је дао проф. Белић, али се и његова класификација често модификовала, почев од 1905 па до после последњег рата. Томе се не треба чудити, јер се наша дијалектологија стално богатила новим приносима, па ипак је у њој остајало, и данас има, пуно празнина које је требало попунити, а са сваким попуњавањем добија се друкчија слика размештаја народних говора, што мора утицати и на њихову класификацију. Измене у досадашњу Белићеву класификацију унео је и д-р Павле Ивић у својој „Дијалектологији српскохрватског језика“¹.

Павле Ивић спада међу највредније и најплодније наше млађе дијалектологе. За последњу годину дана он је објавио два крупна научна рада, „Дијалектологију“ и своју докторску дисертацију „О говору галипољских Срба“². Резултати које је добио испитивањем говора галипољских Срба осетно су утицали на његову класификацију говора штокавског дијалекта. Пошто ме посебно интересује један дијалекат из те класификације, овај пут ћу говорити о њему, остављајући приказ „Дијалектологије“ у целини за другу прилику.

¹ Д-р Павле Ивић, Дијалектологија српскохрватског језика. Матица српска. Нови Сад, 1956. Стр. 218, с дијалектолошком картом.

² Српски дијалектолошки зборник XII. Београд 1957. Стр. XX+519.

Кад се човек обрадује некој дијалектолошкој књизи, чим је узме у руку, прва му је ствар да погледа у приложеном карту. Тако сам и ја учинио, и одмах ми је пао у очи један део екавске територије, упадљиво обојен и назван „смедеревско-вршачки дијалекат“. У самом тексту „Дијалектологије“ намењеном карактеристици дијалеката овај „смедеревско-вршачки дијалекат“ није дат као поддијалекат ни косовско-ресавског, ни шумадиско-војвођанског дијалекта, већ као посебан дијалекат, на равну ногу са осталим штокавским дијалектима.

Чини ми се да је Ивић пребрзо и без довољно темеља искоonstrуисао овај нови дијалекат. Ни документација, ни локализација, по моме мишљењу, нису довољне и уверљиве, да би га дијалектологија могла усвојити. Пре свега, ако и постоје неке нарочите језичке црте („изоглосе“) на целој обележеној територији којима би се тамошњи говор истицао као нешто посебно, да ли су оне довољне да се он издвоји као посебан екавски дијалекат? А ако и постоје, јесу ли оне такве да се он може назвати дијалектом, у оном смислу који та реч у науци обично има? Истина, она у свима језицима може имати шире и уже значење, али у лингвистичкој терминологији она треба да има тачно одређено значење. Међутим, ако погледамо у научне радове који говоре о класификацији говора, наћи ћемо да се у њима речи *дијалекат*, *наречје*, *поддијалекат*, *група дијалеката*, *група говора* и *изговор* мешају и замењују, чак и код истог научника, што ствара збрку у поимању. То мешање налазимо и код Ивића. Кад је извршена прва научна класификација народних говора српско-хрватског језика, он је подељен на три основна индивидуалитета: штокавски, чакавски, кајкавски, и они су названи дијалектима. Међутим Ивић у својој „Дијалектологији“ говори о штокавском *наречју*, а његове поддијалекте, шумадиско-војвођански и косовско-ресавски, назива *дијалектима*, напореда са призренско-тимочким, источно-херцеговачким, зетско-сјеничким и икавским дијалектом. А говори названи тим именима не смеју се сврставати у исти ред.

А сад да се поближе упознамо с Ивићевим „смедеревско-вршачким дијалектом“. Пре свега треба да се задржимо на његовом имену. Некој дијалекатској целини даје се такво име које прибли-

жно обележава њену распрострањеност¹. Сам Ивић се колебао при давању имена своје дијалекту. У „Дијалектологији“ назива га „смедеревско-вршачким“ а у „Говору галипољских Срба“, који је написан пре „Дијалектологије“, а објављен после, „пожаревачко-вршачким“. Који назив треба усвојити? Ово колебање долази због непоузданог локализовања особина по којима тај говор треба да буде проглашен посебним дијалектом. На приложеној карти уз „Дијалектологију“ тај дијалекат обухвата, уколико се може на њој разабрати, у Србији ранији Пожаревачки и Градиштански срез на десној страни Мораве, а на левој не само смедеревско и грочанско Подунавље, него и бивши Врачарски и Космајски срез, делом и Колубарски, све до Умке. У „Дијалектологији“ границе су дате много општије, неодређеније. Тамо стоји:

„У Банату он обухвата околину Вршца, Беле Цркве и Ковина, а у северној Србији крајеве око Пожаревца, Смедерева, затим источне делове Шумадије и појас уз Дунав од Смедерева до Београда. У већем делу београдских села говори се овим дијалектом, додуше знатно измењеним. Његова југоисточна граница није прецизно утврђена, пошто недостају теренска испитивања, а осим тога изгледа да је прелаз ка косовско-ресавском дијалекту веома поступан, тако да би свако одређивање границе било условно“ (стр. 87).

Овако широко постављене и недовољно одређене границе Ивић је могао дати само зато што говор тога краја није научно проучаван на терену и што су њему за његову тезу о посебном дијалекту требале баш такве границе. Без поузданих, на терену покупљених језичких података, допуњених историским и етнографским подацима, смело је и ризично постављати тезу о једном новом дијалекту, па још га уносити у уџбеник. Јер је Ивић на целој тој територији био само у два места: у банатском селу Крушчици, где је забележио само једну неважну црту, и у једном београдском селу, Великом Селу, где не знам шта је забележио. У својој „Дијалектолошкој карти Војводине“² ја сам дао поделу и размештај савских говора млађег типа, а говоре југоисточног Баната сам на карти обележио као продужење ко-

¹ Ови називи нису увек срећно изабрани. Тако би било боље да је косовско-ресавски назван косовско-дунавски, јер се од свога језгра на Косову раширио на север све до Дунава.

² В. Гласник Проф. друштва XVIII, св. 11—12.

осим оних под 13. све наведене особине заједничке и смедеревско-вршачком и косовско-ресавском. Кад је тако, јасно је да се не може говорити о говорима југоисточног Баната и оних на супротној страни Дунава као о неком посебном екавском дијалекту, напореда са старијим косовско-ресавским и млађим шумадиско-војвођанским.

Повод за постављање тезе о посебном „смедеревско-вршачком дијалекту“ Ивићу је дао говор галипољских Срба, јер пре него што се упознао с овим, он је друкчије мислио. Тако у свом чланку „О говорима Баната“¹ он каже: „Банатски говор претставља хомогену целину“, сматрајући га делом шумадиско-војвођанског дијалекта. Али кад је свестрано проучио прикупљену грађу из говора галипољских Срба, дошао је до закључка да нема ниједног говора који би имао толико заједничких црта са галипољским колико их имају говори долине Велике Мораве и околних крајева², што је сасвим логично, јер су се наши Галипољци, по предању, а и према разматрању самог Ивића, отселили из околине Јагодине. Како у данашњем говору јагодинског краја нема неких црта којих има у галипољском (икавизми, нови падежни завршеци и др.), то је И. повезао галипољски говор са севернијим екавским говорима, смедеревско-вршачким, јер каже у закључку своје студије: „Целокупно досадашње извођење намеће закључак да су од наших живих говора галипољском најближи они у пожаревачко-вршачкој групи“³. У истој књизи, нешто доцније, каже:

„Сродност галипољског говора са пожаревачко-вршачком групом значи поред осталог и то да је говор предака Галипољаца био близак основици из које се развио данашњи шумадиско-војвођански дијалекат. Овако су, само са нешто мање елемената источне боје, могли изгледати и говори целе Шумадије негде око XVI в. Са галипољским говором њих вежу пре свега кановачки акценат и икавизми, који су у то време — као што показује сам галипољски — очигледно већ били присутни“⁴.

Ивић, дакле, сматра да је говору галипољских Срба најближи смедеревско-вршачки и да су се оба развила из неког

¹ ЈФ XVIII, 1—4, стр. 154.

² СДЗб. XII, стр. 415.

³ СДЗб. XII, стр. 416.

⁴ Цит. књ., стр. 434.

старијег дијалекта северне Србије, из којег је постао и данашњи шумадиско-војвођански дијалекат. Али он није сасвим начисто у објашњавању садашњих и некадашњих односа међу овим дијалектима. Док у § 76 Дијалектологије каже да *смедеревско-вршачки чини мост између шумадиско-војвођанског и косовско-ресавског*, не објашњавајући у чему је тај мост, мало после, у истом параграфу изјављује да се овај дијалекат не може сматрати *просто ирелазним говорним типом, нити да је он производ укривљања своја два суседа*. А у § 75 каже: „Врло је вероватно да је прву дубљу разлику између смедеревско-вршачког и шумадиско-војвођанског дијалекта створило новоштокавско акценатско преношење у овом другом дијалекту“, што излази на то да И. претпоставља да је *ире тога смедеревско-вршачки припадао шумадиско-војвођанском* (курзив је мој). Али у § 75 он каже: „Може се чак рећи да је смедеревско-вршачки тип, историски гледајући, старији од шумадиско-војвођанског, који се развио тек с акценатским проношењем“.

Ово колебање код Ивића у одређивању места смедеревско-вршачког говора међу осталим говорима мислим да највише долази због начина његовог тумачења кановачког акцента и икавизама, у њему и у целом шумадиско-војвођанском дијалекту. Колико сам могао разумети, он сматра да не може бити говора о томе да су северна Србија и Војводина икад биле насељене неким старим икавским слојем становништва, нити да су се тамо доселили икавци из североисточне Босне. Питање порекла икавизама у Србији и Војводини је један од основних елемената проблема формирања шумадиско-сремског дијалекта, који ни до данас није дефинитивно решен. Полазећи од својих испитивања и размишљања, ја сам дошао до закључка да је икавски говор био аутохтон у северозападној Србији и делу Војводине. Овај закључак покушаћу да објасним у својој студији „Остаци некадашњег икавског наречја у Србији“, коју спремам за штампу.

Из досадашњег излагања мислим да је јасно да Ивић нема довољно елемената који би му дали права да смедеревско-вршачки говор одвоји од косовско-ресавског дијалекта и прогласи га посебним екавским дијалектом. И не само да нема елемената за то, него су му и аргументи колебљиви и неуверљиви.

Милош С. Московљевић

ШАРАЦ ВОДА ЛАДНА

У Рјечнику В. Караџића налази се реч *шарац* са три значења: 1) шарен коњ (Марка Краљевића), 2) грожђе „када почне заруђивати“ (cf. *шарак* и *шара* под 2) и 3) за воду — *И усїави Шарац воду ладну, | која тече кроз Сїамбола града*, уз објашњење „у пјесми некаква вода“. За прва два значења јасно је основно и друго мало померено значење према придеву „шарен“. Треће пак значење мора се издвојити као посебна реч, иако се по народној етимологији донекле осећа као везана за ову семантичку групу.

Да би се дошло до неког одређенијег резултата, корисно је поћи од фонетске анализе, да тим путем пређемо на семантичку дискусију. Од тога пута није био далеко Вук Караџић, јер он код речи *шара* даје два значења: 1) за пушку (шарану, гравирану) и 2) за *Шару Планину*, са објашњењем „Berg in Serbien“ а у загради „mons Scardus?“, са знаком питања, дакле сумњајући, мада му је слутња добра. Од *Scardona*—*Шкардџа* добили смо са метатезом *Скрадин*, са чувањем групе *skr*, што би био доказ у хронологији процеса према познијој појави уз палатализацију, у доба асимиловања Пеласто-Влаха (*Јубушки, кошуја*, што принципски одговара појави *Fiume < flumen, Fiorenza < Florentia*), у зони динарско-далматинских испасишта (cf. мој рад *Персијскиња и зоне балканистичких језичких процеса*, Јсл. фил. XXII). Јужно, у зони македонско-словенској и аромунској карактеристично је *sk' > šč'* према бугарско-дачком *sk > št* (cf. Sandfeld, *Linguistique balkanique*, 146). Међутим, ово запажање одговара синхроничном стању насталом после антропогеографских померања од XII до кр. XVIII века, јер је основна симбиоза типичних балканистичких процеса вршена у Епирској зони (cf. Skok, *Leksikologijske studije*, Rad 272), односно у нешто ширем обухвату (cf. Годиншњак САН L). Отуда и према алб. *š < s (šok', šok'eri)* имамо и *šk' < scl, ski (šk'ā; šk'ip|šküp, Šk'iptār*, дијал. *Šiptar-Šipnija*), а из *šk > š*

објашњиво је, с губљењем умекшаности, српско ξ (*Scard* = > **Šcard* > *S'ar(d)* > *Šar*). Друго објашњење, по форми која би одговарала баск. *gora* „младика, шума“ (фонетски *šora*), са слов. прелазом $\bar{o} > \bar{a}$, могло би се узети у обзир као ослонац уз прво објашњење (упор. *карлица*, *Karst*, *Origines Mediterraneae* са додатком *бајша*), које се заснива и на називу планине *Σκάρδον βρος* у Илирији (*Monte Argentato*, Liv. 43, 20; 44, 31, 4). Ова комбинација је утолико прихватљивија, што се несумњиво акустички а и семантички наслања на глагол *scarifio*, фиг. *scarificare dolorem*, по Плинију, „утишати бол бајањем“ (cf. *мајка-бајка*, *бајала му мајка*, као далеки одјек старе формуле у бајању).

Полазећи од појма лековитости, везаног за биљке истогa корена (*scordālin—scordion* гр. *σκάρδιον*, Плин.; Апул. *Herb.* 50, упор. л. *calamēndria*) наилазимо у грчкој митологији принцип лековитости вода посвећених нимфама и другим божанствима, чак и змајевима (тад је вода отрована, убиствена). У расправи о *сџанцу камену* као станишту душе и о њеном везивању да не би лутала (Гласник Етногр. института САН II—III, 611—661) наводим елеузиске светковине (извор *Καλλιχορος*) и низ других примера. Арејев пак извор близу Тебе чувао је његов син — змај, а у српским народним приповеткама аждаја борави у водама. То су дакле услови да вода постане сеновита (упор. извор *Змајевац*, по наводу Др. Бор. Дробњаковића, СЕЗБ XXIV, 377), или с друге стране да буде сматрана исцелилачком, како показује народна песма *Саво и њурски цар*, по којој, уз друга чуда, — по сили молитве:

А и провре вода из камена,
Она провре испод манастира,

а у варијанти *Турски цар и Нико Паиријар*:

Протекоше воде шедрвани,
И протече шарац вода ладна.

Без обзира на то што народна песма везује „шарац воду ладну“ за веровање у снагу хришћанске молитве, ми ту имамо стари митолошки мотив лековитости воде, а ефекат је јачи ако је у вези са освећеним местом. Овако схваћен мотив оправдава дато објашњење речи *шарац*, која је тек касније обухваћена народном етимологијом, усмереном према придеву „шарен“.

Мил. Павловић

ОБЛИК ФУТУРА У ПРОШЛОСТИ

(прилог дискусији: да ли је футур само сложени глаголски облик)

О начину како ће се писати футур Правописна комисија је рекла своју реч. По ономе што је о томе облику речено у дискусији у којој су у „Језику“ и „Нашем језику“ учествовали неки чланови Правописне комисије може се претпоставити да се у усменим дискусијама на састанцима Комисије о томе исцрпно расправљало, али да није могао бити усвојен само један или само други начин писања овога облика. Остало је једино решење, и оно је у оваквој ситуацији најбоље, да се у јединственом правопису допусте оба начина, па нека свако по својој вољи изабере један или други, а време ће одлучити да ли ће у пракси један од два облика постати заједнички и који ће то облик бити. Тако ће пракса дати за право једном или другом мишљењу.

У образложењу Комисије говори се о дугој традицији коју имају оба начина писања и то је уствари основни разлог за двојно решење.

О дугој традицији говори и проф. Јонке у своме првом чланку о томе питању (Језик год. IV, 1955/6, св. 2, стр. 43—48). Ипак, он ту традицију ограничава на време од Вука до данас, наглашавајући да је „прије тога времена било писања [футура] на више начина... али за данашњи књижевни језик одлучно је оно што се формирало у недалекој прошлости, у новијем раздобљу, у вријеме научног проучавања језика и научног одређивања правописних норма“ (исто, стр. 45).

Ако се на српској страни с разлогом одбацује све оно што је било пре Вука, јер тек од њега почиње књижевност на народном језику, код Хрвата таква књижевност, са покрајинским обележјем, има врло дугу традицију, и зато је, мислим, корисно, ради

правилнијег схватања овога проблема, осврнути се на облик футура код писаца и из ранијег времена, када се хрватска књижевност развијала у појединим покрајинама на локалним говорима. Све те покрајинске књижевности имале су и некакве, било какве, правописе по којима се писало. Маретић је чак написао и „Историју хрватскога правописа латинскијем словима“, обухвативши деведесет и пет старих писаца.

Имамо и више студија о језику у делима тих старих хрватских писаца и у свакој од њих говори се и о правопису. У третирању тога проблема највише се расправља о азбуци и фонетско-етимолошком начину писања, али се захватају и други проблеми, међу њима и начин писања футура.

Истакнуто место међу испитивачима нашег језика у прошлости заузима Милан Решетар својом студијом „Приморски лекционари XV вијека“ (Рад ЈА 134 и 136). У тој студији Решетар се посебно задржао на питању међусобног положаја заменичких и глаголских енклитика, објашњавајући да је до промене места ових енклитика дошло најпре у футуру. Он ту дословно каже: „Будући пак да се је у футуру рано почело некако заборављати значење крњастога облика *ћу*, *ћеш*, итд., који је све више (у догађајима гдје међу инфинитивом и енклитиком није било друге ријечи по сриједи) пристајао уз инфинитив као прави наставак (подвукао Св. М.), тако се разумије и то, да је најприје у футуру замјеничка енклитика почела заостајати за глаголском...“ (Рад 136, стр. 190/1).

Поред примера са пуним инфинитивом *йохвалиићи ћу*, *йовраишићи ће* и сл. Решетар даје и примере са крњим инфинитивом (*живјетић ће*) а и примере сажетог футура (*оздравиће*). Ово последње није само обично „пресликавање изговора“ које проф. Јонке помиње у свом другом чланку о футуру (Језик год. V, 1956/7, св. 4, стр. 122), већ је то једна законита појава у развоју језика чије јављање Решетар констатује већ у једном споменику из XV века. А услови за то су постојали и њих је детаљно образложио проф. Вуковић у часопису „Језик“ (год. V, 1956/7, св. 5, стр. 134—141).

Решетар је, без сумње, указао на један проблем за чију би се анализу нашло доста материјала у делима наших писаца XV—XVIII века.

Општу слику тога проблема налазимо у поменутој Маретићевој „Историји хрватскога правописа“ у делу који носи наслов „Пријеглед консонантских комбинација“. На стр. 394 стоји да „*ih̃*“ долази у футуру: *гледаћу*, *хвалићеш* итд... Тај се футур пише с *h̃* и с *ih̃* у старој књижевности; оно се прво налази у 19 писаца, ово друго у 14, а једно и друго у 27 п... Само се по себи разумије, да се овамо не могу рачунати случајеви, када који писац има футур н. пр. *гледајићу*, *хвалијићеш* итд.“ (Ове је податке већ изнео проф. Стевановић у свом првом чланку о облику футура, в. Наш језик, нова серија, књ. VI, св. 7—10, стр. 213.).

Да је Маретић првобитно друкчије мислио него што то износи у својој Граматици (међу осталим, проф. Јонке се позива и на Маретићево мишљење, Језик IV, стр. 45), показује нам почетак горњег цитата, у коме Маретић за примере футура даје облике *гледаћу*, *хвалићеш*.

Али није то овде најважније. Одбацивши од 95 писаца, колико их је узео у обраду у својој књизи, оне који немају *h̃* (кајкавци), Маретић је закључио да од 60 писаца њих 19 пишу футур само са *h̃*, што би одговарало данашњем Вукову начину, а само 14 искључиво са *ih̃* (одвојено или састављено писање глагола и енклитике нема неког посебног значаја), тј. онако како се данас пише у западним нашим крајевима. 27 писаца се колебају између једног и другог начина писања (од којих шесторица ретко имају *ih̃*).

Међу оних 19 писаца који футур пишу само са *h̃* налазе се сви или готово сви босански фрањевци, разуме се, само они чија су дела штампана латиницом (а не би било смело претпоставити да је тако и код оних који су писали босанчицом¹).

За неку детаљнију анализу Маретићев материјал је оскудан — он је довољан само за један општи закључак.

Обрађујући језик једног од босанских фрањеваца које је Маретић обухватио својом Историјом, Ивана Анчића (XVII век)², указао сам на то да је код овога писца, који пише језиком свога краја, најчешћи сажети футур. Међутим, да би се добила јаснија

¹ Ђ. Ђорђевић не говори ништа о томе у својој раду о језику Дивковићеву у Гласу САН 52 и 53.

² Докторска дисертација.

слика о футуру код Анчића (а она ће, по свој прилици, вредети и за остале босанске фрањевце), потребно је извршити детаљнију анализу овог облика у његовим делима.

Иако га Маретић убраја у оне који футур пишу само са *ћ*, Анчић то није стопроцентно: у његовим делима нађен је један пример футура са *ић* (*даић ћу* Свитлост I 206)¹. Овај један пример несумњиво претставља изузетак, и то сасвим случајан. — За остале начине писања футура имамо бројне потврде — они показују како се Анчић колебао између више могућности.

Кад је глагол на првом месту, а енклитика на другом, далеко је најбројнији сажети облик, са редуцираним *ић* испред *ћ*; кад је енклитика на првом месту, пуни инфинитив је готово искључив.

Примера има врло много. У предговору и на првих 100 страна Врата I забележени су ови примери:

1. Са енклитиком иза глагола: нарашће стр. XV, држаћу XV, биће XVII, служиће XVII, видићемо 3, наситиће се 10, узвисиће 11, даћу 13, 76, 86, срдиће се 26, изпросиће 30, утишиће 30, послушаће 37, послаћу 38, пићу 43, изпросићете 45, примићете 46, извешће 47, изарнаће 63, помањаће 66, говорићу 70, видиће 74, желиће 74, примићу 78, бићете 83, узећу 87, вечераћу 89, умрићете 94, видићемо 96 итд.

2. Са енклитиком испред пуног инфинитива глагола: ће бити XV, 8, 17, ће слидити 1, ће се указати 8, ће указати се 8, ћу се славити 10, ће имати 22, ћеш ме послушати 30, ћу се повратити 30, ће се наградити 30, ће обиловати 30, ће чинити 37, ће погрђивати 37, ће погрдити 37, ће те зовнути 42, ће сипати 43, ће узети 43, ће се изпунити 46, ћемо изтомачити 56, ћеш рећи 65, ће одити 70, ће бити 73, ћете видети 85, ћеш бити 87 итд.

Врло ретко Анчић употребљава краћи облик инфинитива: ће имат, Врата I, XIII, нећу метат XV, ће бит XVI (2 пута), ће дат 11.

Супротно овоме, чести су облици футура са пуним инфинитивом када је глагол на првом месту, нарочито после 100-те стране: бити ће, Врата I 17, 73, 120, 135, викати ће 70, ћутити ће 73, давати ће 73, листи ће 73, валити ће 81, 111, улисти ћу 89 итд.

¹ Анчић је написао три дела у пет књига: Врата небеска I и II, Свитлост крстјанска I и II и Огледало мисничко. Прва књига првог дела има две пагинације: Врата I и Врата I².

Као одраз народног говора у Анчићевим делима се напредо налазе и два облика футура глагола на *-ћи*:

а) са пуним инфинитивом: *изаћи ће*, Врата I 42, *потући ћеш* 51, *рећи ће* 63, *прићи ће* 97, 137, *наћи ће* 162, *рећи ћеш* 176 итд.;

б) сажети облици: *одврће се* (= *одврћи ће се*), Врата I 8, *изаћу* 74, *помоће* 126, *моћеш* 131, *реће* 137, 179, *доће* 159, *наће* 164, *наћеш* 164 итд.

Из разних начина писања футура Маретић у „Историји“ издваја као примарно питање оно око којег се данас споре наши најистакнутији језички стручњаци: *ић* или *ћ*, односно несажети или сажети облик.

Из примера који су напред наведени видимо да Анчић врло ретко употребљава краћи инфинитив и то увек (изузев једног примера) у облику футура са глаголом на другом месту. Кад је глагол на првом месту, Анчић га пише на два начина: као прости облик, са редуцираним *ић* у *ћ*, и као сложени облик, са пуним инфинитивом — дакле, прости и сложени облик футура¹. То претставља извештан правописни систем код Анчића (а и код других хрватских покрајинских писаца), који не би смео бити ни данас потпуно запостављен. Међутим, проф. Јонке не узима никакo у обзир дела старих хрватских писаца, односно њихов начин писања футура.

Ако је други начин (пуни инфинитив + *ћу*) пракса одбацила, онај први је усвојен од свих на српској страни, а имао је доста присталица (и после Вукова времена) и на хрватској страни (на њих је проф. Стевановић указао у већ поменутом чланку, стр. 210).

С обзиром на то да Анчић употребљава дужи и краћи облик инфинитива, са преовлађивањем дужих облика², очекивали бисмо чешће у облицима футура краћи инфинитив. Али, као што видимо, овај је у свим случајевима са постпозитивним положајем енклитике (сем једног случајног изузетка) ушао у сажете облике.

Очигледно је да се Анчић колебао између два облика футура глагола на *-ић* (и на *-ћи*, али то за данашње питање није

¹ Мислим да нема неког посебног значаја што Анчић и у другом, сложеном облику пише енклитуку заједно с глаголом, јер он обично тако чини са свим енклитикама — пише их заједно са претходном речи.

² У својој тези установио сам однос дужих и краћих облика 86:17 на првих 50 страна Врата I.

важно), сажетог и несажетог (са пуним инфинитивом), боље рећи простог и сложеног, и да му је онај први био обичнији. То колебање нарочито нам потврђује реченица: Улистићу к њему и вечераћу, Врата I 89¹. Карактеристичан је и пример: пићу, јисти и частити се, Врата I 43, у коме два инфинитива у значењу футура немају помоћног глагола, јер се овај већ налази у првом, потпуном, али сажетом облику футура. Овде би се пре могао очекивати пуни инфинитив *йййи ћу*, што би одговарало облику остала два глагола (јисти и частити се). Међутим, Анчић је употребио онај облик који је сматрао најприроднијим, и који је код њега најчешћи, дајући преко њега инфинитивима друга два глагола значење футура.

Св. Марковић

¹ Могло би се претпоставити да је група *сий* у глаголу *улисийи* навела Анчића да употреби пуни инфинитив. Али поред облика као што су: листи ће, Врата I 73, систи ћу 242, спасти ће 259 и сл. Анчић употребљава и облик футура са потпуно извршеном променом групе *сий*: *улишићу*, Свитлост I 69, сишиће 18I, сусришиће, Свитлост II 38, поред облика са редуцираним *йй*, али неуједначеном групом *сћ*: *улисћемо*, Врата I² 74, *спасће се*, Свитлост I 24, 206.

О ДУЖИНИ ВОКАЛА И У НАСТАВКУ -ИЧКИ

Језички је материјал, као и многи други, врло сложен. Као непосредни вид испољавања људске свести, целокупног рационално-емотивног садржаја човековог и као посредни одраз кретања у природи и људском друштву, и тај је материјал у непрекидном кретању и мењању. Ипак ми се чини да је најкомплицованији, управо најнеухватљивији акценатско-квантитативни моменат у језику. То никако не значи да акценат и квантитет немају својих закона развита, већ то значи да су ти закони подложнији променама, некако „превртљивији“ од других језичких законитости. Потврде за то нашле би се не само у развијеним већ и у примитивним језицима. И зато је, мислим, у овој области језика још најпотребније непрестано ослушкивање „терена“.

Потпуно је природно очекивати да придеви и прилози постали од именица на *-ик* (*радник, удџарник, војник* и сл.) имају дуго прво *и* у наставку *-ички*: *раднички — раднички, удџарнички — удџарнички, војнички — војнички* итд. (ја овде, разуме се, не мислим на територију нашег језика на којој су се дужине изгубиле, већ на област нашег књижевног језика). Међутим, такво стање не налазимо свуда у нашој лексикографији.

За обраду овог питања узео сам овај материјал: Вуков Рјечник, најновији Белићев Правопис, Маретићеву *Gramatiku i stilistiku hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Рјечник *hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU*, Даничићеве Српске акценте, Броз-Ивековићев Рјечник *hrvatskoga jezika*, Ристић-Кангргин Енциклопедиски српскохрватско-немачки речник, Бенешићев *Hrvatsko-poljski rječnik*, Барићев *Rečnik srpskoga ili hrvatskoga i albanskoga jezika*, Деановићев *Hrvatskosrpsko-francuski rječnik*, Брабец-Храсте-Живковићеву *Gramatiku hrvatskoga ili srpskoga jezika za više razrede*,

Белићев Савремени српскохрватски књижевни језик, II део: наука о грађењу речи (Београд, 1949) и Стевановићеву Граматику. Томе додајем једну малу анкету извршену међу људима чије је језичко осећање несумњиво добро.

Овде, природно, није могуће изнети сав материјал ове врсте, већ само један мали део његов, али ипак довољан да баца потребну светлост на ово питање.

Једно одмах треба констатовати: у проф. Белића и Деановића доследно је спроведена поменути дужина:

вдјнички, њобуњенички, воднички (само у Деановића), *заробљенички, зашворенички, ушойљенички; њравнички, њушнички, раднички, руднички; њдснички* ј. *њдснички; благајнички, гдвдрнички, издајнички, њдданички, њдбдрнички, њдслањички, сњдановнички* (последња три само у Белића), *уббјнички, уддрнички* (само у Деановића), *уњравнички*, (само у Белића); *разбјнички; беседнички* ј. *бесједнички, коњанички, најамнички, њдбеднички* (у Белића), *њдбједнички* (у Деановића), *њредводнички* (у Белића), *њредводнички* (у Деановића), *службенички, њмејнички* ј. *њмејнички, њдклонички* и *њоклонички, њресњуњнички, сњњњнички, сњраднички, сњњуњнички, њвознички* (последњих седам само у Белића); *рањенички* (само у Белића); *њрењседнички* (Белић), *њредсједнички* (Деановић), *сњвејнички* ј. *сњвејнички, сњрвводнички* (само у Белића), *њченички*, —

док је у Ристића-Кангрге готово доследно спроведена краткоћа на том месту:

ушойљенички; њравнички, раднички; њдснички; благајнички, њдслањички; разбјнички; беседнички, њвознички, њресњуњнички, њмејнички; њрењседнички, сњвејнички, њченички итд.

У свих других је колебање. Тако у Вуковом Рјечнику имамо: *њушнички, руднички, њравнички*, али *вдјнички*; у Рјечнику Југославенске академије знаности и умјетности: *њредсједнички, сњвејнички, коњанички, најамнички, њдданички, њдслањички, њравнички*, али *њушнички, раднички, руднички, њдснички, благајнички, разбјнички*; Броз-Ивековић: *гдвдрнички, благајнички, издајнички, њдданички, њдснички, њравнички, бесједнички, најамнички, њмејнички*, али: *њушнички, Руднички, Травнички; разбјнички*; Бенешкић: *разбјнички, њушнички, раднички, руднички, њредсједнички*,

сађејетничкѝ, бесједничкѝ, извидничкѝ, кођаничкѝ, умјетничкѝ, ијдесничкѝ, гдѡбрничкѝ, издѡјничкѝ, удѡрничкѝ, али: *војничкѝ, ѡкладничкѝ, заробљеничкѝ, ѡсланничкѝ, ѡравничкѝ*; Барић: *беседничкѝ, најамничкѝ, блађајничкѝ*, али: *издѡјничкѝ, кођаничкѝ* итд., итд.

Што се тиче десетак анкетираних лица, утврдио сам ово: већина поменути вокал изговара кратко, један део са скраћеном а један са пуном дужином.

Као што се из изнесеног материјала види, у једном нема колебања: први вокал *и* у наставку *-ички* увек је дуг у придева изведених од именица које имају краткоузлазни акценат испред наставка *-ик*: *војник — војничкѝ, креник — креничкѝ, заробљеник — заробљеничкѝ, водник — водничкѝ, ѡбуњеник — ѡбуњеничкѝ, уѡйљеник — уѡйљеничкѝ* итд. Чак и Ристић-Кангрга имају дужину у овом случају. Чврстина ове дужине мислим да је у вези са чврстином акцента именица типа *војник (војника, војнику, војници* итд.). У материјалу који сам прегледао нашао сам сасвим мало изузетака од овог правила: у Ристић-Кангргином Речнику стоји *уѡйљеничкѝ* и *болесничкѝ*, а не *уѡйљеничкѝ* и *болесничкѝ*, како би се очекивало, што, мислим, није случајно, ни штампарска грешка, и што је вероватно наступило као последица изговора *уѡйљеница* (поред *уѡйљеник*), *болесница* (поред *болесник*) и сл. Али ово овог тренутка није тако важно. Важније је, мислим, помислити на то да ни овај чврсти акценатско-квантитативни тип (*војничкѝ*) неће, вероватно, сачувати своју чврстину и да и данас има знакова његовог нарушавања (и поред тога што у свом говору имам добро очуван систем дужина, не чини ми се неприродан ни изговор *уѡйљеничкѝ, болесничкѝ*).

Ни за један други акценатско-квантитативни тип ове врсте (*ијдесник — ијдеснички, блађајник — блађајнички, беседник — беседнички, рањеник — рањенички, ѡрејседник — ѡрејседнички, разбојник — разбојнички, радник — раднички* итд.) не може се сигурно рећи да чува или само дужину или само краткоћу поменутог вокала.

Мислим да се не може спорити чињеница да је до скраћивања дужине овог вокала у означеној позицији дошло под утицајем краткоће вокала *и* у истом наставку (*-ички*) у придева изведених од именица у којих тај вокал није дуг: *воденица — воденичкѝ* и околних типова: *дѡвојачкѝ, колѡшинскѝ* и сл., као и

под утицајем тенденције скраћивања дугих вокала кад се они нагомилају у речи: *разбџник*: *разбџнички* > *разбџнички*, а знам сигурно да се изговара и *разбојнички* (прил. *разбојнички*).

Како је с придевима ове врсте, тако је и с прилозима насталим од њих: *вдјнички*, *разбџнички* и *разбојнички* итд¹.

На основу свега изнетог може се, мислим, закључити да је у придевском наставку *-ички* (*-ичка*, *-ичко*) први вокал и редовно дуг само у придева типа *вдјнички* и да тако засад треба да буде у књижевном језику, а да у свим другим случајевима треба оставити дужинско-краткоћни дублет: *раднички* и *раднички*, *беседнички* и *беседнички*, *ирџседнички* и *ирџседнички* итд.

Мил. Сџанић

¹ Мислим да Вуково *вучки* (прилог) и сл. претставља историску појаву у нашем језику, да та појава нема ослонца у нашем савременом језику и да се просто шаблонски бележи у неким нашим речницима (Ристић-Канрга, Рјечник ЈАЗУ и др.).

АРТИЉЕРИЈА ИЛИ АРТИЛЕРИЈА?

У правописима српскохрватског језика за ову именицу допуштају се двојаки облици: и са *ле* (*артиљерија*) и са *ље* (*артиљерија*). Тако у правопису Д. Боранића имамо: *artil(j)erija*, а у правопису А. Белића: *артиљерија* (*артиљерија*).

Речници нашега језика: Јутославенске академије, Ристић-Кангрин, Броз-Ивековићев, Ј. Бакотића имају само облике ове ријечи са *ле* (*артиљерија*). У данашњим војним прописима, војним часописима и листовима налазимо управо супротно — само облике са *ље*: *артиљерија*, *артиљерац*, *артиљерски*.

Код наших писаца исто налазимо ову ријеч са двојаким облицима. Истина, могло би се рећи да код старијих писаца имамо чешће облике са *ле*, а код млађих, опет, облике са *ље*.

Неколико потврда:

а) Облике са *ле* налазимо код ових писаца и у овим при-
мјерима:

— *Сад је било ... и 6 њојова коњичке артиљерије* (Вук Стефан. Караџић, Историски и етнологски списи, I, стр. 304); — *Само у врло рејким њриликама може артиљерија да њуца* (Ратник, год. 1883, стр. 197); — *Градска артиљерија* (Л. Грујић, Војна организација, 1874, 97); — *Градска артиљерија ... иде за војском* (Л. Балтић, Наоружани народ, 1904); — *Па још ако ова има ваљану артиљерију* (М. Лазаревић, Српско-турски рат, 1928, 103); — *Наша знајна слабост у артиљерији* (Ж. Павловић, СКГ, 1921, III, 28); — *Тешка артиљерија* (Ж. Павловић, Битка на Јадрану, 1934, 54); — *Главни су родови војске ... артиљерија* (Закон о устројству војске, 1930, 17); — *Због њорасића домейта градске артиљерије* (Морнарички гласник, 1933, 20); — *Прошле свију међународних новчаних артиљерија* (М. Крлежа,

Студије и путописи, 24); — *Сигурно си од артиљерије* (А. Наметак, Добри Бошњани, 32); — *Надирали су Немци с великим снагама: артиљеријом, авијацијом и моторизованим одредима* (Ј. Поповић, Истините легенде, 132); — *Тишину су њрекинуле слабе салве њројив-авионске артиљерије* (И. Андрић, Прип. II, Београд 1954, 429);

тако и: — *Зацело је артиљерац* (М. Голубовић, Фрагмента 1932, 87); — *И њридеви артиљериски, њешадиски, изведени од речи артиљерија, њешадија, немају везе са речима артиљерац и њешак* (Наш језик, II, 192); — *Нашим артиљерцима . . . њајно је наређено да се целог дана ограничи само на њо неколико мейака* (Јанковић, Дани и године, 1926, 131);

као и: — *Прва војна школа сѡално је уређена њек 6/9 1850 године, њод именов Артиљериска школа. — На вишој школи њири су оѡсека за сѡецијалисање више сѡреме: њенералиѡабних, инѡинерских и артиљериских оѡфицира* (Енциклопедија Ст. Станојевића, I, 394); — *Кроз свој власѡитѡи артиљериски бараж* (XX век, 1938, књ. I, св. 3, стр. 136); — *Кад се била осула њрва артиљериска ваѡира* (М. Крлежа, Књижевна република, 1923, 2, 73); — *У војна средсѡтва . . . сѡадају . . . артиљериска* (Закон о администрацији војске, 1930, стр. 26).

б) Облике за ње налазимо у овим примјерима:

— *Небеска артиљерија оѡѡочне свој ужасни концерѡи* (М. Цар, Наше Приморје, 1910, 64); — *Аусѡјриска влада (је) њѡре-бала . . . да ѡреноси из Осека . . . артиљерију у Земун* (Ј. Јовановић, Стварање заједничке државе, Београд 1928, 9); — *У Бихаћу расѡолажсемо необично јаком артиљеријом* (В. Дедијер, Дневник, стр. 17); — *Брдска артиљерија ѡочела је у зору да бомбардује село* (М. Вујачић, Црвена јесен, 1956, 106); — *Први ѡуѡ ѡосле две године чуо сам у зору како ѡуѡѡѡи наша артиљерија* (Народна армија, 31-X-1957); — *Борба са ѡеѡријаѡѡельском артиљеријом и минобацачима* (Војни гласник, бр. 4, 1957, стр. 23); — *На овај начин . . . долази и до ѡромене односа у артиљерији* (исто, 25);

тако и: — *Један артиљерац сѡавао је ничице* (М. Московљевић, превод Тихог Дона, 2, 295); — *Артиљерци решише да ѡри-ѡекну у ѡомоћ ѡешадији* (исто, 303); — *Чесѡо би добаѡивали артиљерцима* (Ст. Јаковљевић, Деветсточетрнаеста, 1934, стр. 44); — *Тада смо једва сѡизали ѡешаке, ми артиљерци* (Д. Васић, Угуљена кандила, 117); — *И артиљерци сѡахаше* (Б. Нушић,

Деветстопетнаеста, I, 341); — *Донесе Радекићу на њоклон блузу официра артиљерица* (Б. Ђошић, Пролом, 378); — *И артиљериски немачке физиономије* (Св. Ранковић, Дела, књ. V, 1895, стр. 94); — *Јединице артиљериста* (Борба, 1949, бр. 234, стр. 2);

као и: — *Пишајте артиљериске официре* (Васић, Црвене магле, Београд, 1922, стр. 14); — *Наређено је да артиљериска њрипрема буде изненадна* (Ст. Јаковљевић, Под Крстом, 1935, стр. 132); — *У артиљериском музеју* (Радојевић, Историја Обреновића, 1910, стр. 7).

Како видимо број примјера са *ле* нешто је већи од оних са *ље*. Мислим да је раније и у изговору било такво стање, а, како је напријед речено, облике са *ле* доносе и рјечници нашега језика. Сада се поставља питање: одакле ово двојство и који од ова два облика да примимо, којем облику да дамо предност у употреби?

На прво питање може се дати овај одговор. Однос *ле* и *ље* у овим ријечима нема никакве везе са таквим односом у ријечима као: *лешо* — *љешо*, *љролеће* — *љролеће*, *следећи* — *сьедећи*, што налазимо у екавским и ијекавским говорима нашега језика, а на шта би нас могла упутити формална страна ових примјера, јер ту, разумије се, није било вокала *џ*. Ријеч о којој се овдје говори страног је поријекла¹ и у нашем се језику појављује тек у XVIII вијеку — управо из тог вијека имамо писмених потврда за њену употребу — а то је вријеме кад је замјена старога вокала *џ* у нашим дијалектима већ била извршена. Облици, дакле, *артиљерија*, *артиљерија* не могу се тумачити ни као секундарни рефлекс *џ* (*јууијер* и сл.). Осим тога и једне и друге облике налазимо и код писаца екаваца и код писаца јекаваца, што није случај кад се ради о ријечима које су имале стари вокал *џ* као *љешо*, *љролеће*, *сьедећи* и сл.

Двојаки облици ове ријечи (*артиљерија* и *артиљерија*), чини ми се, говоре о путу којим је та ријеч дошла у наш језик. Пошто су облици са *ле* раније били обичнији, а те облике налазимо

¹ Њену етимологију не тумаче сви романисти једнако. Тако код Fr. Diez-a за њу налазимо: „von *ars* — *artis* . . . kommt das Wort nicht lange vor dem 14. jh.“ (Fr. Diez: Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen, V, Bonn, 1887, 28); N. Zingarelli је опет доводи у везу са *artiglio* (канџа): „macchinne da guerra per offeta (in una cronica pisana del 1275)“. (N. Zingarelli: Vocabolario della lingua italiana).

и у рјечницима нашега језика, мислим да је то под утицајем њемачког језика у којем се и пише и изговара *le* (*Artillerie*). Доцнији облици са *ле* могу се доводити у везу са утицајем француског и руског језика. На утицај руског говорног језика може се помишљати у периоду послје Другог свјетског рата, али је ту био пресудан утицај француског језика. Познато је да у нашем језику, нарочито књижевном, има знатан број ријечи француског поријекла. Између осталих ту има доста ријечи које се у француском пишу са *ill* или *il*, а које се у том језику изговарају са *иј* а у нашем језику оне се изговарају са *љ*.

Тако имамо, да наведем неколико примјера: *Басиљиа* (фр. *Bastille*), *баиљон* (фр. *bataillon*), *бриљантно* (фр. *brillantent*), *бриљирајти* (фр. *briller*), *деиљ* (фр. *détail*), *гиљотина* (фр. *guillotine*), *гиљотинирајти* (фр. *guillotiner*), *фелјон* (фр. *feuilleton*), *Марсељ* (фр. *Marseille*), *марсељеза* (фр. *Marseillaise*), *јавиљон* (фр. *ravillon*) и *Тиљери* (фр. *Tuileries*), а овамо иде и ријеч о којој се говори у овом чланку — *артиљерија* (фр. *artillerie*). Како видимо у нашем језику постало је као правило да ријечи француског поријекла са *ј* примамо са *љ*¹.

На друго питање, мислим, није тешко дати одговор. Пошто су данас облици са *ле* (*артиљерија* и сл.) обичнији и у дјелима наших писаца, и у војним прописима и листовима, чини ми се, то је довољан разлог да се тим облицима да предност над облицима са *ле*. Тиме бисмо из наших правописа уклонили један сувишни дублет, а и озаконили бисмо оно што је и без тога данас обичније у употреби.

Асим Пецо

¹ Истина, има и случајева гдје француском *ј* у ријечима ове врсте у нашем језику одговара *л*: *јасиља* (фр. *pastille*), *билетарница* (у основи француска ријеч *billet*) или остаје *ј* уп. *гиљотина* (фр. *guillotine*) у рјечнику Арханица и Живића (Француско-хрватски рјечник).

„ДЕВЕТ ЉУТИХ ЛАВА“ У ПЕСМИ
• „СМРТ МАЈКЕ ЈУГОВИЋА“

У последњем, „Просветином“ издању друге књиге Вукових „Српских народних пјесама“ (коју је књигу, узгред речено, Вук назвао „Народне српске пјесме“) нема много тумачења уз песму „Смрт мајке Југовића“. Ваљда се мислило да је ова дивна песма сваком сасвим добро позната и разумљива, па је само на неколико појединости у њој указано, али су ова тумачења иначе, маколико ретка, добра и корисна.

Заиста, добро је запажено, само није до краја објашњено, да се неко нејасно и већ ишчилело сећање жртве над погинулима, неки траг посмртних обичаја из најдавније прошлости, назире, као и на сличном месту о Кајици војводи, у овим дирљивим стиховима из „Смрти мајке Југовића“:

Она лети над Косово равно —
мртви нађе девет Југовића
и десетог стар-Југа Богдана,
и више њи девет бојни копља,
на копљима девет соколова,
око копља девет добрих коња,
а поред њи девет љути лава¹.

Треба жалити што је тумачење само додирнуло ово место, а такође што га нема и пред још неким стиховима ове песме. Али ћемо засад и ми остати неми пред великом лепотом ове песме, пред њеном психолошком дубином, пред њеним уметничким савршенством, иако би сва њена осамдесет и четири стиха могла изазивати глосу за глосом.

¹ Наводимо према „Просветином“ издању које, држећи се првобитнога Вукова издања, нема слова x.

Већ сам почетак песме, кад Југовића мајка моли Бога да јој да

... очи соколове
и бијела крила лабудова
да одлети над Косово равно,

гони човека на једну естетичку дисертацију, као и оне танане,
или речено савременијим језиком, нијансиране градације:

Тад завришта девет добри коња,
и залаја девет љути лава,
а закликта девет соколова...

— — — — —
Закукало девет удовица,
заплакало девет сиротица,
завриштало девет добри коња,
залајало девет љути лава,
закликтало девет соколова...

Нећемо говорити ни о лепоти оних дивних питања и одго-
вора о Дамјановом Зеленку гавранима који

носе руку од јунака

— — — — —
бацају је у криоце мајци,

о оном још потреснијем разговору мајчином с руком, или о стра-
шном болу који као да иде из Хомерових времена, болу од ког
се распаде мајка Југовића

за својије девет Југовића
и десетим стар-Југом Богданом...

Нас ће из ове песме засад занимати само израз „девет љу-
ти(х) лава“.

Обично се мисли да је овде реч о лаву, звери из рода мачака.
Видели смо чак и популарну илустрацију „Смрти мајке Југо-
вића“, на којој су уз коње и соколе насликани и лавови с на-
кострешеним гривама и палацавим језицима.

Наш народ, међутим, зна лава само из причања, јер је лав
још пре досељења Срба изумро на Балкану, мада је забележено
да су лавови нападали у Тракији Ксерксове Персијанце кад су
ударили на старе Јелине. Име је овој звери прасловенско лавъ,

лва, па је народна етимологија могла довести *лајање*, *лавезу* у везу са називом *лав*¹.

Али реч *лав* у давнини морала је, по нашем мишљењу, означавати и хрта, а можда и друге врсте ловачких паса. Нажалост у Речнику из књижевних старина српских Ђура Даничића нема тога значења код речи *лав*, а нема га, колико ми знамо, у значењу хрта ни у другим речницима, па ни у досад највећем нашем речнику загребачке Академије.

Ипак у овој народној песми, у „Смрти мајке Југовића“, у којој се осећају трагови велике старине, мени се чини да се може претпоставити да се под речи *лав* крије и старо српско заборављено значење за хрта. То је хрт древног властелина српског, као Караман Страхинића Бана, као они хртови које су турске спахије по Србији или босански бегови водили о кожним каишима привезаним за седло својих коња и пујдали их на српске устанике, већином борце-пешаке. Такав хрт, обучен да удара на човека у боју и удвоју (двобоју) или на звер у лову, или да прекоље рањеника, био је атрибут средњовековног властелина као и „добар коњиц“, „свијетло оружје“ и „сиви соко“, који је такође помагао феудалцу у старој нашој држави, или касније у турској, и у лову и у боју.

На илустрацијама средњовековних рукописа, на стећцима, печатима, фрескама и иконама, има сведочанстава о хрту или псу који прати коњаника. Један од таквих чешћих мотива јесте хрт у хоризонталном скоку. Свакако би се и у архитектури, особито на порталима и другим сличним вајарским украсима по црквама и осталим нашим грађевинама ранијих времена, по приморју али и у загорју, могао наћи хрт или која друга врста ловачког пса.

Овај естетички моменат и ове чињенице из историје наше средњовековне уметности и феудалног друштва и наводе нас на овакво тумачење значења речи *лав* у песми „Смрт мајке Југовића“.

Природно је за обичаје феудалног друштва да над погинулим витезом стоје соко на пободеном коњу у земљу, и коњ, а поред њега хрт, и да жалосни због смрти свога господара, уз кога су стално били, соко кликће, коњ вршишти, а хрт лаје.

¹ У „Доконицама“ Илјае Ујевића има израз „лав торних у привезњу паса“ (стр. 123).

Уз сокола и коња лав који риче у песни „Смрт мајке Југовића“ очевидно не би имао никаква смисла него само лав (хрт) који лаје. Таквом, властелинском хрту, ревносном у боју и лову, страшном за непријатеља господарева, доиста пристаје назив „љути лав“¹.

Б. К.

¹ У мом чланку, објављеном у „Нашем језику“ н. с. VIII (1957) исправљам две преписивачке грешке: На с. 249, ред 6 озго, треба *речи* м. песме, а на с. 250, ред 4 озго, треба *Совјета* м. Собранија.

ТРАДИЦИЈА ВУКОВА У ТРШИЋУ

Током септембра 1957 године боравио сам петнаест дана у Тршићу, где сам проучавао данашњи говор родног места великога Вука. Доиста је импресивно колико је снажна традиција Вукова данас у Тршићу. Та се традиција, разуме се, временом обогатила да би данас добила онај обим који има. Са свом непосредношћу и искреношћу, а и са поносом, прихватили су Тршићани ову нашу културну и општенародну светињу.

Постоје сведочанства о томе да је спомен на Вука у његову родном месту већ у самом почетку чврсто заснован. Потсећамо само на обавештења која даје М. Ђ. Милићевић у Стогодишњици Вука Стеф. Карацића (Споменик СКА књ. VII, 1890, нарочито стр. 53-59). Милићевић, напр., наводи да се на десној страни речице Жеравије, управо према Вуковој кући, налази брег који се зове Стеванова Башчица. Такође, земља коју је Вук прикупио око своје очевине назива се, како каже Милићевић, Вуковача. Мислим да ова два топономастичка податка јасно сведоче о значају успомене на Вука у Тршићу.

Милићевић, сем тога, наводи лозничког проту Ивка Поповића који му је саопштио своју верзију песме о Павлу Чотрићу. Прота је имао намеру да откупи земљу где је било Вуково огњиште и да ту подигне мали споменик.

Ми нећемо наводити и друга сведочанства која даје Милићевић. Можемо рећи да су она довољна да покажу да је спомен на Вука у Тршићу увек био жив и снажан.

Постоји међутим и једно друкчије сведочанство које би могло да заведе читаоца, ако се он према томе сведочанству не би односио критички. Овај свој прилог и пишемо зато да бисмо оценили вредност тога друкчијег обавештења.

1925 године судија и адвокат Сава М. Маринковић штампао је у шабачкој штампарији „Јединство“ једну књижицу под насловом „Тестамент Вука Стеф. Караџића. Спор о поништају овог тестамена. По аутентичним судским актима по овоме спору“ (мала 8°, стр. 1-20, броширано).

У овој књижици отштампан је најпре Предговор (стр. 3-4) у коме Маринковић обавештава да је своју расправицу „Поништај тестамена Вука Стеф. Караџића“ штампао 1900 г. у часопису „Караџић“ који је уређивао пок. д-р Тихомир Ђорђевић. Објашњавајући да расправицу понова штампа зато што су бројеви „Караџића“ постали ретки, Маринковић на крају предговора говори о својим даљим књижевним плановима.

Непосредно после предговора штампан је текст Вукова тестамена (стр. 5) а затим Маринковићева расправица (стр. 6-14). Ми овде нећемо цитирати ни тестамент ни саму расправу Маринковићеву. Часопис „Караџић“ ипак је доступан нашој научној јавности и у десетој свесци његовој за октобар 1900 г. може се наћи сав овај материјал.

За нас је овде важан текст који у овој књижици долази после поменуте расправе. Тај текст носи наслов „Како је постао споменик Вуку Стефановићу-Караџићу? „Memento““ (стр. 15-20). Маринковић ту говори о томе како је саграђена основна школа у Тршићу.

Као лознички истражни судија Маринковић је ишао 1894 г. у Тршић да изврши увиђај о некој паљевини. Желео је испут да се распита где је била кућа где се Вук родио. Ево како Маринковић прича шта је том приликом доживео:

„Како сам свршио увиђај у селу, узјашимо коње и ја и мој пандур Пера Радаљац и хтедосмо се вратити; али се сетих тада, да распитам где је била кућа где се Вук родио. Те пођосмо мало кроз пашњаке и ливаде тога села, у село.

Упитах једно чобанче из Тршића, да ли би ми умео показати кућу где се славни Вук родио! . . . Сад тек увиђам, како сам био наиван, па и смешан. Јер у томе селу није било школе — а Вукових савременика не нађох, јер су они тада били ретки...

Чобанче ми тада отресито и одсечно одговори: „А, Бога ми, овђе нема у нашем селу Вука Караџића“. По томе, запитах још неке старије сељаке из Тршића. Сви ми потврдише, да у селу

не живи Вук Стефановић-Караџић, нити има кога од његових. Ја се и нехотице онда насмејам и објасних им, да је он одавно умро, те их питам само то, да ли се зна где је била кућа Вукова.

У добри час, наиђе један старац из тога села, око шесет година старости. Те и њега запитах о истој ствари. На шта ми он кратко одговори, да у селу нема ни једног Стефановић-Караџића. Али кад му ја рекох, да је он одавно умро и да је књиге писао и билежнио песме и приповетке. Да је то стар човек и да је ту рођен, да је живео у доба кнеза Милоша, и најзад да му познајем и његовог брата Јеремију, који је био слеп и нама ђацима у Београду продавао књиге и песмарице. И да је и он постарији човек... Тада се овај чичица плесну по челу и рече ми: — Е, сад знадем о коме ме човјеку питаш! — Ама, јели то они ћопо? — Јели то они шалџија, што је знао пјевати много пјесама и гудити уз гусле?

— Јесте чича. Помислих: „Хвала Богу те смо се разумели“.

Затим ми показа неку зелену рудину, травом обраслу са нешто мало уздигнутом земљом, као неко мало брдашце и рече ми:

— Он имаше ту код Лознице шуму, „Лагатор“, кажу да је добио од кнеза Милоша то имање. Лијепа је та земља са шумом. Његова је кућа била овако сељачка плетара, чатмара, ту неђе беше, али сад је нема. Али ипак не могу ти касти *цигурно*“.

Опростисмо се са старцем и кренусмо пут Лознице. Некако се растужих, те се замислих и ја и Пера ништа не проговорисмо... Беше ми и криво и жао, да Тршићани, његови, Вукови земљаци, не знају о њиховом земљаку, славном Вуку. Помислих: није ни чудо, кад у селу немају ни основне школе...“ (стр. 15-16).

У жељи да оствари трајан спомен Вуку у самом Тршићу, Маринковић предложи подизање основне школе. Та је школа подигнута пре Првога светског рата.

Морамо се с резервом односити према овом Маринковићевом сведочанству. Пре свега, Маринковић не каже да се у целом селу распитивао о Вуку, па је могао случајно и наићи на незаинтересоване људе. Што је таквих људи било, свакако да се као разлог може узети недостатак школе у Тршићу у то време (како то и сам Маринковић наводи). Али, Маринковић обавештава читаоца да је он био један од иницијатора за подизање школе у Тршићу. Читалац стиче утисак да је Маринковић имао

врло живу намеру да пружи таква обавештења. Не треба ли у тој намери тражити разлог што је писац придао толики значај сусрету са случајно необавештеним људима? С друге стране, ми овим не желимо да оспоравамо извесну инертност према култури у то време, која такође није морала остати без последица.

Што се тиче куће Вукове, Милићевић, као што смо видели, јасно истаче да је лознички прота Ивко Поповић, иначе лични пријатељ Вуков, био намеран да на месту где је било огњиште Вуково подигне мали споменик. Не треба, дакле, придавати велики значај чињеници што Маринковић није могао добити обавештења о месту где је била Вукова кућа. Као што је познато, 1933 године обновљена је Вукова кућа у Тршићу на месту где је и раније била.

И уопште, сужава се значај целог Маринковићевог саопштења, кад се оно суочи с неоспорним чињеницама које наводи Милићевић. На Маринковићево сведочанство баца сенку и лична нота која се одмах запажа.

Разуме се да се временом све више развијала традиција Вукова у Тршићу. Томе је несумњиво веома допринео развитак просвете. Боравећи петнаест дана у Караџићеву родном месту, констатовао сам да је Вук и дубоко и широко ушао у народну легенду, онако како у овај народни пантеон улазе само највећи.

Берислав М. Николић

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

Навешћу овде извештан број језичких грешака које сам за-пазио читајући *Сагу о Форсајџима*, *Модерну комедију* и *Конац дела* Ц. Голсвордија. У питању су углавном огрешења о норме књижевног језика и правописа, а не грешке у превођењу; од ових последњих навешћу само неколика случаја где је реченица услед погрешног превода нелогична или и неправилна.

Сагу о Форсајџима (у даљем цитирању СФ), издату 1952 године, превео је Михаило Ђорђевић; коректор I и III књиге је Софија Мићић, а II књиге Светлана Бојанић. *Модерну комедију* (у даљем навођењу МК), издату 1954 године, превели су: књигу I Олга Марјановић, књигу II Вера Стојић, а књигу III Љубица Поповић; коректор је Драгица Савић. *Конац дела* (КД), изд. 1957, превео је Божидар Марковић, а коректор је Јелена Павловић. Све три књиге издала је београдска „Просвета“.

1. ... *са Бозинчевим оцем* (СФ I 304), *сиази Бозиниа* (СФ I 308), *у Сиџиу* (СФ I 309), *од махагониа* (СФ I 362, II 120, III 83) итд.; *Пиемонии* (КД 167).

Између *и* и следећег вокала развија се *ј*, па се оно у књижевном језику обавезно и пише; једино између *и* и *о* такво *ј* изостаје. Сем тога, у речи *махагониј ј* припада основи, па га је овде још неоправданије изоставити. У МК писање интервокалног *ј* правилно је спроведено, а у КД нашао сам само једну грешку.

2. ... *а иџак је њосле недеље дана било њознаиџо* (СФ I 344), *он је умро џачно њре недеље дана* (СФ III 324).

Темпорални генитив и акузатив употребљавају се, истина, у неким случајевима напоредо: *сваког дана и сваки дан*. Међутим наведене синтагме имају значење мере, а ово увек захтева акузатив, па је неубичајено и неоправдано употребити генитив. Правилно је, дакле, *џре (џосле) недељу дана*.

3. ... у Парламенту су можда још и најмногобројнији него ма где на другом месту (СФ I 284).

Уместо суперлатива требало је употребити компаратив; предлог од с одговарајућим именским обликом иде и уз суперлатив и уз компаратив, а свезица *него* само уз компаратив.

4. ... *какав је сад то његов ново ѿронађени начин изражавања* (СФ I 300), у *сѿвари* (СФ I 314).

Требало је написати састављено: *новоѿронађени* и *усѿвари*. Девербативни придеви типа *новоѿронађени*, *новодошли* заправо су по начину образовања варваризми, али су стекли право грађанства. Реч *усѿвари* је само по пореклу а не и по данашњем значењу локатив од именице *сѿвар*, па је одвојено писање сасвим неоправдано.

5. *Било му је довољно јасно иѿа се хоће с ѿим да каже* (СФ I 300).

Инструментал овде не значи друштво него средство, па је предлог *с* сувишан.

6. *Она је веровала у корисност да се све ѿсѿави на базу ѿрговине* (СФ I 303).

У савременом језику штампе и радија, па и говорном, долази до изражаја тенденција да се несамостална реч с функцијом предиката замени именицом исте семантике. Ако се ово изводи у главној реченици, глаголски део предиката задржава углавном спојну функцију а конкретно значење изражено је именицом: *Он чини ѿкушаје* уместо *ѿкушава* и сл. Међутим, зависна реченица оваквом трансформацијом често губи реченични облик и постаје зависна падежна синтагма. Овај процес, изазван првенствено утицајем страних језика — иако може бити и унутрашњих потстицаја за њега, исувише је далеко одмакао да би се успешно могао сузбијати, а питање је и треба ли га увек сузбијати.

Али кад су у питању зависне реченице које опет имају своје зависне реченице, језичко осећање намеће извесна ограничења, или извесна правила за ову трансформацију.

Такву двоструко зависну, исказну реченицу имамо и у нашем примеру: *Она је веровала да је корисно да се све ѿсѿави ...* где је зависна реченица првог степена *да је корисно*, а њена зависна реченица (можемо рећи другог степена) *да се све ѿсѿави*. Међу-

тим, преводилац је реченицу првог степена претворио у синтагму, а другогступену није, у чему и јесте грешка.

Највише би било у духу нашег језика да се обе допуне дају у облику реченице: *да је корисно да се све њосџави*. А ако се већ хоће несамостална реч заменити именицом, онда се то може урадити или само у другој зависној реченици, или у обема: *у корисноџ њосџављања свега* или *да је корисно њосџављање свега*. Међутим, није прихватљиво за језичко осећање ако само прву зависну реченицу претворимо у синтагму а у другој задржимо реченични облик. А преводилац је урадио управо то.

7. *Те је била наклоњена у корисџ његове унуке из најџемелџнијег од свих разлога* (СФ I 305).

Оваква употреба синтагме у *корисџ* сасвим је неуобичајена и — разуме се — неправилна; требало је просто употребити датив: *наклоњена његовој унуци*.

8. *Морали би да џиџаџе њу* (СФ I 313), *ми засџарели људи сџрашно би желели* (СФ III 209).

Помоћни глагол у потенцијалу гласи: *бих, би, би, бисмо, бисџе, би*. Зато је ваљало написати: *морали бисџе да џиџаџе њу* и *ми засџарели људи сџрашно бисмо желели*.

9. ... *неџрозривосџ џе жене* (СФ III 314).

Придеви на *-ив* и одговарајуће именице — са значењем извршивости или неизвршивости неке радње — претстављају у данашњем језику једну од најпродуктивнијих категорија (код Вука их, међутим, има мало). Грађење ових придева претставља свакако богаћење језика; па ипак неће бити оправдано градити ове именице и придеве онде где већ имамо речи таквог значења. Тако је неоправдано градити речи *неџрозрив, неџрозривосџ* кад већ имамо уобичајене и правилне изведенице *неџрозиран* и *неџрозираносџ*, упркос томе што је њихово значење нешто шире него значење речи на *-ив(осџ)*.

10. *Иду џешке до џаџрадџиџа . . . џаџрадџиџе свеџо за јелене* (СФ I 336).

У нашим дијалектима реч *џаџраџ* јавља се и у облику на *-д*. Облик на *-д* налазимо и у чешком, а облик на *-џ* у руском, словеначком, пољском и чешком. Према томе, ово је можда стари словенски дублет. Али је несумњиво да је облик на *-џ* у нашем књижевном језику далеко обичнији, што значи и пра-

вилнији. Уосталом, и сам писац горњег примера употребљава облик на *-ӣ*: *свежју удољицу са њајраӣи* (иста страна) и др. А ако смо се већ определили за облик са *-ӣ* у основној речи, немамо оправданог разлога да у изведеницама поступамо друкчије. Сем тога, РЈА за *њајраӣишӣе* има потврда, а за *њајрадишӣе* нема. Требало је, дакле, написати *њајраӣишӣе*.

11. ... да се њослужимо речи коју је Сомс био њронашао (СФ I 344).

У инструменталу једине IV врсте од два облика тј. од облика на *-ју* и облика на *-и*, овај други се може употребљавати тамо где јасност значења не долази у питање, и овај се облик боље одржава углавном онде где је неким другим средством (обликом атрибута или предлогом) јасно показано који је падеж у питању. У нашем примеру таквих језичких средстава нема па је боље рећи: *речју коју је Сомс био њронашао*.

12. *Долноку се чинило да ју чује* (СФ I 355), *где ју беше видео* (СФ II 39), *ухваӣио ју као неки леӣи с̄ӣих* (СФ III 115).

Заменичка енклитика *ју* може се употребити у том облику једино испред глаголске енклитике *је*, па се и у тој позицији, бар у разговорном језику, све чешће изоставља. А ван овакве позиције облик *ју* претставља провинцијализам, па је и у наведеним примерима уместо *ју* требало употребити *је*.

13. *занесењак* (СФ I 390), *украђен* (КД 419).

У трпном придеву глагола I врсте и његовим дериватима нема јотовања крајњег сугласника основе. Према томе правилно је *занесењак*, *украден*.

14. ... *с̄ӣуӣио у извесан мали круг* (СФ II 132).

Испред непостојаног *а* нема фонетских разлога да се губи основно *ӣ*, а аналошки облици као *извесан*, *корисан*, *масан*, *умесан*, *свесан* итд. не иду у књижевни језик. Правилно је: *извесӣан*, *извесна* итд.

15. ... у њосебно њреграђеном одељењу (СФ II 143).

Облици као *оделење*, *зайалење*, *оболење*, иако се знатно чешће срећу него неправилно грађене глаголске именице од трајних глагола као *жалење*, *молење*, не иду у књижевни језик јер се противе законима грађења речи. Наиме, овде се — као и у трпном придеву — обавезно јотује крајњи сугласник основе.

16. ... *с̄ӣрах да се Дарӣи не обреӣне изненада* (СФ II 273).

У књижевном језику већи број свршених глагола I врсте добија у презенту облике III врсте, било обавезно било напореда са облицима I врсте, напр.: *дигнем, вргнем, ђукнем, цркнем, њаднем; легнем-лежсем, седнем-седем, ња и рекнем-речем*; у зависној реченици и *могнем*. Глагол *обресѝти*, међутим, иде у свим облицима само по првој врсти, па је требало рећи — *да се не обрешѝе*.

17. *сѝварашѝељ* (СФ III 74/75).

Наставак *-ѝељ* уопште није више продуктиван у нашем језику. А посебно се према овом глаголу редовно употребљава именица *сѝвараѝаѝ*.

18. ... *држао скуѝе свога собњег огрѝача* (СФ III 88).

Обичније је па и правилније *собни, собнога* него *собњи, собњегга*. Наставак *-њи* (по пореклу контаминација наставка са сугласником *н* и наставка *-ји*) знатно је уже продуктивности него наставка *-ни*. Наставак *-њи* јавља се углавном у придевима временског или релативног месног значења: *лейњи, лейошњи, јучера(ш)њи, овдашњи, средњи, задњи, крајњи* и сл., затим у неким архаизмима као што су: *судњи, господњи*. Придев *собни* није такав.

19. ... *ѝиѝајући завире унуѝра* (СФ III 360).

Глагол гласи *завирѝти* а не *завирейти*, па је и његов аорист *завири* а не *завире*.

20. *Флер је ѝровела Божѝћ код свога ѝасѝа* (МК I 103).

Ако није механичка грешка, чудно је да неко толико може заборавити свој језик па не знати да код нас жена не може имати таста као ни мушкарац свекрву. То што се у енглеском каже *father-in-law* и за таста и за свекра само објашњава а не оправдава грешку.

21. *Да ми да сѝанемо овде или да јашимо даље?* (МК I 280).

Још од најстаријих, прасловенских времена однос основа код глагола *јахаѝти* омогућава и управо сугерира разна обличка померања. Од две прасловенске основе (на *х* и на *д*, уп. руско *ехайѝ* и *еду*) у српскохрватском језику уопштена је основа на *х*, односно алтернација *х/ш*, по V Белићевој врсти: *јахаѝти-јашем*.

Међутим губљењем *х* поремећен је овај однос, тако да смо опет добили неправилан однос основа: *јаѝти-јашем*. Прављење облика као *јашѝѝти-јашим* — по VII врсти (у дијалектима има и *јашаѝти-јашем*, по II врсти) вероватно претставља тежњу да се уклони ова аномалија у односу основа. Будући да књижевни језик

задржава *x*, овакви облици немају места у њему. Правилан је, према томе, облик по V врсти: *јахајши-јашем-јашемо* итд.

22. *Мрско му је било да изгледа болесџан а још мрже да глуми* (МК II 556).

Од *мрско* компаратив је *мрскије*; *мрже* је дијалекатски облик.

23. *Винифред Дарџи није љрмила свој број „Јуџарње љошџе“* (МК III 574).

Уобичајило се да се не преводe имена новина, каогод и географска и лична имена. Било би сасвим необично и неприхватљиво да кажемо на пример: римско „*Јединсџво*“ или „*Наџред*“ („*Униџа*“, „*Аванџи*“), париска „*Борба*“ или „*Човечансџво*“ („*Комба*“, „*Иманџи*“), лондонско „*Време*“ („*Таџмс*“) и најзад „*Јуџарња љошџа*“ („*Морнинг љосџ*“). Боље је и „*Бриџни газетџ*“ него полупреведено: *Сомс... узе „Бриџанску газетџ“* (МК III 590).

24. *арџилерџима* (МК III 635), *арџилерџи* (МК III 636).

Обичније је *арџилерџима*, *арџилерџи* (в. у овом броју чланака А. Пеца).

25. ... *извесџан број безизразног свейџа* (МК III 586).

Израз *извесџан број* можемо употребити само онде где би могао стајати и неки конкретан број, прости или збирни, другим речима — уз генитив множине или уз генитив једине оних збирних именица које имају функцију множине: *извесџан број људи, деце, јагњади* и сл. Именица *свейџ*, истина, има извесно збирно значење, али нема функцију множине. Требало је рећи *нешџо безизразног свейџа* или сл.

26. *Доџакнуо је врхове џоџола* (МК III 705).

Обичније је и правилније: *доџакао је врхове џоџола*.

27. *Увек имамо џонеког риџог члана џородиџе* (МК III 736).

Сугласник *ђ* је мек, па се и придев *риџ* мора мењати по мекој придевској промени, тј. са *e*, а не са *o* у наставку. Правилно је, дакле, *риџег* а не *риџог*.

28. ... *кад буду били окусили* (МК III 789), *ако не буду били у сџању* (КД 569), *када све демокрайске инсџиџуџије буду биле расџодаџе* (Политика 8-III-1958, 3).

Постоји доста јака тенденција да се футур егзактни замени гломазнијим обликом типа *будем био окусио*, другим речима — да се презент помоћног глагола замени футуром егзактним. Ово нарочито обухвата конструкције са именским и уопште неглагол-

ским предикатом (*кад будем био здрав* уместо *кад будем здрав*), затим пасив — а актив нешто ређе. Ова појава свакако је условљена утицајем страних језика и данас је туђа *српскохрватском* језичком осећању.

29. Нека ми буде на крају дозвољено да наведем и један исправан пример, који показује да се преводилац добро снашао у једном правописном питању — у разликовању сложеница и полусложеница: *мркорића говеда*, и *црно-бела говеда* (МК III 746). Придев *мркорић* претставља једну боју, а *црно-бео* је комплексан појам: делимично *црн* а делимично *бео*, што условљава и начин писања.

М. П.

30. *Шијемо само од донешеног материјала.*

Облик *донешен* врло често можемо прочитати у излозима кројачких радњи и задруга. *Донети* је глагол прве Белићеве врсте са наставком *-е* у садашњем времену: *донесем, донесеш...* итд. Он, као и сви глаголи те врсте, гради трпни придев не мењајући сугласник испред наставка *-ен, -ена, -ено*. Само глаголи седме и осме Белићеве врсте, тј. глаголи са наставком *-и* у презенту, мењају сугласник основе у трпном придеву. Тако од *носити* (*носим*) трпни придев гласи *ношен*, од *косити* (*косим*) гласи *кошен*, од *гасити* (*гасим*) гласи *гашен* итд. Али од *донети*, *донесем* правилан је само облик *донесен* а не *донешен*.

31. У знаку *раићења* (Политика, 7. VII. 1957, Култура и уметност, стр. 1).

Са обликом *раићење* направљена је слична грешка као у претходном примеру. Глагол *расићи* припада првој Белићевој врсти и његова глаголска именица гласи *расићење* а не *раићење*. *Раићење* би одговарало глаголу *расићити, расићим*. Такав облик чује се само у дијалектима, али он не улази у књижевни језик.

32. *Подбуњујући се њројиве француске владе смујљивци у Алжиру указују влади као једини њути који њреосијаје за снас ошарбине: усјосиављање француске законитосићи* (Политика, 1. VI. 1958, стр. 17).

У овој реченици поткрале су се две граматичке грешке и једна стилска. У књижевном језику поред прелазног глагола *бунити* са значењем *уносити немир, забуну у некога, збуњивати* (исп. *немој да ме бунити*) постоји и рефлексивни глагол *бунити се*, са значењем *јодизаити буну, њројеситоваити* (исп. *зашито се бунити кад*

и је све *иоџаман*). Глагол *иодбуњиваџи* може бити само прелазан: подбуњивати некога на пример да нешто учини.

Глагол *указиваџи* тражи објекат са предлогом *на*: *указиваџи на нешто* а не *указиваџи нешто*, према томе и *указиваџи на једини џуџи* и *на усјосџављање законџосџи*.

У реченици су два објекта уз глагол *указиваџи* без потребе раздвојена уметнутом реченицом. Згодније је да објекат који има уза се релативну реченицу стоји иза објекта који такве реченице уза се нема.

Према томе требало би да наведени текст гласи овако:

Бунеџи се џроџиџе француске владе смуџљивџи у Алџиру указују влади на усјосџављање француске законџосџи као на једини џуџи који џреосџаје за сџас оџаџбине.

33. *Шџо се џиџе радничких синдикаџа они сви мора да буду у сџаџу џриџравносџи* (Политика, 17. VI. 1958, стр. 17).

У овој реченици подмет је у множини па и прирок *мора* треба да је у множини. Глагол *морџи* употребљава се безлично (што значи у облику трећег лица једине) само ако значи *мора бити*, свакако, веровџно. Исп.: *Ти мора да си био џиџан* (= *Ти мора бити да си био џиџан, џи си свакако био џиџан*). У наведеној реченици из „Политике“ међутим прирок *мора* нема значење модалне речце па стога не може ни бити безлично употребљен. Требало је реџи:

Шџо се џиџе радничких синдикаџа, они сви морају да буду у сџаџу џриџравносџи.

34. *Из Шаниџевог оџуса несумњиво осџају оних дванаесџи џесама из аниџологије Богдана Поџовиџа* (Политика, 1. VI. 1958, стр. 17).

Стране речи употребљавају се место наших речи углавном у два случаја: 1. ако у нашем језику нема наше речи за одговарајући појам; 2. из стилских разлога, да би се избегло понављање истих речи. У наведеном тексту немамо разлога ни за један од ова два случаја. Према томе, боље би било да је место речи *оџус* употребљена наша реч *дело*, *рад* или *сџварање*.

Д. И.

35. *Било је џу... калуџериџа, младих девоџака с оџриџачем од свейџле свиле и бркаџиџх Пољака у кафџану, с џоџасем, мачем и црвеним чизмама* (Ги де Пурталес, Шопен или песник, стр. 14).

Обраћамо пажњу на *instr. sg. с њојасем*. Именица појас не завршава се на меки, предњенеппчани сугласник па стога у *instr. sg.* има завршетак *-ом* а не *-ем*. Облик *њојасем*, дакле, неправилан је; правилно је *њојасом*.

36. *Остави сам, Шопену је тешко није ништа пре-
дузео* (Исто, стр. 33).

Као што се види, у наведеном тексту употребљена је конструкција у којој се прилог времена прошлог односи на именицу исказану обликом датива. Ову конструкцију Маретић је нашао у језику Вука и Даничића и народних умотворина (Грамматика II изд., стр. 566). Она, дакле, постоји у нашем класичном књижевном језику. Међутим, језичком осећању данашњег читаоца та је конструкција прилично далека. Напоменимо да је проф. М. Стевановић не помиње у својој Граматици за више разреде средње школе (при руци ми је прво издање). Нема никакве сумње да је преводилац наведену конструкцију употребио под утицајем француског оригинала, али је исто тако несумњиво и то да је синтакси савременог нашег читаоца ближа например оваква реченица: „Оставши сам, Шопен се осећао тешко што ништа није предузео“.

37. *Он би желео да она ни не зна да постоји зло* (Исто стр. 136).

Маретић је тачно констатовао: „Гдје би се овакво *ни* нашло тик до занијеканог глагола, узима се мјесто њега *и*“ (Грамматика II изд., стр. 481). Горња је реченица, дакле, неправилна; правилно је: „Он би желео да она и не зна да постоји зло“.

38. *Ухвати је неко лудило ња загорчава и свој живој и своје кћери* (Исто, стр. 164).

Лако је уочити у чему је стилска неуглађеност ове реченице: место „загорчава и свој живот и своје кћери“, течније је кад се каже „загорчава живот и себи и својој кћери“ или сл.

Б. Н.

ИСИДОРА СЕКУЛИЋ

С академиком Исидором Секулић изгубили смо несумњиво најумнију жену целокупне наше културне историје.

Прегалац чија је преданост раду постала појам у нашој средини, Исидора Секулић је својим изванредно обимним и изванредно значајним делом снажно утицала на формирање лика нашег савременог интелектуалца. Упознавање са мишљу и делом Исидоре Секулић једна је од фаза у развоју личности нашега просвећеног човека. Исидора, дакле, иде у ред оних малобројних, изузетних људи, који у најдубљем смислу стварају културу једнога народа.

Потребно је овде да у првом реду истакнемо да је смрћу Исидоре Секулић заћутао један велики зналац и стваралац нашега језика. Стручњаци су се оправдано потрудили да, модификујући понеку њену мисао о каквом конкретном језичком проблему, дају тој мисли особину пуне тачности. Међутим, и са најаторитативнијег места речене су високе похвале о значају Исидорином за развој културе нашега књижевног језика. Њена оданост народном језику нашем израз је најчистијег родољубља. Овај вредни посленик радио је и на великом Речнику Српске академије наука.

За Исидору Секулић језик је „културна смотра народа“. У језику је оваплоћен дух једнога народа. Језик је средство којим је створено оно велико благо човечанства које се зове књижевност. Грађанин света, Исидора Секулић, живо је мислила о проблему пресађивања духа једног народа из језика у језик. Тако су настале њене умне студије о превођењу. Стваралачки је ове своје идеје Исидора применила у бројним својим преводима.

Разуме се, међутим, да је највећи допринос усавршавању нашега књижевног језика Исидора Секулић пружила оригиналним делима својим. И, ван сваке сумње, есејима првенствено. Исидора је доиста успела да реч своју подигне у есеју до оних висина мисли и духа до којих је ретко ко пре ње узвисио наш језик.

Не приморава читаоца само пишчева ерудиција да има поверење у реч Исидорину. Изванредно жива заинтересованост ауторова за проблем о којем говори управо оживотворује тај проблем у есеју. Оживотворује га несвакидашње богатим језиком. Тај језик, тај стил у исто је време и веома темпераментан и потпуно прецизан. Исидора је један од оних стваралаца који су наш језик начинили способним да уобличи и најсложеније проблеме и најтананије преливе мисли човекове.

У изразу Исидоре Секулић веома су успешно спојени пенички занос ствараоца уметника и логичка анализа мислиоца. Чисту мисао она раскошно, а увек с префињеним укусом, окити богатством речи. И обрнуто — ниједан Исидорин текст није пука игра боје и звука: и у лирским пасажима засија искра духа и мисли.

Било би, разуме се, погрешно очекивати да ће читалац увек и недвосмислено стати на страну овога луцидног мислиоца. Дужни смо, међутим, да јој дубоко захвалимо што је помогла да се наш есејистички израз тако усаврши да је он данас способан да искаже, како је то Исидора говорила, сву драматику мисли човекове.

Б. М. Н.

Умољавају се поштовани претплатници на часопис Наш језик да обнове своју претплату, уколико то већ нису учинили, на књигу IX. Уредништво ће бити принуђено да оним претплатницима који не обнове претплату обустави слање часописа. Претплату слати на нови број текућег рачуна код Комуналне банке
101-701-2-1483.

С А Д Р Ж А Ј

	Страна
1. А. Белић: Два значајна подухвата словенске науке	81
2. М. Стевановић: Још нешто о придевској функцији радног глаголоког придева	86
3. С. Матић: Вуков однос према екавским песмама народним	93
4. М. С. Московљевић: О Иваћеву „смедеревско-вршачком дијалекту“	102
5. Мил. Павловић: Шарац вода ладна	108
6. Св. Марковић: Облик футура у прошлости	110
7. М. Станић: О дужини вокала и у наставку-ички	116
8. А. Пецо: <i>Артиљерија или артиљерија?</i>	120
9. В. К.: „Девет лутих лава“ у песми „Смрт мајке Југовића“	124
10. Берислав М. Николић: Традиција Вукова у Трпину	128
11. Језичке проуке	132
12. Б. М. Н.: Исадора Секулић	141

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник

академик д-р АЛЕКСАНДАР БЕЛИЋ

Секретар Уређивачког одбора — Берислав М. Николић

— Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА САН

БЕОГРАД

1958

Слог: „Научног дела“, Београд, Вука Караџића 5.
 Штампана и повез Графичког предузећа „Академија“, Београд, Космајска 28.

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. IX св. 5—6

БЕОГРАД 1958

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: Јединство новог правописа	145
2. М. Стевановић: О аутентичности глагола <i>гракнути се</i> у једном Његошеву стиху	148
3. Милош С. Московљевић: Погрешна употреба неких назива	154
4. И. Грицкат: Нови преспев Пушкинова Ергенија Оњегина . . .	159
5. Голуб Добрашиновић: О неким језичким и стилским по- јавама у приповијеткама Милована Ђ. Глишића	174
6. Митар Пешикан: О грађењу имена становника у односу на имена земаља и места	196
7. Берислав М. Николић: Прилог проучавању стила Лазе К. Лазаревића	206
8. Језичке науке	213

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник

— академик д-р АЛЕКСАНДАР БЕЛИЋ

Секретар Уређивачког одбора — Берислав М. Николић

Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА САН

БЕОГРАД

1958

Слог: „Научно дело“, Београд, Вука Караџића 5.
Штампа и повез Графичког предузећа „Академија“, Београд, Космајска 28.

ЈЕДИНСТВО НОВОГ ПРАВОПИСА

Пројект новог правописа српскохрватскога књижевног језика предмет је дискусија у многим нашим научним установама и стручним друштвима. Да би могла успешно завршити обиман посао око састављања новог правописа, потребно је да Правописна комисија, коју сачињавају истакнути српски и хрватски стручњаци, добије и мишљење наше културне јавности о овоме Пројекту. Када се те дискусије заврше и пошто позване установе и друштва пошаљу своје напомене о овоме Пројекту, Правописна комисија састаће се још једном да би, проучивши све припеле напомене, донела коначну одлуку о новом правопису.

Посао који је досад свршила Правописна комисија и који још има да сврши веома је значајан, али и веома сложен. Не треба да се заборави да целокупна Комисија треба и са изменама, колико их буде било, да се сложи.

Без обзира на то, ја ћу овде изнети руководно начело којег сам се у њој придржавао и главни значај новог правописа.

Наш правопис је, тако се сматра свугде у свету, један од најсавршенијих. Вук Караџић имао је срећну идеју да за сваки глас у нашем језику утврди засебан знак и да, што је још много значајније, покаже у засебним речима све промене наших гласова. У извесном смислу његов се правопис може назвати фонолошким, иако не у потпуности. Вук Караџић, који је имао да створи нову систему гласова нашега књижевног језика и нове знаке за неке од њих, и то све да примени на народни језик и да чистим народним језиком замени ону језичку мешавину српскога језика и црквеноруског и још произвољно мешање и једног и другог, што је дотле владало у нашој књижевности, — у неким питањима, која му нису била сасвим јасна, морао је до извесне мере и да отступи од својих основних принципа, и не

бих рекао да задовољи колико-толико начин писања који је до њега владао, али у сваком случају да да нешто у своме правопису што је имало неку везу са дотадашњим начином писања или га ма у најмањој мери напомињало. То су биле маленкости, ситнице које нису много реметиле основну гласовну или фонетску структуру његова правописа.

Комисија састављена од извесног броја стручњака са српске и хрватске стране имала је задатак да оне ситне разлике у којима се хрватски правопис разликовао од српскога или, боље да речемо, загребачки правопис од београдског, помири и сведе на један заједнички правопис. Као што се одавде види и као што не би било тешко одгонетнути, главна је ствар била — *јединство* правописа. Наравно, са основом коју је Вук дао. На тај начин Вуков правопис, који је он дао својом реформом 1818-те године, постао је поново највиши домет коме се тежило.

Познато је да је за ово време било доста покушаја да се у томе правопису измене она ситна правописна отступања која је Вук допустио, наравно свесно, а која се нису слагала са његовим општим принципима. Сада, све је то имало да буде одбачено, чак и онда када је на којој страни то и потпуно било већ спроведено и до извесне мере ушло у живот. Значи, биле су потребне и извесне жртве да се постигне оно толико очекивано и жељено јединство нашег правописа.

Истина, у понеким случајевима допуштен је двојаки начин писања. *Али ће њај двојаки начин писања вредети сада за обе стране, без оне двојености на два различита начина од којих је један припадао једној, а други другој страни.* Ово мора бити истакнуто у свима правописним упутствима нашег језика. Мислим да ово треба да имају на уму и претставници оних установа којима је на мишљење послат Пројект новог правописа.

Могло би се понешто и друкчије изнети у правопису него што је то учињено у овом Пројекту. Али основни принцип наш, да се дође до јединства, тражио је да се у појединим случајевима поступи онако како је поступљено.

Још нешто. Иако је у појединим случајевима могло бити и двојаког писања понеке особине, што би било оправдано са различитих страна, ипак се тежило, мада се увек није постигло, да тога двојства или двојаког начина буде што мање, јер

се имала на уму увек јединствена намена овог правописа широким круговима нашег народа, нашој школи и нашој књижевности, а не свођење на једну могућну или допуштену особину, по сваку цену, у сваком посебном случају.

Ми сматрамо да је овим правописом ударен основни темељ нашој књижевној заједници. После извесног низа година, на основу заједничког споразума, може се понешто и изменити што је сада ушло у нови правопис. То закључујем на основу тога што је тако бивало и тако бива у свим правописима на свету, па је сасвим природно да тако буде и са нашим правописом. Ја, са своје стране, поздрављам у овоме правопису основни принцип слагања оба досадашња наша правописа и примање у основици онога што нам је некада Вук дао. Зато и мислим да никакве напомене које се ма са које стране могу учинити не могу више поколебати тај основни принцип. Комисија ће, разуме се, бити захвална свима који јој својим напоменама помогну да овај принцип у новом правопису спроведе на што бољи и могућнији начин. То ће само користити успешнијем завршетку овог изванредно значајног посла.

Ја нећу говорити о заједничком начину писања појединих техничких особина правописа (мала и велика писмена, одвојено и спојено писање речи и сл.), о заједничкој интерпункцији, о уједначавању акцената у речима, опет са допуштањем варијаната које се налазе у народним говорима итд., што је све заједно знатно отежавало општу употребу једног правописа са много разлога, о уједначавању књижевног јекавског изговора, о многим другим ситнијим особинама, што се све постигло заједничким напорима, јер је све то само појачавало оно основно правописно јединство које је у основици овог правописа, а које се заснива на гласовном писању особина нашег језика.

Свугде се ту могу дати и друкчија мишљења него што су у овом правопису примењена, као што ће се то видети и из одговора широких кругова нашег друштва. Много штошта од тога може ући и у предложени правопис. Али ја понављам још једном: све се може примити што не потреса основни принцип о јединству правописа, што може ући у његов оквир, а што се не противи основним особинама природе нашег језика.

А. Белић

О АУТЕНТИЧНОСТИ ГЛАГОЛА ГРАКНУТИ СЕ У ЈЕДНОМ ЊЕГОШЕВУ СТИХУ

У разговору о тешкоћама с којима је скопчано тумачење језика старијих писаца који су писали у дијалекту, посебно тумачење Његошева језика — и то не само тумачење његових фигура, нарочитих фраза и израза него и самих појединих речи, — проф. Ј. В. из Београда приметио је: „И Вушовић чији су реални коментари Његошева језика махом добри, чинио је ту понекад грешке. Тако је и он у једном случају једноставно једну реч заменио другом, и на том месту изменио Његошев текст“.

Ј. В. је мислио на глагол *гракнути се* у стиху 379-ом IV-ог дјејствија Његошевог Лажног цара Шћепана Малог у речи Књаза Долгорукова, који обраћајући се Шћепану каже:

„Твоја лажа није једна шала:
гракнула се она на далеко,
на четири краја од свијета“.

Проф. В. сматра да је овде *гракнути се* погрешно стављено место *шракнути се*. По његову тврђењу Његош је ту морао употребити овај последњи глагол, јер је, како он каже, у говорима оних крајева, тј. у говорима Његошева ужег завичаја, врло обичан у употреби.

Ја сам одмах одговорио да сам и сам, приређујући, заједно с проф. Р. Лалићем, текст Лажног цара Шћепана Малог за јубиларно издање Цјелокупних дјела П. П. Његоша 1952 г. на томе месту узео глагол *гракнути се*, пре свега зато што његово значење *огласити се*, *чути се* на то упућује. Ово значење дали смо му Р. Бошковић и ја у Рјечнику уз пјесничка дјела П. П. Његоша (књ. VI поменутог издања, 1954), наводећи за њ као пример управо мало пре цитиране стихове.

Истина и глагол *џракнуџи се*, који ја раније никада нисам чуо, с обзиром на његов основни део (*џрак*) могао би да значи нешто слично, могао би, наиме, да значи *џружџи се као џрак*, па одатле и *оџиџи далеко*. А ово значење, каже Ј. В., управо и има тај глагол. И баш зато, по његову мишљењу, на цитираном месту боље одговара овај него глагол *гракнуџи се*. Он ме у то није могао уверити, мада ме је ово схватање једног угледног просветног и јавног радника морало навести на размишљање. То се схватање не може одбацити без објашњења већ ни зато што оно, како ћемо ниже видети, није усамљено.

Од најужих земљака проф. Ј. В. ја сам се већ обавестио још од двојице, од једног другог старијег професора и од једног инжењера, да они за глагол *џракнуџи се* никада нису чули. А нико други ни од људи из осталих крајева Његошеве уже отаџбине није ми потврдио да зна за употребу овога глагола у било коме значењу. За глагол *гракнуџи се*, међутим, знају многи појединци из најстарије четворонахиске Црне Горе. То ми је потврдио између других и проф. С. Перуновић, који се проучавањем Његоша врло дуго и врло интензивно бави. Један од оних код којих сам се обавештавао, проф. Ј. Вукмановић, кустос Музеја на Цетињу, одмах ми је за значење овога глагола, и то за преносно његово значење, у коме га је и Његош употребио, навео и пример: *Та се срамоџа гракнула на далеко*. Употреба глагола *гракнуџи се* врло је обична и у тзв. Црногорским брдима. Значење које смо отуда понели дали смо му Бошковић и ја у Рјечнику уз пјесничка дела Његошева. Једино се, изгледа, с повратном речцом *се* не употребљава у Васојевићима мада ми је књижевник М. Лалић рекао: „Иако се не сећам да сам га у моме крају икада чуо, мени је тај глагол у значењу које му дајете потпуно јасан и жив у моме језичком осећању“. Он је, даље, познат у никшићком и дурмиторском крају. Поред доказа који зато имамо у тексту Шћепана Малог Вушовићеве редакције, ово ми је сада потврдило неколико појединаца из оних крајева. Зато сам ја другом приликом упитао проф. Ј. В. није ли он глагол *џракнуџи се* нашао у неком издању Лажног цара Шћепана Малог (у једном издању његову, то ћемо ниже видети, стоји баш овај, а не глагол *гракнуџи се*), па га одатле пренео у свој речник. Он је пак сигуран да је глагол *џракнуџи се*

у значењу *ошћити далеко* понео из свог родног краја. А за постојање тога глагола у оним крајевима, не, истина, у томе него у сличном значењу имамо још једно, и то сад писмено сведочанство. У збирци речи Андрије Јовићевића из Црне Горе, у Институту за језик Српске академије наука, налазимо глагол *шракнућти се* — *огласићти се, чућти се*. Али, иако он не даје за њега значење које даје коментатор Задругина издања Његошева дела, јавља се сумња није ли га, можда, Јовићевић узео из објашњења ретких речи датих испод текста у издању Лажног цара Шћепана Малог које је приредила Српска књижевна задруга [(кв. 65, 1902 г.). У овоме случају на то нас, пре свега другог, наводи баш значење, које је за Јовићевића исто оно што га је Његош дао глаголу *шракнућти се*. А у вези с основном речју глагол *шракнућти се* не би могао имати то значење, већ оно које му даје Ј. В.; *шракнућти се*, наиме, може значити *шрусити се као шрак, ошћити далеко*, а не *огласићти се* и *чућти се*, јер се трак пружа на једну страну, а никад не даје никаква гласа од себе.

Овакав закључак намеће и пракса већине старијих скупљача појединих збирака речи које се налазе у Институту за језик САН. Многи од њих нису само бележили речи из народа него су их вадили и из појединих текстова. Принциписки се може поставити питање није ли то чинио и А. Јовићевић, чија збирка је иначе лепе лексичке вредности. А ни у једној од осталих бројних збирака речи, нати ма где другде у богатој лексичкој грађи Института, ми немамо тога глагола. (Једино се још налази на једном листићу исписаном из Задругина издања Шћепана Малог). Нема, додуше, нигде тамо ни глагола *шракнућти се* сем опет на јединој цедуљци, на коју је унет из означеног Његошева стиха, али не из овог већ из другог једног издања Шћепана Малог. Заједно с чињеницом да ових речи нема ни у једном досадашњем нашем речнику, ово сведочи да су оне, и једна и друга, уколико обе постоје, уско дијалекатске речи. И, нека допустимо постојање и једног и другог глагола, несумњиво је да им је употреба ограничена на говоре црногорске. Његош је, свакако тај глагол, један или други, узео из ових говора. А било да су они тамо оба, или само један од њих у употреби, свакако је потребно, уколико је то могуће, утврдити који од њих је Његош у цитираном стиху употребио.

Поред већег броја изнетих доказа о садашњем постојању глагола *гракнути се* и његова употреба у већем броју издања Његошева дела говори у корист претпоставке да је писац Лажног цара Шћепана Малог на означеном месту употребио овај, а не глагол *иџракнути се*. Пре свега у првом издању Шћепана стоји *гракнути се*. И мада у томе издању, штампаном у Загребу, где у оно време (1851) слагачи нису били много вични ћирилицы, има по која словна грешка, — у вези с овим мислим да се таква грешка не може претпостављати, јер је Његош, колико нам је његов рукопис познат, уочљиво различито писао слова *иџ* и *г*. Оба ова слова он је углавном писао на руски начин, као *т* и *г*. Осим тога напоредо са знаком за глас *иџ* он је врло често, као и многи старији писци, употребљавао латиничко слово *t*. Али ни у једном ни у другом случају, ми сматрамо, није могла доћи у обзир грешка писања *г* место *иџ*.

И сва друга позната нам издања: она популарна (још тачно не знамо колико их је било) Књижарнице браће Јовановића из Панчева; затим издање Државне штампарије у Београду од 1926, у књ. I Целокупних Његошевих дела (заједно с Горским вијенцем и Лучом микрокозма), а у редакцији М. Решетара; даље оба издања Народне културе (свако у по једној књизи Његошевих целокупних дела) у редакцији др Данила Вушовића, као и у јубиларном издању у редакцији Р. Лалића и потписаног, — у цитираном стиху имају глагол *гракнути се*.

Једино је Драг. Костић; језички коментатор већ неколико пута поменутог Шћепана Малог у издању Српске књижевне задруге место *гракнути се* употребио глагол *иџракнути се* и испод текста му дао значење *расиросијреџи се* (в. стр. 158 цитираног издања). Ми смо већ рекли да, с обзиром на семантику основне речи, ово значење тај глагол не би могао имати. А Костић му то значење није дао као већ познато него што му је оно било потребно. А да ли је тај глагол раније чуо од некога из Његошева завичаја, па му сам дао значење које му је одговарало, или је, не знавши ни за глагол *гракнути се*, који је нашао и у првом и у свим дотадашњим издањима Његошева дела сам исконструисао *иџракнути се*, — то још са сигурношћу не бисмо могли тврдити. А свакако је врло потребно знати да ли је ста-

рија Јовићевићева збирка речи из Црне Горе или Задругино издање Лажног цара Шћепана Малог.

Српска књижевна задруга издала је ово Његошево дело 1902 г., а збирка речи А. Јовићевића, према подацима добијеним у Институту Академије у коме се налази, носи датум 1899—1901. Његова збирка је, дакле, старија, иако не много старија, од Задругина издања Шћепана Малог. Па и поред тога ми држимо да је пре Јовићевић ову реч узео из тога издања Његошева дела, него што ју је, обрнуто, редактор, који је први променио пишчев глагол *гракнуџи се* у *џракнуџи се*, узео из Јовићевићеве збирке. Иако датуми Задругина издања Шћепана Малог и Јовићевићеве збирке говоре обрнуто, остале чињенице упућују на овакав закључак. А осим тога, или, боље рећи, баш у вези с тим, ми скрећемо пажњу на чињеницу да је Јовићевић и после завођења његове збирке у Институту за језик (ранијем Лингвистичком отсеку) могао чинити појединачне измене и допуне. Може се, дакле, с доста вероватноће претпоставити да је он, који је при састављању своје збирке речи из Црне Горе и пре користио богат дијалекатски речнички материјал из Његошевих дела (у то ће се свако уверити ко упозна Јовићевићеву збирку), — после појаве онда новог, Задругина издања Лажног цара Шћепана Малог искористио и нова тумачења на која је тамо наишао, између осталог заменио глагол *гракнуџи се* са *џракнуџи се*, задржавши за њега значење првог глагола. Ми, истина, не знамо ни да ли је глагола *гракнуџи се* било у његовој збирци, као што немамо података ни да је он вршио замену коју претпостављамо, нити да је *џракнуџи се* накнадно унео као сасвим нову реч. Ову претпоставку, и то као врло вероватну, чинимо и на основу познавања историје других неких збирака речи, које су врло често допуњаване и дотериване и после њихова завођења у Академији.

И да закључимо. Било да је А. Јовићевић глагол *џракнуџи се* имао у своме језику, односно да га је забележио у своме крају, као што проф. Ј. В. зна да се у томе крају и данас употребљава, — било да га је унео из Задругина издања Његошева дела, и било да је ту реч Драг. Костић чуо од некога из Његошева завичаја, или ју је тако сам умовањем конструисао, као што је, несумњиво исконструисао њено значење, — за нас не може

бити никакве сумње у то да је Његош на цитираноме месту у Шћепану Малом употребио глагол *гракнути се*. У ово смо сигурни без обзира на то да ли је он знао и за глагол *џгракнути се*, који, иако постоји, може имати само значење које за њега даје проф. Ј. В., а не ни Јовићевићево ни Костићево значење, макар колико да су она подешавана према ономе што намеће употреба у Његошеву стиху.

У свакоме случају било би врло корисно да они што о овоме друкчије мисле то своје мишљење доставе Нашем језику, који ће га врло радо објавити.

М. Сивановић

ПОГРЕШНА УПОТРЕБА НЕКИХ НАЗИВА

Неоспорно је да је у последње време, нарочито после рата, доста олабавило наше језичко осећање, да се мало пази на језичку правилност, чистоту и лепоту, не само у говору, него и у писању. Колико је та појава ухватила маха, најбоље се може видети из „Језичких поука“, које „Наш језик“ даје у свакоме свом броју. Не мислим се овај пут упуштати у разматрање узрока те појаве, него ћу указати на погрешну употребу неких речи, под утицајем туђих језика.

Албанац или *Арбанас*? Било би природно да један народ зове своје суседне народе онако како се они сами називају, или мало измењено, али уствари много пута није тако. Ми, на пример, три суседна народа зовемо сасвим друкчијим именима, која немају никакве везе с њиховим народним именима. То су: Немци, Грци и Арбанаси. Задржаћемо се на последњем називу. Од свога доласка на Балканско Полуострво наш народ је био у непосредном суседству с овим народом, живео највише времена у истим државама. Па ипак, за читавих 1300 година те такорећи симбиозе наш народ никад није свога јужног суседа звао онако како се сам називао, тј. *Шкијетарима*, већ му је давао разна друга имена: *Арбанас*, *Арбанасин*, *Арнауџ*, *Арнауџин*, *Албанез*, *Албанезац*, *Шкијетар*, а у новије време *Албанац* и *Шкијетар*. Овако различна имена једном истом народу давана су, свакако, зато што је он вековима живео племенским животом, немајући, — с изузетком под Кастриотом у 15. веку — своје народне државе, те се о националној свести у данашњем смислу у ранијим вековима није ни могло говорити, па није ни могло бити заједничког народног назива, већ су постојала племенска имена, као: Геге, Тоске, Мирдити, Малисори и др.

Да видимо како је дошло до толиких назива у нашем језику. Према проф. Скоку (Хрватска енциклопедија I), талијански, а потом и западноевропски назив *Албанија* прво за крајеве око Крује и Елбасана, постао је од грчког назива *Albanon*, који се први пут помиње у II веку пре Христа, а други пут тек 1042. и доцније до 15. века. Код Птоломеја се данашња Круја зове *Albanopolis*. Доцније је *Albanon* промењено у *Arban*, од чега је у нашем језику метатезом постало *Рабњ*, како је забележено у старим споменицима. А од *Arban* наставком *-as*, који одговара нашим наст. *-јанин* или *-ац*, постао је назив *Арбанас*, што значи „становник Арбана“. Та реч је ушла у наш језик непромењена или је појачана нашим наст. *-ин*, па смо добили и *Арбанасин*. Значи да наш назив *Арбанас* долази од назива за становнике данашње Крује и околине. Према граду *Arban* сви који су се из тога краја иселили у јужну Италију звали су се *Arbër*, а они у Грчкој *Arvanitos*, јер је у новогрчком б дало *в*, а место арбанашког наст. *-as* дат је грчки суфикс *-itos* који одговара нашем *-анин*. Од грчког назива *Arvanitos* Турци су начинили *Arnavut*, што смо и ми примили од њих као *Арнауџ* или *Арнауџин*. У Далмацији и Црној Гори, под утицајем талијанског назива за тај народ *Albanese*, раније се говорило *Албанез* и *Албанезац*. Сами Арбанаси се на свом језику зову *Shqipëtar*, према чему се и наши грађани те националне мањине зову *Шипџари*, па се тако и званично воде.

А сад ћемо видети који су називи употребљавани у нашим писаним споменицима и књигама.

Из Даничићева „Рјечника из књижевних старина“ види се да је у Средњем веку најчешћи назив био *Арбанасин* и придев *арбанашки*, али има и *арванџски*, начињен према грчком изговору. Назив за арбанашку земљу је од 16. века у нашим споменицима *Албанија*, а само по једанпут је, према грчком, записано *Алаваниа* и *Аљваниа*.

У нашим народним песмама, у књигама за последњих 150 година, код најистакнутијих наших писаца, географа, етнографа, политичара, као: Доситеја, Вука, Његоша, Љубише, Даничића, Новаковића, Цвијића, Дедијера, Т. Ђорђевића, Дучића, Ј. Томића, Радоњића и др. налазимо само *Арбанас*, *Арбанашка*, *арбанаски* или *арбанашки*, *арбанасији* и *арбанашкији*, *Албанија* (Његош, Вук, народне песме, Јов. Јовановић, Радоњић). У цело-

купној лексичкој грађи Института за српски језик САН нема ни једне потврде за *Албанац*, *албански*. Само новији речници (Ристић-Кангрин, Бенешћев, Деановићев) имају и *Албанац*, и *Арбанас*. Али се у Југославенској енциклопедији, у три чланка од проф. П. Скока, К. Крстића и Х. Барића говори само о *Арбанасима*.

Од имена *Арбанас* начињене су друге именице, придеви и глаголи, као: *Арбанашкиња*, *арбанашкиво*, *Арбанашка*, *арбанашити се*, *арбанашити*, *арбанаски*, *арбанашки*, како у народним песмама, тако и код најистакнутијих писаца. Поред тога, у Далмацији се једна врста црног грожђа зове *арбанас*, једно село *Арбанаси* и једно острвце *Арбанија*.

Назив земље је *Арбанија*, почев од 16. века, и тако се зове у народним песмама, код Вука, Његоша, Јов. М. Јовановића, Ј. Радоњића и др. Тек кад је 1912. створена независна држава, која се на свима страним језицима звала *Albanie*, и код нас је усвојен назив *Албанија*, а њене становнике зовемо *Албанцима*, што је сасвим у реду. Али је погрешно сам народ, који не живи само у Албанији, звати *Албанцима*, јер се тако ни они сами не зову, већ их треба звати само *Арбанасима*, како смо га вековима звали. Уколико се тиче арбанашке националне мањине у нашој земљи, њој је званично дато име *Шитијари*, како се сами зову.

Према свему досад реченом, речи *Арбанас*, *Албанац* и *Шитијар* не треба сматрати синонимима, нити их мешати, а најмање у речницима *Арбанас* упућивати на *Албанац*. Назив *Арнауџин*, примљен од Турака, с престанком турске власти у нашим крајевима, мало по мало се изгубио, тим пре што је био добио докле погрдан смисао.

Словеначки или *словенски*? Код Хрвата је уобичајено да се место *словеначки* говори и пише *словенски*, што је погрешно, како у погледу творбе те речи, тако и у погледу значења. Ако хоћемо да начинимо придев који показује да се нешто односи на *Словенце*, ми на реч *Словенац* додајемо придевски суфикс *-ски* и тако се добије *словеначки* (од-цъски > чки), као од *Сремац-сремачки*. Аколи се нешто односи на *Словене*, тј. на све народе индоевропске групе који говоре језицима сродним с нашим, онда употребљавамо придев *словенски*. Дакле, ако се напише *словенски језик*, то не може значити *словеначки језик*, већ *језик Словена*, а то би

могао бити само *йрасловенски*. О овој ствари ја сам једном писао у загребачком часопису „Jezik“*), изазвавши полемику, у којој је мој опонент правдао употребу *словенски* уместо *словеначки* тиме што су Хрвати први суседи Словенцима, па зато је у реду да тај придев говоре онако како га говоре суседи! То је слаб разлог, иако се дешава да ми под утицајем суседа мењамо неку своју реч, као што нпр. сад већина пише *мађарски* место прастарог народног *маџарски*. Словенци имају свој језик и по њему *словенски* значи да нешто припада *Словенцима*, који су као своје национално име сачували општесловенско *Словени*, од чега је начињено *Словенец* за мушкарца и *Словенка* за женску. Али и *Словаци* су сачували као своје народно име мало измењен заједничкословенски назив, од којег су начинили придев *словенски* у значењу *словачки*. Пошто има и Словака у нашој земљи, да ли треба и због њих, као суседа, да говоримо *словенски* место *словачки*? И како ћемо знати кад *словенски* значи *словеначки*, кад *словачки*, а кад *ојшћесловенски*? Неко на ово може рећи да у погледу општесловенског не може бити збрке, јер Хрвати говоре *славенски* место *словенски*, али наш језик није само хрватски, него и српски, па Срби, иако знају шта значи *славенски*, не треба да се доводе у забуну употребом речи *словенски* у значењу *словеначки*. Узгред да напоменем да је правилније *Словеначка*, него *Словенија*, како кажу Словенци.

Скојље, *Бићол* или *Скојје*, *Бићола*? У последње време пада у очи да разна македонска привредна претставништва и огласи предузећа у чисто српскохрватском тексту употребљавају речи *Скојје* и *Бићола*, што није исправно. Те вароши тако се зову македонски и нико није против тога, али се не може допустити да се ти македонски називи употребљавају и у српскохрватским текстовима. За њих не може вредети пропис да се називи места говоре и пишу онако како се говоре у дотичном месту, јер тај пропис вреди само за област једног језика, а не и за називе на другом језику, макар и у истој држави. Ако наш народ одавно има своје називе за нека места, ми их не замењујемо страним, као нпр. Беч, Солун, Рим, Цариград и др. То исто вреди и за *Скојље* и *Бићол*, што су наши српскохрватски на-

*) Jezik 1953, св. 5, стр. 153.

родни називи за та места одвајкада. Друга је ствар ако се, рецимо, шаље писмо у Аустрију; ми ћемо, наравно, написати *Wien*, а не *Беч*, или у Италију *Roma*, а не *Рим*. Тако исто ставићемо *Скопје* или *Биџола*, ако је адреса на македонском, али ако је написана на српскохрватском, мора се ставити *Скопље*, *Биџољ*. Адреса се може писати и на српскохрватском, јер је то државни језик за целу Југославију.

Милош С. Московљевић

НОВИ ПРЕПЕВ ПУШКИНОВА ЕВГЕНИЈА ОЊЕГИНА

Доносећи оцену неког уметничког преписа тешко је не изрећи неправедан суд према ономе који нам је тај препис пружио. Нехотице критичар пореди резултат који представља предмет његове критике са оним идеалним резултатом који би хтео да има пред очима. Материја је ту финија, дража, крчкија; стихови се знају напамет, стихови се воле друкчијом љубављу него проза, па су и мерила осетљивија. И ми се унапред извињавамо творцу најбољег досада српскохрватског преписа Евгенија Оњегина¹⁾ што ћемо говорити и о ономе што он није постигао, иако свесни огромних тешкоћа с којима се сударао и које је преброђивао; али уједно примећујемо да можда баш та чињеница — што његов препис ствара живе асоцијације са највишим и најозбиљнијим захтевима у том правцу — може бити истакнута као похвала његовом труду.

Још Гете се питао, поводом Виландова прозног превода Шекспира, није ли можда боље велика песничка достигнућа преводити у прози. Исидора Секулић је говорила најпохвалније о превођењу у белим стиховима. С обзиром на тешкоће око превођења стихова уопште, ова и слична теориска разлагања, тражења, сумњања постају оправдана. Нико још није дао неке убедљиве, општеприхватљиве сугестије у вези с питањем препевања. Превођење поезије ставља преводиоца пред проблеме какви се не јављају у вези с осталим областима књижевног стваралаштва. Од преводиоца поезије се траже, такође, два стваралачка акта: претварање идеје и претварање форме. А који је тај, толико обдарени претваралац, који може током це-

¹⁾ Александар Пушкин: Евгеније Оњегин, роман у стиховима. Препевао Милорад Павић. Изд. Народна књига, Београд 1957, 1—286.

лог свог рада, у сталном надахнућу и мајсторству, да постиже обоје?

Друго, посебно питање састоји се у овоме: ако се језици не слажу у погледу версификационих могућности, да ли задржати стих и строфу оригинала или увести облике, најприсније слуху онога ко треба да чита препев?

Данас наши преводиоци, изгледа, сматрају за питање професионалне части да песничка дела преносе својим читаоцима у облицима исто тако песничких дела, а не прозних или напола песничких. Притом, одржавањем метричких особина оригинала, они изражавају поштовање према оригиналу, уједно делују на своје читаоце донекле ерудитивно, упознајући их са првобитним звучањем дела, а у исти мах приказују и своју вештину, „бриљирају“ помало техником свога рада, као што, например, диригенти сада све чешће диригују напамет. Критичност и аутокритичност у наше доба расту у свему.

Ми се у потпуности слажемо с тежњама твораца препева да стварају и формално песничке продукте. Давати прозне преводе песама или поема, или, рецимо, неке неримоване препеве римованих дела, неритмичне транспозиције ритмичних казивања или слично, значило би за данашња високо развијена књижевна чула некакво површно прилажење задатку, непажњу према читаоцу, давање удбеника уместо уметности, пословну експедитивност. Читалац више не тражи само обавештење о садржају, па и не само обавештење о тону, о стилској обојености, о духу оригиналне песме. Он жели, и има право да жели — ако то постоји и у оригиналу — оно унутрашње акустично уживање, уритмованост било које врсте, музику слога, ту радост уживљавања у организацију звука, радост испуњења сопственог ритмичког очекивања, уствари обману творачког саучесништва, која и чини основно оправдање за ритмичну, хоћемо рећи за једину добру поезију: Остаје само велико и тешко питање — којом музичком техником да се служи преводилац: оригиналном, домаћом, неком трећом?

Павић је решио питање у корист версификације оригинала. Пружио нам је препев Евгенија Оњегина у „оњегинској“ строфи (a b a b c c d d e f f e g g), у четворостопним јамбовима. Он је усто оценио сасвим правилно да је измешаност (код Пушкина

правилну измешаност) мушких и женских рима потребно свести у српскохрватском препеву углавном на женске риме, уз местимичну, бесшемну присутност мушких. И то не само стога што би изналажење огромног броја мушких завршетака претстављало брзо исцрпљивање расположивих речи и нагрђивање препева њиховим честим понављањем, већ и зато — а наши преводиоци тога често нису свесни — што је у руској поезији број слогова у завршетку стиха, тј. у оној гласовној количини која се сликује, аутономни а притом секундарни чинилац који често измиче ритмичком ткању, „лепрша“ на крају, од последњег нагласка надаље, не обазирући се на стопни фундамент који одјекује у целом стиху пре њега. Руска клаузула је ослобођена прописаног метра, она се гради у некој својој, себи доследној архитектоници, тако да, рецимо, четворостопни јамб може имати јампске, трохејске, дактилске, хипердактилске завршетке, измешане и изримоване на разне начине, а да то за руско уво остане недвосмислено четвороударна језичка музика. У *шом* смислу руском (подразумевамо: класичном, „пушкинском“) стиху недостаје принцип силабичности, онакав како га схвата српскохрватска метрика. Неки, па и скорашњи преводиоци руских песама превиђали су то па су правили две грешке: једну, већу, — сабирали су слокове у руском стиху и давали исти број слогова у нашем, понекад мењајући притом природу риме а тиме и самих стопа, јер су начело силабичности стављали изнад начела „стопности“; другу, мању, грешку — чували су и број слогова и врсту риме, правећи насиље над нашим језиком при извлачењу јампских или дактилских завршетака а не примећујући да је ова савесност излишна, јер ако је до општег акустичког ефекта у руском језику, у њему четворостопни јамб с мушким завршетком звучи, углавном, некако исто као и четворостопни јамб с женским или средњим завршетком. То су доказали модернији руски песници прављењем рима помоћу речи са неједнаким бројем слогова изај нагласка.

Констатујемо, дакле, да је Павић правилно *чуо* музику Пушкинових стихова. Мора се додати и то да је он правилно оценио шта може у српскохрватској поезији да претставља исправан мушки слик и није пао у манир неких преводилаца да дактилске завршетке са гласовно једнаким последњим сло-

вима или само једнаким последњим вокалима сматра за мушке риме¹. Његови мушки сликови су типа *крѹг* — *дрѹг*, *рбј* — *ббј*, *снѣн* — *трѣн*, *свѹд* — *спрѹд* и сл., понекад с истим квантитетом силазног акцента, понекад не. Понегде, доста ретко, има сликовања типа *крај* — *завичај*, што је мање срећно. Код женских сликова јављају се иста два случаја: тип *срѣо* — *свѣо*, *блѣстѣ* — *чѣстѣ*, *тѣна* — *балкѣна*, *вѣка* — *чѣкѣ*, и тип *Ѣвѣније* — *пѣјѣ*, *ѡвѹ* — *пѣснѣкову*, тј. римовање трохејског завршетка са хипердактилским, које начелно одговара горе поменутом римовању јамског завршетка са дактилским. У двосложном метру оваква римовања не парају слух, пошто ту у дужим акценатским целинама (на крају стиха) може после главног акцента да се осети мали споредни нагласак и на првом следећем несуседном слогу (често је то и дужина) — ако не увек по природи речи, а оно захваљујући претходној ритмичкој инерцији. И када тај привидно или лако наглашени слог падне у риму са стварно наглашеним, потребан склад се ипак, за невољу, постигне. Али, гледајући из исте ове метричке и чисто фонетске перспективе, не би требало сматрати допустивим „сликовање“ суседних (по броју слогова) завршетака: јамског са трохејским (код Павића сасвим изузетно: *мир* — *бригадѣр*, *бал* — *генѣрал*), ни трохејског са дактилским (*храма* — *рукама*), ни дактилског са хипердактилским (*уврѣдити* — *плѣменитѣ*). Оваква сликовања нарочито су нескладна ако у дужем завршетку нема дужине на оном вокалу који треба да претставља у погледу слика парњак наглашеног вокала у краћем завршетку. Дакле — *славна* — *ништѣвна* ипак је мало боље него *кѡсу* — у *зѣносу*, и сл.

Асонантни слик долази код Павића, чини се, сасвим изузетно:

Преда мноm лежи писмо њено...

Читам га с тугом притајеном.

Што се тиче каквоће Павићева јамба, треба потсетити на једну чињеницу: за српскохрватску силабично-тонску метрику утврђено је (то питање су разрадили највише Кошутѣћ и Тара-

¹ Типови „мушких“ рима код једног од послератних преводилаца Љермонтѡва: *сетих се* — *убојне*, *оклопа* — *погледа*, *текла је* — *планинске* итд.

новски) да у њој дужина, нарочито после кратког нагласка, може да преузме улогу јаког места у стопи. У Павићеву прелеву осећа се интуитивно приближавање таквим исправним решењима. Међутим, има и доста трансакцентовања стопа (трохеја уместо јамбова) без поменутог оправданог разлога. Ритам се све више поремећује што се ово дешава ближе крају стиха. Тако, имамо трансакцентовану прву стопу:

Чekali кад ће зора плава ...
Њему је име било Ленски.

Другу:

У Русда и Ричардсона ...
И врејдено — друг зимских ноћи.

Трећу:

Упознај ме с њом. — Ти се шалиш.
... Да узбуни звук моје песме.

Четврту:

И речи вечно у заносу.

Прву и четврту:

Куришуми, сабље и двобоји.

И тако даље.

Али има много делова поеме који звоне у правилном и ненатегнутом јамбу:

Сви учили смо више, мање;
Понешто¹ зна од свега свако,
Те ученост и васпитање
Иspoљити је код нас лако.
Јунак је мој, по суду многих
(Судија одлучних и строгих),
Пун знања био, ал' по моди.
Наследио је дар да води
Неусиљене разговоре
О овој или оној ствари,
Да ћути као стручњак стари
Личности важне кад прозборе,

¹ Често се чује и „понешто“.

И жаром хитрих епиграма
Да буди осмехе код дама (I глава, 5 строфа).

Или ово:

Што човек мање воли жену,
Тим лакше он се свиди њој,
И пре заплете душу њену
У саблазни и лажи рој (IV, 7).

Исто тако и ова строфа:

Прдлећним зраком гоњен врелим,
Напуштајући вис и брег,
У потоцима мутно-белим
На ливаде се слио снег.
Природа цела ведро срета
Кроз сањив осмех јутро лета;
Све плавлјим сјајем небо блиста;
У паперју зеленог листа
Још прозрачне се шуме пуше;
Из воштанога свога саћа
На ливаде се пчела враћа;
Долине се шарене, суше,
Кдиорѣ стада и у ноћи
Извија славуј у самоћи (VII, 1).

Као што се види, местимичног излагања из јампске шеме има и у наведеним овде примерима (речи написане курзивом), али све заједно ствара утисак хармоничног четворостопног јамба.

Питање које смо напред поставили а на које после ове мале анализе хоћемо да дамо одговор, Павићев препев решава потврдно: на српскохрватском језику очигледно може, уз учешће талента и стрпљења, да се прави добра силабично-тонска поезија. Да ова, „стопна“ поезија није тако својствена духу тог језика као што је силабична „цезурска“, доказао је и сам народ својим песмама, и песници — уметници, и наука. Али би претстављало одлажење у крајност када би се одлучно тврдило да се у бесцезурном а стопном метру, какав господари руском класичном поезијом, не могу градити добри српскохрватски стихови, или — то је бар сигурно — добри српскохрватски препеви. Допустимо чак претпоставку да он никад неће блиско зазвучати

нашем човеку, да га наш човек неће никад тако „глатко“ примати као што Рус прима сличне метричке творевине. Допустимо да су тачне опаске Исидоре Секулић: „Код оних који се држе... туђега метричкога система, понекад просто чујете како кроз текст непријатно цакћу стопе. Ако се стихови пребацују у метрички систем преводнога језика, врло лако се помути интонација оригинала“¹. Али се можда — одговарамо ми — у туђем метричком систему, као и у свему што је „егзотично“, с друге стране, крије могућност непосредног деловања, — као што кинеска слова на свили крију моћ да нам више дочарају своје далеко поднебље неголи њихов тачан превод на нашем папиру? Често кућени препевни класичне грчке и латинске поезије на модерне језике, израђени на принципима који су у језицима препева данас неодрживи (или на подражавању тих принципа) ипак стварају у нама, на првом месту, акустички утисак који је близак утиску добијеном од слушања оригинала, а кроз њега, по неким блиским и далеким асоцијацијама, преносе нас у целокупну стилску и историску „тоналност“, у потребну атмосферу Јеладе или Рима. Зар би могућно било осетити Одисеју кроз њен препев у вуковском десетерцу? Можда звучи парадоксално, али и туђа музика речи, и страна имена (у преводу с руског обавезно „Јуриј Николајевич“ а не „Ђорђе Николић“!), и неки помало необичан синтаксички обрт, нешто неуходано, ако не већ и неправилно у крајњој линији — управо сви ти елементи и могу често да придаду неопходну локалну боју, која тако лако бледи у преводима. Са нешто мало књижевног искуства нашем читаоцу може туђински јамб исто онако да сигнализира руску степену или стари руски спахилук или нови руски град, као што му то, данас већ сигурно, чини „Николајевич“ у преводима руских романа.

Ту смо се већ дотакли питања интонације, стила. То је важније и болније питање — и нерешљивије. Да захватимо још дубље — настаје питање оправдања одговарајуће песничке творевине међу осталим творевинама њеног народа, питање њеног места, њеног одјека у историји и у душама саплеменика њеног

¹ Исидора Секулић: О превођењу, о збирци партизанских песама, о преводу Анице Савић Ребац тих песама на енглески језик. Књижевност год. IV св. 11, 340.

творца. Што је творевина веће вредности, то је теже ма којим језиком и средствима сугерирати њену вредност страном читаоцу — а Евгеније Оњегин свакако најмање оскудева у препорукама те врсте.

Није само садржај, семантика речи оно што чини ову поему одразом руског живота Пушкинова времена, одразом ондашњих духовних струјања, дивним описом женске душе и њене верности, сликом двеју руских престоница, сеоске природе итд. Све ово може лепо да се пренесе у други језик повољним одбором речи. Али шта је оно што чини не само фабулу него и уобличење овог романа неприкосновеним уметничким благом и лично својном сваког Пушкинова сународника? Зашто сваки образован Рус зна да цитира стихове, баш те који и нису повезани са развојем радње:

Я помню море пред грозой:
 Как я завидовал волнам,
 Бегущим бурной чередой
 С любовью лечь к ее ногам! (I, 33).

Павићев препев:

Још увек памтим море бурно
 Кад завидех крај хладне стене
 Валима што су текли журно
 Пред ноге да се баце њене...

Ако се не узме у обзир невесто трансакцентована прва стопа у трећем стиху, препев није рђав. А да ли би икад наш читалац, упознавши се с овим местом поеме преко наведених, савесно препеваних редова, који нису лишени поетског смисла, — да ли би икад наслутило да у њима лежи један од најлепших бисера руске поезије? Или узмимо следеће стихове:

... В те дни, в таинственных долинах,
 Весной, при кликах лебединых,
 Близ вод, сиявших в тишине,
 Является Муза стала мне (VIII, 1).

Павићев препев:

У дољама се гада чудним
 Са лабудовим криком жудним

Крај воде што у миру блиста
Јавила мени Муза чиста.

Чиме се може објаснити да ти Пушкинови стихови, у којима право оправдање за тајанственост долина не видимо, где крици лабудова и тишина делују контрадикторно, а речи „близ вод, сиваших в тишине“, при хладној анализи, могу да створе утисак на брзину нађене, не много инвентивне риме за „мне“ — да су ти стихови управо појам у руској књижевности, нешто што би могло бити уклесано у подножју Пушкинова споменика или споменика руској поезији уопште? Непреводиви су ови стихови не због значења, које није сложено, већ због оног надтекста, оног што је уз њих током појединачног и општег доживљавања њиховог прионуло, те сваки неминовни неуспех сваког преводиоца само је трагична кривица његова зато што се прихватио неизводљивог задатка.

Међутим, приближавање идеалу, макар и издалека, ипак је могућно. Могућно је расплести извесне нити које чине везу између реченог и неизрецивог. Треба, прво, покушати да се осети „тоналност“ где год се то може. Ми видимо елегантну, галантну, куртоазну иронију Пушкинову, уперену против дама, салона, театара и будоара. И наш речник има начина, има потребних полуподругљивих деминутива, фигуративних значења, разних војвођанских германизма из времена аустриске владавине и сл., којима се данас тај фини потсмех може исказати. Уосталом, сва поема је писана у једном фином потсмеху, одајући Пушкинов животни став, нарастајући негде јаче, стишавајући се понегде сасвим, као напр. у нежном и поносном претстављању Музе читаоцу (VIII, 1—5). Даље (овде мислимо да лежи мали неуспех Павићева подухвата): кад Пушкин, са свесним, дидактичним карикирањем, даје писмо Ленског у згуснутом низу црквенославизама, архаизама, синтаксичких неумешности и кићења, која он дозвољава Ленском, али себи никад не би дозволио, — није ли се могло то место и облички имитирати па превести језиком у коме би било одјека наших славјаносерпских сочиненија? Код Павића је то писмо на истој линији с осталим текстом. Или узмимо делове у којима Пушкин, раскошно поигравајући својим неограниченим мајсторством, као да се враћа за неку деценију уназад и посипа своје редове лакоом позлатом класичарских,

державинских и сличних звучања, као например при крају већ помињане прве строфе осме главе или на почетку треће строфе исте главе:

... Муза в ней
 Открыла пир младых затей,
 Воспела детские веселья,
 И славу нашей старины,
 И сердца трепетные сны.

 И я, в закон себе вменяя
 Страстей единый произвол,
 С толпою чувства разделяя,
 Я Музу резвую привел
 На шум пиров и буйных споров,
 Грозы полуночных дозоров ...

Зар не би могла и у нашем препеву, бар кроз једну једину реч, да зазвони нека Лукијанова или сопствена преводиочева, али псеудолукијанова, квазилукијанова нота? И наш језик има у својој баштини елемената који се по деловању могу поредити с онима којима је тако умешно баратао Пушкин, има донекле сличних боја за поједина књижевна расположења. Овим се средствима тим пре треба служити у препевима, ради постизања стилске једнакости са оригиналом, што је у њих немогућно транспоновати синтаксичке чиниоце који чине стилску вредност. Ако оригинални песник раставља сложени предикат подметом („Јвляются Муза стала мне“), или ставља прилог на необично место у односу према глаголу, или наглашено понавља исту реч, или прави реченице кратког даха итд. итд., што све код њега игра важну стилску улогу, творац прпева свакако није скоро никад у стању да и то копира. И по томе је он у неповољнијем положају од преводиоца прозе.

Ми не желимо рећи да Павић није имао успеха и у таквим стремљењима. Следећа минијатура нека то покаже:

И писне она (боже благи!):
 „О, дођи ми у дворе, драги!“

У оригиналу:

И запицит она (бог мой!):
 „Приди в чертог ко мне златой!“ (II, 12).

Он није остао слеп пред овим проблемима, али се ипак види да му је борба за значење, као и борба за строфу, стих, слик, била главна преокупација.

У погледу значењске стране препева већих замерки нема. Поред већ наведених места која смо истакли као узоре доброг јамба, а која су и узори добро пренетог значења, ево још неколико примера семантичке и версификационе складности:

Ал' пада мрак. У санке седа.
 „ Хеј, с пута! С пута! — Већ се зачу.
 Засребрило се иње леда
 На дабровоме огртачу (I, 16).
 (Уж тёмно: в санки он садится.
 „Поди! Поди!“ раздался крик;
 Морозной пылью серебрится
 Его бобровый воротник).

Или:

Још змај, сирене, враг и амор
 Узбуњују тај призор славни,
 Још сном лакеји блаже замор
 На бундама уз улаз главни,
 Још гледаоци трупћу, шмрчу,
 Ућуткују се, кашљу, хрчу... (I, 22).
 (Еще амуры, черти, змеи
 На сцене скачут и шумят;
 Еще усталые лакеи
 На шубах у подъезда спят;
 Еще не перестали топать,
 Сморгаться, кашлять, шикать, хлопать...).

И овај опис код Павића пун је живота:

У свему томе смисла нема;
 Кроз рупу Тања вири с трема
 И види — седе крај огњишта
 За столом сама чудовишта.
 На једном рог и псеће чвале,
 Костур је с њим на једној нози
 И чума с брадом к'о на кози;
 На другом петлов кљун и траље,

Ни ждрал ни мачак крај њих преде,
 А репат кепец с њиме једе (V, 16).
 (Не видя тут ни капли толку,
 Глядит она тихонько в щелку
 И что же! видит... за столом
 Сидят чудовища кругом;
 Один в рогах с собачьей мордой,
 Другой с петушьей головой,
 Здесь ведьма с козьей бородой,
 Тут остов чопорный и гордый,
 Там карла с хвостиком, а вот
 Полу-журавль и полу-кот).

Овде-онде препев би требало да буде вернији оригиналу.
 Не верујемо да се тешкоћама обликовања може правдати измена
 смисла у самој посвети:

Хотел бы я тебе представить
 Залог достойнее тебя,
 Достойнее души прекрасной

 Но так и быть — рукой пристрастной
 Прими собранье пестрых глав...

— тако каже песник, извизивајући се скромно што дело није
 боље, али ослањајући се на добронамерност пристрасног прија-
 теља. У преводу ово гласи:

Пред тебе хоћу дар да ставим
 Достојан твојих лепих жеља,
 Достојан твоје душе красне

 Пун наклоности непристрасне
 Прими шарене главе ове...

— дакле, без скромности, с уверењем да је дар достојан прија-
 теља чак и кад овај суди непристрасно о њему. Није срећно
 срочен ни почетак, који не личи много на веома познати почетак
 оригинала:

„Мој часни стриц је узор прави
 Откад је сасвим занемог’о

И мисли сад у старој глави;
Сви треба да га штују много...“.

Невештина или неразумевање запажа се у преводу 34-ге строфе I главе, где се уствари наставља козерија о „дамским ножницама“ и где Пушкин завиди стремену:

Мне памятно другое время:
В заветных иногда мечтах
Держу я *счастливое стремя*,
И ножку чувствую в руках...

Превод:

Ал' памтим ја и друго време;
Кад успомена дођу звуци,
Ја опет држим *среће сиреме*¹
И ногу осећам у руци.

„Ножка“ постаје „нога“ и даље, у последњем стиху исте строфе:

Обманчивы, как ножки их.

Превод:

Обмањују — к'о вине ноге.

Ситница, која много мења.

Зашто је стих

Недели две ходила сваха (III, 18)

преведен као:

Три недеље је једна снаха
(У нашу кућу навраћала)?

Преводилац говори о рођацима, да их треба походити на Све свете (IV, 20), иако о томе у оригиналу нема помена, а зна се да су Сви свети католички празник, и то празник када се не чине посете живима.

Стих:

У Пелагеи Николавны ... (VII, 45)

преводи се:

А Николавна Толстогуба... (I).

На почетку Одломака из Оњегонова путовања стих

Хвала вам, девяти Каменам...

¹ Уместо: срећно стреме, уствари „срећни стреме“.

преведен је као

Хвала вам, девет Каменова...

Међутим, Камене су музе у римској митологији, а датив множине од „камень“ ионако би гласио *друкчије*.

У Одломцима из путовања стих

Да щей горшок, да сам большой

преведен је:

И лонац пчија, али пун.

„Сам большой“ се не односи на лонац, већ то значи нешто као „свој господар“, „сам себи газда“, „ни бригеша за другога“.

Тај додатак је, узгред речено, препеван потпуно верно, са очувањем свих мушких сликова на местима где они стоје и код Пушкина, у чему код Павића не осећамо нарочиту натегнутост. Павић је превео и Пушкинове напомене уз Евгенија Овџина, са свим стиховима које је ту Пушкин навео, али је скоро свуда оставио непопуњене оне празнине у поеми, за које постоје очувани у рукопису Пушкинови стихови, данас већ познати и присутни у издањима¹.

Српскохрватски језик Павићев, као што смо могли видети, на многим местима леп је и инвентиван. Замерили бисмо му само због неколико незграпних речи и облика, као и због неколико недопустивих русизама:

К'о перо с уста *Еолови'* (I, 20).

Ко мржњу сплетком *уш'олева* (II, 17).

Ил' што вас је на *своје жао*

(Из досаде на двобој звао) (VI, 34).

Необично звучи: на клеклу Москву (VII, 37), родбину стиглу издалека (VII, 44). А и ове руске речи или на руски начин саграђени облици и спојеви: да-с (II, 5), небосклон (II, 28), халат и чепац (II, 33), о билом, у дане биле (IV, 32; VII, 5), неземног живота (VI, 36), говоре о њој међусобно (VII, 49), несмелом девојком (VIII, 27). Ако се узме у обзир да је то готово

¹ Уствари, превео је само завршетак осме строфе друге главе, не спомињући да је тај део нађен у рукопису. Разлог томе су свакако разлике у издањима.

све што се може критиковати у целој поеми, број замерки је незнатан.

Павић је сам дао и предговор за свој препев. Не улазећи овде у књижевна питања, приметимо само да је непотребно јак нагласак стављен на чињеницу сличности Евгенија Оњегина са Бајроновим Дон Жуаном, док је мало пажње скренуто на богату скалу проблема које додирује овај роман у стиховима — однос Пушкинов према књижевним правцима и истакнутим личностима његова времена, многобројни домаћи и страни писци поменути у делу, тема о позоришту тога доба, о руском фолклору, о контрасту између Петрограда и Москве итд.

Дата су обавештења о досадашњим југословенским препевима Евгенија Оњегина, а на крају има и тумач мање познатих страних руских речи (где су ушли и неки од руских израза које смо напред споменули, што ипак не значи да се у преводу могу давати непреведене стране речи у ширем обиму него што га захвата просечно познавање читалаца).

Пословичку лакоћу којом је писан Евгеније Оњегин („ни у прози се не би друкчије казало“, говоре о њему критичари), те ремек стихове и ремек строфе у ремек делу руске поезије, не очекујемо да ћемо наћи икада и у једном преводу ма на који језик. Али илузија да се чита оригинално дело, тако често отсутна у препевима, јавља се при читању Павићева превода, јавља се утисак да је Павић обдарен и као песник, не само као преводилац. Стога можемо бити захвални Павићу уиме свих оних читалаца којима руски језик није близак и који ће се литерарно обогатити прочитавши ово дело наше преводилачке књижевности.

И. Грицак

О НЕКИМ ЈЕЗИЧКИМ И СТИЛСКИМ ПОЈАВАМА У ПРИПОВИЈЕТКАМА МИЛОВАНА Ђ. ГЛИШИЋА

Сви критичари М. Глишића слажу се у томе да је његов језик добар и богат. Један од првих који је то истакао био је П. Тодоровић. Још 1878 г., поводом Глишићевог превода Мери-меове *Коломбе*, он је писао да је „преводиочев језик течан и леп“¹. Наредне године био је још издашнији у похвалама. „Па и да није ових славних имена — каже Тодоровић оцјењујући Глишићев превод *Брђана* од Еркман-Шатријана — вредно је да се прочита само стога што ју је он превео; сваки превод његов као да није превод већ оригинал, тако је дивно преведен“².

Слично су писали А. Николић, М. Савић и многи други. Нико пак у том погледу није одао Глишићу веће признање од Ј. Скерлића. Поред осталог он је истакао да „... ми немамо писца који је више волео српски језик и толико полагао на његову чистоту као Глишић, ... код других писаца наших има више снаге, више боје и пластичности, више тананости и прелива, али ни код једног није толико чистих речи и тако потпуна српска фраза“³.

На Глишићево зналаштво матерњег језика могло је утицати више чинилаца.

Он је из ваљевског краја који је познат са правилног и чистог говора.

¹ Пера Тодоровић: Коломба или крвна освета на Корзици. Прип. Проспера Меримеа. Превео с фр. Милован Глишић. — Стража, Нови Сад, I/1878, св. за септембар, стр. 148—151.

² (Пера Тодоровић)-а — : Брђани. Историска приповетка Еркман-Шатријана. С француског превео Милован Ђ. Глишић... — Српска зора, Беч, IV/1879, св. 9, стр. 175.

³ Јован Скерлић: Милован Ђ. Глишић. Писци и књиге, књ. II; стр. 94. Просвета. Београд, 1955.

С друге стране и његово књижевно формирање и први спитатељски кораци падају у вријеме тријумфа Вукових идеја, — онда када су језичка својства била веома важна, ако не и првенствена квалификација за једног писца. То је било вријеме када су наши књижевници трудољубиво настојали да овладају тим својим неопходним алатом, кад је Л. Лазаревић биљежио сочне народне изразе у свом нотесу, кад је С. Матавуљ бјачки проучавао Вукове, Даничићеве, Бошковићеве и Новаковићеве списе⁴, кад је Змај сабирао ријечи за своју велику збирку⁵, а Л. Костић скупио допуну за Вуков *Рјечник*.

Најзад, и Глишићева савјесност, која се испољавала на сваком послу, педантерија коју одаје и његов рукопис, била је од извјесног утицаја на ово. Како пишу Р. Домановић⁶ и Ј. Скерлић, Глишић је при превођењу био у стању да трага данима за потребном ријечју, за оном која ће најбоље пренијети читаоцу одговарајући смисао. А како је израна почео преводити, Глишић је већ отада морао осјетити потребу за богаћењем свога лексичког фонда.

У погледу интерпункције и правописа ваља истаћи да се Глишић у првим редакцијама својих прича држао више логичке интерпункције него касније у прерадама, да је три тачке, као знак прекида, и тачку и запету користио упадљиво чешће него што би требало и да је сложене прилоге разбијао на њихове саставне дјелове: *са свим* (Пр. I 160); *у нушра* (О II 587); *сушра дан* (Пр. I 157); *ио шиио* (О II 586); *међу иим* (Пр. I 66); *у очи* (О II 586); *из небуха* (О II 598); *ио дне* (Пр. II 16)⁷.

⁴ „У Новом почех читати Свето писмо у пријеводу Даничићеву и Вукову — износи Матавуљ у *Биљешкама једног иисца* — Тада набавих граматичке списе Даничићеве, Новаковићеве и Бошковићеве, па с великом помњом почех испочетка...” (Сабрана дела, књ. IV, стр. 78. Просвета. Београд, 1953).

⁵ Речничка грађа Института за језик САН.

⁶ Радоје Домановић: Сећање на Милована Ђ. Глишића. — *Српски књижевни гласник*, Београд, 1908, књ. XX, бр. 8 (16 април), стр. 572—573.

⁷ При изради овог рада служио сам се издањима штампаним за пишевог живота. Једино за приче објављене у листовима до којих није сам могао доћи, користио сам се Целокупним делима М. Глишића. На примјер сам упућивао скраћеницама, које претстављају: О — Отаџбина, 1875, 1880, 1881. — Пр. I — Приповетке. Београд, 1879. — Пр. II — Приповетке. Београд, 1882. Дом — Домаћница, 1885. — П — Подвала. Београд, 1885. М. Н. — Мале новине, 1890. — Д — Дело, 1894. — З — Звезда, 1899. — Л — Ловац, 1900. — СКЗ — Приповетке. Издање Српске књижевне задруге.

У језику Глишићевих прича има много особина говора његова краја, нарочито што се тиче синтаксичке структуре, неких израза и ријечи. Изрази: *ни њо јада* (СКЗ 1), *једна је њо једна девојка* (СКЗ 9), *њасњи шака* (СКЗ 19, 65, 126), *њо вас дуги дан дрежде* (О II 588), *ни узми ни осњави* (СКЗ 32), *да је није шале* (СКЗ 9), *њогибе јадан не био* (СКЗ 41), *њројалио дуван* (СКЗ 70), *нињиња њи бог не даде* (О II 629, III 299, V 304, Пр. I 64, СКЗ 195, 207), *бог и душа* (СКЗ 116), *ња ужди* (СКЗ 116), *кад су себе биле* (СКЗ 91, 178), *окрењасмо од сваке руке* (СКЗ 185), *да ми осветлаш образ* (СКЗ 215), *бог с нама и анњели божји* (Пр. I 64), — и многи још; поређења (в. даље); ријечи: *једнако* (стално, СКЗ 212), *ласно* (СКЗ 124), *шале* (О II 440), *јадо* (Пр. I 64), *боник* (Пр. II 65, 66), *богме* (О II 314, 630, 633 ... Пр. I 121), *слазињи* (СКЗ 34, 69), датив: *о мене кукавици* (О IV 242), *јњ мене* (СКЗ 39) — потсјећају чак на крај одакле су додигли и пишчеви преци негдје у другој половини XVIII вијека. По Љ. Павловићу велики дио живља у ваљевском подручју претстављају управо досељеници из Црне Горе, Херцеговине и Полимља⁸. А Градац, родно мјесто Глишићево, насељен је углавном тим дошљацима, који су за примљену екавњтину, наметнули тамошњем говору нешто од свога, завичајног. Овим се зацијело може објаснити употреба неких ијекавских облика у Глишићевим причама (*седили су*, О I 591, 592; *њолейњише*, О II 318; *улењи*, Пр. I 137, и сл.; *гњездо*, О I 588, *кљечка*, О I 417; датив мнњжине *ви*, О III 429 итд.).

Први Глишићев засад познати рукопис датира из 1868 г. То је молба Министру просвете и црквених дела којом Глишић и Б. Боди траже одобрење за покретање листа *Венац*⁹. Писана је екавски. Наредне године шаље Глишић извјештај о раду ђачке дружине *Срњска нада*, који је као и његов први штам-

Београд, 1904. — ЦД II — Целокупна дела. књ. II, Београд, 1927—1928. — Нр — Необјављени рукописи (*Сос машина лебец* и др. одломци). Римски број означава књигу или годину листа, а арапски — страну.

У приказивању граматичке структуре Глишићева језика ограничио сам се углавном на излагање грађе, не улазећи у неке шире интерпретације.

⁸ Љуб. Павловић: Колубара и Подгорина. СЕ Зборник VIII. Београд, 1907.

⁹ Државни архив НРС, Министарство унутрашњих дела, 1868, XXXI, 3191.

пани превод *Ситраховића ноћ*¹⁰ у ијекавском наречју. То је, бесумње, данак књижевној моди онога времена којој, као што знамо, нијесу остали дужни ни Ст. Новаковић, ни Л. Лазаревић, ни м оги други.

Скоро сваку своју приповијетку, прештампану у збиркама, Глишић је прерађивао. Понеку и двапут. Најчешће их је, том приликом, стилско-језички дотјеривао. Није без значаја указати на те поправке, јер оне откривају не само пишчево брижљиво старање о побољшању свога израза, већ и неке његове ставове о језику.

У том погледу збирка *Приповејке* од 1882 г. претставља неку врсту међаша. Док у првој, претходној збирци од 1879 г., а такође и у осталим дотад објављеним причама, има доста неуједначености и отступања од утврђених језичких норми, у поменутој (другој) збирци опажамо пишчево настојање да се ослободи тога иако му увек не полази за руком. По свој прилици дужност драматурга, која се великим дијелом и сводила на његовање језичке чистоте у позоришту, била је од потстицаја и утицаја и на Глишића приповједача. Његово језичко пуританство, међутим, доћи ће до изражаја нарочито у збирци *Приповедака* од 1904 г., гдје се највидније огледа његова одређена језичка физиономија.

Незахвалан је посао стварати закључке по текстовима на које су, поред писаца, могли утицати и други — од уредника до слагача. Али како у неким сродним појавама код Глишића назиремо извјесне тенденције, за које налазимо дјелимичне потврде и у његовим рукописима, онда се можемо, мислим, упустити и у извјесна уопштавања, на основу онога што претпостављамо да је пишчево.

Прије свега упада у очи да Глишић приликом прерађивања тежи доследном екавизирању текста. У радном глаголском придјеву, аористу и футуру од глагола VII Белићеве врсте на *-ћи* уклања заостале ијекавизме, — умјесто дотадањег *и* пише *е*¹¹: *оседео* (СКЗ 1), *йоседеле* (Пр. II 82), *видео* (СКЗ 43), *одле-*

¹⁰ Зора, Београд, I/1869, бр. 10 (8 јуни), стр. 148—153.

¹¹ Одавде до стр. 182 користио сам се дјелимично објашњењима уз необјављено Просветино издање Сабраних дела Милована Ђ. Глишића које смо приредили Драг. Влатковић и ја.

џело (Пр. II 34, СКЗ 95), *оголела* (СКЗ 112), *салеџели* (СКЗ 126, 169), *обневидела* (СКЗ 80), *џозеленело* (СКЗ 50, 192), *џолеџе* (СКЗ 3, Пр. II 19), *уврџе* (СКЗ 46), *занеме* (СКЗ 220, Пр. II 15, 25), *седеџе* (СКЗ 138) и сл. Ријеч *кљџчка* исправља у *кљџка* (СКЗ 13). У личним именима *Маџа* (СКЗ 157 — 208), *Неша* (СКЗ 164, 178) и сл. промијенио је првобитни завршни вокал *о* у *а*. Чак и мјесто речце *осим* скоро без изузетка пише *осем* (СКЗ 5, 26, 38, 50, 55, 123, 178...). Отступања од овога или су омашке, које писац није запазио (напримјер *осим* — СКЗ 5, 202) или су пак у оним причама из ранијег раздобља, које нијесу прошле кроз „чистилиште“ прерађивања (*џозеленио* Пр. I 129; *салеџили* — 132; *мрџио* 144 итд.; *осим* O I 592, 593; II 631, 632; V 300, Пр. I 106...).

Пада у очи да и ријеч својих предака *богме* писац веома често замјењује са *боме* (СКЗ 18, 38, 44, 51, 118), мада у приповијеткама из ранијих година има и првих облика (O II 314, 630, 633, 635; III 297, 299); *лако*, међутим, поправља у *ласно* (Пр. I 56.), премда у пишком говору има више облика *лако* (O III 109, 116; Пр. I 139).

Као поклоник Вукових гледишта писац скоро без изузетка пише — а уколико је од тога отпустио и враћа (СКЗ 15) — облике: *људма* (O II 315, 317, 587, 630... Пр. I, 111, 128, 141, 145, 172; СКЗ 50, 95, 106; Пр. II 21, 25, ЦД II 345), *зубма* (O II 437; СКЗ 70, 171; ЦД II 347), *џарчадма* (O II 438), *кљу-садма* (O II 318), *речма* (Пр. II 50; ЦД II 327).

Придјеве *лисичији* и *мишију* поправља у *лисичји* (СКЗ 111) и *мишју* (СКЗ 185). Зацџело би тако поступио и са обликом *божџији* (O II 315) из *Новог Месџе* — да је прерађивао ову причу. По правилу, али не увијек, замјењује он дужу придјевску деklinацију краћом: *џешког* — *џешка* (СКЗ 1), *учиџељевом* — *учиџељеву* (СКЗ 19).

У падежним облицима придјева, замјеница и др., свакако ради еуритмије, писац често уклања последњи покретни самогласник: *нек* (СКЗ 1, 10), *свачем* (СКЗ 2), *сеоском* (СКЗ 4), *у ком* (СКЗ 5), *најџаријем* (СКЗ 223), али [предлог *међ* проширује у *међу* (СКЗ 105),

Замјенички облик *сво* редовно преправља у *све* (СКЗ 1, 113, 157, 182, 191, 193); у ранијим радовима, које није прерадио,

има и *сво* (О I 591; ЦД II 319). С не мањом доследношћу за-мјењује и *цео* обликом *сав* (СКЗ 2, 4, 9, 65, 117, 155, 177).

Умјесто броја, уз генитив *њих* ставља веома често бројну именицу, умјесто *њих два*, *њих четџри* пише, дакле, *њих двојџца* (СКЗ 52), *њих четџвориџца* (СКЗ 6), премда прве облике налазимо и у последњим приповијеткама Глишића (Л. V 25) а такође и у последњој збирци његовој (СКЗ 62).

Мјестимичне поправке врши и код односно-упитних замјеница типа *какав*. Наиме, облик *некаки* мијења у *некакав* (СКЗ 6; Пр II 18), *каке* у *какве* (СКЗ 19, 177), мада запажамо и обратан случај: *какву* — *каку* (Пр. I 55). Писац је у писању ових замјеница као ријетко гдје неуједначен. У истом пасусу перед *какве* налазимо и облик без *в* који је и Вуку својствен, — *каку* (О III 316), а у наредном параграфу уочавамо двапут облик *каког*. Сличан је однос и у осталом Глишићевом тексту. У последњој његовој збирци приповиједака уз облик *какву* (СКЗ 123, 162) видимо и *кака* (СКЗ 40, 41), да не набрајамо остале бројне случајеве.

Глагол *окануџи се*, неправилно увршћен у глаголе III врсте, писац је преносио у VII врсту (*окануџи се*, СКЗ 1, 13, 15, 94, 98, 185, 202, 214). Наравно у ранијим причама Глишићевим, онџм које нијесу ушле у издање С. К. Задруге, има и првих облика (О II 316, V 297; Пр. II 7; СКЗ 53). Ваља затим овом приликом истаћи да Глиш.ћ и Вуков облик глагола *заценуџи се* преправља у *зацениџи се* (Пр. I 74)¹², мада употребљава и дублет *заценуџи се* (Пр. II 61).

Од осталог у вези с глаголима треба поменути да Глишић каткад поправља *гледџиџи* у *гледџиџи* (Пр. II 47; СКЗ 214), мада има не мало и првих случајева (О V 297; Пр. I 105 — 107, 112, 135, 144; Пр. II 52, 61; 71; СКЗ 172, 192, 198); да од глагола III врсте *кренуџи се*, *окренуџи се*, *осврнуџи се*, *свиснуџи*, *стигнуџи*, *изврнуџи*, *разгрнуџи*, *џреврнуџи* и сл. прави аорист од краће основе *креџе се* (СКЗ 117; Пр. II 5), *окреџе се* (О II 597, 629; III 295, V 301; Пр. I 131, 157, 161; Д I 300, СКЗ 106,

¹² В. о томе опширније — Б. Милановић: О једном глаголском дублету — Наш језик, Београд 1958, н. с. књ. IX, св. 1—2, стр. 32—42 и М. Станић: Уз чланак Б. Милановића „О једном глаголском дублету“, исто, стр. 43.

138, 144, 214), *осврће се* (О II 630; СКЗ 215), *свиштије* (СКЗ 115), *сйиштије* (Пр. II 49, 137; СКЗ 113), *изврће* (О II 440), *разгрће* (О II 629), *йрврће* (О III 298), али у осталим облицима од инфинитивне основе: *йрисићигнувши* (О I 598), *замакнуо* (СКЗ 174, има и *замакла*, 68), *навикнуо* (Пр. I 110), *йошлегнули* (СКЗ 191), *одмакнуо* (СКЗ 180), итд.; да динаризам *удриће* замјењује са *удариће* (СКЗ 12), а облик *силазићи*, међутим, поправља у *слазићи* (СКЗ 34, 69); да код глагола *сврайићи се* уклања помоћну речцу (СКЗ 6 а задржао је на стр. 224, 226), оставио је пак у *живећи се* с ким (СКЗ 35, 38, 46, 183); да треће лице презента једнине *воле* поправља у *воли* (СКЗ 6, 36, а у Пупавчевом говору чува и први облик, О I 590, — има и *боле*, О V 301); да краћи облик глаголског прилога развија у дужи (*климнувши*, СКЗ 15; *йогледавши*, 25), мада има и првих облика, а каткад овај прилог замјењује аористом *окреће*, *уйићи* (СКЗ 171, 214) и најзад да облике *омрзло*, *могне*; *меју*, *замче*, *йрекоревати*, поправља у *омрзнуло* (СКЗ 83), *може* (СКЗ 144), *мејну* (СКЗ 70), *замаче* (СКЗ 194, а има и облик *замче*, 171), *йрекоревати* (Пр. II 10).

Од фонетичких поправки ваљало би истаћи следеће: а) умећање изостављеног вокала у синкопама и апокопама и у неким локалним облицима углавном у говору лица (*брин'те се* — *бриниће се*, СКЗ 116; *хајд'мо* — *хајдемо*, СКЗ 102; *ргела* — *ергела*, СКЗ 195; *колик* — *колико*, СКЗ 45; *вако* — *овако*, СКЗ 45, *вамо* — *овамо*, СКЗ 171; *одвуд* — *одовуд*, СКЗ 223), *мош* — *можеш* СКЗ 163; б) додавање сугласника такође углавном у говору лица (*чочече* — *човече*, СКЗ 168, 194; *прегрш* — *йрегршић*, СКЗ 193; *јес* — *јест*, СКЗ 31, 122, 133) и в) промјена извјесних гласова (*Инглиз* — *Енглез*, СКЗ 127, 130; *госпоја* — *госйођа*, СКЗ 30; *генерал* — *ђенерал*¹³, СКЗ 5; *шћер* — *кћер*, СКЗ 97, а има и први облик, Пр. II 22, затим *шћерком* — О I 586, Пр. II 25; једном пак облик *шћер* претвара у *кћи* СКЗ 223).

У прерађивању писац се, међутим, упадљиво недоследно односи према гласу *х*: некад га избацује (*ала*, СКЗ 1; *алакање*,

¹³ У писму М. Глишића о раду ћачке дружине *Српска нада* запажамо ријечи *ђимназист*, *ђимназија*, *ориђинал*. В.: Голуб Добрашиновнн, Милован Ђ. Глишић у „Српској нади“. — Књижевне новине, Београд, 1958, бр. 62, стр. 2.

СКЗ 17; *аиџер*, СКЗ 11; *дуну*, СКЗ 39; *маниџе се*, СКЗ 155; *иџар* Пр. I 45; *наудиџи*, СКЗ 95), а каткад умеће (*грехоџа*, СКЗ 174; *хвала*, СКЗ 170; *оглужнуо*, СКЗ 168; *хиџа*, СКЗ 170; *хваиџају*, СКЗ 135; *хода*, СКЗ 47, а на стр. 191 оставио је *одаше*; *хајдемо*; Пр. II 36—7; *омахнуле*, СКЗ 2; *ухваиџо*, СКЗ 120. Али и кад није у питању прерада, у коначним редакцијама својих приповиједака дакле, — Глишић неуједначено употребљава овај глас. У истој причи, на примјер, има и *махну* (Пр. II 17) и *ману* (Пр. II 20), *сиромах* (О I 589, 599) и *сирома* (О I 599); у истој збирци: *халакнеше* (СКЗ 116) и *алачу* (СКЗ 44), *хода* (СКЗ 51) и *одаше* (СКЗ 191).

Ако одсуство тога гласа и можемо схватити у говору личности (*ајдуци*, Пр. I 164; *оће*, Пр. I 115, 162, 163; *оди*, О II 630), тешко је те исте облике правдати у пишчевом језику (Пр. I 165, 170; Пр. I 126, 137, 146, 150, 157, 170; О II 316, 631). Још доста примјера може потврдити Глишићеву неуједначеност у овом погледу: *дохваиџи* (О II 316, 629; V 291), *увваиџо се* (Пр. I 105, 109, 119, 123, 128, 137, 165, 166); *хиџа* (О II 437, 439), *иџрина* (О V 293); *хладан* (О V 291); *ладовина* (О V 303 — 4).

У неким случајевима умјесто *х* стоји други глас: *руво* (О I 588, а има и *рухо*, СКЗ 219), *смеја* (О II 439), *налиџо* (Пр. I 156), *дркџе* (О V 295), *аркив* (писмо С. Петровићу, 15.IV.1885), *орасе* (О IV 581 доцније поправљено у *орахе*, СКЗ 57), а налазимо такође *сахайџа* (О I 592; II 630 — 631; 2 I 300) и *саџа*, (СКЗ 5); *махала* (О III 414, 430) и *мала* (СКЗ 114).

Код Глишића опажамо у више случајева и *в* мјесто *ф*. Овдје није ријеч о таквим појавама у језику личности, гдје би се то могло објаснити потребом језичке карактеризације. О томе ће бити говора доцније. Овдје се искључиво мисли на пишчев језик, на облике: *вес* (О II 632; III 296), *навору* (О V 298), *вирауни* (О III 114), *вираз* (О II 634), *вермао* (Пр. II 7). Што се тиче именице *кава*, треба рећи да су чешћи облици са *в*: *кава* (О II 631; Пр. I 111, 115), *каване* (О I 597), а има и *кафана* (О I 586, 594).

Ријеч *софра* писац изговара *соџра* (Пр. I 105, 106), а капетан Максим из *Главе шеџера*: *совра* (О II 633).

Овом приликом требало би говорити и о једној устаљеној језичкој појави код Глишића, о народном упрошћавању сугла-

сничке групе *ћн*. Наиме и он као Вук редовно пише *кућњи* (О V 294; СКЗ 209, 218), *свeћњачић* (СКЗ 142; ЦД 54, 56), *воћњак* (О V 292, 294, 304; Пр. II 7, 8; СКЗ 68, 158, 166, 171, 180, 181, 210, 212, 228, — правилно написано *воћњак*, Пр. I 20, 34 преправља у издању СКЗ 15, 26 у *воћњак*). Једини, ваљда, изузетак у овом погледу била би измена *кућњег* у *кућњег* (Пр. I 62), измјена направљена у првим годинама књижевног рада.

Као примјетне одлике Глишићевог језика могли бисмо сматрати изостављање почетног сугласника *й* у *ишца* (СКЗ 38, 46, 47; О II 314), *чела* (СКЗ 41), *шеница* (СКЗ 231) или завршних консонаната *д* на крају префикса, односно на крају основе испред суфикса: *осећи* (О V 296; СКЗ 91, облик *одсечен* на истој страни вјероватно је омашка), *оскочити* (О II 630; Пр. I 69, 70; Пр. II 42, 65; Л V 25; СКЗ 78, 91, 194, 215, — ранији облик *ошкочити* преправио у *оскочити*, а *ошсечена* у *одсечену* (СКЗ 91); осим тога има и *осечен*, (О V 296), *осусио* (СКЗ 123), *иосмех* (Пр. I 45, СКЗ 29, *иосмевају се* (Пр. I 129; Л V 25; СКЗ 64, 119), *брасиња* (СКЗ 157), *госиоски* (О II 632), *сресива* (О V 633, ЦД II 312). Међутим, пише он правилно *иј* у *ошкрњити* (О III 112), мада има више случајева ове ријечи без тога гласа (О II 632, III 110).

У синтаксичком погледу од значаја су ове измјене: писац је уз негацију промијенио генитив у акузатив (*ни чисти* — *ни чистију*, СКЗ 41); уз глаголе кретања замијенио је предлог *код* са *к* (*ућоше код њоја* — *к њоју*, СКЗ 184), а у дативу уметнуо *к* (*приђе њима* — *к њима*, СКЗ 22, избацио га је, међутим, у *ириђе мучњаку*, СКЗ 77); у *далеку, од неко време, у наочарима, сиремитиј ручак за ревизора, играју картице, и њодвикну на њ*, преправио је у изразе: *у далеко, од неког времена* (СКЗ 130), *са наочарима* (СКЗ 5), *сиремитиј ручак ревизору* (СКЗ 50), *играју картица* (СКЗ 25) и *њодвикну му* (СКЗ 11, а у једној причи из раних дана има и први облик *њодвикну на њ*, О V 597).

Од осталих појава у Глишићевом тексту, без обзира што их се писац није дотицао у преради, ваља поменути облике: *камењице* (СКЗ 113), *жиље* (О II 442), *дрвље* (Пр. II 12), *наго голо* (СКЗ 113), *најдоња* (СКЗ 36), *задружнији* (О V 292, СКЗ 227); дублет придјева *црквени* (Прилози КЈИФ XXIII, св. 3—4,

287—8) и *црквенски* (Пр. II 25, СКЗ 210, такође у молби Министарству, Д. А., 1882, XXXI, 3921), *йаланчански* (О I 586) и *йаланачки* (писмо А. Хаџићу); јотовање у презенту код глагола *узимајџи* (Пр. II 68), *дозивајџи* (Пр. II 68), *засијајџи* (О III 299), *ојџимајџи* (О II 628) и сл.; губљење коријенског гласа *в* или *й* у глаголима *сене* (О I 599; Пр. II 11), *шкринуше* (Пр. I 62; Пр. II 50; СКЗ 139), *шане* (О II 319; Пр. I 63, II 51; СКЗ 115, 116, 212 а има и *шайну*, О I 591, СКЗ 41); компаративна употреба глаголских облика *волео* (СКЗ 58) и *најволео* (Пр. I 128); облик *не бригај* (Пр. I 117), *свију* (О I 586), употреба темпоралног акузатива (О I 590; Л V 25; СКЗ 57, 111, 163, 182, 190) и онда кад би се могао и генитив употријебити; облици *без шџа* (О III 109), *ни ода шџа* (О II 44) итд.

Глишић је и сам свјестан богатства свога језика¹⁴. Са извјесном ноншалантношћу пита он читаоце знају ли шта је *рџга*, *љуба*, *кљџка* (СКЗ 12 — 13), или *џе* (О II 314), са страшћу етнолога објашњава у фуснотама значење *белега* (О V 298), *змајеве ојресине* (О V 292), *салауски марјаш* (СКЗ 77), *сџрџна* (Јавор, 1876, стр. 514).

Са сигурношћу познаваоца нијансира он значење глагола *йрисјајџи* (на шта, Пр. I 172; за ким, О I 601, СКЗ 32; није никуд пристао, О I 599, II 440; Пр. I 160 или *избијџи* (очи, Пр. II 11, СКЗ 114; на пут, СКЗ 59, 112; не избија из куће, Пр. II 22), да узмемо само ова два примјера.

Језик његових приповједака оставља утисак примјерне чистоте, премда и у говору самог писца, а још више у говору личности, има варваризама и провинцијализама а нијесу ријетки ни архаизми. Неологизама међутим скоро и нема, јер Глишић ни у томе није активнија стваралачка природа. Он је по свој прилици чуо у својој средини и ријечи *брканлија* (Д VII, 92), *гојшованисајџи* (О II 316), *манџијаши* (О II 346), *немировајџи* (Пр. II 62), *йојрбушијџи* (СКЗ 214), *йроаконџирајџи* (О II 346), *самојовајџи* (Дом. VII 92), *убџијџи сџромашак* (Л V 24), *углибљен* (О II 599) и сл.

¹⁴ У огласу на Хилџу и једну ноћ, потписници М. Глишић и Ж. Симић износе: „Што се тиче нашег верног превода и чистог језика, ласкамо себи да се нећемо постидети пред нашим читаоцима“ (Српске новине, Београд, 1873, бр. 107, стр. 428).

Из сусједства Вуковог, Глишић, разумљиво, има и сличну лексику. Али, код њега налазимо знатан број ријечи које Вук није унио у свој Рјечник. То се не тиче само страних ријечи, на које Вук, као што знамо, није ни обраћао пажњу, ријечи као што су: *акџиови* (СКЗ 55), *аџарија* (Пр. I 149), *аџелираџи* (СКЗ 11, Пр. I 144), *аџеловаџи* (Пр. I 61), *архив* (СКЗ 55), *галантијеристџи* (Д I 301), *еснаф* (Д I 301), *инџијересираџи* (давати новац под интерес, О II 589, Пр. I 112), *маса* (О I 588), *мина* (О I 588 и у писму А. Хаџаџу¹⁵), *џасквила* (II 4, 87, у Ваљево их пише Глишић Хаџиџу, зову *џдиџкриле*), *реџеџис* (Н.Р.), *салџиџова* (Д I 299 — 300), *сегелџиџух* (ЦД II 54), *сер* (СКЗ 129—130), *серџус* (О II 439), *сџаџаџус* кво (О I 587), *џермин* (О § 589), *џреџиџи се* (О I 597), *џриод* (СКЗ 222), *џуџтор* (О I 588), *џуџи* (II 89), *џаџерунџи* (О III 299), *џименџија* (ЦД II 54), *џлосер* (Д I 301), *џнаџдер* (Д I 301), *џџеџулаџиџа* (О II 589), *џџек* (О II 315), *џџрангов* (СКЗ 18), *џуџџер* (Д I 301).

Код Глишића налазимо и неке словенизме и архаизме. Њих је Вук намјерно избјегавао у свом Рјечнику, увиђајући да би управо такве ријечи отвориле врата кварењу нашег језика. Између осталог у Глишићевим приповјеткама сретамо: *џаџаниџи се* (СКЗ 226), *џаседаниџе* (Пр. II 17), *џдање* (СКЗ 145), *молебсџиџво* (МН, 1890, бр. 92), *наџазање* (О II 442), *џовџтораваниџи* (Пр. II 46), *џолоџџни закон* (О III 113), *џочџиџованиџи* (СКЗ 196), *џриџеџжан* (О III 112), *џроџиџолкованиџи* (СКЗ 196), *ревносан* (О III 112, 292), *роџданиџ* (СКЗ 181), *саџуџиџиџи* (Пр. I 71), *сџиџвар* (СКЗ 117), *снисџоџење* (О III 112), *уџџвари* (СКЗ 53, 55), *џасџи* (СКЗ 50), *џесџи* (О II 633), *џудевениџе* (О III 293), *џинодеџџиџво* (СКЗ 53, 55) и др., углавном црквене и административне ријечи, од којих су неке можда до извјесне мјере и понарођене.

У Глишићевом приповједачком дјелу запажамо и велики број турџизама којих код Вука нема. То су: *аџмаџ* (н. р.), *аџли* (О II 628), *баџсем* (н. р.), *баџсуџ* (О II 439 — 440), *бекриџа* (О III 292), *бозаџиџа* (Д I 301), *бели* (О II 635), *виџаун* (О III 292), *виџгаџ* (О II 634), *гаџ* (Пр. II 68), *гулаџер* (Пр. I 133—134, СКЗ

¹⁵ Архив Матице српске, Нови Сад, бр. 629. Објављено у листу Напред, Ваљево, XII/1958, бр. 490 и у одломцима Борба, Београд, XIII/1958, бр. 31, стр. 6.

202; у писму А. Хаџићу од 24. IV. 1884 *голавер*), *ђоз баџилук* (н. р.), *елбей* (О II 633), *ейиси бир* (н. р.), *инајет* (Пр. I 119), *ич* (н. р., СКЗ 106), *казначеј* (Пр. II 31), *курдисаи* (Пр. I 159), *мершек* (Пр. II 42), *миндерлук* (О V 292), *набелајисаи* (СКЗ 194), *оросија* (О II 440), *йезевенк* (н. р.), *йењерлија* (н. р.), *рахай* — *рахайније* (СКЗ 224), *санћим* (МН), *сарачана* (СКЗ 54), *џараболос* (СКЗ 213), *йенећка* (О II 315), *йеслимийи* (Пр. I 64), *ћемане* (Пр. I 105), *ујдурма* (Пр. II 53, код В. само: ујдурисати), *укарариийи* (СКЗ 77), *умаија* (ЦД II 55), *чаир* (О V 305; Пр. I 149, 165), *ченабей* (Пр. I 151), *нумбус* (Пр. I 132).

Најзад о богатој лексици Глишићевој говоре и наше ријечи којих код Вука нема. Ово се не тиче само општепознатих ријечи као што је *сџолар* (Д I 301) и сл., које Вук као новостворене кованице, по свој прилици, није ни хтио уврстити у свој *Рјечник*. Не односи се ни на ријечи које су код Вука у истом облику, а у друкчијем значењу као на примјер *а* (чим, *а он њо изуси*, СКЗ 78 — код В. су дата друга значења), *белега* (О V 298; ЦД II 341, кончић или крпица са одијела болесника у бајању, а има и обично значење, СКЗ 122), *бисџриийи йолийику* (О II 587), *здимийи* (побјећи, Пр. I 145 — код В.: опалити из пушке), *зрак* (ваздух, О II 318 — код В. зрак свјетлости), *избиийи* (избити очи, Пр. II 11, СКЗ 114; избити на ..., СКЗ 59, 102, 112 — код В. у друкчијим значењима), *извраћено* (смијати се, О II 630 — код В. изврнуто), *манасџирина* (манастириште, СКЗ 190, 191, код В. аугментатив од намастир), *навиќнуийи на кога* (Пр. II 20, СКЗ 216 — код В. навикнути коме, напр. поздрав), *насаиќе* (на бок, СКЗ 62, 63, код В. насатице, — за нож), *обиийи* (ноге, СКЗ 148, код В. у другом значењу), *йоганац* (рђав човјек О II 440 — код В. зли пришт), *йодвезаи* (напр. уговор, Пр. I 132, 133 — код В. чарапе), *йојмиийи* (Пр. II 12, 66 — код В. појмџти се), *сџаи* код кога (СКЗ 120 — код В. друкчије), *увјет* (учинити с ким, О II 318 — В. ту ријеч везује за Дубровник), *чивиџар* (у преносном смислу израбљивач, СКЗ 59, 112; Пр. II 23 — код В. трговац чивитом).

Овдје се такође не мисли ни на ријечи истог значења у нешто друкчијем облику као што су: *веселник* (СКЗ 128, 213 —

код В. веселик), *врућинишина* (Пр. II 15, 60 — код В. врућуштина), *дрекати* (О II 600 — код В. дречати), *изерен* (ЦД II 59 — код В. нахерен), *јабана* (СКЗ 173 — код В. јабана), *јарина* (СКЗ 57 — код В. јарина), *кућани* (СКЗ 218 — код В. укућани), *ојресий* (Пр. I 109, а има такође као код Вука *ојресан* О I 588, Пр. I 105), *јесконица* (II. 2, ЦД II 319 — код В. песковница), *јоврајини* (Пр. I 140 — код В. повратлив), *јрѣша* (О II 441 — код В. прѣша), *сицада* (О II 630 — код В. серпада), *сиакоце* (Пр. II 40 — код В. стакленце, стакалце), *јумбе* (О II 318 — код В. тумба), *узастой* (Пр. II 13 — код В. узастопце, и устопце) *узбезекнути* (О V 297 — код В. забезекнути и убезекнути), *укорији књигу* (СКЗ 181 а има као и код В. *укоричији*, СКЗ 210), *уијјати уснама* (О I 591 — а има и *оијјати* О I 588 — код В. успјати и опијати), *ујројац* (О V 304, Д I 301, код В. упропнице), *фамулус* (Пр. II 36, 43 — код В. фамилијаз), *церекаји се* (О II 630, III 296 — код В. церити се).

Нијесу у питању ни ријечи типа *бећарија* (О II 588 — код В. само бећари), *гривоња* (за човјека, СКЗ 20 — код В. гривов пас), *миндерлук* (О V 292 — код В. само миндер), *јоморија* (Дом. VII 92 — код В. само поморити), *утишкава* (О II 315 — код В. утишава), *чаршинлија* (Пр. II 9 — код В. само чаршија).

Овде се дакле напросто ради о ријечима којих нема у том значењу код Вука као што су напр.: *арнаујка* (пушка, Пр. I 158, 165; Л V 24), *без тирага* (много, веома О II 588, ЦД II 311), *видеји се* (наћи се, О I 589), *вино* (дјечја игра шоркапа, СКЗ 44), *гарабилчина* (гарабин, Пр. I 157), *гуцаји се* (О I 593, Пр. II 8, 9, а има и *зуцаји се* СКЗ 176), *догорчаји* (О III 299), *дрангулије* (О II 631), *јсјичији* (Пр. I 133), *задиманији* (запушити, СКЗ 2) *звонац* (птица, СКЗ 76, ЦД II 345), *зрцаји се* (О II 600, СКЗ 114), *зорји* (О III 114), *изгамбулаји* (О II 599), *измирна* (О II 632), *имејак* (Пр. I 112), *искокојинији се на кога* (СКЗ 192), *искрмачији* (у писању, О II 632), *јазбији се* (О V 302, СКЗ 78, 119), *квији* (О III 298), *клибији се* (СКЗ 130), *клисар* (СКЗ 210), *колаји* (О III 293), *кошијаји* (пробати, О III 295), *крндељ* (крњатак, Пр. I 137), *курјачки зев* (у Црној Гори: вучје виличне кости, у Србији: обреза на опута око вучјих чељусти, Пр. I 164), *леднуји* (Пр. II 22, 60), *лбга* (зечја јазбина СКЗ 111), *локмаи* (ЦД II 338), *маћи* (украсти, СКЗ 187), ме-

жганик (СКЗ 230), *нагућини* (Пр. I 135), *налејто се* (у преносном смислу Пр. II 34), *налијо осџаини* (преносно: напрасно, Пр. I 156), *наоблак* (град, СКЗ 42), *на љрамен* (град, О III 432), *нашениџаини* (Пр. I 138), *ненаређено* (непоспремљено, О II 631), *нерад* (није рад О II 437), *ногаџаини се* (СКЗ 62), *обешењак* (онај који се објесио, СКЗ 39 а употребљава ову ријеч и у значењу окачењак, СКЗ 18), *овраџини* (СКЗ 229), *одалаџини* (СКЗ 2), *одељак* (који се одијелио из задруге, СКЗ 224), *окариџи се* (Пр. II 22), *окуњини* (О I 597), *ојлавак* (СКЗ 115), *ојучини* (окренути журно, О I 597, 629; Пр. II 12; СКЗ 68), *осећи џоџу* (СКЗ 8), *оџиаднуџи* (тркнути, СКЗ 80), *ошљариџи* (око механе, Пр. I 112), *џаласак* (кутија за уље, О II 631), *џармача* (О I 599), *џаџрљак* (СКЗ 62, 183), *џењанка* (пушка Пр. I 157), *џиљав* (СКЗ 210), *џиџиревку играџи* (ЦД II 52), *џоисџалачаваџи волове* (СКЗ 162), *џокломџини* (СКЗ 34), *џоложни* (закони, О III 113), *џосецаџи* (СКЗ 63), *џоџрагаџи* (СКЗ 69), *џоша* (попадија, СКЗ 209—212), *џрднга* (О II 629), *џрењавца* (снијег О III 229), *џрекамукаџи* (СКЗ 162), *џривулаџи се* (СКЗ 16), *џрокојкаџи* (О III 298), *џрокрџиољини се* (О V 293), *џуцаљка* (дјечја играчка од зове, СКЗ 226), *џрџа* (Пр. II 44), *расџедлџи се* (СКЗ 193, 4), *рџин* (СКЗ 59, 67), *русвај* (СКЗ 58, 64), *салиџи сџраву* (О V 297), *сџариџи* (О II 316 и у писму А. Хаџићу од 7.VI.1885 г.), *секнуџи* (кога, О III 294, СКЗ 185; *секнуџи у сџрану*, н. р.), *сеџоваџи* (О II 633, Пр. I 139), *сџиџаини* (задувано дисати, О II 630), *сџриџи* (мјесечина, О III 224 — у причи *Ноћ на мосџу* има и просирује, *суревина*, *сура ноћ*), *сџиснуџи* (јурнути, Пр. I 69; СКЗ 113), *џуњкаџи* (СКЗ 210), *џиџајка* (ЦД II 54), *удубе се* (у посао, СКЗ 154), *узверено* (СКЗ 66), *узорвана* (О III 114), *укокоџини очима* (Пр. I 131), *унезверено* (О V 303), *уџроџаџењено* (О II 441), *халакаџи* (О III 296), *царевџца* (пара, СКЗ 161), *цџвара* (пушка, Пр. I 158, 165), *чеџомиџе* (СКЗ 57), *чиџа* (СКЗ 41, 44, 52, 55, 218), *шара* (пушка, Л V 24), *шома* (З 1899, бр. 44) *шушњар* (СКЗ 43).

Својом мелодиозношћу и уједначеном интонацијом, отсуством екскламација и емфаза, и другим изражајним средствима, Глеџићево причање веома много потсјећа на казивање народног приповједача. Оно дијели мане и врлине његове. Осим изнесеног, заједничке су им особине: претпостављање фабуле лику; анегдотизам, ако би се тако смјело рећи; композициона нераз-

мјереност; стилска клишетираност; одсуство лирско-емоционалних пасажа и психолошке анализе, итд.

Али већ првом и овлашном погледу неће измаћи и неке разлике међу њима. Глишићева проза има више динамике и краће мисаоне цјелине, има живљи ритам и богатији дијалог. Глишић, дакле, није епски шарок, није разливен и тром као народни приповједач. Више воли краћу реченицу. И кад је сложена, она је састављена махом од двије-три оскудније, међусобно мање зависне реченице.

Уметнутих и инвертованих ријечи и реченица мало је у његовом приповједачком дјелу. Подвлачим у приповједачком, јер се за остале његове чланке (за студију *Тодор Јанковић од Миријева*, *Народно њозориште* и т. сл.) то не би могло рећи. Говорећи у ђачкој дружини о превођењу, Глишић је на уранку своје књижевне каријере казао поред осталог: „Сваку реченицу ваља разделити на више, јер што је реченица краћа, јаснији је слог“¹⁶. Те ријечи веома прикладно стоје и уз његов доцнији рад. Његове реченице не муте мисао, његове ријечи не спотичу читаоца.

У складу са оваквим приповједачким ритмом М. Глишића био би и избор одговарајућих језичко-стилских средстава: честа употреба приповједачког презента и футура, нарочито императива и аориста¹⁷, који, као што је познато, убрзавају причање.

С друге стране писац избјегава имперфект. Изузев неколика случаја, и то углавном од глагола *хџџети* (*хођаше* Пр. I 137, 157, СКЗ 41, 94, 144, 155; *чињаше им се*, СКЗ 92, *џридржаваху и џешаху*, Пр. II 26; *говораху*, Пр. II 57; *гораше*, Пр. II 64; *бијаше*, О I 598; *заношаше*, Пр. II 70), Глишић се примјетно клони овог глаголског облика, који означавајући трајање радње изазива утисак развучености и спорости. Сем тога, разумије се, овдје треба узети у обзир и чињеницу да је имперфект у процесу губљења.

Као у народном причању и код Глишића је фигуративно изражавање, а особито употреба тропа, уочљиво оскудна. Уко-

¹⁶ Нада (1868—1908), споменица ђака I београдске гимназије. Београд, 1909, стр. 6.

¹⁷ Још је Доситеј запазио да „ово спосопствује многу краткости, лепоти и живкости расказивања“ (Дела. Мезимац. Београд, 1911, стр. 414).

лико их има, то су углавном фигуре из народног говора. Поред ријетких метафоричних и метонимичних израза као што су: *било би и за кике* (СКЗ 56), *хитјело доћи до кика* (Пр. I 144), *накривим кају* (Пр. II 46), *млаишии глогиње* (Пр. I 71), *иразнѣ рукѣ* (О II 635), *шану на некако големо и сѣрашно накостѣрешено ухо* (О II 319), *мало ударен обојком* (О I 593, II 438), *смеши се брк* (О III 111), *добош ѡред кућу* (О II 441, III 116), *ушушкао се ваздан ѡамо око ѡих сјајних ѡумија* (О III 116), и сл., у Глишићевим причама сретамо повремено и народне изреке: *мрка каја — зла ѡрилика* (О II 634), *куд ће шуѡ с рогатиим* (О III 297) итд., хиперболе *док би оком ѡренуо* (СКЗ 216) и сл.

Компарације су, међутим, најчешће. И оне су наравно у општем тону, — из народног говора чак и узете, типично народне, сталне, типизиране.

Ако се ради о бојама, жуто је *као восак* (Пр. II 66), *бијело као снег* (Пр. II 3) или *као овца* (СКЗ 190), *модро као чивии* (СКЗ 48), *црно као угарак* (О II 442) или *као угљен* (О II 628), *црвено као крв* (СКЗ 77); ако је ријеч о очима, оне играју *као на зејлину* (О V 299) или *свијеѡле као у мачка* (О V 299); извор му је *хладан као лед* (О V 292, Пр. II 42, 64), а *бистар као суза* (О V 292), практикант му је *сув као мѡиљава овца* (Пр. I 71).

И остала Глишићева поређења у истом су смислу: *мирна као јагње* (СКЗ 58), *као ни себи ни своме* (Пр. I 138), *нази го као од мајке рођен* (О V 300), *засѡа као заклан* (Д I 299), *ѡраво као ѡрошѡац* (СКЗ 179), *ѡраво као свећа* (О V 303), или *ѡала као свећа* (Пр. II 71), *ѡмрчина као ѡесѡо* (СКЗ 195), *момак као златина јабука* (Пр. II 4), *смеран као девојка* (Пр. II 18), *задрѡиѡа као ѡруѡ* (СКЗ 58), *зној као грашке* (Пр. I 129), *сува као ѡасѡрма* (О V 299), *окисао као мши* (О I 599) и др.

Осим ових класичних поређења са компаративном речцом *као*, код Глишића налазимо и неку врсту поредбених конструкција из народа: *рекао би на жсеравици сѡоји* (О V 300), *рекао би из књиге чѡиѡа* (О V 293), и др. или *дугачку — сврх човека* (СКЗ 77); *сунце оскочи с коѡља* (СКЗ 91), *гоѡово с ѡанка* (Пр. II 16). Извјесну дозу компаративности можемо осјетити и у изразима: *чиѡѡо убијена* (Пр. II 15), *чиѡѡо ѡшаман* (Пр. II 16), *чиѡѡо крила добио* (Пр. II 11) итд.

У истом, народском' духу су и чести елиптични обрти који не само што оживљавају причање, не само што га убрзавају, него га у исто вријеме чине мелодиознијим и интимнијим. Поменимо само неколико примјера: *Сџоке досџа, башџине досџа* — свега *досџа* (О V 291), *Кад онај човек ње љреда ме* (О V 304), *беж ње за један шумарак* (О II 314), *џа љлус њему на главу* (Пр. I 131), *кад али* — *шаџа* (О II 630); *чим кући, џадне као свеђа боловаџи* (СКЗ 120), *него хоџ* — *један за другим* (Пр. II 50).

Глишићева проза изразито је наративна, — у изненађујућој мјери личи на причања са сеоских посијела, на казивања чича Ивана из *Ноћи на мосџу*, на сјећања Миладина Малешића из приче *Награисао*, итд. Она је на том нивоу, проста, течна и жива, испричана језиком пишчевих сусељана. Глишић многе изразе напросто узима из народног говора, на примјер: *ово дана* (Пр. I 117), *ни дај боже* (Пр. II 22, СКЗ 176), *ниџ ромори ниџ говори* (Пр. II 27, 67), *ако не да џолико и чини* (Пр. I 125, II 35), *ни до сџо ума* (Пр. II 37), *и џу ли си душо* (СКЗ 170), *да му џоџкује оџанке* (СКЗ 48), *џек руке ради* (О V 300), *ни узми ни оџџави* (О V 587), *ја или јали* у значењу *или* (Пр. II 15).

Он се не устручава да у више махова употрејеби истовјетан израз (*не бери бригу* О II 633, III 110, Пр. I 164; *свак на своју сџрану*, Пр. II 6, 35; *џо свем селу*, Пр. I 111, 142; *ниџџа џи бог не даде* О II 629, III 299, V 304, СКЗ 195); врло често почиње реченицу свезом *кад*, (*кад би ...* Пр. I 140, 161; II 12; СКЗ 124; *кад али...* О I 596, II 441, 629, V 300, 313, *кад еџо џи...* О III 294) или свезом *док* (*док еџо џи ...* Пр. I 113, 141, 150; СКЗ 11, 119, 123, 128, 138), до манира се служи императивним реченицама, напр.: *џа удри закоџавај* (О II 591), *удри загрђи* (О III 629), *ни дај боже да је онај* (О V 293, Пр. II 22, СКЗ 176), *џа бежџи џџо је жив* (СКЗ 113), *дај да се задужџи* (О II 441), *Сима хајде џе к њима* (СКЗ 18), *џа хајд онако ... џе џо највећем џлуску* (О I 599).

Глишић је родоначелник наше сеоске *реалистичке* приповјетке. Његово причање, међутим, прожето је упадљивом сјбективношћу, оном топлином и присношћу својственом народном приповједачу. То долази до израза и у атрибутима: *добра Смиља*, (Пр. II 4), *јадна Нера* (Пр. II 64), *мајку јадну* (Пр. II 70),

сиројој мајци (Пр. II 65), у бројним деминутивима: *џарица* (Пр. I 106, Пр. II 4), *џрозорце* (Пр. II 3), *вајџрица* (Пр. II 26), *сиројџица* (Пр. II 65), *усџица* (Пр. II 66), *главица* (Пр. II 66), *ручица* (Пр. II 66), *гробак* (Пр. II 67), *кућица* (О II 441, СКЗ 223), *црвак* (СКЗ 163), *зградица* (СКЗ 223), деминутивима које као што видимо обично употребљава у својим емотивнијим причама (*У зао час, Прва бразда* и сл.).

Писац оживљава, мелодизује и понарођује своје причање употребом краћих замјеничких облика, *за се* (О I 589; Пр. II 64, СКЗ 79), *на ме* (О V 297; Пр. II 33), *на њ* (О I 596—7, — *на њега* преправио у *на њ*, СКЗ 52, О II 630, III 297 ЦД II 348); *за њ* (О I 599; Пр. I 111, II 4, 22) или перфектом без помоћног глагола: *свеј се данас изојачио* (О V 292), *а оно окујило бубњати* (Пр. I 129), *Милун му куйио* (Пр. I 129), *Среја већ џозеленио* (Пр. I 129), *ишћо га нашао* (Пр. I 130), *Среја узео ћемане* (Пр. I 131), *слободно му сџајти где хоће* (Пр. I 145), *ћурке се слешеле* (СКЗ 17), *деца ударила у алакање* (СКЗ 17), *некаку сингаву кайџитиу џрејџурио џреко рамена а раздрљио се* (СКЗ 17), *неки је већ џочели и џросијти* (СКЗ 57), итд.

Зацџело ради еуритмије Глишић каткад пребадује придјев иза именице, напр.: *кући сеоској* (Пр. I 106), *задруге јаке* (О I 588) итд., или реченице *да га џрими* замјењује инфинитивом *џримити* (СКЗ 148), *да обилазим* — *обилазити* (СКЗ 32), *да у њу уђе* — *у њу ући* (СКЗ 225).

Тај особени, народски колорит Глишић даје не само прикладном синтаксичком структуром. И лексика, и изрази његови у одговарајућем су духу. Већ и примјери: *сџаде на снагу* (Пр. II 4), *збијати шалу* (Пр. II 5), *ово дана* (Пр. I 117), *заџурајти шалу* (О V 305), *за живу главу* (Пр. II 6), *ни нанејти* (Пр. II 9), *нареди људе* (СКЗ 8), рјечито говоре о народском карактеру Глишићеве прозе. У складу с овим је и тзв. народни календар, којим се он служи у приповијеткама (*уз међудневицу*, СКЗ 168, О V 293; *очи Аранђелова дне*, СКЗ 175; *лицем на Лазареву субојџу*, СКЗ 189; *Лицем на Мијировдан*, СКЗ 204). Није он случајно у *Расџису* умјесто ранијег податка у *јуну месецу* ставио у преради *око Петрова дне* (Пр. I 45). Датум 25 фебруар у *Злослујном броју* (О I 586) оставио је очевидно као број фаталан за Пупавца.

Глишић мјери и вријеме као његови сељани (у сами мрак, СКЗ 9; око заранака, СКЗ 17; око мале ручанице, СКЗ 70; глуво доба, СКЗ 77, итд.).

У овом свијетлу добијају значај и наоко неупадљиви детаљи, на примјер, замјена ријечи *увек* са више народним *свакад* (СКЗ 22, 52; — ово је Глишићев најчешћи израз за овај појам, као што је *једнако* мј. стално, (СКЗ 51 130, 160, 171); *изгледа* са *учини* (СКЗ 92, 216)¹⁸, као *бајаги* са *шокорсе* (Пр. I 62; СКЗ 25, 51); израза *и стиаде у нужној, њрситојној њозийкури* са *и стиаде њраво* као *њрошица* (СКЗ 137).

У својим приповјеткама Глишић се веома много ослања на језик ради карактеризације личности. Оскудицу психолошке анализе он дјелимично и надокнађује спретним коришћењем језика. Стога је дијалог веома чест у његовом дјелу.

Једно од успјелих средстава, којим Глишић индивидуализише своје ликове, јесу узречице. Трговцима и зеленашима (Вулу Пупавцу из *Подвале* и дућанџији Ђори из *Расџиса*) ставља сваки час у уста *равним начином* и *знаће*; Мојсилу Пупавцу из *Злослућног броја* „вино и по чаршиски“ удешени а у суштини примитивно — неспретни говор у првом лицу множине, са честим примједбама: „О, *ви'ше*, *молимо вас*“. Говорећи о Пупавчевом газди у истој приповијести, Глишић пише: „Кад се први пут састане с човеком, особито са каквим чиновником, он вам онда све бира и намешта речи, да му изговор буде финији и по књишки; обично се тад снебива, слеже раменима и упија уснама градећи без трага скромну мину“¹⁹.

О учитељу из *Роге* више казује његово разметање страним ријечима без тачног смисла и потребе употријебљеним, него што би то постигле странице и странице пишчевог објашњења. Из учитељевог говора избија не само његова ограниченост, него и

¹⁸ У једном писму Вељку Радојевићу и Матавуљ износи сличну мисао: „У дијалозима ће сељаци говоре избаци сваку сковану (књижевну) ријеч, као *изгледаш ми*; мјесто *чиним ми се*, итд.“ (Симо Матавуљ: Сабрана дела, књ. VIII, стр. 385. Просвета. Београд, 1956).

¹⁹ Отаџбина 1875; књ. I, стр. 588. Говорећи А. Хаџићу о таквим трговцима Глишић пише у раније поменутом писму: „... они су или изучили који разред основне школе, или су на занату научили мало читати и писати. Остала им је образованост сва у томе ако уреду да начине мало љубазнију мину или покрет и ако изговоре неку варошку реч, на пример, „фино“, „фала“, „тресфило“, „нараф“, „равним начином“ (то им је облитан израз), „сумирамо“, „молимо“ итд.

тежња да се одвоји од својих сусељана, да се уздигне изнад њих. И рефренски честа узречица *може, може ја* веома складно пристаје дремовном и у друштву ушепртљеном зарошком попу из приче *После деведесет година*. Припрости поп Вујица из приче *Ни око шћа* често умеће у свој говор на *ѝрилику* и *шћо се ѝиче*, а помоћник Петко из *Подвале* сваки час убацује *ја како*. Са ауторитетом и достојанством претставника власти, Петко том узречицом и нагласком на њеној првој рјечци, а такође понављањем неке ријечи, као да притврђује сваки свој закључак. С друге стране, он се — као што каже Глишић — ради те популарности код простог свијета чак и ачи, кад говори, отежући сваки други дио своје реченице као да пјева, додајући и своје: „ја како“. То чини да би се видјело како је то „народни чиновник — не либи се народа“²⁰.

Глишићу полази често, али не увијек, за руком да говором изврсно диференцира личности. Већ и овлашном погледу неће у *Подвали* измаћи разлика између простог и простодушног а растегнутог говора сељака Живана са његовом узречицом *ко велим и казати се већ не море* и живог, самоувјереног причања назови адвоката Неше Зелембаћа, који хоће да убиједи Живана у потребу и успех парничења, да га демагошким, улагивачко-интимном узречицом *браћ Жико* намами у клопку. Потсјетимо се, најзад, приче *Шеиња ѝосле смрти* у којој писац са успјехом национално диференцира своје личности (Црногорца, Цинцарина и др.).

Колико је писцу полазило за руком да искористи језик као средство карактеризације показује и поп-Вујичина жалба из приче *Ни око шћа* (СКЗ 53). Дугим нескладним реченицама, затим партиципима *ојдајаћим* и *клеветјајућим*, *зовому* и сл., честим узречицама на *ѝрилику* и *шћо се ѝиче*, она сама собом и веома ефектно одаје примитивизам недоученог сеоског попа.

Вјерно је погађао и Цинцаре. Не само лексички него и синтаксички, њихов говор се издваја из осталог текста, има друкчији ритам, друкчију реченичну интонацију. Глишић их даје у приповијеткама *Шило за огњило* и *Шеиња ѝосле смрти*, а међу његовим необјављеним рукописима чува се и причица *Сос машина*

²⁰ Исто.

лебец у којој су све личности Цинцари фурунције и, наравно, сав дијалог, у њиховом жаргону. Да бисмо избјегли проширивање овога рада, нећемо наводити иначе бројне примјере.

Веома успјело, и то управо говором, Глишић исмијава и путника из *Злослућног броја*. Тај скупљач народних старина и обичаја, који се диви сам себи, прича смушено и неправилно, говори *јездач* (О I 593), *сјисујем народни живош* (О I 549) итд, а тобож проучава народ. И на овај начин писац је хтио да покаже несклад између претензија и могућности тих такозваних научника, који у не тако давно постављеној надгробној плочи виде древни археолошки предмет, у обичном сељачком сврдлу необично стару алатку, и т. сл.

Прости говор сељака писац карактерише изговором *ф* као *в*: *ворма*, (Пр. I 123, 125, 126, 127, 329), *йараграв*, (II 10) *вџити*, *вираун*; (у *Глави шећера* сељак Радан говори *йровесор*, *кава*, у *здрављу*, а његов сабесједник из вароши — *йрофесор*, *кафа*, *сервус*); затим искривљавањем неких ријечи: *северсџво* (СКЗ 196) уместо *сугеверсџво*, *концоларија* (СКЗ 150), *инџерез* (О II 440); синкопама *виш*, (О III 294, 298; Пр. I 107, 117), *мош* (О II 441, III 116; Пр. I 121) итд., а можда је и *облагација* (О II 441) мјесто *облигација* (трипут употребљено) у стилу Кочићеве *укојације*.

Али и „тај мајстор у Српском језику“, како Скерлић назива Глишића, отступа каткад, као што је већ речено, од утврђених језичких норми: изоставља *х* у ријечима у којима треба да стоји, пише — *чела*, *џица*, *џичурина*, *шеница* или *оскочџи*, *осусџво*, *џосмех*, *госџоски*, *сресџива*, држи се као и кмет Живко из *Брајта Мајте* (СКЗ 178) народног једначења сугласничке групе *ћњ* у *џњ* (*куџњи*, *воџњак*, *свеџњачић*), или палатализације особних именица *Радоџи* (СКЗ 105), *Савџи* (О I 593) итд.

Код њега налазимо и неуједначену употребу замјенице *какав* и од ње направљених сложеница. Затим, *масан* (СКЗ 51, ЦД II 299), *ревносан* (О III 112, 292), *љуџки* (Пр. I 129, Пр. II 9; СКЗ 176), поред *даду* (О V 297), *знаду* (О I 593, Пр. II 8, СКЗ 79, 124) и *умеду* (не само писар Видак Пр. I 107, него и М. Глишић у писму А. Хаџићу), *обре се* (О II 628, СКЗ 195, ЦД II 346), *боле* (О V 298, 301).

Глишић прави глаголску именицу типа *заклање* (Пр. II 17), употребљава падежни облик за *увешом* (Пр. II 17, СКЗ 161,

223, ЦД II 22), деклинира именицу *йедаљ* (Пр. I 47 а има и *йедао*, ЦД II 350) по IV-ој врсти, ставља предлог *са* уз несоцијативни инструментал (*задовољан са дневном йривредом*, О II 318) и др.

Глишић је, кажу, споро радио и просто капао над оним што је писао. Али и код њега има, додуше ријетко, стилски слабих мјеста. Поред катахрезе *викну йихо* (Пр. II 50 — пре-правио је на два мјеста сличан израз *викну йолугласно у рече йихо*, Пр. II 50 СКЗ 145), поред плеоназма *ојасна ојасносй* (Пр. II 47), поред прозаизама *йу се айелује на љубав* (Пр. I 61), *сйекулайивна мисао* (Пр. I 116), *дејуџација* (СКЗ 193), који у тексту као што је Глишићев нарочито упадају у очи, — у Глишићевим приповијеткама опажамо и фразу као што је *йуче зайешо сйање* (СКЗ 51), *йомамо се йо музици* (О III 295), рогобатну реченицу *Међуџим је шшао йред йандурем йокуњен кроз чаршију Мојсило Пуџавац* (О I 601), *По неком инсйинкйу йођоше да се већ једанйуџ разилазе* (О III 293).

На крају да закључимо: Глишић претставља запажено име међу онима који су дали прилог развоју нашег књижевног језика. Он располаже богатим лексичким фондом, а његова проза, без обзира на изнесене примјере, дјелује приликом читања чистије него што би се рекло послјије овакве анализе. У лексици, синтакси, изражајним средствима он је веома близак нашем епском приповједачу, али краћом и бржом реченицом, обиљем дијалога итд. претставља нов квалитет у односу на народно приповједаштво. Глишић је у том погледу превазишао и народско причање Марка Миљанова и Стјепана Митрова Љубише. Глишићева приповијетка, почетна и гдјешто примитивна, започиње нашу умјетничку реалистичку прозу, која ће се са Л. Лазаревићем, С. Матавуљом, и Ј. Веселиновићем још више подићи и оплемени, али ће још увијек у ритму и интонацији сачувати нешто од нашег епског приповједача, да се тек у живљој и кртој реченици, у варошком говору Ст. Сремца и Б. Станковића углавном ослободи тога.

Голуб Добрашиновић

О ГРАЂЕЊУ ИМЕНА СТАНОВНИКА У ОДНОСУ НА ИМЕНА ЗЕМАЉА И МЕСТА

1. Овде неће бити речи о пореклу, основној етимологији ових речи него о међусобном односу и распореду наставака за грађење. Разуме се — овде не треба очекивати нека открића; па ипак мислим да је корисно дати прегледнију систематизацију ових наставака. Тако ће се боље уочити закони грађења ових именица, а то је од великог значаја, јер се писцу — а нарочито преводиоцу — готово нигде као у овој категорији не намеће тако често потреба грађења нових речи.

Према овоме, тема овог прилога у великој мери се подудара са темом рада П. Скока „Творба имена становника од имена земаља и области“ (Језик II, бр. 3, 65—68). Скоков рад обилује прегледно изложеним материјалом и тачним објашњењима, па је намена овог прилога углавном да да допуну и само у извесној мери модификацију Скокових закључака. Скок третира само различите наставке за грађење имена становника, њихов постанак и међусобни однос, не упуштајући се у зависност тих наставака од облика основног топонима; он такође не расправља о законитостима које одређују кад ће се употребити један а кад други наставак.

* У ранијим издањима свога правописа Д. Боранић је давао и правила грађења имена становника. Овде су добро уочене извесне законитости грађења, али дата правила не могу се потпуно применити. Боранић не узима у обзир зависност облика изведенице од семантике основне речи, а не узима у обзир ни наставак *-анац*, који је у новије време врло продуктиван. Тако он препоручује облике *Перувац*, *Бакувац*, а облици као *Кијеваљанин*, *Айињанин*, *Данац*, *Финац* према његовим правилима имали би се сматрати неправилним.

2. Рекло би се да одабирање наставака за имена становника зависи од неколико разнородних околности:

- шта је примарно а шта изведено, топоним или назив становника; овде има случајева кад су обе речи изведене;
- да ли је у питању старије или млађе образовање;
- где или у ком дијалекту настаје таква реч;
- ако је реч туђег порекла — у коликој се мери то одражава на тип грађења у нашем језику;
- какво је значење основног топонима (да ли је то име насеља или земље и сл.);
- каквог је облика основа (тј. каквог је гласовног склопа и колико има слогова).

Закони грађења и продуктивности најјасније се огледају код основа страног порекла, јер ту има највише удела опште, књижевно језичко осећање, другим речима — овде се најмање одражава утицај локалних, дијалекатских тенденција грађења. Разуме се, ово вреди тек кад издвојимо суфиксалне елементе туђег језика и посматрамо *наше* наставке за те речи. У помешаном раду Скок се углавном ограничава на домаћа имена.

3. Да прегледамо најпре суфиксе којима се изводе имена земаља и места, узимајући у обзир само оне суфиксе који не улазе (никад или понекад) у основу за грађење имена становника.

За имена земаља и области углавном се јављају ови суфикси.

-ска. Наставак је придевског порекла (*-ьска*) и свакако претставља поименичавање: *Турска* = *турска земља*. У односу на име становника ово је очигледно секундарно образовање и углавном се изводи или од целог имена или по одбитку наставка *-ин*: *Турска, Мађарска, Хрватска, Словеначка, Бугарска, Немачка, Француска, Енглеска, Ирска, Норвешка, Шведска, Грчка, Данска, Финска, Швајцарска, Чешка*. Ово је некад био врло продуктиван наставак, а данас је непродуктиван и помоћу њега више не грађимо овакве именице. Отуда је у употреби за познатија имена, која су рано ушла у наш језик.

-ија. Наставак је туђег порекла (уп. *Italia, Dacia* и сл.). У односу на имена становника углавном се понаша као наставак, тј. не улази у њихову основу: *Србија, Македонија, Далмација, Славонија, Словенија, Банија* у односу на *Бановац, Тракија, Или-*

рија, Румунија, Албанија (Арбанија), Русија, Јерменија, Монголија, Манџурија, Индонезија, Полинезија, Месопотамија, Феникија, Абисинија, Еџипотија, Холандија, Еџипотија, Либонија, Лиџванија, Шибанија, Португаллија и др. Али има и таквих имена на *-ија* у којима се при грађењу имена становника овај суфикс понаша као део основе, другим речима — где се топоним осећа као примарна а име становника као изведена реч: *Србија* у односу на *Србијанац*, *Аустрија*, *Белгија*, *Либнија*, *Сирија*, *Аустралија*, *Бразилија*, *Боливија* и др. И поред великог броја речи са овим суфиксом, које постају такорећи и у наше време, не би се могло рећи да је он у нашем језику данас продуктиван. Он је продуктиван само утолико што се помоћу њега без тешкоћа могу у наш језик транспоновати имена земаља која у туђим језицима имају завршетке *-ia*, *-ie*, *-ия* и сл.

-ина. Само мали број имена земаља — и то домаћих области — има овакав суфикс: *Војводина*, *Херцеговина*, *Посавина*, *Подравина*, *Крајина*; слично се понаша и топоним *Приштина* (уп. *Приштинска*). Данас није продуктиван. Са именима становника претставља напоредна образовања од исте основе: *Херцеговина* : *Херцеговац* и сл.

-је. Уопште узето, овај суфикс у језику има широку примену за уобличавање сложеница са префиксом, чиме се наслања на глаголске именице, од којих можда и води порекло. Као топоним има доста ограничену семантику, условљену значењем падежне синтагме која му је у основи: *Загорје*, *Подунавље*, *Поморавље*, *Поволжје*, *Приморје*. У основу имена становника углавном не улази.

Појединих случајева постојања топонимског наставка који не улази у основу имена становника нашло би се на домаћем терену и још, као напр. *Пожарев-ац* : *Пожарев-љанин* (уп. Скокове примере: *Дубров-ка*, *Дубров-чанин* : *Дубров-ник*; *Трав-љанин* : *Трав-ник*; *Сарај-ка*, *Сарај-лија* : *Сарај-ево* и др.), али су они појединачног карактера, и ни у ком случају не могу бити углед за грађење.

4. Сад ћемо прегледати типове грађења имена становника, и то најпре у мушком роду.

Имена без наставка. Разумљиво је да се овај тип може употребити само тамо где је одговарајући топоним изведен неким

наставком. Ово вреди за наставак *-ска* и — сразмерно ређе — за *-ија*: *Мађар, Грк, Хрвај, Немац, Чех, Словак, Енглец, Француз, Румун, Монгол, Рус, Черкез, Киргиз* и др. По односу према *Словенацка* овамо иде и *Словенац*, али с обзиром на *Словенија* ишао би у другу категорију. Овде се могу убројити и имена становника према топонимима који су по облику *pluralia tantum*: *Бјеловић, Васојевић, Пашировић, Његуш, Дробњак* и сл.

Имена земаља у односу на оваква имена становника претстављају секундарно образовање; отуда је природно што се овај тип најрадије јавља тамо где је из наше перспективе етнички моменат био значајнији од географског (уп. напр. *Хун*). Овим су одређене и границе продуктивности, наиме — за у ужем смислу етничке појмове, које не везујемо строго за одређени географски појам, овај тип се примењује без икаквих тешкоћа. Али например за становнике одређене земље овај начин грађења више се не примењује, и језичком осећању било би страно „*Норвег*“, „*Швајцар*“, „*Дан*“, „*Белг*“; *Швед* и *Шкоћ* било би нешто прихватљивије.

Уосталом, у овој категорији може бити и доста страног утицаја (уп. *магвар, inglese* и сл.).

-ин. Речи са овим суфиксом врло су малобројне: *Турчин, Бугарин, Србин, Арајин, Тајарин* и једва још која. Семантички чине целину са претходном категоријом, па има и обличког колебања: *Цинцар* и *Цинцарин, Арај* и *Арајин* и сл. Вероватно су доста давно изгубиле продуктивност; у сваком случају данас се нове речи не граде по овом типу.

Реч *Русин* данас заправо пре иде у претходну категорију него у ову.

-инац. Суфикс је по Скоку постао од романског *-in-* и нашег *-ац*: *Далмајинац*; елеменат *-н-*, бар теориски, могао је доћи и према суфиксима *-јанин, -јанац*: *Шумадинац*. Овај тип грађења није више продуктиван.

-ез. Ово је талијански суфикс (уп. код Скока). Јавља се у свега неколика примера: *Бокез, Кинез*, понекад *Малџез* (или *Малџезанин*), *Калабрез*; и *Енглец* је овакво образовање, али се овде не осећа као суфикс. Није продуктиван, изузев кад се из туђег језика узме готово образовање.

-лија. Ово је „обична турска постпозиција -li која служи као одговор на турско питање: *Nereî sin?* „Одакле си?“ Одговор гласи: Сарајли, Нишли, Бечли итд.“ (Скок). Суфикс нема знатније продуктивности¹.

Поред поменутих има и још разних појединачних образовања као *Бошњак*, *Крајишник*, *Кордунаш*, чакавско *Драганишћак* (од *Драганић*, уп. *горшћак*), *Бокел*, *Нишевљанин*; кад би се детаљно прикупила дијалекатска грађа, нашло би се овога много више. Оваква образовања, међутим, у данашњем књижевном језику нису продуктивна.

Заправо, основних продуктивних наставака за мушка имена становника има три: — (*j*)анин, -ац, -анац.

— (*j*)анин. Иде међу најраспрострањеније и најпродуктивније наставке. Употребљава се углавном у овим границама.

а) За имена становника која се изводе од имена насеља обично и острва ако се основа не завршава на сонант: *Београђанин*, *Новосађанин*, *Карловчанин*, *Силмићанин*, *Никшићанин*, *Сурдуличанин*, *Зворничанин*, *Паризјанин*, *Чикажјанин*, *Одешанин*, *Пекинјанин*, *Празјанин*, *Хелсинчанин*. Од овог правила мало је изузетака и углавном се јављају код краћих основа, затим за насеља чији завршетак (вокал) није прилагођен нормама нашег језика, најзад тамо где би се јотовањем исувише деформисала основа; другим речима, тамо где се јавља наставак -анац.

б) Доста често и основе на сонант кад значе насеља имају овај наставак, нарочито тамо где би употреба наставка -ац могла изазвати забуну или нејасност: *Крушевљанин*, *Пољарељанин*, *Граховљанин*, *Лимљанин*, *Румљанин*, *Куљанин*, *Псковљанин* итд.

с) Од имена земаља овим наставком се нешто мање изводе имена становника, и то само ако се основа не завршава на сонант. При томе се или узме цела основа топонима: *Египћанин*, *Канађанин*, *Ирачанин*, *Алашанин*, и сл., или се одбаци суфикс -ија, ређе -ска, -ина: *Етхиопљанин*, *Арабљанин*, *Трачанин*, *Индонезјанин*, *Полинезјанин*, *Швеђанин*, *Норвежјанин*, *Војвођанин*.

-ац. За овај наставак каже Скок да се не да „поставити правило када се употребљава само тај тип за изражавање моције“ и да се може казати једино то „да преовладава код прављења етника од земаља и ријечних области, мање код имена градова“.

¹ Уп. код Б. Маркова, НЈ н. с. VIII, 151—170.

Постоји, међутим, скоро без изузетка спроведена фонетска законитост: овај наставак употребљава се само онда кад се основа завршава на сонант; при томе се група сугласника — макар и био сонант у њој — не понаша као сонант. Овим правилом и тенденцијом коју Скок помиње одређене су границе ширења овог наставка.

То практично значи да се употребљава напореда са наставком *-јанин* преузимајући његову улогу код основа на сонант, и то код имена земаља и „ријечних области“ у основи доследно, а код градова делимично (заправо у новијим образовањима претежно).

Функцију оба наставка, међутим, — и то под сличним околностима — преузима компромисни наставак *-анац*.

Примери: *Сомборац, Бечејац, Јагодинац, Валевац, Ариљац, Мосџарац, Требињац, Вараждинац; Сремац, Посавац, Херцеговац; Ирац, Финац, Данац, Есионац, Шианац; Уругвајац, Иранац, Цејлонац, Јајанац, Авганисџанац, Сибирац; Азијац, Индијац* (становник Индије).

Зависност употребе наставака *-ац* од сонанта на крају основе уочио је Боранић. Он, међутим, за репартицију наставака *-ац* и *-јанин* не узима у обзир семантички моменат о ком говори Скок, него узима као једини критеријум број слогова основе: вишесложне сонантске основе добијају по њему наставак *-ац*, а једносложне сонантске, као и све остале основе без обзира на број слогова — наставак *-јанин*. Извесне зависности од броја слогова у овом смислу свакако има, али се она не може узети апсолутно (уп. *Данац, Финац, Ирац, Дорац, Јонац*); такође се не могу сматрати неправилним образовања са наставком *-јанин* од имена градова са сонантском основом *Аишињанин, Кијевљанин, Солуњанин* и сл.

-анац/-јанац. Овде имамо двојакe контаминације: романско *-ап-* + наше *-ац* и контаминацију *-јанин* и *-ац*. Пример за прво је *Мароканац, Корзиканац* и сл., а за друго *Пироћанац, Врањанац, Пећанац, Скопљанац* и Скокови примери *Драганићанац, Крашићанац* теориски могу бити и једно и друго (вероватно су примери са истока по типу *Пироћанац*, а западни могу бити и другог типа — уп. код Скока *Јасканац*).

Суфикс *-анац* врло је продуктиван, нарочито за новија образовања од имена земаља. Границе ширења тешко је одре-

дити; уместо тога навешћу познатије примере: *Корзиканац, Сицилијанац, Мароканац, Белгијанац, Перуанац, Србијанац, Чилеанац, Индијанац, Бразилијанац, Боливијанац, Аустријанац, Аустралијанац, Јаванац, Тибетанац, Тебанац, Сиријанац, Африканац, Американац*. Изгледа да се овај тип нарочито шири код топонима на *-ија* ако се то *-ија* не осећа као суфикс, затим код имена на вокал, нарочито краћих.

Ова три суфикса, *-јанин*, *-ац* и *-анац*, претстављају данас основне продуктивне категорије за грађење нових имена становника. Њихова репартиција зависи од више момената, у вези са обликом основе, са обликом и семантичким пољем суфикса, најзад са пореклом суфикса и старошћу одређеног образовања. Суфикс *-ац* од сва три сам за себе је најнејаснији, јер има у језику и друге функције. Суфикс *-јанин* потпуно је јасан (тј. не изазива асоцијације на друге семантичке категорије), али су његове незгодне стране у томе што јотовањем деформише основу и што се не може додавати основама на вокал. За разлику од ова два, суфикс *-анац* не изазива промене у основи и сасвим је јасан, али као новији суфикс нема довољно подлоге у домаћим образовањима, тако да се углавном примењује код страних речи.

6. Женска имена становника по правилу стоје у утврђеном односу према мушким именима, према којима се односе углавном као секундарна образовања. Односи су код распрострањенијих образовања доста прости. Углавном долазе у обзир три наставка: *-(ан)ка*, *-(к)иња* и *-ица*.

-ица. Ограничен је на мали број доста разнородних образовања и није више продуктиван: *Мађарица, Швабица, Тојица, Немица, Сремица*; чује се и *Бокезица*, понекад и *Енглезица*.

-(к)иња. Стоји углавном према мушким именима без наставка или са наставцима *-ин*, *-ез*, и то ретко код основа на сонант: *Чехиња, Влахиња, Гркиња, Туркиња, Рускиња, Енглескиња, Францускиња, Кинескиња*. Према наставку *-ац* долази углавном код једносложних основа: *Данкиња, Иркиња*. У овим границама је и продуктиван, нарочито код основа на веларе и фрикативне дентале (*Саскиња, Козакиња* и сл.) и онде где би суфикс *-ка* могао изазвати нејасност.

-(ан)ка. Овај наставак је далеко најпродуктивнији. У облику *-анка* он долази редовно према мушким наставцима *-јанин*

и -(j)анац (однос *Хваранин-Хварка*, *Груђанин-Груђка* покрајинске је природе и у књижевном језику није продуктиван).

У облику -ка долази углавном у овим границама.

а) Скоро редовно према мушком наставку -ац: *Босанка*, *Црногорка*, *Шћанка*, *Јајанка*, *Сомборка* итд. Ипак према *Црнац* имамо *Црнкиња* (*црка* има друго значење), према *Сремац* и *Немац* — *Сремица* и *Немица*, па и код других једносложних основа обичан је наставак -киња: *Финкиња*, *Данкиња*, *Иркиња*; можда би се нашао још који изузетак (услед тежње да се избегне нејасност, која код наставка -ка, с обзиром на широко семантичко поље, није искључена).

б) Према мушким именима без наставка (или са наставком -ин) употребљава се наставак -ка првенствено за основе на сонант, па и на друге сугласнике сем на веларе и фрикативне дентале (код ових последњих не — зато што би дошло или до сливања сугласника или до подударача са придевским наставком -ска, а обоје би довело до нејасности). Примери: *Монголка*, *Словенка*, *Јерменка*, *Цинџарка*, *Шийџарка*, *Румунка*, *Арнауџка*, *Арајка* итд.

Уопште речено, за женске суфиксе вреди ово: наставак -ица чува се само лексички, и може бити продуктиван само у дијалекатским границама; наставак -киња алтернира донекле са -ка и продуктиван је углавном тамо где је наставак -ка незгодно употребити; -ка и -анка основни су продуктивни суфикси.

7. Свакако би се на српскохрватском терену нашло доста територијалних разлика у међусобном распореду ових суфикса. За прецизније податке у том погледу потребна би била опсежна истраживања, и ја у то овде не могу улазити. Ипак се већ из познатих примера назире извесне локалне тенденције.

Пре свега, однос *Хваранин-Хварка* констатован је за далматинске говоре (уп. рад М. Храстеа, *Језик I*, бр. 1). На истом месту Храсте одређује и простирање типа *Загрејчан* (без крајњег -ин).

Према примерима *Пирођанац*, *Врађанац*, *Пеђанац*, *Скојљанац* назире се ареа (или једна од ареа) наставак -(j)анац.

Познато ми је за староцрногорске говоре да тамо преовлађује наставак -јанин и код основа на сонант: *Цетињанин*, *Гуси-*

њанин, Плављанин, Грављанин, Кошоранин, Кривошијанин; једино код сложених имена имамо *-ац*: *Црногорац, Доњекрајац, Горњейолац, Приморац* и још *Трешњевац, Кобиљевац* (ова два примера свакако услед дисимилације). Према томе, овде бисмо имали друкчије стање него на пример у севернијим говорима (уп. у Бачкој *Сомборац, Ајашинац, Бечејац, Пачирац, Чанџавирац* итд.).

Такође је у староцрногорским говорима према мушким именима без наставка доследно спроведен однос *-ка/-киња* — у зависности од тога свршава ли се основа на сонант: *Пекличкиња, Цуцкиња, Бјеличкиња*, али *Косијерка, Пијерка, Шитишарка* и сл.

8. У закључку поменутог рада Скок каже ово: „Јасно излази, да нема говора о каквом генералном правилу при творењу наших етника. Ту, према томе, чистиоцу језика не преостаје ништа друго него ослушкивати народни говор и тенденцију при грађењу, тј. одлучити се за онај облик, који говори и употребљава у већини народ или његови добри писци. Према томе, он неће стварати нова етника као Јастребаршчанин од Јастребарско, Светојањанин од Света Јана, Приштинац или Приштињанин од Приштина итд., кад народ тако не говори, него ће узети Јасканац, Светојанац, Приштевац, како народ уистину говори.“

Мислим да овде Скоков став изискује извесну модификацију, и да не треба круто спречавати тенденцију књижевног језика да отстрани разне локалне особености и подведе таква образовања под своје законе продуктивности. Према тома нећемо сматрати неправилним: *Конављанка, Груђанка, Травничанин, Сарајевка* и слична образовања која су потпуно у духу књижевног језика.

Сем тога, видели смо да се могу констатовати извесне опште тенденције продуктивности, иако не тако строга правила каква је давао Боранић. Овде ћемо те тенденције претставити схематски, разликујући за оба рода ове колоне: етничка имена код којих је етнички моменат примарнији него географски (Е), имена становника насеља (Н) и имена становника земаља и области (З).

О С Н О В Е	В		Н		З		Н и З	
	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.
на сонант	(-ин)	-ка / (-киња)	-ац	-ка	-ац	-ка (-киња)	-(j)анац	-(j)анка
на остале сугл. сем с, з, к, г, х			-јанин	-јанка				
на с, з, к, г, х					-јанин	-јанка		

Или речима: требало би се при грађењу држати бар ових правила:

- наставком *-ац* могу се градити имена само од основа на сонант;
- према наставцима *-јанин* и *-(j)анац* женски наставак је редовно *-(j)анка*;
- код имена земаља не ваља употребити наставак *-јанин* за основу на сонант;
- женска имена становника са основом на велар или фрикативни дентал не добивају наставак *-ка*.

Има и још једно „правило“ којег се треба држати у језичкој пракси, што нарочито вреди за новинаре и преводиоце, наиме — треба избегавати грађење рогобатних имена. Тако је боље рећи *стајановници Курска* или *Иркујска* него *Куришјани* или *Иркушјани*, боље *грађанин Монјевидеа* него *Монјевидеовац* или *Моњјевидевљанин* и сл. Такође треба избегавати уношење туђих суфиксалних елемената у наша образовања.²

Мишар Пешикан

² У часопису Језик, књ. IV, бр. 5, стр. 157 М. Зоричић с правом критикује образовање *Шкојланђанин*, јер се код нас не каже *Шкојланд*. Правилно би било *Шкој*, *Шкојкиња* иако ови облици нису довољно обични. Он критикује и облик *Арабљанин*, али овде постоји семантичка диференцијација: Арабљани живе само у Арабији, а Арапи и ван ње (уп. однос *Србин*: *Србијанац*).

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ СТИЛА ЛАЗЕ К. ЛАЗАРЕВИЋА

Значајне позитивне одлике Лазаревићева језика и стила истицане су често и увек оправдано у научној и стручној литератури. Проф. А. Белић подвлачи улогу Лазе Лазаревића у стварању онога што се, обично, иако не увек потпуно оправдано, зове београдским стил¹. Проф. Белић такође указује и на улогу Лазе Лазаревића у развоју нашега књижевног језика². Гледајући га у перспективи развоја нашега прозног израза, Ј. Скерлић је између осталих похвала Лазаревићу написао и ово: „Он је један од ретких српских писаца који су књижевност врло озбиљно схватили и врло озбиљно радили. Он пише са планом, врло пажљиво и врло савесно, и поједине његове приповетке у погледу финоће израде су мала савршенства. Он је, затим, писац који има књижевног образовања, који је читао велике узорне страних књижевности и развио свој књижевни укус. Он је врло писмен човек, са израђеним, прецизним, јасним стилем. И зато више но и један од српских писаца његова времена он чини утисак европског писца, и зато је више но и један од српских писаца превођен на стране језике“³. И још: „... да у њему треба гледати човека који је на европску висину подигао српску приповетку“ (о. с. 367). Тешко је, најзад, претпоставити да Богдан Поповић, и сам стилиста првога реда, није узео у обзир и стил Лазаревићев када је за његове приповетке рекао да су оне „са Горским Вијенцем најлепше што је наша књижевност досад дала“⁴. Овде ћемо говорити о стилу Лазе Лазаревића у приповеци „Све ће то народ позлатити“⁵.

¹ А. Белић, Око нашег књижевног језика, СКЗ 312, стр. 211—212.

² о. с. 227—228.

³ Јован Скерлић, Историја нове српске књижевности, III изд., 367.

⁴ Богдан Поповић, Чланци и предавања о књижевности, уметности, језику и моралу, СКЗ 236, стр. 35—36.

⁵ Лаза К. Лазаревић, Целокупна дела, Библиотека српских писаца, 249—266.

Можемо одмах нагласити да се, када је реч о стилу, нарочито истиче Лазаревићев смисао за композицију приповетке. Сем тога, успеху пишчева реалистичког поступка допринела је и способност за проницљиво уочавање карактеристичних појединости. Отсуство знатног броја стилских фигура уопште је особина наше реалистичке прозе. Имајући реченицу једнаку Вуковој и реченици народне приповетке и уносећи у фразеологију многе особениности говора свога краја, Лазаревић је постао типичан за ону фазу у развиту нашег уметничког прозног израза када народни језик наш налази подесне уметничке форме, чија је вредност несумњиво висока, да се у њих излије. Не треба, међутим, мислити да је са Лазом Лазаревићем све у вези с усавршавањем нашег прозног и уопште књижевног израза успешно изведено. И то не само зато што о дефинитивном савршенству ни у којој прилици није могуће говорити. Биће најме још, и после Лазаревића, потребно да се наш књижевни језик ослободи извесних архаизма па да постане тако адекватан народном језику нашег савременог интелектуалца како се то догодило у делу Ива Андрића.

У композиционом погледу радња ове приповетке има три сцене: на пристаништу пред механом, у механи и понова пред механом. У томе кругу Лазаревић говори о потресном сусрету Благоја казанције и његова тешко рањеног сина који се бродом враћа кући. Пошто је удаљио све оне који очекују брод, Лазаревић на сцени задржава две личности: казанцију Благоја и капетана Танасија Јеличића. Обојица су узнемирени неизвесношћу: казанција очекује рањеног сина, а капетан не зна шта се десило са његовом женом кад су Черкези били у Књажевцу. Та неизвесност, међутим, није довољна да зближи ова два човека. У њихову дијалог и размишљањима непрекидно се смењују мотиви њихових злих слутњи. Смењују се, али остају одвојени један од другог. Нема сумње да је Лазаревић овако компоновао своју приповетку зато да би, супротстављајући срећан завршетак капетанових брига ужасном призору приликом сусрета сина инвалида с оцем, још више истакао трагедију Благоја казанције и његова сина. Стилист Лазаревић је на тај начин добро искористио композицију да би приказао основну идеју свога дела. Оваква композиција, усто, изведена је с високим осећањем мере.

У Лазаревићевим описима јасно се испољава она особина писца реалисте коју Иво Андрић назива смислом за карактеристичну појединост⁶. Тако је настао врло пластичан портрет капетана Танасија Јеличића:

„Капетан, пак, по имену Танасије Јеличић, стајаше готово цео дан на једном месту, подбочивши се на сабљу. Лице му беше окренуто страни с које лађа долази, а очи уморно и нестално блудише око тога места, као оно сасвим издубена главчина око оједене осовине. На његову лицу не беше онога хероичнога изгледа, који се кашто виђа и на пензионованим потпуковницима, па ипак оно те опомиње на омарину, иза које се диже олуј, одлећу ћерамиде с кућа и капе с глава. Пуначки, малени, с обе стране пострижени бркови, мален али подебео нос, осредње смеђе очи, рехаве обрве, округлао обријан подбрадак и чисти, масно жути, али не мршави образи, мала уста, с поверљивим контурама, велике руке, алкава униформа, а као снег бела кошуља и као млеко чиста сабља — све то издаваше човека господина и гејака, човека од кога ишчекујеш да зна аранжовати кадрил и очистити општрицу, а опет те нимало не би изненадило кад би он окренуо дами леђа, обрисао нос салветом, или чак забб виљушку у локумиће“ (Л. Лаз., о. с. 250-251).

Лазаревићев смисао за карактеристичну појединост омогућава му да ток догађаја и поједине епизоде учини уверљивим и потпуно реалним. То може да потврди и оно место у приповеци кад Благоје, занесен, прича о кобили коју је имао његов газда:

„— Какав је то коњ, управо кобила! Мајстор метнуо једанпут један сандук — овако оволики — не знам шта је хтео! А она: ђем на зуб, па овако. Па како је летела, онако у авлију! А кола закаче; па стражњи точкови остану пред капијом, а мајстор у капији, а сандук њега по глави, а предњи точкови код ора, а кобила пред кућу, а ми да умремо од ... од ...“ (о. с. 259).

Честа употреба свезице *а* у живом причању врло је карактеристична за човека из народа који није имао могућности да

⁶ Иво Андрић, О Вуку као писцу, *Наша књижевност* 2, фебруар 1946 (188—197) 192.

нарочито узгаја свој израз. Такав је овде случај са газда-Благојем. Лаза је то добро запазио и успешно реализовао у приповеци.

За оба ова примера вреде Андрићеве речи: „На лику или призору који је једном изабрао писац мора да између множине детаља открије онај који има пресудну важност за верност слике уопште, онај на коме ће почивати веродостојност целокупног казивања. За писца реалисту ти детаљи нису само сликовите фигуре, као што ни речи којима треба да их наслика нису и не могу бити случајне захваћене боје са неке богате палете ни произвољна игра звука, него стварне и строге лозинке по којима га ми читаоци познајемо и признајемо као сведока и на основу којих прихватамо његово сведочанство као истинито и веродостојно“⁷.

Лазаревић води рачуна о индивидуализацији језика личности. Тако ће Благоје казанција рећи *бобандирајли* (Л. Лаз., о. с. 252), и направити овакво поређење: „У њега је рука, видите, овде дебља него у мене нога овде“ (252); склањајући столицу у механи питаће у срџби „што ће ово чудо овде“ (253). Капетан ће, с друге стране, речима за које се не може рећи да су уверљиве, објаснити Благоју однос државе према инвалидима: „То је лепо што је он за своју земљу осакатио себе. Али зато он не може тражити сад да буде саветник. Видите: сваки онај који је пролио крв за своју земљу, треба да се рачуна у срећне, јер је се одужио својој мајци, својој земљи. Сваки је дужан својој земљи, земља није никоме ништа...“ (255).

Особина је наше реалистичке прозе, као што смо већ истакли, да је број стилских фигура у њој веома ограничен. Разумљиво је што је компарација најчешћа и у делу Лазе Лазаревића: компарација је карактеристичан троп реализма уопште. Лазаревићеве фигуре показују најинтимнију повезаност овога писца са народним језиком. Карактеристичан је у том смислу овај пример компарације: „И најзад просуше се тихе, крупне сузе, као мајска киша“ (Л. Лаз., о. с. 265). Ово је типична фигура народне лирске поезије. Непосредним искуством из народног живота инспирисана је и ова компарација: „Лице му беше окренуто страни с које лађа долази, а очи уморно и нестално блудиче око тога места, као

⁷ И. Андрић, о. с. 193.

оно сасвим издубена главчина око оједне осовине“ (о. с. 250-251). Разуме се, међутим, да постоји и једна битна разлика између ова два примера компарације: први пример уствари је клише узет из народне поезије, а други делује више оригинално, иако је и он очевидно створен на основу искуства из народног живота.

У Лазаревићевој фразеологији могу се препознати многи изрази карактеристични за старо варошко становништво Шапца. Белићеву констатацију да је Лазаревић у наш прозни израз унео особине говора шабачкога краја⁸ потврђују пре свега примери Лазине фразеологије и начина изражавања уопште. Тако, један ће Шапчанин доиста питати: „Што то нема лађе“ (о. с. 250) и то је врло карактеристично и за његов стил и за његову лексику и синтаксу. Питање је овако сажетије и експресивније него рецимо: „Зашто још нема лађе“ или сл. Исто ће тако Шапчанин употребити управо прилог *кад* (а знатно ређе *некад*) у питањима типа: „Је ли се лађа још кад овако здраво задоцнила“ (о. с. 257). Такође је за Шабац карактеристична употреба прилога *чистио* у значењу „готово, управо“ или сл. у примерима као што је овај: „... чисто као да ће одоцнити, усплахирено истрчаваше поново напоље“ (о. с. 250). Прилог *гойово* још би се и могао употребити у овој ситуацији, али је прилог *уйраво* за ову прилику сасвим стран језичком осећању Шапчана. Чини ми се да су у реченици „Али дај ти, брате, штогод у жива уста“ (о. с. 256) дошли до изражаја позната предузимљивост и реализам, толико карактеристични за старо становништво Шапца, одаковиће, како су се обично звали. Веома је карактеристична за стари Шабац употреба прилога *зацело* који се среће и у овој Лазиној приповеци (стр. 256). Лако је разумети зашто се и код Лазе налазе прилог *кадгод* у значењу „некад“ и прилог *здраво* у значењу „веома, много“ (о. с. 257), карактеристични иначе за говор Срема и Војводине уопште: то је омогућило суседство Шапца са Сремом.

Овим, разуме се, није исцрпен број карактеристичних израза и стилизација које показују да је Лазаревић у себи дубоко носио типичан говор варошког становништва Шапца свога времена. Овим се, исто тако, није хтело рећи да су наведени примери познати једино у Шапцу, али је неопходно нагласити да су они за стари Шабац били врло типични.

⁸ А. Белић, о. с. 211—212.

На почетку смо рекли да је Лазаревићева реченица у потпуности вуковска. Ми смо и на примеру Лазиних фигура и фразеологије показали колико је његов израз везан за народни језик. И реченицом својом Лазаревић показује исту присну везу са тим извором целокупне наше новије књижевности. Чини ми се да би Лазин стил био уствари и данас без замерке да у њему нема извесних архаизама којих се наш прозни израз тек касније ослободио. Када се говори о архаизмима код Лазаревића, треба указати у првом реду на сувише честу употребу аориста и, нарочито, имперфекта у његову делу. Можемо рећи да се имперфекат у савременом шабачком говору потпуно изгубио а да је и употреба аориста редукована⁹. Не треба сматрати да је у Лазино време ситуација била знатно друкчија. Потстрек за толико честу употребу ових времена Лаза по свој прилици није могао добити у говору свога родног места. Ово своје мишљење потврдићемо анализом ситуације у самој Лазаревићевој прози.

Има случајева када је Лаза употребом аориста успео да створи врло позитиван ефекат. То се напр. десило у уводном пасусу, где се писац служи и другим синтаксичко-стилским средствима да би остварио ефектан почетак приповетке. Лазаревић је, наиме, очевидно желео да од самог почетка запреми пуну читаочеву пажњу, да читаоца учини потпуно активним сведоком догађаја о којима говори. Зато он приповетку почиње копулативном свезицом („И сумрак се поче хватати, а лађе још нема“ — стр. 249). Зато употребљава и знатан број аориста у почетку приповетке: аорист је у оваквим приликама израз приснијег казивања, њиме се омогућава читаоцу да се лакше уживи у ток радње. А целокупно ово уживљавање читаоца у радњу, у догађај као да потиче од пишчеве жеље да наговести нестрпљење Благоја казанције о којем говори већ у трећем пасусу.

Међутим, у даљем причању честа употреба ових времена управо омета постизавање стилског савршенства приповетке. Такав је случај с овим пасусом:

„Тек око поноћи он се извали на клупу крај прозора, бацивши најпре још један поглед на лампу, која све сла-

⁹ М. С. Московљевић, Акцентски систем поцерског говора (Бгд. 1928) V.

бије светљаше и све грђе смрдијаше, и на Благоја, који хркаше, туривши главу међ' ноге и пруживши обе руке напред, као да држи уздице“ (о. с. 261).

Да је у Лазаревићево време употреба аориста и имперфекта у шабачком говору била померена, доказ су и примери у којима Лаза место имперфекта употребљава аорист трајних глагола: I. „Капетан га више не слушаше. Његове мисли беху далеко: чак у Књажевцу. Тамо му је била жена код матере, чекајући да се ослободи бремена. Али тада су тамо били и Черкези! Ужасне комбинације *сваше* капетану кроз главу. Сва варварства, која су починили ови љубимци Јевропе, сликају се живим бојама у његовим мислима“ (о. с. 259). II. „Народ поче редом спуштати у капу. Међу путницима беше наше браће Руса, са оном, како они веле, „широком натуром“. Они немилице *даваше*“ (о. с. 265) (подвукао Б. М. Н.).

До ове појаве могло је доћи само зато што Лазаревић није имао поуздано осећање значења ова два облика.

Па ипак, Лаза често употребљава аорист и имперфекат. Сматрам да код њега склоност за то није дошла под утицајем живог народног говора шабачког краја, већ да се она развила под утицајем старије наше књижевности. Не испољава ли се и на овај начин Лазина оданост традицији? Овом особином своје прозе, међутим, Лазаревић ће све мање бити присан модерном читаоцу. Уосталом, наш прозни израз ће се тек касније ослободити овога манира, да би се, као код Ива Андрића, употреба ових времена свела на реалну меру.

Сводећи ово своје излагање, можемо рећи да је Лазаревић снажан писац пре свега по успешној примени реалистичког метода у својој приповеци. Он одлично влада композицијом и добро познаје начела на којима се заснива реалистичка проза. Језик Лазаревићев је у пуном значењу народни језик; то је народни језик шабачког краја. У Лазаревићеву делу тај је језик добио своје високо уметничко оваплоћење. На тај начин Лазаревићево дело је и поуздан путоказ који је наш прозни израз исправно одвео ка још богатијој уметничкој издиференцираности.

Берислав М. Николић

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. *Нагрисени ланци са брода „Баунић“ зашрејерили су* (НИН бр. 391, Недељна панорама, стр. 2).

Правилан облик трпног придева глагола *нагрисити-нагрисем* гласи *нагрисен* а не *нагрисен*. Само глаголи који имају *е* или *и* у инфинитивној основи а и у презенту испред личних наставака, имају у трпном придеву јотован крајњи сугласник основе: *волеити-волим-вољен*, *ћазити-ћазим-ћазен* и сл. Зато је требало написати: *Нагрисени ланци...*

2. ... *ако се њаквој деци догоди да њриликком њада сломитију руку или ногу* (НИН бр. 391, Недељна панорама, стр. 6).

Глагол *сломити* има исте презентске облике као и глагол *ломити* (*ломим-ломим...* они *ломе*; *сломим-сломим...* они *сломе*). Тако је и код сложених глагола *њреломити-њреломим*, *одломити-одломим* и сл. Значи, додавање префикса на основни глагол не повлачи за собом и промену презентске основе. Према томе треба: ... *да њриликком њада сломе руку или ногу*.

3. *Дубио је и обликовао глину, њријремао се за свейску изложбу* (Борба 29. VI, 1958, стр. 10).

Писац сигурно није хтео рећи оно што је написао. Реч је о уметнику који је *дубао* глину (правио удубљења у глини) а није *дубио* (стајао главом дупке). У питању су, као што видимо, два глагола потпуно различита по своме значењу, али слична по својој гласовној структури: *дуйити-дубем-дубао сам* и *дубити-дубим-дубио сам*. У наведеном примеру требало је употребити гл. *дуйити-дубем-дубао*.

4. *Можда не би ни засијали... да до нас... није дојро жустиар узвик* (Политика 2. VII. 1958, стр. 7).

У првом лицу множине потенцијала глагола *засијати* уочавамо облик помоћног глагола *бити* би уместо *бисмо*. Није ретко

да се и за прво лице једнине и друго множине употреби такође би уместо *бих* одн. *бисте*, а познато је да би одговара једино 2 и 3 л. једн. и 3 л. мн., напр.: *ја бих сео, ти би... , он би... ; ми бисмо сели, ви бисте... , они би...*). Због тога у наведеној реченици треба рећи... *не бисмо ни засијали*.

5. У *ујуси*во за *ујоуребу* каже да *треба добро намазати* *ио* одређеном *месџу* (Политика 22. VI. 1958, стр. 4).

Није добро рећи *намазати* *ио* одређеном *месџу* јер је *намазати* тренутан глагол, а предлог *ио* у овом случају има значење простирања, које да би се извршило захтева извесно трајање радње, њену трајност. Каже се *намазати* *нештио* а не *намазати* *ио* *нечему*, напр. *намазати* *руку* или *намазати* *лице*, а никако *намазати* *ио* *руци*, *намазати* *ио* *лицу*. Упутство је, дакле, требало да гласи: ... *добро намазати* *одређено месџо*.

6. Из свега *штога*, а *иосебно* из *свесне воље* и *акције* *може* се у *овоме* *извући* *много користи* (Политика 2. VII. 1958, стр. 6).

Или је требало потпуно изоставити у *овоме*, или употребити изразе за *ово* или *у овоме* *иогледу*, па би горња реченица била јасна: *Из свега штога... може се у овоме иогледу* (или *може се за ово*) *извући много користи*.

7. Данас, 15 година *иосле* борби на *Суијесци*, у *рајшу* *иојиуно* *срушеном* и *иосле* *рајша* *обновљено* *Гацко* *слави* *свој* *иразник* (Политика 2. VII. 1958, стр. 5).

Артибути морају бити у истом падежу у коме је именица коју они ближе одређују. Стога не ваља ... *срушеном* и ... *обновљено* *Гацко* *слави* него *срушено* и *иосле* *рајша* *обновљено* *Гацко* *слави* *свој* *иразник*.

8. *Свечаноси* у *Гацком*. — *Високи* *госи*и *и*реко *Гацког* *си*и~~и~~гли на *Тјен*и~~и~~и~~и~~и~~и~~. (Политика 3. VII. 1958, стр. 1).

Два пута на једној страни, у насловима, иста грешка: *Гацког* и *Гацком*, а треба *Гацка*, *Гацку* јер се *Гацко* мења као именица *село*.

9. Тако ће *анкеи*та „Југословен нашег доба“ *иоси*ати *си*ална *рубрика* нашег *ли*си~~а~~ на којој ће *чи*и~~а~~оци *моћи* да у *анкеи*ној *форми* *изражавају* *своја* *ми*шљења о *ио*јединим *значајним* *и*и~~и~~а~~и~~ма (НИН бр. 391, стр. 1).

Читаоци могу да изражавају своја мишљења само у рубрици а не на рубрици. Према томе треба: ... *сјална рубрика нашег листа у којој ће читаоци моћи да ... изражавају своја мишљења.*

10. *VII Конгрес и његова историјска докуменџа нису ујуђена само члановима СКЈ (НИН бр. 391, стр. 1).*

У овој реченици подмет је не само његова историјска докуменџа него и *VII Конгрес*, па је то требало показати и у прироку, тј. требало је употребити глаголски придев у мушком роду: *VII Конгрес и његова историјска докуменџа нису ујуђени.*

О. Р.

11. *Неко је скроман: набави себи сасвим мали ауџомобил, вози свега џри лиџре на саџ!* (Васа Поповић, Човек тражи сређу, Београд — 1956, стр. 13).

Елипса „... *вози свега џри лиџре на саџ!*“ није добра ни са стилске ни са граматичке тачке гледишта. Боље је ређи *џроши џри лиџре на саџ*, или *вози са џри лиџре на саџ*, где би ово *са џри лиџре* значило средство којим се омогуђава возња.

12. *Трчао сам на џошиџу, била је клизавиџа, налеџао сам на џролазнице, џену сам једну гурнуо, ја нисам имао времена да се извиђавам, само сам се с десетџ корака осврнуо ...* (Васа Поповић, Човек тражи сређу, Београд — 1956, стр. 29).

Не може се ређи *с десетџ корака сам се осврнуо*, је се предлогом *с* с генитивом може обележити значеђе места само ако се тим генитивом тачно назначи само место. Синтагма *десетџ корака* показује растојање а не место као такво. Треба зато ређи: *џрешавиши десетџ корака*, или *када сам џрешао десетџ корака*, или *џек иџо сам џрешао десетџ корака*.

13. *Сџуденџкиња му је шал намесџила ... Као некада његова Љубиџа, Љубиџа њега ... Некад ...* (Васа Поповић, Човек тражи сређу, Београд — 1956, стр. 38).

Речениџа као некада његова Љубиџа, Љубиџа њега није добра. Мора се ређи *Љубиџа њему*. Овде л. замениџа мора да дође у дативу, а не да буде у генитиву, као што је у примеру.

14. *Или — можда ја и нисам џуџсан, можда је мени само досџа сџрансџивовања на оној сџрани, можда ја сувџше Фиренџу чезнем и сунџе ...* (Васа Поповић „„Београд“ у Бечу“, Политика 16. III. 1958, стр. 9).

а) Уз глаголе и изразе осећања име појма који их изазива стоји у инструменталу с предлогом *за*. Зато је правилно рећи: *можда ја сувише за Фиренцом чезнем*.

б) Боље би било рећи: *можда ја сувише чезнем за Фиренцом*, јер глагол на крају реченице и после допуне није у духу нашег језика.

15. *Лори је лежао на ћилиму испред камина, ирећиварајући се да се одмара, али је усћивари гледао у вајћу оним заммиљеним йогледом који му је црне очи чинио шако лейе, шойле и бисћре* (Ј. Алкот „Четири сестре“, Београд — 1957, стр. 234, прево Лука Семеновић).

Глагол *чинити* тражи допуну у инструменталу; каже се: *чинити срећним, радосним, веселим*. Зато би било боље рећи: *гледао (је) у вајћу оним заммиљеним йогледом који му је црне очи чинио шако лейим, шойлим и бисћрим*.

16. *Сагнувши се ниско над сестру коју је највише волела, йољубила ју је у влажно чело, и душа јој на језику, шихо шайнула: ...* (Ј. Алкот „Четири сестре“, Београд — 1957, стр. 235, прево Лука Семеновић).

Овако речено *и душа јој на језику, шихо шайнула* није довољно јасно. Можемо помислити да је особи која је шапнула била душа на језику, или како се код нас обично каже — да јој је душа била у носу. Међутим није болесна девојчица шапнула сестри, већ сестра њој. Боље би било ово сасвим изоставити, јер смисао не би много губио, или лепше превести. Могло би се рећи *и шайнула јој је као да јој се њена сојствена душа налазила на уснама*. Радије мало слободнији превод, него могућност да се дође до двосмислености.

17. *Не верујем да ћеш ти шо икада рећи, и знам да се он неће задовољити с шим, макар му и рекла*. (Ј. Алкот „Четири сестре“, Београд — 1957, стр. 279, прево Лука Семеновић).

Неправилно је *задовољити с шим*, треба *задовољити шим*.

3. Г.

НАШ ЈЕЗИК излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 шабака; њим
сезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Годишња претплата
износи 300 дина; цена поједином броју је 60 дина. Претплату слаћти Институту
за српски језик Српске академије наука, Београд, Кнез Михаилова 35/1, на
текући рачун код Кооперативне банке бр. 101-701-2-1483. Рукописе слаћти Уре-
ђивачком одбору или Беоиславу Николићу, секретару Одбора, Института за
српски језик Српске академије наука, Београд, Кнез Михаилова 35/1. — Руко-
писи се не враћају.

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. IX св. 7—10

БЕОГРАД 1959

САДРЖАЈ

	Страна
1. <i>А. Велић</i> : Поводом Ракићева језика	217
2. <i>М. Сивановић</i> : О језику у једном приказу и поводом тога језика	220
3. <i>Б. Милановић</i> : Употреба предлога <i>код</i> (с генитивом) уз глаголе кретања	227
4. <i>Милош С. Московљевић</i> : У коју категорију речи спада реч „као“?	243
5. <i>Срећен Живковић</i> : Деоба глагола по објекту	250
6. <i>Милија Сивашић</i> : Из акцентологије	257
7. <i>Св. Марковић</i> : Промена туђих личних имена и презимена	265
8. <i>Н. С. Половина</i> : Вуков Немачко-српски речник	274
9. <i>С. Машић</i> : Из Вукова преводња	280
10. <i>Павле Илић</i> : О питању смедеревско-вршачког дијалекта	283
11. <i>И. Гркић</i> : Покретно <i>а</i> на крају неких предлога као диференцијални семантички знак	291
12. <i>Пећар Сладојевић</i> : О рефлексу краткога <i>в</i> иза <i>р</i> у књижевном језику јужнога изговора	302
13. <i>Милић Пешикан</i> : О месту енклитике у реченици	305
14. Језичке поуке	312
15. Регистар	321

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник академик д-р АЛЕКСАНДАР ВЕЛИЋ
 Секретар Уређивачког одбора — Берислав М. Николић

Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА
 БЕОГРАД

Слог: „Научно дело“, Београд, Вука Караџића 5.
 Штампана и понесена Графичког предузећа „Академија“, Београд, Космајска 28

НАШ ЈЕЗИК

Књ. IX

Нова серија

Св. 7—10

ПОВОДОМ РАКИЋЕВА ЈЕЗИКА¹

Славимо данас двадесет година од смрти Ракићеве, осамдесет и две године од његова рођења. Вршњак, савременик, друг и пријатељ Ракићев, ја сам прошао кроз његово време, са њим растао у нашем Београду, био сведок његових првих почетака у поезији и опет у блиским везама са њим пред крај његова живота. Сећам се Београда из наших младих дана, са још више сунца и ваздуха неголи данас, са његовим тадашњим приземним, а угодним кућама, али и са пространим баштама које су се каткада претварале у праве винограде, са баштованицима, које су улазиле и у варош, и имале старинске долапе са дугачким одводним жлебовима и многобројним рововима и обавезним кљусетом... Ту смо ми проводили време основне школе и почетак гимназије... Сећам се бурних дана краља Милана и свега што је дошло после његова силаска с престола... Али ипак после 1900 године осетио се полет у свима правцима наше културе, па је тада и Ракић први пут узлетео... Култура наша тога времена, са Јанком Веселиновићем, Матавуљем, Новаковићем, Љуб. Ковачевићем и толиким другим значајним књижевним и научним именима — као Св. Ранковић, Дучић, Рад. Домановић, Скерлић, затим Жујовић, Цвијић, Петровић и многи други — силно се развила. То је дало могућности да се и Велика школа претвори у Универзитет у Београду који је са великим успехом отпочео свој рад... Између 1900 и 1912 однеговано је поколење славних бораца који су на Куманову и свугде другде на бојном пољу донели значајном делу наших народа слободу од туђина. Да, у то је време

¹ Уводне речи проф. А. Белића на Ракићевом вечери у Коларчевом универзитету (од 13 маја 1958).

отпочео своју песничку каријеру и наш Ракић. У његовим песмама има и непосредних успомена из старог Београда или посредних потстицаја који потичу од културно-националних прилика тога времена наше земље за мотиве његових најлепших песама. Али се ја не мислим на њима задржавати. То ће учинити вечерас други боље од мене.

Отварајући ово вече посвећено успомени песника Ракића хтео бих само да вас потсетим на једну особину Ракићеве поезије. То је његов језик. Он је сам у једној песми рекао:

..... Нико неће знати
 Да некад бесмо први, премда мали,
 Колену нашем да смо као мати
 Нов језик с новим осећајем дали.

Већ је поезија његова времена (и Дучићева, и Шантићева и других) створила нов поетски језик који се ослободио од многих језичких условности ранијег времена, оних готових израза и увек истих речи које су спасавале и ритам и слик. Ракић је пошао даље. Његова поезија, како је рекао Скерлић, са својим звонким и чистим стиховима, одјекује звуком племенитог метала. „Његови стихови су беспрекорни у својој мирној еуритмији и мраморној лепоти, и у погледу технике то је последња реч уметничкога савршенства у нашој досадашњој поезији. Каква је ту чистота израде, концизност израза, заокружљеност строфе, правилност сликова, хармоничност ритма!“, вели Скерлић даље.

Истина, ово је општи суд, без нарочитог испитивања, једног врло даровитог књижевног критичара. Али мислим да ће тај суд потврдити и најпажљивија научна анализа. Ракић је био музички високо образован. Он је унео елементе музике у своје стихове, и хармонију и дисхармонију. Ја сам при анализи Ракићевих стихова констатовао на више места да тамо где има дисхармоније у ритму да је њу диктовала и дисхармонија у садржају. Али је још много знатнији језик Ракићев: свакидашњи, а опет довољно свечан, сажет и ипак довољно речит, прост, а опет довољно сликовит... То је долазило од непосредности, да ли природне или вештачке — то је свеједно, од тога што је све у Ракићевим песмама дубоко проосећано и што је

Ракић у својим песмама давао део себе самога. Само великим уметницима је дато да све већом и сложенијом обрадом даду што већу простоту и кристалну јасност своје језику, у чему је права величина и књижевног језика и стила . . . То је Ракић умео.

Остављајући да о другим особинама овог ретког песника и човека чујете од осталих, ја дајем реч другу д-ру Војиславу Ђурићу.

А. Белић

О ЈЕЗИКУ У ЈЕДНОМ ПРИКАЗУ И ПОВОДОМ ТОГА ЈЕЗИКА

И после победе над противницима употребе народног језика у књижевности и даље се, кроз целу другу половину XIX века, борба за чистоту тога језика као књижевног продужавала у личној општини, а гдекад, можемо рећи, и у неразумној мери. Један број некадашњих вуковаца, поборника чистоте народног карактера књижевног језика, почео је ускогрудно и једнострано гледати на развитак и наше књижевности и језика којим је она писана. Ови не само што су књижевна дела оцењивали искључиво према томе да ли су се писци тих дела негде огрешили о чистоту народног језика, или су јој остали верни, него су својом ускогрудношћу и искључивошћу ограничавали слободе књижевног изражавања, и на тај начин спутавали природан развитак и самог књижевног језика на народној основи.

С напредовањем наше науке о књижевности и о језику, већ пред крај XIX века, таквих је схватања углавном нестало. А наш је књижевни језик баш у то време, у делима познатих наших писаца: књижевника, публициста и научника краја XIX и почетка XX века, — добио силан полет свога развитка, баш на основама које му је поставио Вук Караџић. Та се традиција, на једној страни, и даље наставља, али је, с друге стране, било и таквих који су у реаговању на пуристичко схватање о књижевном језику, какво су имали претставници некадашње филолошке критике још од времена њеног постојања, ишли у другу крајност и правилан однос према језику наше културе сматрали су потпуно безначајним. А и данас је, на жалост, подоста оних што га таквим сматрају или бар, у најмању руку, многи не полажу на то каквим језиком пишу, а верују да сами беспрекорно пишу.

Ми не можемо казати да овде не мислимо на данашње писце — ствараоце у области лепе књижевности — више истина млађе,

али не само млађе него и на старије — који траже необичан начин изражавања и који су, то би се бар на први поглед рекло, у сталном рату с језичким законитостима: за недопустиве произвољности у ковању нових речи, за непотребно узимање туђица, за уношење аргоа улице у књижевни језик, за претеране слободе у употреби пренесених значења речи и фраза, за тешко схватљиву па и потпуно несхватљиву метафору, противу свих средстава која помажу у схватању онога што хоће да кажу, који су, једном речју, „у принципу“ против сваке језичке норме. Напротив. Ја мислим да нам је дужност тражити законитост и у њихову језику и стилу, јер се без тога не може ући у њихово стваралаштво које, на срећу, често није за одбацивање, па ни за потцењивање. А и иначе ће се анализом њихова језика одвајати објашњиво и допуштено од онога што се не може објаснити, па самим тим мора отпасти. Зато, управо, наш часопис, баш с обзиром на његову намену, много више пажње мора посветити језику текуће књижевности и посебно језику писаца чији се стил одликује поменутиим особинама.

Овај пут ја ипак нећу говорити о таквом језику, већ ћу се задржати на језику једног приказа. Тај приказ је објављен у културно-уметничком прилогу једног врло угледног нашег (свеједно је којег) листа. А аутор је његов културни радник (свеједно је у којој области наше културе и свеједно је опет да ли је, како претпостављамо, млађи или старији) који, што је главно, ради у једној области наше културе и објављује ето оцене значајнијих дела из те области. А ове су оцене, бар ова на којој смо се задржали, написане просечним језиком, али са извесним доста типичним недостацима који се, пре свега, огледају у рђавом прављењу реченице. Такве какве су, те реченице не значе оно што се њима хтело рећи, већ или нешто што је управо супротно томе, или било шта друго, а понекад и ништа не значе. Таквом неуспешном прављењу реченице често иде на руку недовољно познавање принципа синтаксичке (слободне) интерпункције, јер рђаво стављена запета обично мења смисао онога што се износи реченицама између којих је, односно између чијих делова је стављена запета. Зато ћу овде и говорити баш о томе.

„Користећи резултате својих већ раније објављених радова (пише аутор о чијој вештини писања

говоримо) он је за ово дело морао многе отсеке први пут да обради“.

Наведена сложена реченица како је направљена значи — зато што је користио (онај о коме се у цитату говори) резултате својих ранијих радова, за ово дело је морао многе отсеке први пут да обради. А то не може бити, јер оно што се једанпут обради, и под претпоставком да се поново обрађује — то опет никако неће бити први пут. Ни писац приказа то, зацело, није хтео казати. Ово се види и из онога што се даље у приказу говори када се истиче да је писац чије дело се приказује и раније доста радио на тим стварима. Рецезент је, управо, супротно хтео да каже — Иако је писац дела користио резултате својих већ објављених радова, он је за ово дело морао многе отсеке (ми бисмо објекат *многе ойсеке* ставили испред *морао*) први пут да обради. Па када је рецезент хтео, требало је да тако и каже, односно да напише, а не да прави реченицу сасвим супротног значења.

Није много мањи грех када писац констатује нешто што може бити и тачно, али чиме се ништа не каже. Мислим овде на констатацију из овога приказа која гласи:

„Највећи део његовог научног апарата чине објављени извори и литература“.

А шта друго и треба да буде научни апарат?

При грађењу реченице, у чему наш писац (рецезент, мислим, а не писац дела које се приказује) није показао много вештине, — нарочито треба пазити да зависне реченице или зависни делови реченице не буду далеко од речи које објашњавају, поготову ако иза речи које треба објаснити ближе детерминативним (зависним) деловима стоје друге речи за које би се могло схватити да се на њих односе. Ево једног таквог случаја који је, са изнетих разлога, класичан пример лошег прављења реченице:

„У првом делу књиге која досеже до револуције 1848/49, у коме су више истакнуте карактеристике странака и њихових ставова према појединим важним питањима (осим споменутих...)“.

За допунски део — *осим споменутих* рекло би се да се односи на *важна питања*, тј. да се њим нешто изузима од *важних питања*, да је, дакле, реч о ставу странака према свим појединим

важним питањима осим оних која су споменута. А никаква питања нису споменута. Само то читаоцу није лако држати на памети. Ни ја, наравно, нисам друкчије схватио када сам прво прочитао приказ. Али сам читајући ово место осетио да је ту нешто нејасно, па сам поновио тај став, и то не само једном него неколико пута, и једва сам разабрао да је овде узрок нејасности то што се не може лако разабрати на шта се односи ова допуна. Због тога сам морао поново да читам цео напис с почетка, и тек тада сам утврдио да се та допуна не односи ни на важна питања ни на ставове странака, на шта би се такође могла односити, већ на саме странке, које су једино споменуте. Објашњење о коме говоримо овде је одвећ далеко од дела реченице који објашњава, одвојено од њега са друга два дела на која се такође може односити, утолико пре уколико им ближе стоји. Можда ће когод рећи да би и други читаоци дошли до закључка до кога сам ја дошао, што, очевидно, није невероватно. Али се мало може веровати да би се било ко толико пута враћао да нешто поново чита, сем наравно у циљу у коме сам ја то чинио. У свакоме је случају дужност писаца, а ово је мислим најчешће и њихова тежња, да пишу онако како ће их читаоци боље разумети. Они, штавише, настоје да се њихово излагање допадне читаоцима. А о било каквом допадању онога што се не разуме — уопште не може бити говора. И још више од тога, свако трошење хартије на оно што је неразумљиво — излишно је и штетно.

У цитираној реченици нејасност би се избегла да је допуна дошла одмах иза речи коју допуњава, да је речено, наиме: *У првом делу књиге која досеже до револуције 1848/49, у коме су више истакнуће карактеристичке странака (осим споменутих . . .) и њихових ставова* итд.“

Невештину у прављењу лако схватљивих реченица писац је показао и у стављању запете тамо где јој није место. Он, нпр., запетама раставља изричне реченице које су најчешће објекти глагола главних реченица од којих зависе, а свакада казују садржину тих глагола; дели, дакле, делове реченице који су неодвојиво везани један с другим, као у примерима:

„Ова књига претставља први покушај, да се та материја обради . . .; Тако се и овде нарочито трудио,

да разлучи...; Природно је стога, што се на појединим местима задржавао; Оправдано је, што је целим другим делом држању странака за време револуције... Запетама на местима где их је писац овако како смо показали употребио прекидају се мисаоне целине, и услед тога оно што се дотичним реченицама хтело рећи може да постане нејасно. А тачном схватању смисла највећу сметњу чини одвајање односних реченица од речи на које се односе када су те реченице употребљене да сузе и прецизирају, тј. да одреде раније неодређене појмове означене управним речима. Када рецезент напише:

„Будући један од све ређих наших историчара,
који је у стању да се служи мађарском литературом“

— он тиме каже да су наши историчари све ређи, што је апсолутно нетачно и што, мислим, ни сам рецезент није хтео да каже, али што је ипак речено стављањем запете испред односне реченице — и да је тај о коме он говори један једини историчар који зна мађарски. А то, такође, ваљда, неће бити тачно, или да још одређеније кажемо, ми знамо да то апсолутно није тачно. Ово је, заправо, класичан пример колико ни мало није безазлено стављати запету тамо где јој нема места. Нама је, међутим, познато да много њих друкчије мисли. Ти ће, сигурно, рећи да је и овде одвећ више ни око шта. Ми не можемо тврдити да би и аутор написа о коме говоримо то рекао. Али је несумњиво да је он непознавањем принципа о употреби запете, или некаквим нехатом према тим принципима, овде само једном реченицом казао две грубе нетачности и не будући свестан тога. А што је још теже, његово огрешење ту није само у погрешној употреби запете већ и у непознавању или потцењивању значаја правилног слагања међусобно зависних делова реченице. Односна заменица *који*, и цела њом започета реченица, не односи се на реч *један* из главне реченице, него на реч *историчари*, и зато ту заменицу, као и глаголску енклатику *је* иза ње, није било допуштено употребити у једнини него ју је ваљало дати у множини, а испред зависне реченице, наравно, није требало ставити запету већ написати: *Будући један од све ређих наших историчара који су у стању да се служе мађарском литературом*. Овако би било казано оно што се хтело рећи, а наиме да су наши историчари који су у стању да се служе мађарском литературом све ређи и да је онај чије дело

рецензент приказује један од тих ретких, а не да су наши историчари све ређи и да између њих једини овај познаје мађарски језик, што несумњиво излази из приказивачеве стилизације наведене реченице.

Овоме треба додати да код писца приказа има и фонетских деформација облика, као што је *освешћење*, нпр. Ми претпостављамо да је он овај облик научио од своје матере и средине у којој је одрастао, односно у којој живи. Па ипак и поред тога, а и насупрот чињеници што у нашој средини ову и сличне гласолске именице многи изговарају с истим гласовним дефектом, њих с тим и таквим дефектима није допуштено употребљавати у књижевном језику. А њих сваки час срећемо у написима ове врсте. И уопште можемо рећи да језик написа о коме говоримо, мада ни изблиза не задовољава, није у погледу језика гори од многих који се објављују у нашим листовима и часописима. Ово није ни мало утешна појава, али је сасвим тако.

Како ми гледамо на ову чињеницу, има разлога да се због ње озбиљно забринемо. И заиста, слабљење писмености не само код школске омладине, него уопште многи данас запажају. Позвани чак настоје да томе нађу лека, али је концепција оних што се намећу за прописиваче лека сасвим погрешна. И уколико се та концепција прихвата утолико писменост све више опада. А лек је прилично прост: језику којим говоримо, а нарочито ономе којим пишемо, морамо поклонити сву пажњу, тај језик ми морамо неговати, учити га у школи, проучавати његове основне законитости и суштину онога на чему те законитости почивају. Врло је занимљиво да сви они који о овим питањима мисле, када је реч о савлађивању страних језика — препоручују проучавање и система гласова и система облика речи, као и њихових функција, а поготову везу и однос између делова реченице, па њихово међусобно слагање, затим везивање појединих реченица у веће језичке целине и др. А када је у питању матерњи језик, у коме је све ово најлакше и врло лако схватити, зато што тај језик носимо у себи, што га осећамо, и који бисмо чак и због самог успешног учења страних језика морали ваљано савладати, — многи мисле да средњошколску омладину треба ослободити досадног „граматизирања“, које „ничему не води“. Ми се можемо сложити с тим да је предавање језика у школи заиста досадно и безуспешно

када га изводе они што сами не познају предмет који предају, нити знају смисао онога што предају. Али је предавање граматике као система језика, макар колико она као наука била стара, не само потребно за опште [образовање, него је оно неопходно, чак и за практичан живот, јер недовољно писмени људи не могу како ваља задовољити [ни у једној струци. А као доказ за ову тврдњу ми само потсећамо на приказ из пера ученог човека који смо језички анализирали, и питамо се какве користи може бити од таквих написа.

М. Сивановић

УПОТРЕБА ПРЕДЛОГА КОД (С ГЕНИТИВОМ) УЗ ГЛАГОЛЕ КРЕТАЊА

За такву употребу предлога *код* Ђ. Даничић је у својој Србској синтакси (1858) навео неколико примера: Нег' самь коня тражити пошао, | Пакъ се ево кодъ *ѡебе увраиѡихъ* (из Рељковићевог Сатира); Те *код цара* на диван *изиђе* и *Код њих дошла* света дева Марија (из Вукових народних песама); Калуђер и ђак *дошли код некакe бабе* да свете водицу (из Српских народних пословица — „речи самога В. С. Караџића“) и један пример из Гундулићевог Османа с глаголом *куиѡи се*, *sich sammeln*, у имперфекту (*куиљаше се*). Интересантна је Даничићева анализа ових примера: „премда се глаголом *казује* примицање, опет други падеж не показује куда је примицање управљено, него само где то бива“ (стр. 202). Дакле, у оваквој употреби овога предлога Даничић види оно локално значење његово које он има када је у реченици глагол мировања.

Одавде је Ивековић пренео у свој и Брозов Рјечник хрватскога језика, s. v. *код*, примере из народних песама и Пословица заједно с цитираним Даничићевим речима.

У историском речнику Југославенске академије у Загребу обрађивач лексичке грађе П. Будмани ставио је да предлог *код* иде „и с глаголима који значе мицање“. Али одмах у продужетку Будмани наглашава да га тако употребљавају најчешће писци „из мјеста у којима се не разликује мицање од стајања“. Такву његову употребу он затим потврђује примерима. За оне који су из народне поезије, а који се налазе и код Даничића, назначено је у загради да потичу из Пирота и из Црне Горе. Ј. Матовић, писац средине XVIII в., из чијег су преводног дела два примера с глаголима *уљезе* и *доходи*, био је пореклом „из Доброте државе которске“; друга два с глаголским облицима

нијеси дошао и дојрије из Љубишиног су језика. А онда Будмани додаје да тога „има и другдје“ и да сâм зна да се тако „говори и у Биограду“. Што се тиче примера из језика Вуковог: Кад дође у Београд, он одјаше код владике . . . (Даница за 1829, 10) и [Он се нађе у невољи и отишавши] *йриби се код једнога човека . . .* (из Новог завјета) — мислим да им овде није место. Први је наведен и код гл. *одјахайи*, коме се ту даје значење „јашући доћи, стићи камо“. Међутим, код Вука, у његовом речнику, тај глагол има само значење „одјакати с коња, *absteigen, descendo ex equo*“, и зависном падежном синтагмом *код владике* означено је место где је таква радња извршена у прошлости. У другом примеру рефлексивни глагол *йрибиши се*, употребљен у аористу, с пренесеним је смислом и може значити „настанити се“, „наћи боравиште“, „привити се“ и сл. И у Вуковом речнику прва му је допуна „код кога“. Уз глаголе који изразито значе кретање Вук није употребљавао генитив с предлогом *код*. То сведочи Маретићева Граматика и стилистика хрватскога или српскога књижевног језика, која садржи богат материјал баш из његових дела. Нити тога има код Ј. Вуковића у опису говора Дробњака, одакле су Букови блиски преци дошли у Србију (ЈФ књ. XVII).

За савремени књижевни језик нарочито је значајно оно што је о овоме рекао Т. Маретић у свом Језичном савјетнику (1924). Тамо стоји: „код, *zu*, на питање: камо! је пров[инцијализам]“, и за то је дат пример: *идемо код Пејровића*. Маретић је томе додао: „*боље к Пејровићу*“. Јасно је да се изразом „боље“ у овом случају препоручује датив с предлогом *к*; али, с друге стране, то исто такође значи да ту може остати и предлог *код* с генитивом. Ипак се ја не бих смео усудити да тврдим да је овај наш велики граматичар и лексикограф и истакнути језички стручњак тако мислио о томе. Као одушевљени и одани „продужавалац“ традиција Вука Караџића, који је наш савремени књижевни језик извукао из живих, народних говора, он у овој својој практичној књизи није, наизглед, строго осуђивао ни многе друге провинцијализме. Притом као да нам ништа не смета што је у „приступу“ рекао да од провинцијализама иду у књижевни језик само они који су му заиста нужни (стр. XXIII), „за које нема у њему или никаквих замена или нема

добрих, а све оно што се може добро заменити, то треба одбаци“ (с. XIII).

Али је још важније указати на оно што је после тога написано о употреби предлога *код* с генитивом у синтаксичкој вези с глаголима који значе кретање.

Тако је у овом часопису (НЈ год. I, 1933, стр. 86) дата једна »језичка поука«, у којој се исправља реченица „... *оде код лекара*“ јер је у њој погрешно употребљен предлог *код* — „место намерног датива“ („... *оде лекару*“). И за такву употребу његову вели се да је неправилна и да је „треба избегавати“.

Затим се у Граматици хрватскога или српског језика од И. Брабеца, М. Храста и Ср. Живковића (II изд. Загреб, 1954), која — како је речено у предговору — „обухваћа књижевни језик којим се данас пише и говори“, у одељку о синтакси падежа, на 213-ој страни, налази напомена где се каже да предлогом *код* „не ваља означивати циљ кретања: *Идем код Владе. Долазио је јуче код њебе*“; уместо *код* с генитивом ту треба узети датив сам или с предлогом *к*.

Исту ову напомену цитира и Стјепан Влаховић у свом чланку *Идем Влади или Идем к Влади?* («Језик» год. II, 28) и вели: „Заиста је погрешно приједлогом *код* означивати циљ кретања...“

А прошле године изашла је књига професора М. С. Лалевића: *Како се каже—како се ишше?* — која претставља покушај да се „на особит начин“ изнесу и објасне многобројна и разноврсна спорна питања, граматичка и правописна, у нашем књижевном језику. Међу њима је и ово питање употребе предлога *код*, илустровано у облику импровизованог разговора на примеру *Дођи код мене* (стр. 174—177). Лалевић сматра да онај који тако употреби овај предлог чини грубу и тешку, неопростиву грешку, „крупно“ грешки јер то није правилно. На другом месту, на стр. 257-ој, износи опет такву „грешку“: *оде код другарице*, што, по његовом мишљењу, никако не ваља, него треба рећи: *оде другарици*. А пишући пре тога у овом истом часопису (н. с. књ. VI, стр. 177) о језику и стилу у Ћосићевим Коренима, он синтаксичке везе *ући код* ... и *доћи код* ... , нађене у овом роману, убраја у некњижевне и неправилне везе речи, које као такве „не можемо прихватити“.

Врло често се, дакле, одлучно устаје против овакве употребе предлога *код* у књижевном језику јер се сматра да је погрешна, неправилна. Граматичари који се на њој задржавају сви је као такву оцењују.¹ Из тога излази да она нарушава граматичку правилност нашег језика. А све то значи да се та употреба не може допустити у говору школованих људи и у њиховом писменом изразу.

Међутим из опште употребе овога предлога с глаголима кретања стиче се друкчији утисак. И зато сам ја узео да покажем како на ово питање треба гледати.

Да видимо одмах где се јавља и колико се употребљава предлог *код* с генитивом именице када је у реченици тиме означен циљ кретања које се исказује глаголском речју у предикату.

У поменутој »језичкој поуци« речено је да је употреба предлога *код* у таквим случајевима готово истиснула намерни датив у неким нашим крајевима. Колико је мени познато у косовско-ресавским говорима, у које спада и говор мога родног краја, у зависности од глагола са значењем кретања употребљава се искључиво овај предлог са својим падежом. У Речнику косовско-метохиског дијалекта Гл. Елезовића, s. v. *код*, налазимо пример: Сама сам *ишла код господара*. На другој страни, у говору Црмнице (Црна Гора), према Милетићевом опису, предлог *код* врши службу предлога *к* „који је додуше такође познат, али је доста редак“.² Баковачки Срби, чији је говор испитао професор Стевановић, место генитива употребљавају датив неких заменица и уз предлоге, међу којима је предлог *код* у примеру: *Пришла код њојзи, код онојзи*.³ Стј. Ившић пише за посавски говор да се у његовом источном делу предлог *код* „чује кадшто мјесто *к*“.⁴ П. Сладојевић у својој расправи о

¹ Ј. Вуковић је у Граматици српскохрватског језика за VII раз. осмог год. школе (Сарајево 1958, 99) навео за потенцијал и пример: *Кад сам био болестан, моји другови би сваки дан дошли код мене, а за инфинитив уз глаголе непотпуног значења: Хтио сам доћи код тебе*. Пошто о таквој употреби предлога *код* нема код њега ни речи, највероватније ће бити да је ове примере узео из своје говорне праксе и не помишљајући притом да ли они као такви одговарају садашњим граматичким захтевима.

² Др Бранко Милетић, Црмнички говор, Срп. диј. зб. књ. IX, 509.

³ М. Стевановић, Баковачки говор, Београд 1950, 141; исп. и код Гл. Елезовића пример: *А ти код њој дође* — са ознаком да је забележен у Пећи.

⁴ Свјетлан Ившић, Данашњи посавски говор, Рад књ. 197, 116.

имперфекту (ЈФ књ. XX, 222) наводи и овај пример из свога говора (Никшић): Шћаше он *доћи код нас*, па сједи и причај до поноћи.

Оваква употреба предлога *код* у појединим крајевима нашега језика потврђује се и у текстовима различитих народних умотворина, нарочито оних у прози, наравно под претпоставком да су верно забележене. А такве су, на пример, многобројне кратке приче које је у прошлом веку Вук Врчевић⁵ скупљао у народу кроз Боку Которску, Црну Гору, Далмацију и Херцеговину, јер је, како сам каже, сваку својим ушима чуо и записао у дијалекту од речи до речи. У њима се поред датива с предлогом *к* употребљава у истој синтаксичкој функцији и генитив с предлогом *код*. То показују ови примери с првих педесетак страна књиге:

— Кад је шјутри дан било, *йође* и први *код другога* на вечеру ... (1); — Цар му то допушти, а он *йође к ђевојци*, па јој каже ... (4); — ... па *йође код сеоцког сџарог кнеза* да га упита коју ће (51); — ... те се они договоре како *би йошли* на свадбу *код младожење* да се наједу... (35): — ... некакав везир позове једнога кнеза... говорећи му да *би йошао к црногорскоме владици* ... (22); — Некакав човјек ... опремио се на војску, па при поласку *йошао код своје жене* (15); — Одговори му они чоек: *кад сам ја код тебе дошао* вечерас на вечеру, молим те *дођи* и ти *код мене* ... (1): — ... па јој каже ... да је чуо за њезину муку, па да је *дошао к њој* обучен од човјека грјешника ... (4); — А *кад дође код некаква човјека*..., упита га откуда је ... (26): — ... а *кад дођоше к њему* господа, упиташе га *зачуђени* (11); — *Дође* некакво циганско дијете *код једне хришћанке* на конак ... (33); — На месне покладе *дође* Циганин *код некаква раје* касте да се наједе ... (35); — *Дође* некакви хоџа у село *код свог чийчије* на конак ... (48).

И на другим местима могу се у народним приповеткама срести слични примери. Да наведем неке.

— Кад *дођу код цара*, јаве му несрећу (Вук Ст. Караџић, Српске нар. приповијетке, Беч 1870, 251); — *Ходи*

⁵ Српске народне приповијетке, скупио Вук Врчевић, Београд, 1868.

унутра код мене... Овај уђе унутра код њега... (Српске нар. прип., антологија, приредио В. М. Јовановић, Београд 1932, 16, прип. Баш-Челик); — ... немамо шта радити, па смо дошли код њебе да штогод зарадимо (исто, стр. 51, прип. Грбо..., из Херцеговине); — Везир му рече: послао ме цар да идеш код њега (српска нар. прича, из збирке Новице Шаулића, Полетарац бр. 3, 1954-5, 9); — Кад је ишао свети Саво по земљи, дође код једнога сељака... (Српске народне приче, из збирке Н. Шаулића, Београд 1931, 64, из Херцеговине); — Једнога дана добије врач од цара позив да одмах дође код њега... (Златна бубица, нар. приповетка, Бос. Вила год. XXVII, Сарајево 1912, 320); — Пошао Херо код цара и понио му у пешкеш један кошниц крушака... (Јаша М. Продановић, Антологија нар. приповедака, Београд 1951, 320).

Из народних песама имам свега два примера:

— А кад путаљ код дружине дође, | Мртав Суљо паде са путаља (Вук Ст. Караџић, Срп. нар. пјесме књ. IV, Беч 1862, 329, песма поп Драговић и Марко Таушан); — Ја ћу тамо код књаза ходићи | И с Турчином кавгу заметати... (исто, књ. V, Беч 1865, 145, песма из Херцеговине).

Овде треба да изнесем и примере нађене код П. П. Његоша, Стј. М. Љубише, М. Миљанова и проте М. Ненадовића, јер су ови наши књижевници познати и по томе што су писали „народски“, онако како се говори у крају одакле потичу пореклом: Његош — на петњишком дијалекту, Љубиша — језиком својих Паштровића (Црногорско Приморје) а Миљанов — племена Куча (такође Црна Гора), прота М. Ненадовић — говорним језиком ваљевског краја.

Дошли су данас код мене неки Пипери од наше Крајине... (П. П. Његош, Писма I, Београд 1951, 50; на стр. 93: Дошао је к мени Мојсеј Вуков Свјетлоћа); — ... А што нијеси, рече, дошао прије код мене... (Стј. М. Љубиша, Приповијести, Дубровник 1875, 12), — Ја велим да ме пустиш — настави Стеван, да њођем код Бемба на Бојану... (Цел. дела I, 215); — Они њођоше на Скадар код везира (М. Миљанов, Дјела, Београд 1947, 57); — Не смејући Афиз прско Мораве на Карађорђа, он њошље три

Турчина код *Миленка*... (прота М. Ненадовић, Мемори, Београд 1951, 184).

Ипак оваквих примера код њих нема много.

За књижевни језик Стј. Влаховић је у наведеном чланку рекао да овај предлог овако употребљен „сусрећемо често, и у говору многих људи...“ А о томе такође налазимо и код М. Лалевића, у његовом замишљеном разговору са особом која је „неправилно“ употребила предлог *код*: она се чуди што је он исправља у томе јер је у Београду и рођена и школована и друкчије није чула него тако како је и сама рекла (истицање моје — Б. М.). Јасно је, не можемо се сложити с тим да је у нашем највећем културном и књижевном центру баш тако као што је овде претстављено. Али је једно сигурно: у обичном, свакодневном говору у Београду и у разговорном књижевном језику уопште употреба предлога *код* о којој је реч врло је честа и као да постаје све чешћа. А тиме је већ знатно потиснуто оно што на том месту тражи граматика. Није нимало тешко дати примере за то. Има их напретек. Ја ћу навести само неколико, које сам узгредно чуо од лица из разних крајева.

— Замерам му што *не иде код Павла*; — Сутра *идем код адвоката*; — Ја сам пре неки дан *ишао код њих*; — Прво, *нећу ићи код њих*, а друго...; — Да сам знао, ја бих *оишао код ректора*, и ствар би била готова; — Недељом жена *оде код својих пријатељица*...; — Требало би *оићи код њега*; — Ја *одох код лекара* да се прегледам; — Чим он *отиде*, професор *уђе код мене*; — *Дођиће код мене*, па да слушамо заједно радио; — Пре него што сам *дошла код вас*, ишла сам на пијац.

Међутим, тако се не може рећи и за писани језик. У њему ова употреба предлога *код* није заступљена у тој мери. Можда то значи да се при писању више поштује оно што прописују граматике и да стечено граматичко знање потискује често оно што се носи из матерњег говора. Па ипак, овај предлог употребљен у реченици с глаголом кретања није редак код писаца. Ја сам без нарочитих тешкоћа дошао до таквог материјала. А та чињеница је значајна и вредна пажње. Највише примера имам с простим имперфективним глаголом *ићи* и с глаголима који су сложени од *ићи* и префикса: *ио-* (*иоћи*), *ои-* (*оићи*), *у-* (*ући*) и *до-* (*доћи*) и

који су, према томе, по виду перфективни; међу ове глаголе иде и сродни глагол *долазити*. Износим их одвојено за сваки од ових глагола.

Примери с глаголом *ићи* :

— Ја, бога ми, знам куда ћу. — Ја *идем код Маџије Бенадића* (Л. К. Лазаревић, Приповетке св. I, СКЗ, 162); — Па у име Бога — одговара Ивић Спири, и окрете се унутра кафани, те рече да се *иде код Сџеве берберина* за клупу (Радоје М. Домановић, Цел. дела књ. I, 153); — Чеда. Чујте, мајка, ја више нећу да слушам те ваше савете. Те *идише код ове министарке*, правите визиту, те *идише код оне министарке*, правите визиту (Бранислав Нушић, Одабране комедије, Нови Сад—Београд 1957, 55), — Живка. *Ићи ћемо заједно код моје кројачице* (исто, стр. 89), — Чеда. *Идем код Анке* у собу (исто, стр. 127); — *Ићи ћу код баба Сџанојке...* (Душан Радић, Село, СКЗ, 166); — Епитроп Таса вели: „*Иди код ђоја Јакова...*“ (Анђелко М. Крстић, Приповетке, СКЗ 314, 163); — Чико, све ће ти се платити. *Иди код оне господоде* горе и нека ти они даду написмено (Стеван Ј. Јаковљевић, Српска трилогија, први део, Београд 1938, 74); — *Ишао сам код њега*, у његов атеље (Душан Костић, Политика, 22 фебр. 1958, 6); — *Идемо код Самашара*, говорио ми је Луис Антонио... (Политика, 1 март 1958, 9); — Али кад је чула *код кога* желим да *идем*, направи снуждено лице (Никола Лекић, Политика, 29 март 1958, 5); — *Ишао је са мном код мајичара* у префарбаној униформи... (исто, 13 април 1958, 11).

С глаголом *иоћи* :

— Ето, *иошао сам код ђвоје мајке* да те просим (Никола Трајковић, Ђоса, Београд 1926, 63); — Књаз Никола им нареди да *иођу код Андрије Јованова...* (Мићун М. Павићевић, Црногорци у причама и анегдотама књ. III, Херцег-Нови—Котор 1929, 134), — Сјутра дан... *сердар Јоле иође код војводе Мирка* (исто, књ. XIX, Загреб 1939, 43); — Обично, у јутру, чим би се Мита дигао, и као увек *иошао* у дућан *код оца*, мајка би му... испоручила

то што би му отац наредио да уради (Борисав Станковић, Стари дани, СКЗ, 103); — ... Пјер Брасер прича да је један његов пријатељ *ишао код лекара* да изврши анализу крви ... (Политика, 21 дец. 1958).

С глаголом *ошћићи*:

— Небо га не видело ... *Оде код цара*, а за њиме као верни другари зли саветници ... (Ђура Јакшић, Приповетке књ. I, СКЗ, 153); — Када *одох код ње*, она ме једва дочека (Борисав Станковић, Нечиста крв, СКЗ, 58); — Агатон. Копкало ме па сам *ошћашао* и код самог *старацелског судије* ... (Бранислав Нушић, Одабране комедије, Нови Сад—Београд 1957, 242); — *Ошћашао сам код једног нашег суграђанина* ... (Д-р Ксенија Атанасијевић, СКГл. књига VIII н.с. Београд 1923, 107); — *Ошћиди код Сире дућанџије* (Анђелко М. Крстић, Приповетке, СКЗ 314, 162); — Али је ипак *ошћила код мајере* ... (Емил С. Петровић, Кругови на води, Београд 1938, 79); — *Ошћашао сигурно у Дубровник код браћа* (Слободан Марковић, Политика (за децу) од 13 фебр. 1958); — ... Наговорили [су] хаџију да *оде код њријашеља* у суседно село ... (Политика, 21 март 1958, 7); ... Замоли двојицу муштерија да *оду код неког другог брице* ... (Никола Лекић, Политика, 4 април 1958, 5); — Непосредно после њега *ошћили су* ... њени вршњаци, Југословени *код својих*, у домовину (Политика, 13 апр. 1958, 10); — На мрс су млађи *ошћили код бабе, код деде, или код најстарије тетке* — у кућу најближег и најстаријег сродника (Војин Шантић, Политика, 1, 2, 3 и 4 мај 1958, 6); — Данас је бивши премијер Антоан Пине *ошћашао код генерала* (Л. Давичо (?), Политика, 6 јун 1958, 2); — *Ошћашао је код карахазнадара* и обавестио га (Б. Радовановић, Борба, 22 јул 1958, 8).

С глаголом *ући*:

— Беда, кад Арсен *уђе код њега*, сеђаше сам у соби (Л. К. Лазаревић, Приповетке св. I, СКЗ, 172); — У том је *ушао код ње „браца“* јој, Ита ... (Борисав Станковић, Стари дани, СКЗ, 140); — *Уђе* и она у собу *код*

мајере (Борисав Станковић, Нечиста крв, СКЗ, 57); — Алекса. Хтео сам да *уђем код њега* па рекох... (Бранислав Нушић, Одабране комедије, Нови Сад — Београд 1957, 197); — Почесмо се гурати који ће први *ући код баба-Ситане* (Глиша Бабовић, Дедине приче, Београд 1952, 36); — ...Као да прашину стреса момак пре но што *код девојке уђе* (Богдан Чиплић, Дивље јато, Нови Сад 1952, 54); — Једног јутра *ушао је код њејке* у собу... (Саша Борисављевић, Политика (за децу), 3 април 1958); — С два капетана из штаба *ушао сам код команданта*... (Политика, 11 дец. 1958, 4).

С глаголом *доћи*:

— Један прича како је једном момку из другог села — који је *код њих* на прело *дошао* — свезао руке наопако (Јанко М. Веселиновић, Сlike из сеоског живота св. I, СКЗ, 23); — И после кад би јој мајка *дошла код ње* у собу, сама би Аница, сажалевајући мајку, равнодушно је питала... (Борисав Станковић, Стари дани, СКЗ, 156); — Али кад *дођосмо код њих*, све је било мирно (исто, стр. 117), — Ето баш данас *дошла код мене*, да купи нешто (исто, стр. 113), — Колико би пута у пола ноћи *дошла код нас*, бежећи од пијана старца... (исто, стр. 31), — Кад се сви искупише, *дођоше њих* неколико у собу, *код мене*, те пробудише матер (исто, стр. 4); — Мора ловац најпосле нагребусити, вели тетка Синђа... која такође *беше дошла код Анђе* да иште мало траве од изеди (Милован Ђ. Глишић, Приповетке књ. I, СКЗ, 119); — Извините, госпођо, ја сам сад у послу. Кроз четврт сата ја ћу *доћи код вас* (Милутин М. Ускоковић, Дошљаци, СКЗ, 135); — *Дођи код мене*, да видиш нешто (Вељко Петровић, Приповетке, СКЗ, 185, 54); — Кад удари Немац на Руса, *дође ти код мене* Вуксан... (Добрица Ћосић, Далеко је сунце, Београд 1952, 49); — Трчи код Саве, нека одмах *дође код мене* (Богдан Чиплић, Јаруга, Београд 1953, 78); — И можда би он према тој кућици од стакла задржао један миран и донекле равнодушан однос да једног дана *код њега* није *дошао* његов пријатељ... (Драгослав Грбић, Кућа од стакла, Политика, 27 април

1958); — Сутрадан *дошао је код мене* један човек (Тихомир Илић, Прича о псу, Политика, 17 авг. 1958, 18); — ...Једног јутра позвала ме је да хитно аутомобилом *дођем код ње*, у њен стан ... (Ели Финци, Политика, 7 април 1958, 5); — Ако *дођете* у Словенију *код њријашеља* ..., пазите добро шта радите ... (Никола Лекић, Политика, 1, 2, 3 и 4 мај 1958, 8), — Будите без бриге, кад *дођете код мене*, добићете најбоље (Н. Лекић, Политика, 6 окт. 1958, 3); — Следећих дана *дошли* су у протоколарну посету *код новог шефа* ... (Љуба Поповић, Политика, 23 март 1958, 9); — „Ајзенхауер би требало да *дође код мене*“ (Мирослав Радојчић, Политика, 9 нов. 1958); — *Перић је дошао код мене* ... (Политика, 28 фебр. 1958, 7); — На дан злочина њих две *дошле* су изјутра *код Славка* (Политика, 4 март 1958, 6); — ... гост у овом граду, који је са супругом *дошао код оца* да проведе годишњи одмор ... (Политика, 10 јул 1958, 7); — Године 1807 *дошао је код Карађорђа* руски дипломатски агент Родофиникин (Б. Радовановић, Борба, 22 јул 1958, 8); — *Дошао код мене* са албумом (Душан Савковић, Политика, 4 дец. 1958, 7).

С глаголом *долазити*:

— Тако исто и остали сељаци ... и даље су *код њих долазили* ... (Борисав Станковић, Нечиста крв, СКЗ, 28); — Тога дана знао је да ће имати много посла у уредништву, па је рекао Зорки да *не долази код њега* ... (Милутин М. Ускоковић, Дошљаци, СКЗ, 146); — „Све што не ваља и што је прошло „Срем и трем“ *долази код нас* да му ми помогнемо (Богдан Чиплић, Јаруга, Београд 1953, 22); — То је онај чика који почеше *долази код нашег суседа* (Стефан Ускоковић, Чибук, Политика, (за децу), 10 јул 1958); — Краљ Фарук *долази код нас* ... (Васа Поповић, Политика, 23 март 1958, 9); — ... а ко је то *долазио* прошле среде *код тебе* ... (Никола Лекић, Политика, 17 авг. 1958, 11), — *Долази код мене* свако јутро на бријање ... (Н. Лекић, Политика, 4 апр. 1958, 5); — Па сад ви гледајте ко-

лико странака код њих долази... (Политика, 23 март 1958, 10).

Има још доста сличних глагола уз које се у реченици такође може наћи генитив с предлогом код. Ја ћу овде поменути ове: *одвези*, *сврайиши*, *навраиши*, *враиши*(се), *ојрчати*, *ујуиши* се, *јуишоваи*, *јослаи*. — и навешћу за сваки од њих само по који пример.

— Одведи овога код *Радојуга*..., рече она Николи (Светолик П. Ранковић, Цел. дела књ. III, 193);— *Одвео* је муж код једног лекара, па код другог... (Миливоје Ристић, Очи, Београд 1938, 11); — Страхина помисли и нехотице, да би добро било да се *свраи* мало код *Пурка*... (Милован Ђ. Глишић, Приповетке књ. I СКЗ, 69); — Дум Фране на путу *свраи* код *Пулеза*... (Иво Ђипико, Са острва, СКЗ, 131); — Уз разговоре *свраи*ли код *Ђуре Ћоравог* (Душан Радић, Село, СКЗ, 156); — Да ли да *навраи*м код њих — размишљао је Никола... (Воја Царић, Бели вук, Сарајево 1954, 58); — Продавац грамофонских плоча, код њега чешће *навраћам*, исприча ми занимљиву причу о кројачу... (Вук Трнавски, Политика, 5 апр. 1958, 5); — Онда се опет *враи*шио код својих *Енглеза*... (Стеван Ј. Јаковљевић, Српска трилогија I, Београд 1938, 493); — Одмах после свадбе узбуђено дете *ојрчало* код своје маме... (Борба, 10 јун 1958, 3); — Одмах се *ујуи*шио код Пфлимлена (Политика, 6 јун 1858, 2); — Радница, која *јуишује* код својих *рођака*... (Драгослав Грбић, Борба, 21 окт. 1958, 4); — Затим су ме родитељи *јосла*ли код његове *шешике Ане*... (Воја Царић, Бели вук, Сарајево 1956, 23); — Испричао је пред судом да је после туче *јослао* службеницу код *др Штереновића*... (Политика, 19 март 1957, 7).

Одавде се, мислим, може видети да је ова употреба предлога код доста обична код наших писаца, између осталих и код оних чија се уметничка дела у погледу језичке правилности сматрају као беспрекорна (Лазаревић, Глишић, Веселиновић, Ранковић, Домановић). Примери такође показују да тога има и у највећим београдским дневним листовима, не само у разним мањим написима него и у онима које су дали наши истакнути и

врло познати журналисти. Овакву сам констатацију засновао на примерима за предлог *код* кад је он употребљен у вези са *ићи* и с глаголима који су с њим сложени: *иоћи*, *ојићи*, *ући*, *доћи*. Ти су глаголи много више у употреби него остале речи исте категорије којима се казује какво кретање или „мицање“. Зато и држим да се на основу материјала који сам навео може говорити о овом питању. И то најпре треба показати да ли је оваква синтаксичка веза предлога *код*, коју, дакле, срећемо код писаца и на коју често наилазимо у нашој репрезентативној дневној штампи, а која је и у народу у врло широкој употреби, оправдана у данашњем књижевном језику, или су у праву они граматичари и други језички стручњаци [који је одбацују као неправилност. О томе би се могло казати ово.

Употреба предлога *код* с генитивом уз наведене и сличне глаголе претставља заједничку особину многих народних говора на територији штокавског дијалекта. Таквом су употребом захваћени и они најновији или најмлађи, од којих је у прошлом веку добијен савремени књижевни језик. Одатле је она незадржљиво продрла у свакодневни разговорни језик нашег градског становништва и школованих људи уопште. И можемо рећи да су претставници тог, саобраћајног језика усвојили такву употребу овога предлога. Они га тако неће употребити само онда кад свесно настоје да не отступе од постојеће граматичке „норме“. Међутим, друкчије стоји ствар када је у питању књижевни писани језик. Пре свега, он је у резултату свога слободног, природног и полетног развоја „знатно прерастао“ говоре које је Вук положио у његове темеље и „не поклапа се више с одређеним нарјечјем“ (П. Скок). Из тога излази да данас за једну језичку црту није довољно установити извесну обимност њене употребе у народу да би она могла постати и општом књижевном цртом, већ да сада у првом реду треба тражити да се јавља код већине добрих писаца. Може се рећи као сасвим сигурно да се предлог *код* с глаголима кретања не употребљава толико да би такав услов био задовољен. Јер, на првом месту, има књижевника — и њихов број није мали — код којих ћемо узалуд тражити овај предлог у таквој употреби. Има се утисак да се они упорно и доследно држе онога што је ту једном утврђено и одређено као правилно за наш књижевни језик. Затим би дошли други код

којих су примери за то толико усамљени да нам се чини као да су настали случајно или можда омашком. А кад сам напред рекао да предлог *код* у тој употреби није редак код многих наших писаца, ја сам, разуме се, притом мислио на оне у чијим делима таквих примера има више; и у њима се они појављују овде-онде. Али и код њих је датив стандардни падеж за означавање циља кретања. И то треба нагласити. Према томе, оваква употреба овога предлога ограничена је унеколико и у једном и у другом смислу — и што се тиче самих књижевника и што се тиче њене заступљености у језику оних од њих који је имају у својем осећању.

Али ја сматрам да на ово треба гледати и с друге стране. Наиме, када се зна да се код писаца и у дневној штампи релативно лако налазе потврде за ову употребу, онда из тога излази као несумњиво да је она већ прилично ухватила корена и у књижевном језику. И ван сваке је сумње да ће се у њему и на даље све више ширити јер је за то увек жив потстицај говорног књижевног језика и народног, који су његова стална основица и где је оваква употреба предлога *код* увелико преовладала. Тиме је она изгубила карактер покрајинске особине и као таква по неопходности се намеће књижевном језику. А већ је истакнуто, према датом материјалу, да се јавља и код наших познатих књижевника који су писали узорним језиком. О томе се мора водити рачуна. Затим, ми је свуда чујемо у говору, и постала је толико уобичајена да се ништа не противи нашем савременом језичком осећању. Ни тај моменат не би требало испустити из вида. И ако се сада узме у обзир све што је овде изложено о овој употреби предлога *код*, онда је тешко придружити се онима који је гоне из књижевног језика уверени да се тиме залажу за што потпунију граматичку правилност његову, а уствари у овом случају чине нешто што није много у духу његовог несметаног развитка.

Толико о томе. Питање је сада како је дошло до тога да се предлог *код* употребљава и уз непрелазне глаголе кретања, дакле, у служби која се приписује дативу, кад му је основно значење чисто локално: њиме се најчешће казује „близина“, одн. да се неко или нешто налази или се нешто догађа у непосредној близини онога што означава реч у генитиву; другим ре-

чима — шта стварно омогућава такву његову употребу. Ако је истина да је она спонтано поникла у нашем народном језику, а није пресађена са стране, онда неоспорно мора бити језичког оправдања за то. Да би се објаснила оваква употреба предлога *код*, пре свега, треба потсетити да се уз глаголе кретања овај предлог по правилу употребљава с генитивом имена лица или с генитивом личних заменица којима се на лица упућује. А пошто је и субјекат као вршилац глаголске радње такође неко лице, значи да су реченичним остваривањем та лица у међусобном „просторном“ односу. Уосталом, тако је исто и кад је ту „датовна форма“. Ово више као узредна напомена.

Већ је речено да се оваква употреба овога предлога највише јавља с глаголима који су сложени од префикса и гл. *ићи*, као и са самим тим глаголом. Потребно је истаћи да су најбројнији примери с глаголом *доћи*; њих управо има толико колико и примера са свим осталим глаголима ове групе, иако их овде нисам у тој сразмери навео. Ја не мислим да је ово случајно тако или да је тако зато што *доћи* као реч има можда већу реалну примену у језику, него се разлог за то налази у самом значењу овога глагола. То је значење такво да кад је реализовано ствара могућност за употребу генитива с предлогом *код* место датива. *Доћи* је перфективан глагол: префикс *до* ограничава радњу имперфективног глагола *ићи* на један и то завршни тренутак њен. У Рјечнику загребачке Академије (s. v. *doći*) дато му је значење: „свршити мицање, ход, кад онај или оно што се мице буде на мјесту ка којему је мицање било управљено“. Овај други семантички моменат добија пуну светлост кад је глаголска реч употребљена у облику којим је исказана прошла радња. А примери показују да се она остварује обично у једном од тих облика (перфекат, аорист или наративни презент). У тренутку кад је извршена радња овога глагола њен циљ је постигнут и субјектско лице већ се налази на том одређеном месту. Жива претстава о таквој резултативности глаголског значења подлога је за употребу предлога *код*. На питање како ће се уз *идем* изразити циљ кретања ако је то — лице а како уз *дошао сам*, мени су многи, који иначе говоре књижевним језиком и довољно познају његову граматику, одговарали, на пример, *идем оцу*, али *дошао сам код оца*. Према обавештењу, тако ће се казати и у народном го-

вору ужичкога краја. Што је М. Радојчић написао: Зашто *није дошао* директно *мени* — а пре тога је уз исти глагол употребио предлог *код* с генитивом (наведено међу примерима), то је свакако зато што је прилогом *директно* и формално истакнут правац вршења глаголске радње. Разуме се, све ово вреди и за многе друге перфектизоване глаголе који имају завршносвршено значење; такви су, на пример, глаголи: *дошрчати*, *дојуриши*, *доуштовати*, *ући*, *ушрчати*, „*улетети*“ („Нена је *улетела код мене* у собу као север“... — Политика (за децу), 6 фебруар 1958), *навратиши*, *свратиши* и др. Неколико примера из Даничићеве Синтаксе, које сам у почетку навео, имају глаголе: *доћи*, *увратиши се*, *изићи* у перфекту и аористу. И Даничић је ту осетио праву синтаксичку вредност генитива с предлогом *код*, само што је то формулисао као место где примицање „бива“ — у духу тзв. локалистичке теорије.

Оствареност радње ових глагола увек изазива и психолошки осећај да је онај који ју је извршио истовремено и присутан тамо где се налази лице које је било циљ таквог, свршеног кретања. А то је довољан разлог да се у језичком осећању употреба дативног падежног облика уз те глаголе помеша са употребом предлога *код* с генитивом. То је затим прелазило и на све друге глаголе који су са озима сродни по основном значењу и по саставу. Употребљавање предлога *код* уз *доћи* и *ући* проширено је и на глаголе *доћи*, *оћићи*, *ићи*, *долазити* и сл. — нарочито када су у облику којим се њихова радња приказује као већ извршена, готова. Та се готовост може у свести каткад схватити као да је и временом и местом непосредно везана за сам циљ вршења глаголске радње; пример: *Одем код њега* и кажем му то. А код оваквих глагола несвршенога вида често се износи радња која није у току или у процесу остваривања, већ је дата у целини пошто је прошла сва; таква је, на пример, у реченици: Недељом је *шао код родитеља*. То такође може утицати да се предлог *код* с генитивом све више употребљава и уз ове глаголе чије основно видско значење не садржи завршносвршени тренутак кретања.

Б. Милановић

У КОЈУ КАТЕГОРИЈУ СПАДА РЕЧ „КАО“?

Прилог синтакси и лексикографији

Радећи на великом Речнику Српске академије наука, који спрема њен Институт за српскохрватски језик, уверио сам се да су најтеже за обраду свезице и речи које могу бити и свезице и прилози, или ни једно, ни друго, већ посебна врста речи, тзв. речце или партикуле. У такве спада реч *као*, која ми је задала доста посла. Сматрајући да ће то бити корисно за оне који проучавају наш језик, износим овде своје искуство с њом и своје закључке.

Прва тешкоћа на коју сам наишао при обради речи *као* била је у томе како да је категоришем: као прилог или као свезицу? Ја сам о томе већ имао своје мишљење, али пре него што бих га потврдио најкарактеристичнијим примерима узетим из неколико стотина листића које сам нашао у лексичком материјалу Института, сматрао сам потребним проверити га на туђим мишљењима. Тога ради прегледао сам најбоље наше и стране речнике и граматике, па сам нашао да се та реч различно категорише: у неким речницима као прилог, у неким као свезица, у неким и као једно и као друго, у неким без одређене категорије, а у већини граматика о њој се ништа и не говори. Овај преглед нека покаже како то изгледа.

У *Вукову Рјечнику* и у *Броз-Иваковићеву* реч *као* дата је без одређене категорије.

У *Рјечнику Југославенске академије* обележена је као *свезица*, мада се за већину значења упућује на реч *како*, која је обележена истовремено као *прилог* и као *свезица*, али уз поједина значења ове речи не стоји да ли је она прилог или свезица.

У *Рисшић-Кангргином Српско-немачком речнику* у значењу *als, gleich* и *wie* означена је као *свезица*, а у *Немачко-српском речнику* *als* (= као) је *свезица*, *gleich* (= као) је *прилог*, за *wie*

је у заглављу речено: „ѝрилог као свезица у уѝоѝреби“, а код случаја кад та реч у нашем језику значи као не стоји да ли је прилог или свезица.

У *Бакоѝићеву Речнику* за реч као каже се да је ѝрилог.

У *Бенешићеву Хрвајско-ѝољском речнику* стоји уз реч као да је свезица.

У *Деановићеву Хрвајскосрѝско-француском* и *Хрвајскосрѝско-ѝалијанском речнику*— та реч је ѝрилог.

Толковѝй словарь русского языка Д. Н. Ушакова одговарајуће руске речи: *как*, *будѝо*, *словно*, *якобы* обележава као *свезице*, *как будѝо* као ѝрилог, а *якобы* као *речцу* кад је употребљена „ради означавања нечега тобожњег, нестварног, у значењу как будто, будто бы“, иако је за реч *как будѝо* речено да је прилог, а за реч *будѝо бы* да је свезица, и то кад имају подударно значење.

У *француском речнику „Larousse“* одговарајуће речи: *comme*, *ainsi* и *quasi* означене су као ѝрилози.

У *енглеском „The Oxford English Dictionary“* реч *as* (= као) обележена је као ѝрилог, а у *„Webster’s Dictionary“* као ѝрилог и као свезица.

У *ѝалијанском „Novissimo dizionario della lingua italiana“* од *Palazzi-a* одговарајуће речи: *come* и *quasi* обележене су као ѝрилози.

У *речнику Чешке академије „Přiruční slovník jazyka českého* реч *jako*— означена је као свезица, а у *Травничекову Slovníku jazyka českého* као ѝрилог.

У *Пољском речнику Ј. Карловича* речи *jak* и *jako* обележене су као ѝрилози, било да значе *како*, било *као*.

Што се тиче граматика, старијих и новијих, ствар овако стоји:

У *Срѝској грамаѝници Сѝ. Новаковића* реч *као* је уврштена у *ѝрилоге* за начин и меру.

У *Грамаѝници и сѝилисѝници Т. Маретића* означена је као *свезица*.

У *Грамаѝници Љ. Сѝојановића* за III разред гимназија то је „ѝоредна свеза“ а у *Грамаѝници А. Белића* за I и II р. гимназије она се и не помиње.

У *Грамаѝници Сѝ. Мусулѝина* за II разред не помиње се реч *као*, али је реч *како* у значењу „као што“ уврштена у *ѝрилоге*.

У Грамаицици М. Сивановића за више разреде гимназије „као и“ означено је као *свезица*.

У Граматицици Брабец-Храсице-Живковићевој не говори се о самој речи *као*, али су речи: *као да*, *као што* и *канда* уврштене у *свезице*.

У Грамаицици Р. Алексића и М. Сиванића за VIII р. осмогодишње школе реч *као* не помиње се ни међу прилозима, ни међу *свезицама*.

У Грамаицици М. Лалевића за VIII разред осмогодишњих школа помињу се само: *као и*, *као што* и *као да*, и то као „*начинске и њоредбене свезице*“.

У Грамаицици Ј. Вуковића за VII р. осмогодишње школе у примерима за *начинске* и *њоредбене начинске* реченице употребљена је као *свезица* „*као да*“.

Овај преглед показује да ни лексикографи, ни граматичари нису начисто о природи речи *као*, мада већина њих сматра да је она прилог. Они који тако мисле свакако су се руководили њеном етимологијом, јер је *као* скраћено од прилога *како*, а *as* од старогерманског прилога *allso*, *comte* и *ainsi* од латинских прилога *quomodo* и *in sic*. Али се класификација речи не сме правити према етимологији, већ према њиховој функцији у реченици, нарочито кад нека реч промени своју првобитну функцију па пређе у другу категорију, као нпр. прилог *доле* од именице *дол*, предлог *врх* од именице *врх*, прилог и предлог *близу* од некадашње именице *близ* и сл. Категорисање појединих речи може се вршити само према њиховој служби у реченици, без обзира на њихову етимологију и основно значење. То вреди и за реч *као*, о чијој служби у реченици овде мислим говорити.

Издвојивши из обилног материјала најкарактеристичније примере за поједина значења ове речи, после дугог упоређивања, одмеравања и процењивања, груписао сам примере према категоријама и значењима и дао дефиниције значења. Пошто сам све то продискутовао с неколицином сарадника Института, коначно сам за Речник обрадио 16 значења речи *као*, и то 11 за функцију *свезице* и 5 за функцију модалне речце. Нисам нашао ни један пример у којем би та реч била прилог. С обзиром на тако велику разлику између резултата мога испитивања и онога како речници и граматике третирају реч *као*, сматрао сам да ће бити корисно ако целу ствар изнесем пред читаоце „*Нашег језика*“.

Као што сам већ рекао, анализујући све примере које сам имао при руци, нисам нашао да би и у једном од њих та реч имала функцију прилога, без обзира на то што се при објашњењу значења може место ње употребити неки прилог или прилошки израз. Не треба се завести тиме што у свима случајевима са функцијом свезе имамо уствари скраћену реченицу, у којој *као* стоји уместо корелативних прилога *онако-како*. Реченица „*Девојка је бела као снег*“ уствари је скраћена од сложене реченице „*Девојка је бела онако како је бео снег*“, што значи да се ту пореде два појма, исказана двома реченицама, које су *компаративне*. Тај се исказ прво скратио у сложену реченицу „*Девојка је бела како је бео снег*“, чије су две напоредне компаративне реченице везане свезицом *како*, посталом од корелативног прилога, а потом скраћеном у свезицу *као*, те се раније говорило „*Девојка је бела као је бео снег*“, што се данас казује елиптичном реченицом „*Девојка је бела као снег*“, у којој *као* врши службу поредбене свезице између појмова *девојка* и *снег*. Оваком анализом може се утврдити да и у другим примерима реч *као* има функцију свезице. Да видимо редом.

1. *свезица* 1. *поредбена* (може бити појачана са *и*) стоји испред речи чији се појам упоређује с појмом исказаним раније у истој реченици; ту уствари имамо елиптичну реченицу, састављену из делова двеју компаративних реченица. Може бити више случајева поређења:

а. њо *каквоћи*, у значењу: *како, каошто*, нпр.:

Ох, да ми је вјенчати девојку, да је бијела као снијег, а румена као крв. — Све барјаци као и облаци, а чадори као и сњегови.

б. њо *начину*, у значењу: *једнако, равно, слично*, нпр.:

Сјају му се токе кроз бркове, као мјесец кроз јелово грање. — Сирота ропкиња дрктала је као прут. — Биће свапта као и на Божић.

в. (покрајинско) *њосле одричне реченице, уз компаратив*:

Ништа није ласније наћи као жену и старе папуче. — Нигде се тако много не пије као у Босни.

г. (застарело) у реченици која се *њореди* с *њрејходном реченицом*, у значењу: *каошто, онако како*, нпр.:

Што га није научила мајка, као мене моја научила. — Она друга пола остаде ко је била. — Патријарх ниси, да те с престола сметну као су цариградског сметнули.

д. *корелативно са „иако“*, у значењу: *како . . . иако и*, нпр.:

Вазда је била дужна цијела кнежина као зло тако и добро дијелити. — Па кô раде, тако им ваљаде. — Кô ко право, тако био здраво.

ђ. *Између две њоредбене реченице*, без корелације са *иако*, али се она може успоставити:

Али кад виђеше калуђера, не знаде им се стрва, као да их земља прождрије. — Тале виче, к'о кад јелен риче. — Сад си ми лепа бап као да сам те из кутије извадила.

2. Има случајева кад је свезица *као* изгубила службу поређења два појма, иако се лако може реконструисати поредбени однос. На пример, у реченици „*Она се као мајки брине за своју децу*“ не видимо никаквог поређења, али њен део „*као мајки*“ можемо проширити у читаву реченицу „*као што чини (свака) мајки*“, и онда добијамо сложену реченицу „*Она се брине за своју децу, као што се (или: како се) брине свака мајки*“, у којој имамо две поредбене реченице. Међутим је цео овај исказ упрошћен, скраћен у просту реченицу, у којој део „*као мајки*“ значи: *у својству мајере, будући мајки*. Такви су и ови примери:

Видје небо гдје се отвори, и Дух као голуб сиђе на њ. — Године 1804 постави га Ђурчија као буљубашу над десном страном Јадра. — О Духовима освештана је црква у Леновцу, која је озидана као споменик Хајдук-Вељку.

3. У неким случајевима *као* стоји испред именског дела предиката којим се казује каквоћа, уместо предлога *за*, или инструментала речи уз коју стоји. Тако се у реченици „*Он је важио као њоуздан судија у књижевним сџварима*“, место „*њоуздан судија*“ може рећи „*за њоузданог судију*“ или „*њоузданим судијом*“. То исто вреди и за реченице:

Показало се као преко нужно да се не држи више од 120 000 војника. — Стога је одбору част предложити Народној Скупштини да изволи признати све изборе као правилне.

4. Кад неки исказ треба потврдити једним или са више примера, свезица као има *експликацивну службу* и ставља се испред онога што служи као потврда, сама или с речима *најфример*, *најфрилику* и може се заменити речима *рецимо*, *узмимо*. Нпр.:

Код песника који су почели доцније писати, као на пример код Данице Марковић, још се осећају утицаји Војислава Илића. — У разговору с људима понешто каже, као на прилику: Па да, 'оће и вино да се смрзне. — Одмах ми јавите ако се наиђе на било какав траг, као отисци ногу.

5. *Временска*, у значењу: *како*, *оћкако*, *оћкад*. Нпр.:

Ево има три године дана ка' је Јанко таме допануо.

6. *Узрочна*, у значењу: *јер*, *иошито*. Нпр.:

Хвала ти, господине и господски сине, ка имам коме. — Можда се уморила, к'о не научила ледином тркати.

II. *Као речца*. Раније у граматикама нису издвајане као посебна, десета категорија, речи које се зову *речце* или *иартикуле*, а од новијих граматика о речцама се говори само у Стевановићевој и Лалевићевој, али се ни у њима реч *као* не помиње као речца. Слично другим речцама, које не врше службу ни прилога, нити свезице, већ службу тзв. *модалних речи*, и реч *као* у неким случајевима даје само емоционалну ниансу исказу у којем стоји, *показује неки субјективан став онога који говори љрема онеме ишито се казује*. У материјалу који сам имао при руци нашао сам ових пет значења речце *као*:

1. *Речца као* употребљава се, сама или с речима: *бајаги*, *божем*, *ђоја*, *иобожсе*, *санћим*, испред речи или реченица ради означавања да је оно што се њима казује *јривидно*, *несјварно* или *нејоузда*но и може се заменити речју *наводно*. Нпр.:

И он се као помири с Али-бегом. — Хоћемо ли моћи онамо одлазити као бајаги због Јуџике? — Сањао сам а ја као идем неком ливадам. — Као божем није знао ништа шта се догађа. — Дошао сам као санћим, да се договоримо. — То он, као тобож, мисли на нашега Мартина.

2. Слично као латински *coniunctivus* и француски *subjonctif*, и речца *као* може служити за исказивање *нејоузданости*, *сумње* или *мале могућности* онога што се казује речју или реченицом

испред које стоји, са значењем: *ваљда, можда, чини се, њо свој ирилици*. Нпр.:

Кад сам сву наду у помоћ изгубио, писао сам оцу кући, као не би ли ми он помогао. — Писма су као имала бити слободоумна. — То је било лети, а имали су се венчати као на јесен.

3. У неким случајевима реч *као* ограничава значење речи (најчешће прилога) или реченице испред којих стоји. Мада се ту може заменити прилозима *донекле, унеколико, скоро*, ипак реч *као* сама за се није прилог, већ има модално значење. Нпр.:

Би га као мало и стид, што му није нашао бољега коња. — Пријатељ му се као мало устезаше. (Овде се *као* односи на гл. *устезаше*). — Слушао је тако пажљиво да су му мале, упола црне очи дошле као разроке.

4. У независноуишћиним реченицама употребљава се да означи лични сѝав онога ко пита према раније реченом, обично у *ироничном или љодругљивом смислу*, и може се заменити речима: *речимо, најример, најрилику*, које у том случају имају такође функцију речца. Нпр.:

Као каква је несрећа, ако буде и побегла! — Као зашто не би и Емило узео тако исто чекић и пијук? — А, као, шта би ја мог'о више од Бога тражити?

5. Врло често се употребљава у уметнутој реченици уз глагол *велим, вељу*, дајући исказу *боју снебивања, усѝезања*. Нпр.:

Али, драги сине! Ја кѝ велим, да би ти могао остати и код куће. — А би ли смија, кѝ вељу, да простите, ући у цркву? — Ма све ка' вељу, да се и нама старцима још поћешто мили.

Није искључено да у разговорном језику има још које значење свезице и речце *као*, али у материјалу којим сам располагао могао сам наћи само значења овде изнета. Сматрам да ће ово бити корисно као путоказ граматичарима и лексикографима при обради сличних речи. А ако неко нађе још које значење, добро ће учинити да то објави.

Милош С. Московљевић

ДЕОБА ГЛАГОЛА ПО ОБЈЕКТУ

Глаголи који значе радњу могу с обзиром на објекат бити — како је познато — прелазни (транзитивни) или непрелазни (интранзитивни). То је семантична категорија, а не граматичка, јер међу њима нема морфолошке разлике; напр. *жвакати* (прел.) и *скакати* (непрел.), *водати* (прел.) и *ходати* (непрел.) и други слични. Прелазни су они глаголи који значе такву радњу која се може вршити и извршити само онда кад енергија извршиоца радње, из субјекта, пређе на некога или нешто ван њега, тј. на објекат. Не могу вршити радњу ношења ако немам кога или немам шта да носим; нема копања ако немам шта да копам; нема ни писања ако немам шта да пишем; тако је код свих радња означених прелазним глаголима. За радње означене прелазним глаголима субјекту (вршиоцу радње) неопходно је потребан објекат ван њега на ком ће субјекат да оствари радњу или — како ћемо одмах чути — чијим стварањем ће се тек извршити радња. Кад је, дакле, субјекту неопходно потребан објекат за вршење радње означене прелазним глаголом, онда није довољно прецизна дефиниција, иако је често сретамо, по којој су „прелазни глаголи они уз које може стајати објекат“. Таква је дефиниција основана на вањској форми, тј. на чињеници да објекат није увек изречен уз прелазне глаголе. Кад је већ реч о изрицању, језичком изражавању чланова реченице, ваља напоменути да за објекат вреди принципијелно оно исто што вреди и за субјекат: мора нам бити познат или га барем морамо претпоставити као познатог, али га увек изричемо. Не изриче се кад је познат било из претходно реченог, из контекста, било из ситуације, а ни онда кад је за смисао реченице довољна узуална претпоставка објектова постојања. Према томе је оправданије рећи: »они глаголи уз које стоји објекат на који радња са субјекта

прелазни*. Прелазни су глаголи према томе: носити, копати, писати, тргати, туцати, чути, видети, осећати, мислити и многи други. Практичко упутство школско гласи: Прелазни су они глаголи уз које можемо питати кога? или шта? Но то вреди само за тзв. ближи, директни објекат, иначе, за даљи објекат вреде и друга питања за зависне падеже.

За споменуте глаголе који значе физичке радње (као носити, копати, писати, тргати, туцати и сл.) то је јасно сваком да су заиста прелазни, али за глаголе који значе психофизичке и психичке процесе (као чути, видети, осећати, мислити и сл.) није сваком тако јасно. Енергија која са субјекта прелази на објекат, наравно, није физичка него психичка, то је онај психички процес који се зове пажња. Може да буде птичијег певања, али да га ја чујем, морам свратити („пренети“) пажњу на њега, мора моја пажња (то је та енергија) прећи на објекат (на птичје певање). Да су за психичке процесе узети називи (глаголи) који првобитно значе физичке радње: схватити, појмити, представити, предочити и сл. доказује да су и те психичке радње схваћене конкретно, тј. као радње код којих, да би их вршио, субјекат преноси своју енергију на објекат. Само, енергија је психичка и објекат је психичка појава.

Непрелазни су они глаголи који значе радњу за коју субјекту није потребан нико и ништа да радњу врши или изврши; напр. ићи, трчати, скакати. Те радње може и мора вршити субјекат сам за себе, својом енергијом, нико и ништа му за то не треба и не може му помоћи. Сви глаголи стања (цветати, листати; грмети, свитати и др.) непрелазни су, јер се процес врши у субјекту. Тако и глаголи стања (седети, спавати, ноћивати, бдети и др.) могу бити само непрелазни, јер у стању нема никакве акције. Ако пак префиксацијом постану прелазни, они онда прелазе из глагола стања у глаголе радње (спавати: успавати више нису истога значења).

Прелазни глаголи могу се поделити даље — с обзиром на однос субјектове радње према објекту — на две врсте: стваралачке (креативне) и обликовне (трансформативне). Креативни прелазни глаголи значе такву радњу којом субјекат тек ствара свој објекат: напр. (са)зидати (зид), (на)-

чинити (сто), (о)плести (рукавице), (на)писати (писмо), (и)спевати (песму) итд. Нема радње таквим глаголом изречене ако нема оног што се ствара (тј. објекта): нема зидања ако није нешто сазидано; ни плетења ако није ништа оплетено; ни писања, ако није ништа написано; ни певања ако није ништа испевано. Зидањем је зидар створио зид; плетењем је напр. жена створила рукавице; писањем је ученик створио писмо; певањем је певач створио песму, тј. тиме што је певао настала је песма; жена меси хлеб значи: тиме што меси ствара хлеб. И тако многи други креативни глаголи: нема мишљења, ако ништа не мислим, мислећи створио сам мисао; а представљањем, стављајући пред очи нешто створио сам себи представу и сл.

Други прелазни глаголи, они трансформативни, значе радњу којом субјекат, вршилац радње, мења (трансформира) у којем било смислу лик објекту, који већ постоји без обзира на субјекат и на његову радњу; напр. орати (њиву), косити (траву), чешљати (косу), бријати (браду), прати (рубље), пећи (јање), читати (књигу), сећи (дрва), туцати (камен) итд. Радњама које споменути (и њима једнаки неспоменути) глаголи означају мењао се у неком правцу лик објектима тиме што је на објекат субјектова радња прешла. Њима смо лик преиначили тим радњама, преобликовали смо их, трансформирали. Отуда тим глаголима и тај назив.

Трансформативни прелазни глаголи не мењају само лик објектима. Они објектима мењају и место, премештају их, покрећу их; напр. преместити, пренети (књигу из једног ормара у други), бацити (камен с једног места на друго), однети (сто из једне собе у другу), истрести (жито из вреће) итд. Такви се глаголи зову и *мошвени* (*покрећачки*). Таквима се могу схватити глаголи који значе психофизичке радње какве су: чути (певање птица, разговор људи итд.), видети, опипати, осетити, помирисати, окусити. Трансформативни глаголи могу значити и такву радњу којом субјекат мења власника, поседника; напр. купити (књигу); продати (коња); дати, даровати, поклонити (коме што); узајмити (од кога што); позајмити (коме што); узети, отети, украсти (коме што) и други слични њима. Глаголима закметити-раскметити, раскнежити, закраљити — раскраљи-

ти, зацарити — расцарити, запопити — распопити, закалуђерити — раскалуђерити казујемо радњу којом субјекат објекту мења звање. Можда би се могла наћи и још која врста, али све те врсте прелазних глагола можемо обухватити називом „трансформативни (обликовни)“ јер се њима казује радња којом субјекат објекту мења лик у било ком правцу.

Били прелазни глаголи радње креативни или трансформативни (или мотивни), заједнички виши појам им је прелазност, а то значи да се таквим глаголима означене радње могу вршити (и извршити) само тако да радња (енергија) са субјекта прелези на објекат па му мења лик или субјекат ствара објекат самом радњом, а то поготово не може бити а да радња (енергија) не пређе са субјекта на објекат. Зато прелазне глаголе зову и *објективним* глаголима, а *непрелазне-субјективним*.

И непрелазни глаголи могу с обзиром на начин радње и збивања бити креативни, трансформативни и мотивни. Заједнички виши појам им је непрелазност, тј. они значе радњу која са субјекта не прелези на објекат јер објекта не може ни бити, него субјекат мора сам вршити (извршити) радњу развијајући енергију у себи или на себи самом у сврху остварења те радње као што је код глагола који значе кретање: трчати, пливати, једрити и слични (односно јер се оно што се збива, збива на самом субјекту као што је код свих глагола збивања). Према томе, непрелазни су од глагола радње само они глаголи који значе кретање, а глаголи збивања — како је већ речено — сви су непрелазни. Али и они могу да значе да се нешто на *субјекту*, у њему или из њега ствара; напр. кад сати избијају, откуцавају стварају се на сатовима откуцаји (којих без откуцавања није било); цвет мирише, трулеж смрди — ствара се из цвета мирис, смрад из трулежи; жита влатају, кукурузи клипају — стварају се влатови на жити, клипови на кукурузу; вишња цвате, ружа цвета — стварају се цватови на вишњи, цветови на ружи; јоргован пупа, кестен листа — стварају се пупови на јорговану, листови на кестену; кад грми, сева — ствара се у природи звук који називамо гром, светло које зовемо муња итд. Зато су сви такви глаголи збивања креативни или стваралачки.

Кад кажемо да кромпири гњију, кукурузи прерастају, да печеница цврчи, вода врри, да нога трне, човек дебла, мршави, мре; зора руди, цвет вене, грожђе зри — онда смо рекли да се на субјекту збива нека промена, да се субјекат у неком смислу мења. Зато су ти и њима слични (непрелазни) глаголи збивања трансформативни (глаголи што означају процес који мења облик субјекта). Најзад, кад тече вино из бурета, цури вода из кабла, кипи јуха из лонца, и спада зрно из класа, кад пада киша или кад се нешто слично збива, онда се субјекту мења место, покреће се, па су такви глаголи збивања мотивни (покретачки). Мотивни су и они непрелазни глаголи радње који значе какво кретање, тј. мењање места субјекту: напр.: дете пуже, дечко трчи, човек иде, зец скаче, пливач плива, поморац једри и други слични. Видимо код непрелазних глагола да се на субјекту може збивати исто оно што субјекат (код прелазних глагола) може вршити на објекту: као што субјекат може објекат стварати, мењати му лик и покретати га, тако и субјекат може бити стваран, мењан у лику и покретан са свога места; што субјекат код прелазних глагола изазива на објекту, то се код непрелазних глагола збива на самом субјекту.

Код радње и збивања субјекат врши промене на објекту или га ствара, односно на субјекту се врше промене или се нешто ствара. У обадва случаја има промене, а тиме и развоја, процеса. Код стања нема промене ни развоја, процеса, само време протиче док се неко или нешто у ком стању налази. Јасно је да такви глаголи не могу имати уза се објекат, не могу бити прелазни по свом значењу, а не могу бити ни стваралачки, ни обликовни, ни покретачки, јер нити субјекат ствара или мења објекат, нити се ствара или мења шта на субјекту; напр. он је ту, борави у Загребу, станује у Београду; мати седи, син лежи, девојчица клечи; отац ћути, болесник куња, дете спава, дед дрема, мати бди; плави се небо, зелени се ливада; чета дањује на Морачи, пастири летују у планинама и сл.

Према свему реченоме, глаголи радње могу бити с обзиром на објекат прелазни и непрелазни, а прелазни опет с обзиром на начин радње могу бити креативни и трансформативни (и мо-

тивни). Глаголи збивања могу бити само непрелазни, и то са свим променама на субјекту које код прелазних глагола субјекат врши на објекту, тј. могу бити креативни или трансформативни (и мотивни, а такви су и непрелазни глаголи радње). Глаголи стања могу бити такође само непрелазни глаголи (као и глаголи збивања), али не могу, за разлику од глагола збивања, бити ни креативни, ни трансформативни, ни мотивни.

Такве су врсте глагола кад се узме у обзир само значење; то су семантичке категорије, јер се разлике горе наведене не распознају по граматичким (морфолошким) разликама, него само по гласовном саставу речи. Измени ли се основа глаголу суфиксима или префиксима и превојем, или само превојем коренског вокала, мења се глаголу и категорија, онда глаголи — сврстани горе у једну врсту — прелазе сада у другу врсту. Тако неки непрелазни глаголи који значе радњу (кретање) и стање постају префиксацијом прелазни, а самим тиме постају и глаголима радње (јер иначе не би могли бити прелазни); напр. прећи гору, према ићи (у гору, по гори), налазити (пријатеље): лазити, прелетети: летети, прескочити (јарак): скочити (преко јарка), напасти: пасти, застати (оца код куће): стати (с оцем код куће), оплакати (сина): плакати (за сином), успавати (дете): (дете) спава. Како је познато, у народним песмама има још више таквих глагола. Штавише, неки непрелазни глаголи и без префиксације употребљавају се као прелазни: зелену гору ходила, увечер ме рано лијегаше, а ујутро (ме) доцна устајаше, сједе (тј. посједе) Богдан Ђога виловита и др. (Margetić, Gram., 2. изд., § 478 а и с).

Неки непрелазни глаголи мењањем основног наставка и превојем коренског вокала постају прелазнима, каузативима: будити према бдети, ложити: лежати, морити: мрети, гојити: жити (живети), губити: гинути, садити: седети, топити: тонуту, (из)весити: висети, варити: врети. Сваки први глагол у наведеним глаголским паровима постао је прелазни глагол, и као такав глагол радње, према непрелазном глаголу, који је други члан глаголскога пара. Каузативни глагол значи то да субјекат својом радњом проузрокује да се објекат налази у стању, да се с њиме збива или да ради оно што је означено другим чланом глаголског пара. Тако будити

некога значи исто што проузроковати да он бди (буде будан), положити=учинити да лежи, морити=чинити да мре, губити=чинити да гине, гојити=чинити да живи, садити што=учинити да седи, извесити заставу=учинити да виси, варити (грах)=чинити да он ври. Каузатив појити стоји такође према прелазном глаголу радње пити (појити коња=чинити да он пије). Каузатив-весити (:висити) налази се само сложен (извесити, обесити од *обвесити), али је постојао и несложен, што доказује постојање глагола вешати (од *vesi-a-ti). Прелазни каузативни је глагол фонетски и морфолошки одређен према своме непрелазном пару: каузатив има увек виши превојни степен и у вишој је глаголској (инфинитивној) врсти по Миклошићевој подели. Тако је прелазни каузатив буд-и-ти према непрелазном бд-е-ти (од бѣд-ѣ-ти), гој-и-ти према *жити (од *gi-ti; за превој упореди пој-и-ти: пити), губ-и-ти према ги-ну-ти (од гѣб-нѣ-ти), топ-и-ти према то-ну-ти (од *топ-ну-ти), сад-и-ти према сед-е-ти (сѣд-ѣ-ти), вес-и-ти (само у сложеницама: из-весити, обесити од *об-весити, упор. вешати од *vesi-a-ti) према вис-ти (висѣти), мор-и-ти према мрети (од *мер-ти=мрѣ-ти), вар-и-ти према врети (од *вер-ти=врѣ-ти).

На глаголе са повратном заменицом се (као прати се, свађати се, радовати се и сличне) потребно је осврнути се засебним чланком.

Срећен Живковић

ИЗ АКЦЕНТОЛОГИЈЕ

I. Акцента̄ и квантитет̄и

Проф. Ј. Вуковић је објавио чланак „Спорни проблеми у нашој средњошколској граматици“ у „Питањима савременог књижевног језика“ (св. 5, 1957, Сарајево), у коме претреса поједина језичка питања у вези са Граматиком за више разреде гимназије од проф. М. Стевановића и истом таквом граматиком од професора Брабеца, Храстеа и Живковића. У том чланку повећи одељак чини „Акцентат и квантитет“. Како проф. Вуковић чини низ напомена у вези са акцентом и квантитетом и како су акцентат и квантитет разноврсни у разним крајевима српскохрватске језичке територије, чини ми се да је корисно да овде изнесем какво је стање у том погледу у ускочком говору, једном од оних говора који су ушли у Вукову основицу књижевног језика, еда би изнесени материјал помогао да се ближе одреди шта би ваљало задржати као норму нашег књижевног језика. Ићи ћу овде оним редом којим је ишао проф. Вуковић. Како нисам био у могућности да увек наводим мишљење поменутих писаца и проф. Вуковића, добро би било да читалац има пред собом поменути Вуковићев чланак.

У ускочком говору нема *најдбњи* и *најгдрњи* (загребачка граматика), већ само *најдоњи*, *најгорњи* (напомена: место књижевног *нај-* овде је увек *нај-*: *најбољи*, *најлакши* итд.), тј. као код Стевановића. Може бити да би се у извесним случајевима могло чути у овом говору *најддњи*, *најгдрњи* (исп. загреб. *најдбњи*, *најгдрњи*), али то не тврдим; међутим, у другим случајевима, нарочито кад компаративни акцентат није непосредно иза префиксног акцента, могући су облици и са два акцента и са једним акцентом: *најбогајњи* (< најбогатији) и *најбогајњи*.

Првобрáйшучед (не: *и́рвобрáйшучед*), *и́граиши*, *и́и́дмáиши* (не: *и́граиши*, *и́и́дмáиши*).

Стевановићево текстуелно наглашавање:

... ўморнѠ дѣте; у кўхињи: па рѣче: „Дѡзволи да те изáберѣмо; паўчице, паўка; обелѣжила свѡј пўт; па се прѣхватамо флаша; ѡпѣт; блиставѣ ... кўглѣ; дѡдајѣ; мрќи бѡрац; рѡдољуби —

проф. Вуковић преправља у:

... ўмѡрнѠ дѣте; у кўхињи; пá рѣче; дозвѡли; паучицѣ; обѣлежила; пá се прѣхватамо; ѡпѣт; блиставѣ; дѡдајѣ; мрќи бѡрац; рѡдољуби (или родѡљуби).

Мој се изговор готово свуда поклапа са Вуковићевим. Вуковићево *иá рѣче* има у ускочком говору ове видове: *иá рѣче* и *иá рѣче*. Вуковићево књижевно *обѣлежила* гласи овде: *обиљежѣла* (инф. *обиљежѣиши*). Од два нагласка *рѡдољуби* и *родѡљуби* овде је обичнији овај последњи. Ја се потпуно слажем са Вуковићем да данас, после готово једног века, не треба робовати Вуковом и Даничићевом акценту и квантитету, јер језик отада досад није стајао на једном месту, већ се развијао, али од Вука односно Даничића треба, разуме се, отступити само тамо где је од њих отступила језичка стварност. Ипак морам рећи проф. Вуковићу, иако смо оба готово из истог краја, да је мени изговор *бѡрац-бѡрца* необичан; у Ускоцима се каже само *бѡрац-бѡрца-бѡрцу-бѡрци* итд.

Акценатски триплекат: *чѡвек-чѡвека*, *чѡвек-чѡвѣка* и *чѡвек-чѡ-века* овде је сведен на *чѡек-чѡѣка* (и *чѡѣка*). Од свих оних разноврсних падежних изговора именице *соко* у овом говору постоје само ови нагласци: *сѡкѡ-сѡкѡла* итд. (вок. *сѡколе*), мн. *сѡкѡлови* (ређе *сѡкѡли*), *сѡкѡлѡвá* итд. (вок. *сѡкѡлови* и ређе *сѡколи*). У овом говору нема ни *мѡмци* ни *мѡми*, већ само *мѡмци*, а ген. мн. именице *и́дсаѡ* (овде *и́дсѡ*) гласи само *и́дслѡвá*, а ген. јд. од *знáлац* само *знáлца*.

Од две могућности: Посекао се *иѡ и́рсѣу* и *иѡ и́рсѣу* овде је обичније: Пѡш'ѣкѡ се *иѡ и́рсѣу*, што иде у прилог Вуковићевог мишљења, само ми се чини да је то добивено према: *на́ и́рсѣи*, *зá и́рсѣи*, *у́ и́рсѣи* итд. Тако је и с оним *на́ крају* и *на́ крају*, али само *у́ дѡму*, *у́ рѡду* итд. (исп. *на́ и́рсѣи*, *на́ крај* — *у́ дѡм*, *у́ рѡд*). Ген. јд. имен. *скўи* гласи *скўиá*, а никако *скўиá*.

Што се тиче множинског акцента $\bar{}$ именица као *ра̄д* и сл., овде је само: *ра̄дови, ва̄лови, глӣбови, сѣ̄анови, шѣ̄ргови, ѣ̄расци, шѣ̄љци* итд. (а не: *ра̄дови, сѣ̄анови* итд.); именица *зна̄к* има *зна̄кови и зна̄ци*, али није искључено ни *зна̄кови* (као *ѣ̄ак-ѣ̄аци, ѣ̄акови*). У мене нема *г̄рб* и *сѣ̄ис*, већ само *г̄рб* и *сѣ̄ис*, а у лок. јд. у *г̄рбу* и у *сѣ̄ису* (Вуковић мисли да се ни у једном ни у другом случају не мења акценат). Именице *вӣјек* и *дӣо* имају мн. *вѣ̄јекови и дѣ̄јлови*; нисам чуо мн. именице *ӣлѣ̄ен*. У мом крају никако се не каже *лӣјевак*, како би хтео проф. Вуковић, већ само *лӣјевак*.

Именице *ѣ̄рисѣ̄иуи, ѣ̄риход, ѣ̄ролаз, размак, сасѣ̄ав* итд. имају овде дугоузлазни акценат, а не краткоузлазни: *ѣ̄рисѣ̄иуи, ѣ̄риход, ѣ̄рблаз, ра̄змак, сасѣ̄ав, ѣ̄риѣ̄ус* итд.; тако је и у именице *ло̄иво* (а не: *ло̄иво*); али именица *ѣ̄розор* има *ѣ̄рзор*, а не: *ѣ̄рзор*.

Што се тиче акцента локатива једнине именица типа *ва̄здѣ̄х* (*ва̄здѣ̄к*), *ка̄мѣ̄н*, *ӣла̄мѣ̄н, гдѣ̄ор, дѣ̄лик, за̄ӣад* (овде тако) итд., он је обично у овом падежу као и у осталим падежима: у *ва̄здѣ̄ку, у гдѣ̄ору, ѣ̄о дѣ̄лику* итд., а постоји чак и *на̄ ӣламену, на̄ камену* („није *дѣ̄сто* ни *ка̄мѣ̄н* на̄ камену“) итд. (исп. акуз. *на̄ ка̄мѣ̄н, на̄ ӣла̄мѣ̄н, ѣ̄ ӣла̄мѣ̄н* итд.).

Именице типа *јѣ̄на̄к, во̄јник, ка̄ѣ̄ѣ̄ан* итд. имају у вок. мн. акценат као у вок. јд.: *во̄јниче-во̄јници, јѣ̄на̄че-јѣ̄на̄ци, ка̄ѣ̄ѣ̄ане-ка̄ѣ̄ѣ̄ани* итд.

У овом говору је редован ген. мн.: *ӣдӣо̄ва̄, кдѣ̄ло̄ва̄, кдѣ̄ло̄ва̄, ӣдѣ̄ло̄ва̄, вдѣ̄ло̄ва̄, ӣдӣо̄ва̄*, али није искључен ни кратки узлазни акценат: *ӣдѣ̄ло̄ва̄, кдѣ̄ло̄ва̄* итд.; ген. мн. именице *ло̄на̄ц* гласи овде само *ло̄на̄ца̄*. Овај тип акцента све више се уопштава, те имамо: *гдѣ̄о̄ва̄, брѣ̄го̄ва̄, бдѣ̄о̄ва̄* итд.

И у мом говору је *вӣѣ̄нци* и *ла̄нци*, а не *вӣјѣ̄нци* и *ла̄нци*.

Ном. мн. именица *гвѣ̄жѣ* и *дрѣ̄це* гласи *гвѣ̄жѣ̄а* и *дрѣ̄ца*, док се справа за ловљење дивљих животиња зове *гвѣ̄жѣ̄а* (шл. тантум), и тај акценат остаје у свим другим падежима: *гвѣ̄жѣ̄а* (ген.), *гвѣ̄жѣ̄има* (дат.) итд. Именица *сӣјено* ретко се употребљава у множини: *сӣјена*, али кад значи садевно сено (у виду велике купе), онда је множ. *сӣјена*.

Што се тиче акцента и квалитета именица средњег рода типа *крӣло, ѣ̄исмо* и сл., у овом говору акценат углавном остаје какав је у ном. јед. Генитив множине од *крӣло* гласи *крӣла̄*, а од *ѣ̄исмо-ѣ̄исма̄*. У овом говору није ген. пл. *брѣ̄ан̄а* и *дѣ̄бала̄*, већ *брѣ̄ан̄а*

и *дѣбѣла*. За разлику од онога што Вуковић каже о акценту ном. мн. именица *брвна*, *иѣсмо*, *друшиѣво*, овде тај падеж гласи само *брвна*, *иѣсма*, *друшиѣва*.

Именица *село* има у једнини кратки узлазни акценат, а у множини *сѣла*, *сѣла̄*, *сѣлима* итд., а именица *иѣље* на целом свом једнинском и множинском обличком простирању има кратки силазни акценат сем ген. мн., где гласи *иѣла̄*, што је, свакако, последица принципа уопштавања (симплификације). Кратки узлазни акценат у множини ове именице ја имам само у називу *Поља* (пл. тонт.), што је, по мом мишљењу, свакако остатак од ранијег стања. Ту исту појаву имам и у именици *јѣзеро*: *јѣзера* (ном. мн.), *јѣзѣра̄* (ген. пл.) итд., али *Језѣра* (пл. т., крај крај Дурмитора), *Језѣра̄* (ген. мн.), *Језѣрима* итд. Именице *ѣко* и *ѣо*, кад не значе телесни орган, имају у мн. само *ѣка* и *ѣа*; само ваља додати да се те речи у облицима *ѣчи* и *ѣши* не употребљавају у овом крају само за телесне органе, већ и за друго. Именица *иѣље* има у множини *иѣље̄на* (*ѣва̄* су плѣна мутна), *иѣље̄на* и *иѣље̄ни* (пл. т.) за део људског тела (*Бѣлѣ ме плѣна*). Од *иѣље* (овчје и сл.) ген. мн. је *иѣље̄на*, од *иѣље̄на* — *иѣље̄на̄*. Са именицом *рѣбро* стоји мало друкчије; множ. је *рѣбра*, али се може чути и изговор *рѣбра*, па је ген. пл. *рѣбра̄ра* и *рѣбра̄ра̄*. Место именице *бѣдро* (*бѣдро*) имам *сѣѣгно* (мн. *сѣѣгна* и *сѣѣгна*, ген. мн. *сѣѣгѣна̄* и *сѣѣгѣна̄*, дат. *сѣѣгѣнима* и *сѣѣгѣнима* итд., ретка употреба ген. пл.). Именице *вѣдро* (*вѣдро*) и *вѣсло* немам, али имам гл. *вѣсла̄и* (бучно причати којешта). Нисам чуо множину именице *сѣѣкло*. Именице *дѣбро* и *коѣље* имају: *дѣбро* и *кѣѣље* (не: *коѣље*), *дѣбра* и *кѣѣља* (ген. јед.) итд., *дѣбра* и *кѣѣља̄* (ном. мн.), *дѣбра̄ра̄* и *кѣѣља̄ра̄* (ген. мн., а све ми се чини да би се могао чути и облик *кѣѣља̄*) итд.

Сад нешто о збирним именицама као *кумчад* и сл. Ја имам *кумче*, *кумче̄и* итд. и *кумча̄д* (никако *кумча̄д*), *кумча̄ди*, *кумча̄дима* итд. (као *иѣла̄дима*, *јаѣња̄дима*, *иѣса̄дима*, *чѣла̄дима*, *јаѣра̄дима*, *иѣла̄дима* итд.); ја немам дат., инстр. и лок. *мѣмча̄ди* итд., већ само *мѣмча̄дима* итд.

Именица *дѣуме* гласи овде *дѣуме*, а зб. им. *дѣумѣд*, *дѣумѣди*, *дѣумѣдима*) обичнија је него множ. *дѣумѣи* (*дѣумѣӣа*, *дѣумѣӣима* итд.). Имен. *дѣбе* (ген. јд. *дѣбе̄и*) има мн. *дѣбе̄и*, а зб. им. *дѣба̄д* је ређа. Место *бурѣи* (ном. мн. од *буре*, никако: *буре*) има *бурѣд*; од *кубе* је множ. *кубе̄и*; *ћѣбе* има супл. мн.

ћѣба̄д (ћѣба̄ди, ћѣба̄дима итд.). Фраза „капут без дугмета“ овде би се изговорила: капѣт без дѣгма̄ди (иако је у овом говору редовно преношење акцента на проклитику: љ рѣку, за кућу, љред њѣм, на снагу, љд љољу итд., ипак се обично каже: без дѣгма̄ди, без мѣмча̄ди, мада није искључено ни без момча̄ди).

Реч љорба има у овом говору само љдрба (не ни љорба, ни љдрба, ни љдрба) и тај се акценат задржава у свим падежима једнине и множине; ја само не знам који је акценат у ген. мн., јер га нисам чуо, али би могао бити љдрба̄, пошто облика са и у оваквим случајевима нема (љорби, борби, војски итд.), а ретко је и разбијање сугласничке групе непостојаним а (сва̄дба̄, љра̄ћка̄ итд., иако није искључено ни сва̄дба̄, љра̄ћка̄, мѣша̄ка̄ итд.).

Именица суза има само сѣза (не сѣза), ген. мн. сѣза̄ (не: сѣза̄). Именица рука има ове изговоре: рѣка — рѣкѣ — рѣци (не: рѣци), рѣку, рѣко, рѣком, рѣци (Држѣ диѣте на рѣци), рѣке, рѣкѣ, рѣкама итд.

И код мене је ѣд слова ѣд слова као и код проф. Вуковића, а не ѣд слова ѣд слова као код проф. Стевановића. Исто тако је зрѣно љд зрѣно, а не зрѣно љд зрѣно. У изразима од грозѣжа, од гвожѣжа, у љесѣо итд. преношење акцента је овако: ѣд грозѣжа, ѣд гвожѣжа, љ љѣсѣо, без љѣшѣа, иза грѣбѣа, дакле — не сасвим као код проф. Вуковића, али је на смрѣи и ѣ смрѣи (= од смрти) као у њега.

Неодређени вид придева фин у женском и средњем роду има дугоузлазни акценат, а не дугосилазни: вӣна, вӣно, а у одређеном: вӣнӣ, вӣна̄, вӣно̄. Придев жесѣок има жесѣок, жесѣока, жесѣоко (неодр.) и жесѣокӣ, жесѣока̄, жесѣоко̄ (одређ.), а не жесѣок итд. Код мене је љмѣѣан и ждрѣбѣѣи, а не имѣѣан и ждрѣбѣѣи. Облика двију и љрију немам, а имам само дѣсѣӣ (односно дѣсѣ̄), и мислим да Вуковић неће имати право да је тај изговор провинциски поред изговора дѣсѣӣ.

Глаголи типа љрѣсѣӣ, клѣӣи итд. гласе у овом говору само овако: љрѣсѣӣ, клѣӣи, мрѣѣӣи, вѣсѣӣ, вѣѣи, љѣѣи итд., па онда наѣи, дѣѣи и сл. Сложенице наведених глагола гласе: љсѣрѣсѣӣ, заѣрѣсѣӣ, љрдклѣӣи, љклѣӣи, љмрѣѣӣи, љдмрѣѣӣи, љзвѣсѣӣ, навѣсѣӣ, дѣзвѣѣи, љдѣѣѣи, љрднаѣи, љридѣѣи, наѣѣѣи итд. Ја немам ѣдвѣсѣӣ и љѣѣѣи, већ само довѣсѣӣ и љѣѣѣи. Није код мене у 2 и

3 л. јд. аориста: *јаукā, зајаукā, мѝрисā, замирисā*, већ: *јаука, зајаука, мириса, замириса*, али јесте *дѝрочковā*; исто тако имам: *уѝрнѝ, мāнѝ, заманѝ* итд., а не *уѝрнѝ, замахнѝ* итд. или *уѝрнѝ, замāхнѝ* итд. Трпни придев глагола *клѝти* гласи: *клѝтѝ, клѝта, клѝшо*, а придев: *клѝтѝ, клѝта, клѝшо* (неодр.) и *клѝтѝтѝ, клѝтѝтѝ, клѝтѝтѝ* (одређ.). Дублетне акценатске форме у 1-ом и 2-ом л. мн. презента: *жѝлѝмо* и *жѝлѝмо*, *вѝслāмо* и *вѝслāмо* постоје и овде. У овом говору нема *сѝбе, мѝне, нѝга*, већ само *сѝбе, мѝне, нѝга*, ни *од мене* (*од мене*) итд., већ само *од мене* итд. Гл. именице свршених глагола гласе онако како проф. Вуковић вели, тј. *извршѝње, зајалѝње, решѝње, угинѝње, сѝашѝње* итд.; према *знāти* имам само *знāње*, а *знāње* нисам чуо.

Овде је обичније *буљѝм* од *буљѝм*. Није *ѝиграо*, већ *ѝигрѝ*, не: *крѝшѝен*, већ *крѝшѝен*, не: *рѝчѝм*, *изрѝчѝм*, *исѝчѝм* и сл., већ *рѝчѝм*, *изрѝчѝм*, *исѝчѝм* итд. Друго и треће лице јед. глагола *рѝћи* у аор. гласи: *рѝче*.

II. Једна „необична“ акценатска њојава у нашем језику

Наша језичка наука је констатовала: у нашем књижевном језику акценат код двосложних и вишесложних речи никад не стоји на последњем слогу. Према томе, изговори *момѝк, женѝ, жѝнā* (ген. мн.) итд. припадају само неким народним говорима, а у књижевном језику је искључиво *мѝмак, жѝна, жѝнā* (ген. мн.) итд. Утврђено је, даље, да једносложне речи у књижевном језику могу имати само силазне акценате (˘, ˝), и да та два акцента у књижевном језику могу стајати само на првом слогу речи, а у народним говорима — на свим слоговима, почев од првог до укључно последњег. Треће, узлазни акценати могу стајати на првом слогу речи и на неком од унутрашњих слогова, али никад на последњем слогу нити на једносложним речима.

То је, несумњиво, све добро и тако. Али ми се чини да би се пало у погрешку ако би се то апсолутизовало. Нешто под утицајем разноврсности изговора у страним језицима који су утицали на наш језик или је из њих узиман лексички материјал, а нешто под утицајем разноврсне природе изговора у нашим народним говорима, — сви напред поменути акценатски оквири нису скамењени нити непробојни. Разноврсни узвици, који додуше нису праве речи, могу у народним говорима разноврсно отступати

од горе наведених поставки. Тако су у неким народним говорима сасвим обичне речи: *òг* и *òг* (ох), *’у̀г* (ух), *иòг* (у кукљави) итд.: *Òг* мене, кукавици! и сл., или: *јòч* (узвик за заустављање у јарам ухваћених волова), *вòч* (узвик за вабљење говеда да пију воде), *ѝдиш’* (узвик за вабљење телета да посе) итд. Таквих примера могао бих навести доста. Као што се види, не само силазни већ и узлазни акценти могу стајати на једносложним речима.

Али оно о чему сам овде хтео да кажем неколико речи јесте да у нашем књижевном језику акценат може стојати и на последњем слогу, што је досад код нас, бар у школској језичкој литератури, означавано као немогуће. Не мислим ја овде на случајеве као што су *ѝарламѐни̇и*, *ко̀нцѐри̇и* итд., за које се неки заузимају да буду признати као књижевни поред редовних: *ѝарламѐни̇и*, *ко̀нцѐри̇и* итд. Не. Ја мислим на случајеве као што су: *ар’и̇и̇кл*, *би̇ци̇кл*, *мо̇и̇о̇ци̇кл*, *Ѝдн* (или *Ѝдн*), *Те̇м̇и̇л*, *Ка̀сл* (уколико се не изговара *Ка̀сел*), *По̀йока̇и̇е̇и̇џ̇и̇л* и сл., тј. са краткоузлазним акцентом на последњем слогу или са узлазним акцентима на једносложним речима. Мислим да се тај изговор данас код нас никако не може оспорити и да је он далеко обичнији од изговора, рецимо: *ар’и̇и̇кл*, *би̇ци̇кл* и сл. Шта више, мислим да је изговор *ар’и̇и̇кл*, *Ѝдн* (или *Ѝдн*) и сл. неприродан, иако би, с обзиром на норму нашег акцентовања и случајева као што су *ѝрева̀р’а̀ни̇и* и сл., требало да буде природан. Исто тако мислим да је Ившић био у потпуном праву кад је речи *би̇ци̇кл*, *мо̇и̇о̇ци̇кл* и сл. овако акцентовао: *би̇ци̇кл*, *мо̇и̇о̇ци̇кл* и сл. (в. Деановићев *Hrvatsko-srpsko-francuski rječnik*), и Бенешић, који такође меће: *би̇ци̇кл* (в. његов *Hrvatsko-poljski rječnik*).

Као што се види, и домаћи (неки народни говори) и страни лексички материјал унет у наш језик — показује да се неки наши акценти употребљавају данас и тамо где досад нису употребљавани у књижевном језику.

Откуд ова „необична“ акценатска појава?

За стране речи типа *би̇ци̇кл*, *Ѝдн* итд., могао се, мислим, прво: наш изговор прилагодити страном нагласку, и друго: у тим речима природа завршних гласова *л*, *н* и сл. није искључиво консонантска, већ у знатној мери и вокална¹, те у овом

¹) В. о томе и чланак К. Тарановског „Вокално *н* у књижевном изговору“ (НЈ, нова серија, књ. V св. 7—8, стр. 266—267).

другом случају узлазни акценти не би сасвим стајали на последњем слогу, већ би иза себе имали један део речи са знатним елементима слога, те према томе природно место тих акцената у нашем књижевном језику не би било — ни у овом малом броју случајева — поремећено. Што се тиче домаћег материјала (*јбч*, *вдч*, *ајс* поред *ајс* или *ајс* итд.), могући су сви наши акценти пошто су овде у питању у првом реду узвици који се заиста не морају подвргавати стандардним правилима нашег књижевног акцента и који се — што је сасвим природно — могу изговарати на најразноврсније начине.

У природи је човекове свести да поставке и дефиниције каткад уопштава до те мере да испушта из вида посебно и појединачно, услед чега се понекад пада у заблуде и грешке. Изнетим материјалом хтео сам показати баш то — да се при проучавању, поред општег, не сме губити из вида ни посебно и појединачно.

Милија Сиванић

ИЗ ПРАВОПИСНЕ ПРАКСЕ: ПРОМЕНА ТУЋИХ ЛИЧНИХ ИМЕНА И ПРЕЗИМЕНА

У Нацрту новога, јединственог правописа једно повеће поглавље посвећено је питању туђих речи, посебно властитим именима. Поред начина писања ових речи дата су и правила за њихову промену. Али та правила се односе само на имена и презимена кад се појединачно употребљавају; о промени њиховој кад се заједно употреби име и презиме дато је једно кратко правило које својом формулацијом не обавезује да буде доследно примењено. У параграфу 167 у тач. i) стоји: „Ако се уз презиме спомиње и име, обично се мења и једно и друго“¹. Судећи по прилогу *обично*, правопис дозвољава и могућност да се један део, свакако име, не мења. Међутим, примери који су дати уз правило (чланак Andréa Vaillanta, дела Jeana Jacquesa Rousseaua, репортажа Eгона Ervina Kische²) сви су за случај мењања оба дела; за могућност да име остане неизмењено у зависним падежима нема илустрације.

Треба ли из овакве стилизације схватити да је мењање имена уз презиме *убичајено*, али да није обавезно, тј. да се свако име може и мењати и не мењати, и да је оно прво обичније? Или се пак хтело рећи да се једна имена мењају, а друга не мењају?

Дати примери указују на то да се мислило на оно прво а избор примера је усмерен на то да покаже баш оне случајеве у којима у пракси има највише колебања, као што је напр. име

¹ Овде се вероватно имају на уму само мушка имена, јер су презимена уз женска имена увек непроменљива.

² Правило о мењању имена уз презиме дато је у Нацрту само у одељку о изворном писању имена. У одељку о фонетском писању (т. 168 и даље) о томе се ништа не говори — оно се, ваљда, само по себи разуме.

које по своме завршетку, *-e*, одудара од наших имена и које зато често у писању остаје непроменљиво (чланак *Андре Вајана*), или пак два имена уз презиме, која имена пракса такође често не мења (дела *Жан Жак Русо*⁸).

Мислим да је ово питање требало посматрати и из оног другог аспекта: када се име уз презиме *може* мењати, — и да га тада *треба* мењати, а када се *не може* мењати. Ово је потребно зато да би се једном изашло из неуједначености која у том погледу влада код нас, нарочито у штампи, у којој се најјаче одражава нестабилност у промени страних личних (мушких) имена уз презиме. Усто, критерији појединих листова прилично се разликују. Из примера који ће се ниже навести види се како у том погледу стоје два београдска дневна листа, Борба и Политика, а и разлика у њиховим критеријима.

У једној краткој вести у Борби од двадесетак редова читамо овакве две реченице: „Званично је саопштено да су британски ловци на млазни погон бомбардовали и уништили кућу *Аскер Шаифа*“ и: „Британске власти оптужују *Аскера Шаифа* да је вршио нападе . . .“ (25 VII, стр. 3). Дакле, једном име у непроменљивом облику уз презиме у генитиву, а други пут оба дела у генитиву.

Ово је карактеристичан пример за који се може без икаква ограничења дати правило да се име уз презиме *мора* мењати. Име *Аскер* по свом гласовном склопу, односно својим сугласничким завршетком, слаже се са великом већином наших мушких имена, а то значи да, као и та имена, треба да се мења као именица м. рода на сугласник. И не само то. Иста ова именица, *аскер*, арапског порекла, ушла је у наш језик као заједничка именица у значењу: војник, војска (Исп.: „Да оставим тебе код аскера“ К. Херман, Нар. пјесме I, 252; „Нагонџи аскер на јунаштво“ Нар. пјесме 9, 69) и има нормалну промену наших именица м. рода са сугласничким завршетком. То исто вреди и за име *Аскер*, што нам, уосталом, потврђује други од два цитирана примера.

⁸ У француском језику два имена се везују цртицом (напр. Jean-Jacques Rousseau), што упућује на претпоставку да би, можда, оваква француска имена требало сматрати неком врстом полусложеница, са непроменљивим првим делом, дакле *Jean-Jacques Rousseau*, одн. *Жан-Жак Русо* и сл.

У случајевима сличним овоме са именом *Аскер*, тј. када је неко м. име гласовно блиско нашим именима на сугласник, сарадници поменутих листова најчешће стављају оба дела, тј. и име, у одговарајући падежни облик (Дело Самјуела Бекета, одабрана дела Артура Рембоа, дело француског писца Албера Камуја, Протест је уручен Дагу Хамаршелду, енглеског романописца Џојса Керија, кабинет Жака Сустела, претседника Жоржа Бидоа, Дописнику Мајклу Адамсу, суђење Лују де Сансу, од Жана Габена, планови Ралфа Валонеа, са Жераром Филипом, и сл.). Али поред ових, наилазимо и на оне друге са непромењеним обликом имена у зависним падежима (Прича о *Глен Милеру*, са *Ив Монтианом* (Политика 26 VII 1958, 8), „Добру дружину“ са *Жан Габеном* (2 VIII, 8), Он потсећа на *Марк Твена* (10 VIII, 17), „Закон линча“ са *Сиенсер Трасијем* (25 VIII), Филм редитеља *Луис Мајлстона* (1 IX), Они што увече ватрено навијају за *Дон Вејна* . . . попа-Ђиру⁴ (Борба 22 VII) и сл.) Као што видимо, претежно у написима о филму.

За наше питање карактеристична је следећа реченица из Политике: „Заузима равноправно место крај *Жоржа Дилјамела*, Франсоа Моријака, *Жил Ромена*, Колет, Франциса Каркоа, *Андре Мороа* (28 VII 1958, 8). Од два једносложна имена са сугласничким завршетком једно има генитивни наставак *-а*, *Жоржа*, а друго је непроменљиво, иако би *Жила Ромена* потпуно било у складу са духом и законима нашег језика и слагало би се са обликом *Жоржа*.

Питање промене француског имена *Андре* (в. о томе ниже), иако оно не улази у ову категорију имена, са сугласничким завршетком, везано је за раније поменуто правило у Нацрту правописа, јер је баш то име узето за пример да се име уз презиме обично мења (исп.: чланак *Andréa Vaillante*).

Иако питање промене страних личних имена на сугласник не би требало да буде спорно, с обзиром на њихов гласовни склоп, који омогућава несметано додавање наших падежних наставака и да, према томе, за њих није ни потребно оно ограни-

⁴ Овде је аутор поступио управо обрнуто: странио име је оставио неизмењено, а нашу реч, заједничку именицу којој је индеклинабилност у склопу једног имена означена цртицом (поп-Ђиру), ставио је у падежни блик.

чење у правилу садржано у речи *обично*, примери из штампе нам показују да се, под утицајем непроменљивог облика ових имена (и презимена) у изворном (несловенском) језику, у коме је падежни облик одређен чланом, јавља и употреба њихова без падежног наставка, односно наставак се додаје само на презиме⁵.

Посебну категорију чине она страна имена која својим обликом отступају од типова наших имена. То су пре свега имена на *-и* (напр. Анри, Ги, Антони, Цими, Цони, Хари и сл.) и она на *-е* (Андре, Рене, Роже и сл.). Код њих се нарочито осећа колебљивост у промени уз презиме: у Борби је врло јако изражена тенденција ка додавању падежног наставка, са уметањем прелазног *ј* иза *и*, у Политици пак ова су имена најчешће у непроменљивом облику, врло ретко са падежним наставком.

Борба: Други део социјалиста гласао је са *Гијом Молеом* (2 VI 1958, 1), Учешће *Гија Молеа* (2 VI, 9), Претседник Тито честитао *Ренеу Кошију* празник 14 јул (14 VII, 1), Одабрана дела *Андре Брейтона* (16 VI, 4), Режим премијера *Нурија Саида* (15 VII, 1), Од стране бившег премијера *Нурија ел Саида* (18 VII, 1), Положај садашњег претседника *Самија Солха* неодржив (4 VIII, 1), У режији *Анџонија Мана* (26 VIII, 3), Поводом смрти *Рожеа Маршена ди Гара* (26 VIII, 4), Ту су и Јапанци са филмом *Хиршија Имагакија* (25 VIII, 5), Филм са *Гаријем Кујером* (25 VIII, 5), Филм режисера *Енџонија Мена*⁶ (25 VIII, 5), Имена великих звезда: *Анџонија Квина* и Софије Лорен (5 IX, 3), Она своју одбрану поверава адвокату *Андреу Гобинеу* (5 IX, 3), Између *Боби Фишера* и Матановића (5 IX, 5), Америчком шампиону *Бобију Фишеру* (10 IX, 5), Поред *Бобија Фишера* (10 IX, 5), Пред сусрет са *Боби Фишером* (12 IX, 5), А посебно *Бобија Фишера* (13 IX, 5), Реч *Алија Шукрије* (20 IX, 1), Краћи напис о *Бобију Фишеру* (22 IX, 10), Филм *Стивенлија Кремера* (13 X, 5) и сл.

Политика: Са звиждуцима који су били намењени *Ги Молеу* (4 VII 1958, 5), Можете да одете до *Ги Молеа* (5 VII, 7),

⁵ У нашем језику такво срастање имена и презимена у једну морфолошку целину имамо, доста ретко, кад презиме стоји испред имена, исп. у Белићеву Правопису пример *Краљевић-Марку*.

⁶ Различит изговор енглеског *a* у затвореном слогу (као *a* и *e*) нема овде неког значаја.

У пратњи *Ги Молеа*, а не *Жака Сустела* (5 VII, 7), Бившем британском премијеру *Анџони Идну* (5 VII, 8), Потези *Нури Сауда* (11 VII, 1), Честитка претседника Гита *Рене Коџију* (14 VII, 1), Режим премијера *Нури Сауда* (16 VII, 1), Заједно са *Нури Саудом* (16 VII, 1), Директора *Луиђија Ананашилја* (19 VII, 8), Америчких глумца Ван Хефлина и *Џефри Хорна* (19 VII, 8), Бившу резиденцију *Нури Сауда* (23 VII, 1), Министра *Али Сабрија* (23 VII, 3), За време *Нури Сауда* (27 VII, 3), „Пигмалион“ са *Лесли Хауардом* (2 VIII, 8), Положај премијера *Сами Солха* неодржив (4 VIII, 2), Кад је маса ухватила *Нури Сауда* (7 VIII, 3), Поред *Били Греама* (8 VIII, 3), Сем . . . *Роже-а Вадима* (11 VIII, 10), „Сенке подземља“ с *Хари Пилом* (16 VIII, 8), Захваљујући *Рене Клеру* (4 IX, 9), Са *Гари Кујером* у главној улози (3 IX, 8), Филм америчког редитеља *Анџони Мана* (8 IX, 8), Писмо *Ги Молеа* (3 IX, 3), Говор *Али Шукрије* (20 IX, 3), Дело режисера *Стивенли Крамера* (6 X, 11) и сл.

Наведени примери показују да два београдска дневника стоје у очигледној супротности у погледу промене ових имена. Сваки има свој одређени став, свој принцип који се готово доследно примењује. Ако бисмо на основу тога хтели да дамо неки закључак, за ову категорију имена не бисмо могли усвојити правило из Нацрта. Очигледно је да овде правила нема, односно ова имена се могу мењати или не мењати, што зависи од језичког осећања или личног нахођења појединца. Уколико бисмо желели да заузмемо одлучнији став, да дамо неку норму (а у правопису је то неизбежно), питање је коме треба дати за право: Борби, што мења ову категорију личних имена, или Политици, што је доследна у немењању њихову.

Одговор на ово питање наћи ћемо у следећој чињеници: сва се ова имена, кад се употребе сама, без презимена, могу и морају мењати (од *Гија*, са *Гаријем*, о *Антонију* и сл.)⁷. Та чињеница говори у прилог Борбину ставу. Ако се ова имена мењају у самосталној употреби, а наша се мушка имена увек мењају уз презиме, онда се она, та страна имена, могу мењати и кад стоје уз презиме.

⁷ И овде треба указати на то да су у Нацрту дата правила за мењање имена само у одељку о њихову изворном писању, ваљда зато што је ту промена компликованија.

Истина је да се нека имена у промени изједначају са нашим именима (тако се напр. падежни облици имена *Анијони* поистовећују са облицима имена *Анијоније*, а *Марк* се у косим падежима изједначаје са нашим именом *Марко*, као и *Ив* са нашим *Ива*. Међутим, још увек остаје разлика у изговору (*Анијонија* и *Анијонија*, *Мџрку* и *Мџрку*, *Ивом* и *Ивом*).

Али има и супротних појава. Напр. француско име *Андре*, ако у генитиву остане неизмењено, изједначиће се са генитивом нашег имена *Андре* (*Андреа Брејтона: Андре Брејтона*), а разликоваће се од њега изговором (*Андрѐ* и *Андрѐ*).

Неког посебног разлога да се ова имена не мењају изгледа да нема.

Има имена, ретких, која се у оваквој употреби не могу мењати, а што је условљено њиховим гласовним склопом. То су напр. мушка имена типа *Франсоа*, тј. она која се завршавају на два вокала (исп.: Са *Франсоа Моријаком*, Борба 2 VI, 1). Она се не мењају ни када се самостално употребе.

У поменутом правилу из Нацрта правописа од три дата примера само је један састављен од једног имена и презимена, а два су троделна, са два имена уз презиме. И сва три дела су дата у падежним облицима, тј. мењају се (дела *Жана Жака Русоа*, репортажа *Егона Ервина Киша*). И добро је што су састављачи Нацрта то учинили, јер баш у погледу ових имена влада у нашој штампи велико шаренило, а у нашем језику су врло ретки узорци. Уколико их пак има, они недвосмислено говоре за оно што је дато и у Нацрту, тј. да се сва три дела мењају (напр. Ксавера Шандора Ђалског, са Силвијем Страхимиром Крањчевићем, о Ивану Горану Ковачићу).

На страницама наше штампе свакодневно се у знатном броју помињу личности са два имена уз презиме, познати државници и политичари, као што су Џон Фостер Далс, Гамал Абдел Насер, Абдел Карим Касем, Франц Јозеф Штраус, Абдел Фатах Ибрахим и сл.

У каквим се облицима ова имена јављају у два београдска листа, нека покажу следећи примери:

Из Борбе: Са *Жаном Полом Сарџром*⁸ (2 VI, 1), Са претседником УАР *Гамалом Абделом Насером* (4 VII, 1), Министру

⁸ Види напомену 3).

Џону Фосџеру Далсу (4 VII, 1), У част претседника Гамала Абдела Насера (6 VII, 1), Поводом посете претседника Гамала Абдела Насера (15 VII, 2), На челу са Абдул Керимом ел Касемом (15 VII, 1), Једном од бивших чланова национал-демократске странке Абделу Габеру ел Гомардију (18 VII, 1), Претседнику ирачке владе Абдел Карим Касему (21 VII, 2), Британске власти свргнуле су султана од Лахеџа Алија Абдела Карима (9 VIII, 3), У филму Клода Ойона Ларе (25 VIII, 5), У режији Ларца Ерика Кјелгерена (26 VIII, 3), Генерала Абдул Керим Касема (27 VIII, 2).

Из Политике: Гамала Абдела Насера дочекао претседник Тито (3 VII, 1), Ручак у част Гамала Абдела Насера (3 VII, 1), Пријем у част адмирала Абдел Фаџах Ибрахима (4 VII, 5), Јахта претседника Гамал Абдел Насера (5 VII, 5), Боравак Гамал Абдел Насера у нашој земљи (5 VII, 8), Претседника Гамала Абдела Насера (6 VII, 1), Дискусија између Буржес-Монурија... и Франца Јозефа Шџрауса (10 VII, 4), Примео је амбасадора Индије Ами Јавар Џанга (12 VII, 2), Влада с генералом Абдулом ел Касемом Насаром на челу (16 VII, 1), Претседнику владе Абдел Керим ел Касаму (17 VII, 1), Претседнику Гамалу Абделу Насеру (17 VII, 1), Делегација на челу са пуковником Абделом Салемом Арефом... састала се са претседником Гамал Абдел Насером (24 VII, 3), Џону Фосџеру Далсу спремају хладан дочек у Бону (26 VII, 3), У којој се осећа утицај Дејвид Јорк Грифџија (31 VIII, 18) и др.

И у овој категорији имена тенденција ка непроменљивости њиховој јаче је испољена у Политици. Међутим, у оба листа има доста колебања, које се нарочито огледа у писању једног истог имена час на један, а час на други начин. То је колебање особито изразито кад се неко име први пут појави, па се још нема одређен критериј о начину на који ће се писати (случај са именом првог претседника владе Ирачке Републике).

Једини начин да се изађе из овог несређеног стања у погледу употребе страних имена уз презиме јесте нормирање. Постоје две могућности: прилагођавање страних имена правилима нашег језика, као што је у Нацтру речено за страна имена кад стоје сама („Опће је правило да се туђа властита имена мењају по правилима нашег језика“, т. 167а), а то значи мењање оба дела, са указивањем на могућна отступања, или, као друга мо-

гућност, задржавање имена у непроменљивом облику. Тада не бисмо у истом листу и у истом чланку читали о посети *Гамал Абдел Насера* и *Гамала Абдела Насера*, нити би нам Борба саопштавала да је упућен телеграм *Ренеу Коиџу*, а Политика *Рене Коиџу*, а исти је однос и кад та два листа пишу о положају владе *Сами(ја) Солха* или о говору *Али(ја) Шукрије* итд.

Постоји и друго решење (ако се то може назвати решењем): оставити овако како је данас, тј. препустити да једна од ове две могућности потисне ону другу, своју супротност, другим речима, пустити времену да оно одлучи.

Иако два београдска листа имају свој редакцијски критериј, ипак често избијају индивидуални ставови сарадника, који представљају две крајности. Тако једном читамо: „Фантастични снови *Жила Верна*“ (Полит. 13 VIII, 3) где имамо падежни облик имена једнога писца које смо навикли да употребљавамо у непроменљивом облику (*Жил Верна*, *Жил Верну* итд.), а други пут: „Два филма с *Виџорио де Сиком*“ (Полит. 16 VIII, 8), где имамо име које ће мало ко употребити овако, без падежног наставка, с обзиром на то да је промена његова сасвим обична (*Виџорио*, *Виџорија*, *Виџоријем* итд.).

Изван овога спора о променљивости и непроменљивости стоје кинеска, индокинеска, бурманска и друга имена која су једно-сложна. Мења се само завршни део: *Чанг Кај Шек(а)*, *Чу Ен Лај(у)*, *Хо ши Мин(ом)*, *У Ну(а)*, *Не Вин(у)* и сл.

У Нацрту је поред начина писања и промене страних имена разрађено и питање присвојних придева од ових имена. Међутим, пракса је наметнула још један проблем: извођење присвојног придева од имена и презимена заједно. У нашем језику тога нема. Присвојни придев се може начинити само од имена или од презимена; припадање имену и презимену исказује се посесивним генитивом. У штампи, међутим, често се налазе примери са присвојним придевом од имена и презимена као целине. (За време *Нури Саидове* владавине, *Фриц Лангов* „Тестамент“, *Рене Клеров* филм, *Чанг Кај Шеково* Министарство одбране, и сл.).

Ово је, без сумње, у тесној вези са питањем непроменљивости имена уз презиме и условљено је том непроменљивошћу. У синтагми *Филм Рене Клера* зависни члан нам је полусложеница *Рене-Клера* од које настаје придев *Рене-Клеров*, као што у син-

тагми *браћ чика-Марка* посесивни генитив *чика-Марка* прелази у посесивни придев *чика-Марков* (брат). И као што се ово пише са цртицом, тако би и присвојне придеве начињене од туђег имена са презименом требало писати са цртицом (*Рене-Клеров, Нури-Саидов, Фриц-Лангов, Чанг-Кај-Шеков* итд.).

Посебно је питање да ли би и име са презименом кад се оно прво употреби у непроменљивом облику требало такође писати са цртицом (Писмо *Ги-Молеа*, са *Гари-Куйером*, захваљујући *Рене-Клеру*, Посета *Гамал-Абдел-Насера* и сл.).

1 XI 1958

Св. Марковић

ВУКОВ НЕМАЧКО-СРПСКИ РЕЧНИК

1

Као што је познато, године 1872 изишао је у Бечу, „трошком народнијех прилога“ — „im Verlage der Witwe Anna Karadschitsch in Wien, Landstrasse, Marokkanergasse Nr. 3“, Deutsch-serbisches Wörterbuch von Vuk Steph. Karadschitsch. Речник има 217 страна, формата 22×14, а немачки текст штампан је готичом. Ово Вуково дело штампано је у штампарији Леополда Зомера и Комп.

Да би се имала јасна слика о природи овог речника, како је он постао и како је рађен, доносимо у верном преводу, у целини, Миклошићев предговор. Ево шта је он сматрао за потребно да каже:

„У књижевној заоставштини Вука Стефановића Караџића нашла се грађа за немачко-српски речник. Она се састојала из појединих листића, на којима су биле побележене речи из другог издања српско-немачко-латинског речника, без латинског превода и граматичких категорија и без доста често опширних стварних објашњења. Од обраде те грађе остали су само незнатни трагови.

Полазећи са гледишта да овај рад не треба да буде изгубљен, а нарочито у нади да ће он допринети да се из књига потисне многи без потребе сковани израз и замени народном речи, Одбор за издавање књижевне заоставштине Вука Стефановића Караџића ставио ми је у дужност да затечену грађу обрадим за књигу. Ограничен у свом слободном времену службеним дужностима и другим студијама, ја сам лично могао да редигујем не баш тако знатан део и био сам принуђен да препустим другима да обраде највећи део, задржавши за себе потребну контролу ради уједначености посла. Сматрао сам као свој задатак да се

с једне стране брижљиво уздржавам од сваког додатка грађи која ми је предата, с друге стране да материјал потпуно обрадим. Први циљ је свакако постигнут и биће да је мојој пажњи умакао само по који израз којим је некритична ревност понеког сарадника мислила да обогати дело. Услед моје тежње за потпуношћу ушле су и такве речи чијег немачког превода није било у делу које је послужило као основ: нека се упореди обрада одреднице *Getreidemaß* и одреднице *Pflanze* (у додатку). Можда ће уношење таквих речи имати за последицу одређивање њиховог значења.

Из онога што је речено види се да овај речник строго узевши и није никакво самостално дело, него само многима пожељан приручник за српско-немачко-латински речник. Овоме ће се морати увек прибећи кад се ради о акцентуацији, роду, конструкцији, свршеном и несвршеном виду итд. Од давања ових категорија морало се одустати не само због стања самог материјала, већ и с обзиром на расположива новчана средства.

Што се тиче немачког превода, мислио сам да се у већини случајева морам придржавати речника који је послужило као основ. Аустријацизми су задржани где се чинило да ће допринети објашњењу српске речи. Од речи које се у немачком језику ретко или никако не јављају, неке су, иако не многе, нажалост остале. Овакве речи је при уређивању српско-немачко-латинског речника унео Б. Копитар да би читаоцу објаснио етимолошко значење речи: тако је *разбрајити*, што управо значи *entzweien*, превео са *entbrüdern*. Разуме се да се тако нешто може допустити само у српско-немачком делу.

Само онај ко може да оцени тешкоће лексикографских радова може да примени право мерило на ову књигу. Као и код других радова, тако сам и при овоме пошао од начела које је стварни аутор ове књиге изразио једном речима: Ја знам добро, да ће учени људи и овдје наћи доста погрјешака; али се опет надам, да ће им овај мој посао и оваки бити милији него да га никако није“.

2

При раду на великом Академијиним речнику српскохрватског књижевног и народног језика савијен је овај Немачко-српски речник, реч по реч, са Вуковим Српским рјечником, да би

се видело има ли у њему речи којих овај други нема¹. Овај посао брижљиво је обавио сарадник Љубомир Алексић. Показало се, пре свега, да у II има приличан број речи којих, на први поглед, нема у I, а у ствари се ради о речима које су погрешно, често сасвим изопачено отштампане. Изоставићемо штампарске грешке које је лако уочити и навешћемо само неке крупније: анатање место *анишање*; анатати м. *анишаџи* (Markhaufen setzen); баврлати м. *баврљаџи* (umherschleudern); багаз м. *богаз* (Fischnetz); багазлук м. *богазлук* (der Theil² des Fuchsbalges unter dem Halse); бајетан м. *бајаџан* (altbacken); боџак м. *баџак* (Schenkel); бошка м. *бошча* (Wickeltuch); брљење м. *дрљење*; брљити м. *дрљити* (entblößen); брећерина м. *бреберина* (Art Pflanze); ваљовак м. *вавољак* (ein Kügelchen von Brot); варанџија м. *варанџија* (Betrug); влан м. *влак* (Art Fischernetz); виште м. *вишти* (Säure); врачји нокти м. *врајчји нокџи* (Name einer Pflanze); врутака м. *вруџак* (Ursprung des Flußes); дивижлица мала м. *дивижљица мала* (Art Pflanze); ђелзамин м. *ђелсамин* (Gartenbalsamine); жавити м. *жуљити* (drücken); журакнути м. *ждракнути* (hervorstrahlen); закључати м. *закључити* (beschließen); заплахнути м. *зайахнути* (anblasen); запорак м. *зайерак* (Geiz); зече м. *зече ухо* (Art Pflanze); заматан м. *замашан* (schwingbar); злопређа м. *злойреља* (schlechte Spinnerinn); избирање м. *избирак* (Überbleibsel); избрете м. *имбрете* (Heftel am Hemde unter dem Halse); јеђија м. *јеђија* (die Frau die mit den Hochzeitgästen um die Braut geht); жежење м. *јужење* (das Einfallen des Thauwetters); женичарски м. *јењи-чарски* (Janitscharen-); јолтафа м. *јолџава* (Reisepfanne); квасилица, уковача (чим ватру кропе) м. *квасилица у ковача (чим ватру кропе)* (Kühlwisch); кнути м. *гинуџи за чим* (sehnen); косер м. *кесер* (eine Art Zimmeraht); крчат м. *кџаџ* (Art arabischen Pferdes); ложањ м. *лужањ* (Lauch); љуњав м. *луњав* (mit vorhängendem Kopfe); љуњати м. *луњаџи* (mit vorhängendem Kopfe gehen); мислићен м. *мислођин* (eine Art Basilikum); мркоглеђа м. *мркоглеђа* (finstern Gesichts); мурагела м. *мурасела* (Vorladebrief des Kadi); навича м. *навичај* (Gewohnheit); надрабити се м. *надробити се* (sich satt trinken); наљика м. *иалџика* (die Brandstätte

¹ У даљем тексту наводићемо Српски рјечник римским бројем I, а Немачко-српски речник римским бројем II.

² У немачким речима остављен је правопис као у оригиналу.

von einem Walde); *ногаћи* м. *ногачи* (Schragen); *невиђелица* м. *невиђелица* (das Dunkel); *огризати*, *огристи* м. *одгризати*, *одгрисити* (abbeissen); *огуцало* м. *егуцало* (der langsam und träge geht); *одвозити* м. *одвојити* (ablösen); *одрика* м. *одрина* (große Weinrebe, die sich an Hütten, Bäumen hinanrankt); *осуцати* м. *ојуцаити* (sich mit einem ganzen Lamm begrasen); *панда* м. *џанада* (Panade); *пенчевиш* м. *џенчевиш* (eine erdichtete Speise); *подпјевка* м. *џолијевка* (Suppe); *поличњак* м. *џалмичњак* (Bohrer zu dem Stockloch im Joche); *попршити* м. *џојршићити* (zertreten); *пограшљај* м. *џојшрашљај* (so viel Pulver als auf einmal auf die Zündpfanne geht); *пршење* м. *џршићење* (das Zertreten); *пусталина* м. *џустолина* (herrenloses Gut); *расуђивање* м. *расијавање* (Zerstreuung); *салемба* м. *силембе* (der Brustriemen am Reitpferde); *сомуџија* м. *сомуџија* (Verkäufer von Laiben Weizenbrots); *судружан* м. *судружан* (schwanger); *суојача* м. *сиојача* (Gängelwagen); *тјеснота* м. *џјескотиа* (Enge); *тресковица* м. *џрескавица* (Art Tanz); *тртошита* м. *џртосити* (schnell daherplappern); *турче* м. *ћурче* (Pelzjacke); *учети*, *учимати* м. *узети*, *узимати* (kaufen); *ушкрљат* м. *ушкрљак* (Tuchschmizel); *ханђијски* м. *ханџијски* (Wirts-); *цунцуна* м. *цунцуна* (ein starkes, dickes Frauenzimmer); *чем* м. *гем* (Pelikan); *шкрњетина* м. *шкрњетина* (Lammfell).

Поред тачног значења *шклојац* за Stich (des Flohs, der Wanze) стављено је погрешно за исту реч и значење *шкочац*, што значи verschnittener Hammel.

Уз одредницу *Ruthe coll.* стоји поред *џруће* и значење *шикрей* што је по свој прилици унакажен облик речи *шикара* или *шибљак* (Ruthengesträuch).

3

Има најзад речи којих у речнику I заиста никако нема или их нема у оном облику како су унеге у речник II. Оне су за нас најинтересантније и њих ћемо овде све побележити: *амбисаити* bersten (у I само: ~ се); *аранђио* Erzengel (у I само: *аранђео*); *бајфгаити* ausschlagen (у I само: ~ се); *Бачваница* eine aus der Batschka (у I: *Бачванчица*); *бјелешина* (поред *бјелушина*) Art Pflanze (у I само: *бјелушина*); *бјел* (поред: *бјел* код одреднице *Eiche*); *Steineiche* (у I: *бјел*); *божар* (поред: *убожар*) der Arme (у I само: *убожар*); *бромбуља* (Brummeisen, Maultrommel); *бромбуљање*; *бромбуље*; *бромбуљати* Brummeisen ertönen lassen (поред: *дром-*

буљаџи (mit dem Maultrommel trommeln); бухача (поред бухач) Blattfloh; ванкош Polster; вилина мейла Spargel; водњача Sommerwurz; воловодац Sommerwurz; вурунџијски Bäcker-; главања (поред: главња) ein großer Balken Brennholz; дин (поред мин и див) Riese; дрмљеџи trüb, finster, mürrisch sein (у I: дрмити); дуїљаш eine Art Pferde (у I: врсга голуба Holztaube); ђакаџи, ђакнуџи mit dem Lockungswort ђа Pferde heranlocken; ђера Bursche; ереза м. езера (Riegel); жага Säge; жљеудан elend (у I само прилог: жљеудно); забромбуљаџи Brummeisen ertönen lassen; закршџаџи bekreuzen (у I само: закрстити); заусџава Aufhalten (у I: заустављање); згођај Zufall (код одреднице Fall); згреџи abkratzen; изведраваџи aufheitern (у I само: изведрити и изведрити се); издухаџи ausblasen; илиџарски Bader-; исџухаџи ausblasen (у I само: ~ се); исушџи austrocknen; јегуљџа Aal dem.; јекмеџијски Bäcker (у I: јекмеџија); јекмеџијски Bäcker- (у I: јекмеџијски и јекмеџијски); кобаџи mit den Füßen scharren (у I само: ~ се); колиба Quarantäne; колиџеш Schlüsselbein; конобаџи kümmerlich leben (у I само: ~ се) конџин (Grenze); коџривџи Zügelbaum; кријумџарење (поред: кријумџарење) Schleichhandel; куружњак mit Kukuruz gemästetes Schwein (у I: кукуружњак); лада (поред влада) Herrschaft (у I: ладати); леберија поред: ребелија Rebellion (у I: ребелија); лијесен hölzern (у I само: лисен); лоџиџи ballen (у I само: ~ се); маџиџа (Original); међед (поред: медајед) Bär; међедина (поред: медаједина) Bärenhaut; међедиџа (поред: медаједиџа) Bärinn; међедов (поред медаједов) des Bären; мерџк (поред мерџиџк) das Weinderputat; милосрдан barmherzig; набуо aufgetrieben (у I: набухао); налагаџи auftragen (у I: само наложити); недоклице шалъ. (die gestümmelten Beinkleider); обиње Henchelei (у I само у јд.: обиња); обрана Eutschuldigung (у I само: Schutz); одуџеџи abfiedeln; одуздаваџи abzäumen; олеџиџи abfleischen (у I само: лепшити); оџараџи auftrennen (у I само: опорити); оџрињак Brustfleck; осџаџи се sich einer Sache begeben; оџки webbar (у I само: отко); оџа (Pater, Mönch); оџин (des Paters); оџеџаџи abblühen; осџиџи ablesen; очкџаџи abfleischen (у I само: чкрњати); џавџенија die Frohne eines Klosterbauers; џавџенијаџи Klosterroboter; џекарџес des Bäckers; џељџиџи äschern (у I само: ~ се); џињези Geld (у I: пинези); џоџеџа Art Stickerei; џодсједак Besuch; џодсјеџник Besucher; џодсјеџниџа Besucherin; џониџаџи aufsprießen (у I само: пониџи, по-

никнути); *йошњати* ausspannen; *йошочина* Bach augm.; *йошријебити се* von dem Obst wenn es die Blüthe abwirft (у I: отријевити се); *йохваљивати* beloben; *јрејенац* Anführer (у I: првијенац); *јреиначити*, *јреиначавати* abändern; *јрешака* Abfluß; *јрисрешаити* begegnen; *јрисушити*, *јрисушивати* aufdrocknen (у I само: ~ се), *јробрцинути* zusammengehen, von der Milch (у I само: ~ се); *јроведрити*, *јроведравати* aufheitern (у I само: ~ се); *јросјесити* zerbersten (у I само: ~ се); *разјахивати* vom Pferde absteigen (у I само: разјахати); *ролац* Filzlaus; *савријети* abfließen (у I само: ~ се, а у значењу sich verkriechen); *симцијнски* Bäcker-; *сићити се* grollen (у I само: усићити се); *склибити* grinsen (у I само: ~ се); *смрзлом* der die Kälte nicht ertragen kann (у I: смрзло); *смјерен* (поред *смјеран*) demüthig; *суђер* (поред *сунђер*) Schwamm; *шокрк* (точак у загонци) Rad im Räthsel; *ћубара* (поред *шубара*) Pelzmütze; *ублијеђети* ablassen; *усекнути се* ausschneuzen (у I: без се); *усјейити се* gedenken (у I само: усетити се); *ушакаити* einschicken; *харање*, *харати* plündern (у I само: арати); *хећимлук* Arzneikunde (у I: хећимлук); *чам* (поред *чом*) ein Päckchen Rauchtobak (у I само: *чом* у овом значењу); *чаругија* (поред *чаругија*) Oranckenmacher; *шлимке* (поред *шлитимичке*) pfeilartig; *шарати* (у изразу: *шарао се снијег*) wenn einzelne Stellen aufgethaut sind.

Из свега што је овде речено види се да је при сравњавању оба Вукова речника могао бити издвојен мали број речи које нису ушле у Српски рјечник, али и оне значе добитак и претстављају допринос лексичком фонду Института за српско-хрватски језик.

Неке од њих налазе се вероватно у обимној лексикографској грађи тога Института, али би понеке од њих без сумње промакле и отпале да нису приликом сравњавања издвојене и забележене, што не би смело да се деси већ и из пијетета према Вуку.

Сматрамо, најзад, да је ово упоређење занимљиво и за ширу научну јавност, па смо стога и изнели овде детаљније резултате до којих се том приликом дошло.

Н. С. Половина

ИЗ ВУКОВОГ ПРЕВОЋЕЊА

Од једне Словенке (која је провела доста година у Шумадији) чуо сам наше изразе: крстити се и десном и левом, видети зло очима, обећавати златна брда (врло ретко и: обећавати брда и долине), — употребљене на овај начин: крсти се и *десно и лево*, кад сам видела *зле очи*, обећава му брда и јаруге. Подвучени изрази постоје иначе у нашем језику, али у другом значењу и у другој употреби; они су само погрешно употребљени, стављени на погрешно место. — Чини ми се да је сличан случај кад преводилац погрешно употреби, помери израз, као у следећем примеру: „они код којих, што но веле, посао гори у рукама“. „Посао гори“ је чист русизам: дело горит (нађен је у преводу с руског) и значи: посао брзо одмиче. Преводилац је, с једне стране, био заслепљен, засењен оригиналом, као што то често бива код преводилаца; с друге стране, био је у том тренутку уморан или непажљив. Њега је тај израз мутно и нејасно потсећао на неки сличан српски израз, који је због поменуте засењености био потиснут у потсвест. Тај сличан српски израз гласи: сагоревати на послу (на раду); њему је сличан, иако ређи: горети на раду.

Наводим ова два различита случаја, али слична у једној ствари: у оба случаја слични словенски језик је на изврстан начин ометао правилну употребу српског изрза. Али слична погрешна употреба изрза, мање или више померена, налази се и код српских писаца који су оригинално стварали. Код њих је таква погрешна употреба последица замора, отсуства пажње и сталне будноће, сталне корекције у писању. Разуме се, не мислим нити могу давати стручна објашњења, психолошка и лингвистичка; хоћу само да наведем неколико примера опажених у практичном речничком раду, и да њима илуструјем један Вуков случај.

Први пример од нашег писца: „Нама је тако ређи горело испод ноката, јер је Видовдан био на прагу, а још нисмо спре-

мили ниједног словца“. Овде је израз „горело нам је испод ноката“, — сасвим погрешно, грубо погрешно употребљен. Израз је померен у страну, тако да је дошао скоро на средину између два различита израза, једног: догорело му је до ноката, — и другог: горело му је под ногама. Од истог писца имамо још један пример који показује да он зна прави израз, јер је наведени израз (догорело му је до ноката) употребљено у овом другом случају много тачније (иако не још сасвим тачно): „Он је умео куповати имања од људи којима би горело до ноката“.

Али је zgodније давати примере писаца давно покојних. Јоксим Новић, из кога би се могло поводити и више примера, има у свом спеву Карађорђе (стр. 148) овакве стихове: „Има каде све да бира главе, | Ка гњилијех под крушком крушака“. Израз „бирати главе као гњиле крушке“, — састављен је из два различита израза (али слична по употребљеним саставним деловима), којих се Новић несвесно сећао пишући наведено место; један је: Бира као међед гњиле крушке (Вук, Пословице); други је: Падају као гњиле крушке. Овај други израз потврђује се код разних писаца: Оне (главе) ће падати као гњиле крушке (Веселиновић, Хајдук Станко, 1896, стр. 234); Пашће ми он као гњила крушка (Ристић—Кангрга под гњило); Трула Византија (ће) пасти као гњила крушка (Зечевић, Ист. сред. века, 312). Потребна је једна напомена уз први од два наведена израза: *бира као међед* итд. Тај израз се, осим Вукове збирке, налази још и у Капетановићевој, али га нема у збиркама Даничићевој и Мушкатиновићевој. Присуство тог израза у двома збиркама претежно херцеговачке и босанске боје, а одсуство његово у дубровачкој, градској по свом основном тону (Даничићевој) и у бачкој (Мушкатиновићевој) упућује, изгледа ми, на узроке географском распрострањању тог израза. Њега је створила и одржала сурова босанско-херцеговачка природа. То можда правда Новића. Он је тај израз имао у сећању само по читању Вукове збирке, а у свом говору није га можда ни имао.

Милан Ђ. Милићевић је, још више него Новић, уживао глас доброг зналца језика, али се и њему дешавало да поклизне. У Историји педагогије (стр. 99) каже он за талијанског педагога Викторина: „Његов глас пуче по свој Италији“. Сасвим погрешно је ово казао Милићевић, требало је: његов глас се

пронесе, или: он брзо стече гласа, или: он изиђе на глас; а израз: „пуче глас“ употребљава се у приповедању догађаја и раван је изразу: пронесе се глас (тојест глас = вест, а не глас = слава, репутација). — Исти израз рђаво је употребио и преводилац Дарвина, Радовановић (Постанак фела, 263): „Кад први пут пуче глас да сунце стоји, а да се земља око њега окреће...“, — јер једно ново научно сазнање стоји изнад висине вести, новости, гласова. За научно сазнање био би згоднији израз да изазива општу пажњу, изненађење и сл.

Кад и како треба употребити израз „пуче глас“ показате нам преводиоци јеванђелских прича о животу Исуса Христа, Миховил Чуић и Вук Караџић. Чуић (Живот Исуса Христа, 1848) о Исусовим чудима говори на следећи начин: Глас од Исуса пуче по свој Галилеји (стр. 44). Глас се од његових чудесах расу по свој Сирији (стр. 45). По свим врховинам жудинским од ових нових чудесах пуче глас (стр. 12). Необичне новости о оздрављењу неизлечивих болесника и сличним чудима, изгледа, одговарају изразу „пуче глас“. Чуић га је и употребио. Вуку се, међутим, чинило да Христовој природи не одговара тај израз земаљских сензација, и он је, у својој побожности, ублажавао у преводу редовно тај израз, преведећи редовно изразом „отиде глас“: Отиде глас о њему по свој Сирији и приведоше му болесне; — И отиде глас овај по свој земљи оној; — И отиде глас овај о њему по свој Јудеји и по свој околини оној (ови и други примери у Новом завјету, 1847, на стр. 8, 20, 81, 139, 141, 149). Вук је ту пошао од обичног израза: „отиде глас од уста до уста“, — али је и њега дотерао (доиста и добром писцу није лако писати): одбацио је из њега као непотребну и као непогодну ону прилошку одредбу „од уста до уста“. То му је било у толико лакше што је у свима тим примерима наведено место, крај, земља, по којима се раширио глас: „по свем оном крају“, „по свим околним местима“, „по свој околини Галилејској“ итд. (в. горе у примерима). Никанор Грујић, у својим хиперкритичким Примјетвама (стр. 20), замерио је једном од ових наведених места да не одговара старословенској верзији, али је за сам израз „отиде глас“ морао признати да је добар и одао му је једну од својих малобројних похвала: „то је добро српски“.

С. Мајић

О ПИТАЊУ СМЕДЕРЕВСКО-ВРШАЧКОГ ДИЈАЛЕКТА

За науку је ванредно корисно да се о новим схватањима и новоуведеним појмовима и терминима одмах дискутује у стручним часописима. На тај начин гледишта се брже пречишћавају и омогућује се усклађивање критерија и општије усвајање онога што је у новоме заиста и добро — као и брже одбацивање онога што је неприхватљиво. Уколико се тако не чини, наука се у знатној мери излаже опасности да се сведе на изоловане напоре појединих научника који се један на другога осврћу мање него што би морали. Због тога треба у начелу поздравити дискусију проф. др Милоша Московљевића »О Ивићеву „смедеревско-вршачком дијалекту“« у Нашем језику IX, св. 3—4, стр. 102—107. Московљевићева иницијатива је утолико позитивнија што је он проблем изнео пред читаоце Нашег језика, дакле пред ширу стручну јавност.

Радо ћу одговорити на Московљевићев чланак, на шта ме он својом садржином на неки начин позива, и то тим пре што сам у међувремену и сам даље размишљао о овом питању, трудећи се да га сагледам са нових и што савременијих тачака гледишта. Међутим, пре него што пређем на расправљање самог проблема, желео бих да одклоним с пута неке омашке и нетачности које су се Московљевићу поткрале у приказивању мојих схватања и мога рада. Ићи ћу у овоме редом — страницама Московљевићевог чланка.

Стр. 104: „Без поузданих, на терену покушљених језичких података, допуњених историским и етнографским подацима, смело је и ризично постављати тезу о једном новом дијалекту, па још га уносити у удбеник. Јер је Ивић на целој тој територији био само у два места: у банатском селу Крушчици, где је забележио само једну неважну црту, и у једном београдском селу, Великом

Селу, где не знам шта је забележио“. — Свакако је пропуст што ме проф. Московљевић, којег веома ценим и радо се с њим виђам у Институту за српскохрватски језик, није никада питао о овоме. У том случају сазнао би да сам на терену испитивао говоре не само двају поменутих села, већ и говоре Баваништа и Гаја код Ковина, Касидола код Пожаревца, Ландола код Смедерева и Железника, Жаркова, Рушња, Ресника, Кнежевца и Белог Потока код Београда — дакле *укујно шринаесет месџа*. Просечно из сваког места имам по хиљаду до две хиљаде записаних примера. О говору београдских села читао сам још као студент 1947/48 године на часовима проф. М. Стевановића опширан семинарски рад на око осамдесет страна (и данас у рукопису). Уосталом на стр. 142 и 153 Јужнословенског филолога XVIII износи се из мог крушчичког материјала више од „једне неважне црте“. Испитивање говора Баваништа, као и његова припадност овом типу, помиње се на стр. 129 Гласника САН II (за 1950 год.), а одговарајућа напомена за говор Гаја налази се на стр. 314 истог годишта Гласника. У мојој дисертацији „О говору Галипољских Срба“ (Београд, 1957), коју М. иначе цитира, наведен је у разним приликама мој материјал из места као што су Железник, Ландол и Касидол (штета је уопште — и то се осећа и другде у Московљевићевом чланку — што он није с већом пажњом читао моје радове о којима дискутује). Сем поменутог систематски скупљаног материјала имам и доста података о говору других места, скупљених у пролазу или при различитим сусретима. Та су места: Дета северно од Вршца на румунској територији, Маргита северозападно од Вршца, Уља југоисточно од Вршца, сам град Вршац, Бела Црква, Калуђерово, Крушчица и Врачев Гај код Беле Цркве, Ковин, затим Друговац и Селевац између Смедерева и Паланке, па Ритопек, Сланце, Миријево, Лештане, Пиносава, Рипањ и Сремчица код Београда. Овај материјал, иако у њему нема потпуности, пружа корисну оријентациону допуну ономе што дају записи из других места. Даље, проф. др Миленко Филиповић ставио ми је још 1953 г. несебично на расположење своје белешке из Крушчице, Кусића, Врачевог Гаја, Калуђерова, Црвене Цркве, Беле Цркве и Банатске Паланке — укупно преко хиљаду листића с примерима које сам употребио при изради рада „Место банатског херског говора међу српским дијалектима“

(предат за штампу 1954 г., ових дана коначно изашао у зборнику „Банатске Хере“, Посебна издања Војвођанског музеја I, стр. 326—353). Најзад, при стварању закључака о смедеревско-вршачком дијалекту послужио сам се и подацима у ранијој литератури коју сам у осам тачака навео на стр. 90—91 моје „Дијалектологије српскохрватског језика“, а у коју спадају и корисни радови самог проф. Московљевића. Једном речју, *бићна је чињеница да „тйеза о једном новом дијалектју“ није йостављена „без йо-узданих, на йтерену йокуйљених језичких йодайџака“.*

Стр. 104—105. М. каже да је припадност говора југоисточног Баната косовско-ресавском дијалекту била „опште позната“, па их је зато он 1938 год. тако означио на својој карти. — Не стоји да је ово било „опште познато“, чак напротив: на картама А. Белића (1905 Диалектологическая карта, 1910 Rocznik slawistyczny III, 1948 Савремени српскохрватски језик I), М. Решетара 1907 и М. Храсте 1956 — да се задржимо само на најзначајнијим ауторима — поменута зона је цела или највећим делом припојена шумадиско-војвођанском дијалекту.

Стр. 105: „А што се тиче говора београдских села, које нико није проучавао, већ је познато да су нека села као: Вишњица, В. Село, Винча, Миријево, Велики и Мали Мокри Луг, Бањица, Кнежевац, Раковица, као и Палилула, која је доцније ушла у састав Београда, пре више од сто година пресељена из Сврљига (в. Милићевићеву Кнежевину Србију, стр. 118)“. — Да се М. послужио новијом расправом Ристе Николића, „Околина Београда“ (Насеља и порекло становништва II, стр. 901—1104), која даје тачне податке о пореклу сваке породице, он би са свога списка избрисао Велико Село, Винчу, Миријево и Кнежевац — што би било у складу и са мојим теренским посматрањима.

Стр. 105: „Остала београдска села која Ивић убраја у свој дијалекат припадају шумадиском говору“. — Напротив, приликом мог рада на терену показало се да се говор ових села разликује од шумадиско-војвођанског дијалекта низом особина, међу којима се налази и оно најважније, т.ј. акцентуација са многобројним примерима непренесеног *^* и *"* акцента (уз истовремено непознавање кановачког дугог узлазног). Шумадиску акцентуацију нашао сам тек у Моштаници код Умке.

Стр. 105—106. М. износи „према Ивићу“ карактеристичне црте смедеревско-вршачког дијалекта и констатује да су оне све сем једне „заједничке ... и косовско-ресавском“. Зачудо М. је пропустио да цитира и друге особине, такође наведене код мене, у којима се огледа разлика између ових дијалеката, тако напр. оне које се тичу кановачког акцента, контракција типа *моја > ма*, ген. мн. типа *кбли*, компаратива као *йошйгењије*, непознавања имперфекта, облика инфинитива и проширења *-ду* у 3 л. мн. презента. Да је поменуо и овакве црте, М. не би могао извести закључак који је извео.

Стр. 106: „Повод за постављање тезе о посебном „смедеревско-вршачком дијалекту“ Ивићу је дао говор галипољских Срба, јер пре него што се упознао с овим, он је друкчије мислио. Тако у свом чланку „О говорима Баната“ он каже: „Банатски говор претставља хомогену целину“, сматрајући га делом шумадиско-војвођанског дијалекта“. — Московљевићу је промакло да сам у поменутом чланку одмах у почетку (стр. 142) из банатског говора издвојио говор југоисточног Баната (= смедеревско-вршачки) и изричито истакао да се термин „банатски говор“ у даљем излагању не односи на ту зону (стр. 143).

Стр. 106: „Како у данашњем говору јагодинског краја нема неких црта којих има у галипољском (икавизми, нови падежни завршеци и др.), то је И. повезао галипољски говор са севернијим екавским говорима, смедеревско-вршачким“. — У говору околине Светозарева (Јагодине) нашао сам у плуралу „нове падежне завршетке“ тачно у истој мери као и у галипољском говору; Московљевићев супротан податак почива на некој забуни.

Стр. 107: „Али он (т.ј. Ивић) није сасвим начисто у објашњавању садашњих и некадашњих односа међу овим дијалектима. Док у § 76 Дијалектологије каже да *смедеревско-вршачки чини мост између шумадиско-војвођанског и косовско-ресавског*, не објашњавајући у чему је тај мост, мало после, у истом параграфу изјављује да *се овај дијалекат не може смањити иросијим ирелазним иијом, нији да је он йроизвод укритијања своја два суседа*“. — М. није опазио да између мојих цитираних тврђења нема противречности. Смедеревско-вршачки говори заиста чине мост између својих двају суседа пошто имају заједничких особина и са једним и са другим, али уједно нису продукат накнадног укрштања

готових дијалекатских типова већ органског развоја путем неједнаког распрострањавања језичких таласа. Исто тако они нису ни прост прелазни говорни тип, јер имају својих специфичности (о томе в. испржније у мом поменутом раду „Место банатског херског говора ...“, стр. 350).

Стр. 107: „А у § 75 (Ивић) каже: „Врло је вероватно да је прву дубљу разлику између смедеревско-вршачког и шумадишко-војвођанског дијалекта створило новоштокавско акценатско преношење у овом другом дијалекту“, што излази на то да И. претпоставља да је *пре тога смедеревско-вршачки припадао шумадишко-војвођанском*. Али у § 75 он каже: „Може се чак рећи да је смедеревско-вршачки тип, историски гледајући, старији од шумадишко-војвођанског, који се развио тек с акценатским преношењем“. — Ни овде нема контрадикције, и то зато што из мојег првог тврђења не произлази „да је пре тога смедеревско-вршачки припадао шумадишко-војвођанском“, већ обрнуто — да су до акценатског преношења *шумадишко-војвођански говори били слични садашњим смедеревско-вршачким*.

Јасно је, мислим, из свега реченог да ми особине говора у смедеревско-вршачкој зони нису непознате, да границе тога типа нисам повлачио „зато што су њему (т.ј. Ивићу) за његову тезу о посебном дијалекту требале баш такве границе“ и да збиља има разлика између ових говора и оних који се по традицији убрајају у косовско-ресавски дијалекат. Да би се прецизније схватио домашај ових разлика, ја ћу овде пренети, у преводу с немачког и нешто допуњену, табелу са стр. 239 моје књиге „Die serbo-kroatischen Dialekte“, I Band, Хаг 1958: [в. следећу страну].

Сваки од ових података односи се *на све или на велику већину* говора једног одн. другог типа. Очигледно је после овога и то да нисам „пребрзо и без довољно темеља исконструисао“ један дијалекатски тип. Штета је свакако што је М., у заблуди у погледу моје обавештености и изгубивши из вида овде наведене говорне особине, своју дискусију тако несрећно поставио и својој лепој иницијативи одузео велики део корисности коју је могла имати.

Остаје, ипак, да се јасније расправи питање места смедеревско-вршачких говора у кругу наших дијалеката. Док сам их у својој дисертацији и у раду о банатском „херском“ говору

	Главнина кос.-рес. говора	Смедеревско-вршачки говори
1. Акц. тип <i>сесџра</i> , <i>језик</i>	ʷ (<i>сџџра</i> , <i>јџзик</i>)	ʷ, у многим говорима
2. Замена јата	е (угл. доследно)	е одн. и
3. Контракције као <i>ма</i>	непознате	јављају се
4. Конс. група <i>зв-</i>	<i>зв-</i> (<i>звезда</i>)	остаје <i>зв-</i> (<i>звезда</i>)
5. Инстр. јд. I декл.	<i>-ем</i> (<i>брајем</i> , <i>коњем</i>)	<i>-ом</i> (<i>брајом</i> , <i>коњом</i>)
6. Ген. мн. ср. р. типа <i>кбли</i>	непознат	јавља се
7. Дат.-лок. јд. м. и ср. р. зам.-прид. промене	<i>-ем</i> (<i>добрем</i>)	<i>-им</i> (<i>добрим</i>)
8. Дат.-лок. јд. ж. р. зам.-прид. про- мене	(обично) <i>-е</i>	<i>-ој</i> или <i>-ом</i>
9. Суфикс <i>-ад</i>	непознат	употребљава се
10. Инстр. јд. замен. <i>ја</i>	<i>моном</i>	<i>мноm</i>
11. Присв. зам. 3 л. јд. ж. р.	обично <i>њојан</i> , <i>њојзин</i>	обично <i>њен</i>
12. Компаративи: а) б)	наст. <i>-и-</i> (<i>оживиши</i>) наст. <i>-еј-</i> (<i>иросијеји</i>)	наст. <i>-ʷ-</i> (<i>оживиʷи</i>) наст. <i>-ʷиј-</i> (<i>иросиʷији</i>)
13. Имперфект	жив	редак или изгубљен
14. Инфинитив	на <i>-и</i> , <i>-ћ</i>	на <i>-и</i> , <i>-ћи</i>
15. 3. л. мн. презента	<i>-ду</i> није обично	често <i>-ду</i>
16. Посесивни датив	познат	непознат

називао говорном групом, у „Дијалектологији“ сам их третирао као посебан дијалекат штокавског наречја — додуше уз оgradu на стр. 61 да је „разлика између косовско-ресавског и смедеревско-вршачког дијалекта нарочито мала: акцентуација је начелно иста, а и замена јата је само донекле различита“, после чега сам додао да би се „алтернативно... оба ова типа могла спојити у једну целину“. Оба изнесена поступка, иако привидно различита, произлазе из исте свести о сложености прилика: с једне стране територија овог говорног типа је прилично велика и он се знатно разликује од косовско-ресавског, али с друге стране та је разлика ипак осетно мања од оних међу другим штокавским дијалектима, напр. зетско-ловћенским и косовско-ресавским. Одлучујући се за начин који сам применио у „Дијалектологији“ ја сам пошао од традиционалних (и најоправданијих) критерија класификације штокавских говора — акцентуације и замене јата. По већ уста-

љеном узусу разлика између косовско-ресавског и шумадиско-војвођанског дијалекта дефинише се као разлика у акцентуацији, али и у замени јата која је у првом дијалекту доследно екавска, а у другом екавска с икавизмима. А битну карактеристику смедеревско-вршачких говора чини баш то да се они у једној од ових двеју особина слажу с једним суседом, а у другој с другим. То значи да *уобичајени начин гледања на карактеристике штокавских екавских дијалеката, суочен са новим смедеревско-вршачким материјалом, захтева посилуиак примењен у „Дијалектологији“.*

Проблем се, међутим, може сагледати и у једном друкчијем аспекту, и ја сам у међувремену настојао да своја схватања продубим у том правцу. Од разлика међу савременим дијалектима најважније су свакако оне које најдубље задиру у језички систем. Отуда основни принцип акцентуације има превасходан значај за груписање дијалеката штокавског наречја. Разлика између старије и новије акцентуације огледа се отприлике у свакој другој речи, а сем тога она обухвата и принципијелне разлике у инвентару акцената као језичких знакова и у могућностима њиховог реда по слоговима. Насупрот томе разлика у замени јата, рецимо између екавштине и икавштине, значи кудикамо мање: она се јавља у много мањем броју речи и усто не задира у инвентар гласова јер и вокал *e* и вокал *i* иначе постоје у свим нашим говорима. Отуда се ова разлика своди на то да се у низу речи, префикса и наставака јавља један или други од већ познатих вокала. Разуме се, домаћа разлика је још много ограниченија ако она захвата само један мањи део речи и морфема у којима се јавља јат. Стога питање икавизама наших североисточних говора у сваком случају далеко заостаје по важности за акцентуацијом. Овај ред идеја руководио ме је кад сам, пишући 1956/57 своју књигу „Die serbokroatischen Dialekte I“, одлучио да говоре смедеревско-вршачког типа укључим у косовско-ресавски дијалекат с тим што сам говоре тога дијалекта поделио на два дела — „главнину“ и „смедеревско-вршачку говорну групу“. Разуме се, у таквом случају при одређивању разлике између косовско-ресавског и шумадиско-војвођанског дијалекта замена јата више не игра улогу. Што се тиче осталих разлика које су помињане (в. табелу на стр. 288), оне су довољне да дају пунији садржај бипартицији говора проширено схваћеног косовско-ресавског ди-

јалекта, али не и за издвајање смедеревско-вршачких говора у посебан дијалекат. Додуше међу овим разликама има врло значајних (таква је пре свега она у погледу имперфекта), али су оне ипак већином морфолошке природе и из других разлога неподесне као класификациони критерији.

Овако сам, дакле, поступио пишући своју књигу на немачком — још много пре појаве Московљевићевог чланка и, разуме се, сасвим независно од његове аргументације (уколико у његовом чланку уопште има чисто научних аргумената, јер он цело своје извођење заснива на необјашњивој претпоставци да сам ја једноставно необавештен о говорима дате зоне).

Мислим и сада да је стриктно вођење рачуна о *данашњем систему* неопходно кад год се говори о *данашњој* дијалекатској слици. Међутим, кад је реч о прошлости дијалеката, ствар сасвим друкчије стоји. Централно место добијају оне појаве које су створиле прву знатнију пукотину у дотада мање-више једноличној дијалекатској плочи. А баш по пореклу се смедеревско-вршачки говори знатно разликују од правих косовско-ресавских. Икавизми у њима су старији од саме замене јата гласом *e* у другим примерима (в. о томе моје чланке „Једна доскора непозната група штокавских говора: говори с незамењеним јатом“, Годишњак Фил. фак. у Новом Саду I, 146—160, и „Der Vokal *ǣ* als lebendiges Phonem in den serbokroatischen Mundarten“, International Journal of Slavic Linguistics and Poetics I). То значи да је говоре смедеревско-вршачког типа већ тада, у епоси сразмерно слабије диференцијације штокавских говора, судбина јата одвајала од косовског говорног типа истовремено их повезујући са шумадиско-војвођанским говорима. С друге стране тада још није било разлике у акцентуацији која данас ствара провалију између смедеревско-вршачког и шумадиско-војвођанског типа. То су у то доба морали бити мање-више истородни говори. Другим речима: *иако су данас говори смедеревско-вршачке групе осетно ближи косовско-ресавском дијалекатском типу, у првој фази развоја они су ишли заједно са шумадиско-војвођанским.*

Павле Илић

ПОКРЕТНО А НА КРАЈУ НЕКИХ ПРЕДЛОГА КАО ДИФЕРЕНЦИЈАЛНИ СЕМАНТИЧКИ ЗНАК

У нашој граматици има правило о томе да се у неколико предлога, на њиховом завршетку, покретно *a*¹ појављује онда када следећа реч почиње групом сугласника или оним истим сугласником којим се предлог завршава. Овај други услов истиче се махом у вези с предлозима *k* и *s* и речима које почињу сугласницима *k* одн. *s*: наводе се примери типа „ка кући“, „са сестром“. Ова два предлога треба и иначе издвојити од осталих који овде долазе у обзир, тј. од *над*, *иод*, *иред* (дијал. *ирид*), *од*, *код*, *из*, *без* (дијал. *брес*, *ирез*), *крос*, *низ*, *уз* (и још некњ. *ириз* = *крос*, *нуз*). Код *k* и *s* уобличење са покретним *a* јавља се исто толико често колико и без тога гласа, због тежње да те речи чине слог — за шта им је потребан самогласник; проширивање се врши уствари и онда када реч иза тога не почиње ни истим сугласником ни сугласничком групом, па чак и онда када непосредно иза предлога стоји вокал на почетку следеће речи. Међутим, има једна досад незапажена разлика у сфери значења између предлога *k* и *ka* (код предлога *s* и *sa* слична појава није констатована)², о којој ћемо говорити у другом делу расправе, пошто се упознамо с извесним појединостима у механизму проширивања предлога уопште. Код осталих набројаних предлога, пошто они већ претстављају целе слоге, увелико се губи тенденција проширивања

¹ Тај вокал, који је — историски посматрано — постао од полугласника, могао би из тог разлога да се зове и непостојано *a*. Међутим, уобичајено је вокале на крају речи, који се додају факултативно, називати покретним вокалима.

² Разлику између *s* и *sa* приметио је Ј. Табак само у овоме: варијанта *sa* употребљава се испред израза који се не могу ставити у потребан падеж, као и онда кад је на предлогу „сила говора“ (Priјedlog *s* i његови likovi *sa* i *su*, Jezik год. III бр. 3, 83—88).

гласом *a*. Присуство тог вокала код њих ограничава се данас на малобројне спојеве предлога с именицама и заменицама, и у књижевном језику нема тежње да се оно додаје предлозима ван одређених положаја.

Тако се, на првом месту, поменути предлози (осим *k* и *s*), и то они који могу да стоје с акузативом, и у случају када тако стоје, проширују покретним *a* пред краћим акузативом заменице „он“ — *њ* (у резултату традиције из времена деловања закона отворених и затворених слогова)³, а по аналогiji и пред акузативима *ме, ње, се*; даље, испред *њу* (пода *њу* код Вука⁴, низа *њу* у н. песмама код Петрановића, кроза *њу*, уза *њу* — н. приповетке), испред облика *нас, вас, њих* (преда *њих* код Вука) и испред некрњижевнога *њага* (преда *њага* код Вука и Даничића); исто тако долазило је до проширивања и пред старим акузативом множине *ње* (преда *ње*, низа *ње* код старих писаца). И испред инструментала *мног* предлози се, по истој традицији, проширују: данас је једино правилно: преда *мног*, пода *мног*, нада *мног*. Аналогije се јављају и овде, те имамо нада собом (Качић-Миошић), нада њим (н. песма из Истре). Проширивање је било од давнина развијено и пред групом *ec*, одн. касније *sv*, којом почињу разни падежи заменице „сав“, те се покретно *a* јављало у оквиру разних обличких комбинација: ода свега (често код старих писаца), ода свег (и данас), нада све (и данас), уза све (и данас), нада свијем, пода всими (Пророци), преда *всу* (Monumenta croatica), преда *всим*, *всими*, *фсими*, *всих* (стари извори), *иза свега*, *кроза све* (и данас), *приза сву* (Б. Држић, Д. Златарић) итд. Група *ec > sv* задржава испред себе покретно *a* и када стоји у другим заменицама: ода свакога (у новије време), *беза* *всаког*, *преза* *всаке* (Колунићев зборник), ода *всакога* (стари писци), *преда* *всакојега* (Monumenta serbica), *иза свакога* (Н. Рањина), *нуза* *сваког* (код Вука — једини пример за „нуза“ у РЈА), *преза* *своје* *зледи* (М. Марулић). Навика да се проширени предлози стављају пред заменице, удружена још

³ По том закону последњи полугласник на крају речи је отпадао, а они даљи, рачунајући од краја речи према почетку, наизменично су се претварали у пуне вокале или испадали.

⁴ Овај податак, као и они који се даље наводе, узимани су из Рјечника Југославенске академије, из обрада одговарајућих предлога, уколико није друкчије наведено.

и са тенденцијом да се проширивање предлога врши пред кратким речима, да би се добивале дуже акценатске целине, изражена је и у случају заменице *што*; налазимо: ода што (код Вука, Б. Радичевића и других новијих писаца), пода што (М. Раднић), кроза што, па и чакавско *крѝзѧч*. Појединачних примера са ширим облицима предлога и заменицама има и од других врста: пода т' (=тај, Monumenta sloatica), преда мој (н. песма).

Као што се види, полугласник на крају предлога вокализовао се испред заменице — у време живости одговарајућег гласовног закона — на првом месту у оним положајима у којима је то било фонетски оправдано, при чему се предлог са заменицом осећао као целина. А да је такво проширивање предлога било обавезно и постојано, види се, прво, по аналогијама које су знак чврсте усађености у језичком осећању оне појаве према којој се аналогија врши, а друго, и по чињеници да су неке од веза, где фигурира покретно *a*, историски најошправданије, обавезне и данас: преда мном и сл., надасве (сада прилог).

Друкчије закључке морамо извести када посматрамо везе предлога с именицама (или придевима). Не можемо тврдити да је тенденција проширивања предлога пред именицом (придевом) у изумирању: уопште се не може ни говорити о некој њеној живости ни у једном раздобљу језичке историје које се да пратити према споменицима. Она нарочито није била никад изражена пред вишесложним речима. Ми данас не можемо употребити предлог са покретним *a* испред речи страног порекла (говоримо само: од драме, код друма, над Дрезденом, под драперијом, кроз зоолошки врт), ни испред домаћих речи од више слогова (само: пред Дрваром, од дридања, из зверињака). Ни историска грађа (према РЈА) не пружа много више примера од оних који су нам и данас познати.

За предлог *од* имамо већи број примера само у спојевима: ода дна, ода дне, ода сна, ода зла, а затим још појединачно: ода ствари (Ј. Кавањин), ода страха (Ф. Ластрић), ода млина (Пољички статут), ода пса (С. Маргитић), аналошко и ради стиха: ода санка. Предлог *нада* налази се у врло мало примера пред речима које нису заменице: у стиху — нада жене и нада пете, и још један пример — нада зло (Зборник из 1620 г.). Нема ни много примера са *иода*: у стиху — пода Кулом, пода Дугу, и

једном — пода Турцима (М. Ђ. Милићевић). Са предлогом *ирида* (*ирида*) читамо само два примера: прида цесара (Ф. Вранчић) и прида дием (Бернардин), као и један пример где овај предлог има прилошку службу: арба прида ступи (М. Марулић). Са *иза*: иза дна, иза сна, иза гласа, иза јутра (М. Дивковић), иза санка, иза слатка санка (код Вука у н. песмама); у прилошким изразима: иза зада (И. Гундулић), иза мала (Ф. Ластрић). Додајмо да данас може да се чује и сложено: „иза сред“ (иза сред Старе Србије код С. М. Љубише у приповеткама), а иначе целокупна грађа за Речник САН која се тиче овог предлога пружа примере само за везе „иза сна“, „иза гласа“ и „иза дна“. Са *кроза*: кроза сан, кроза зубе, сложено кроза сред; сем тога: кроза Црну Гору (Огледало српско), кроза раздрљену кошуљу (С. Матавуљ), кроза мрак (Б. Радичевић), кроза јад (М. Држић). Са *низа*: низа зид (Качић-Миошић), низа Саву, низа стијене (Вук), низа мердевине (н. песма); у стиховима се налази и: низа сиње море, низа Сарајево, низа совру, низа Зету. Са *беза* највише спој: беза дна, и још: беза сна (Б. Бетера), беза зла (махом у народним умстворинама). Са *уза* (према речнику Броза-Ивековића): уза зид, уза здравицу. У грађи РЈА нашао се само један пример за новији предлог *кода*: кода дне (М. Дивковић).

Ако се не узму у обзир мање обични случајеви проширивања предлога, који извесним делом отпадају на задовољавање метричких потреба, кроз историју нашег језика запажају се углавном исте оне комбинације које су у употреби и данас. Те везе, као „беза дна“, „ода дна“, „иза сна“, „ода сна“, „кроза зубе“, „иза гласа“, „ода зла“, претстављају старе спојеве, изговорно срасле, који — у различитим степенима — чине прелазе у устаљене обрте, па и у прилошке изразе (кроза зубе, иза гласа), о чему ћемо даље рећи још неколико речи.

Између већине примера са заменицама и примера са именицама одн. придевима, уз које долази шири облик предлога, има једна сличност — фонетска оправданост вокализације полугласника према закону отворених и затворених слогова: преда мном, нада све — исто као и беза сна, ода зла. Међутим, исти разлози би могли вредети за многе друге примере — од бдења, без знања и сл., али се у њима покретно *a* на крају предлога не среће. Даље, могло би се помислити да извесне примере са заменицама и из-

весне примере са именицама одн. придевима спаја једносложност тих речи иза предлога (у њиховим номинативима или у самим предлошким падежима), из чега су у своје време, можда, могла резултирати акценатска померања напред, на предлоге, што је после одиграло неку улогу у вокализацији полугласника и тамо где она није била фонетски оправдана (преда мој, или кроза зубе, иза гласа). Али се примећује да акценат није у већини таквих случајева прелазео баш на онај слог где се извршила вокализација полугласника, тако да се у овим примерима не може говорити о процесу сличном ономе који се огледа у речима *стккло* > *стакло*, *дџска* > *даска*, где је највероватније прелажење акцента утицало на фонетски неоправдану вокализацију.

Уствари, извештан смер у којем треба тражити објашњење за све ове примере лежи у нечем другом. Спој предлога са следећом речи осећа се као „лексичка“ целина и у њему се врше фонетске промене као у јединственој речи у оним случајевима када тај спој одиста значи увек исто, када је он, такође, моносемантичан. Ту моносемантичност често доноси и везана употреба речи или споја речи, тј. застарело значење, фигуративна или уопште померена семантика и сл. Одмах ћемо показати шта под тим подразумевамо.

Што се тиче заменица, и то на првом месту оних заменица које не стоје атрибутивно, већ се употребљавају у реченици самостално (личне заменице, затим „све“, „шта“ — а пред њима се углавном и јављају шири облици предлога), јасно је да се њихово значење не мења према контексту, да се оно не обогаћује ни током историје језика ни у фразеологији, а усто предлози са таквим самосталним заменицама не чине ни са даљом речју никакву значењску целину, као што би чинили предлог, затим придевска заменица (или придев) и именица. Спој предлога са самосталном заменицом је, дакле, и моносемантичан и самосталан, неслоњен на даљи, променљиви текст. Стога у њему најлакше долази до стапања у изговорну целину и до делимичног лексикализирања, скамењивања (преда њ, преда мном). Зато се у таквој целини, у њеном сантхију, одигравају исти процеси који се безизузетачно врше у средини речи: дакле, „преда њ“ као „бубањ“, „преда мном“ као „тамница“. Познато је да су се неке личне заменице (а у резултату даљег развоја и неке присвојне) и у дру-

гом једном случају понашале као лексичка целина са предлогом испред себе: тако је дошло до чувања гласа *n* у сантхију између три предлога (данашњих *у, с и к*) и неких заменичких облика (данашњих *њега, њим, њих* и сл.), док се другде, у спојевима истих предлога са другим врстама речи, глас *n* није очувао⁵.

Проширени облици предлога пред другим заменицама, тј. пред онима које немају самосталне функције у реченици већ се ослањају на даље, увек различите самосталне речи, јављају се далеко ређе; понекад можда због гласовних аналогичности (нада све — нада сваким и сл.). Из истих разлога, и са исто тако врло ретким случајевима отступања, нису уобичајена проширивања предлога ни пред придевима.

Предлози и именице уопште ступају у везе у највећем броју случајева свако са својим самосталним значењем, иако се спајају у акценатске целине, тј. предлози ту претстављају проклитичке речи. Значења именица могу се мењати од епохе до епохе, и од реченице до реченице, због честе полисемантичности; као последица тога и предлог испред њих чува своју семантичку снагу; на тај начин за сантхи на њиховој граници не настаје исто осећање као за положај у средини лексема. Зна се да ни иначе између предлога и именица нема устаљивања гласовних појава те врсте: пример графије „у Вораховици“, што треба да значи „у-в (развијено у сантхију)-Ораховици“, наводи се као куриозитет. Али шта онда треба рећи за доста устаљене примере типа „беза дна“, „иза сна“, „уза страну“ и сл.? Овде долази до изражаја, прво, већ истакнута чињеница да уколико је у неком споју значење устаљеније, изолованије од других могућних тумачења, утолико се спој више осећа као лексема и понаша се у погледу фонетских промена као јединствена реч. Тако, „иза гласа“ значи „гласно“, „кроза зубе“ такође значи одређени начин говора. „Уза страну“ и „низа страну“ тиче се само земљиног рељефа, падине. Ако хоћемо да употребимо исте спојеве у неким новим, а не у овим скамењеним значењима, тј. кад поједини делови споја а не спој као целина стекну семантичку вредност, видимо да се покретно *a*

⁵ Има врло бледих трагова у глаголима „снети“, „унети“ и још у неким речима, где су поменути предлози вршили службу префикса, тј. чинили са обликом иза себе једну реч.

неће употребити: „Из гласа који му је стигао разумео је да га чекају велике непријатности“; „Кроз зубе се не може дати инјекција у нешце“; „Низ сџрану ове књиге текло је мастило“. Друго, изговор предлога са покретним *a*, уколико већ долази до њега из фонетски оправданих разлога, везује се по традицији (из времена живог деловања закона о вокализацији полугласника) и за старија значења предлога и за старија значења именица које су у питању, — а то такође сведочи о извесној механизацији употребе таквих спојева. Употребиће се варијанта „иза“ м. „из“ искључиво у старом, аблативном значењу тог предлога или у фигуративном, које том старом значењу одговара: иза дна, иза сна, иза гласа. Али се неће наћи ниједан пример са „иза“ ако тај предлог значи узрок: казало би се само „из зле воље“, ако би се таква синтагма употребила у значењу „због зле воље“. Исто вреди и за семантику именица које стоје иза предлога. Веза „беза дна“, у свим примерима којима располаже грађа за речнике Српске и Југославенске академије, тиче се само старијег значења речи „дно“: „беза дна“ су само море, јама, понор (оно што се некад замишљало као издубено, што је и била етимолошка основица те речи), а никада неки суд или сл.; и данашње језичко осећање потврђује такву репартицију. „Беза сна“, „иза сна“, аналошко „кроза сан“ односе се само на сан као спавање, а не и на новији значењски огранак те речи, на виђење слика при спавању. То исто тако потврђују примери из грађе двају поменутих речника, а и ми данас осећамо да се може рећи само: „Из сна који је сањао протумачио је да ће се то догодити“ (а не: *иза сна*...) и сл. И реч „глас“ ушла је у већ спомињану везу „иза гласа“ у свом првобитном значењу а не и у новијем — у значењу вести.

Из онога што је доведе речено да се закључити да су у свести данашњих претставника нашег језика носиоци значења наведени предлози без *иокрејиног a* на крају, док су предлози са *a* углавном постали саставни делови укалупљених израза са утврђеним и непомеривим значењима. То нас наводи на мисао да и код два преостала предлога — *к* и *с* — потражимо сличне односе, разуме се узимајући у обзир њихову специфику, тј. отсуство вокала у њима и, стога, појачану потребу да се они проширују вокалом.

Док код предлога *с* нисмо могли да утврдимо ништа из те области, код другог предлога се запажа занимљива појава — избегавање проширења покретним *а* у извесним семантичким границама, без обзира на гласовну ситуацију у околини. Аналогно ономе што је произишло из анализе претходне грађе, може се претпоставити да ће се предлог без проширења јављати у оним приликама где је, било његово значење, било значење речи уз коју он стоји (или сама та реч), новијег порекла. А ми ћемо се из примера уверити да то и јесте тако: у овом случају значење предлога показује новину. Зато се и може, према томе у којим се ситуацијама предлог ређе проширује, закључити која су значења у њему новија, ако се то не закључи већ и по самој логици ствари, по којој је семантика све новија што је апстрактнија.

Предлог *к*, који се првобитно употребљавао за означавање физичког приближавања нечему, говори се данас и са покретним *а* и без њега, и чак чешће са њим, у тој својој првобитној служби. Прошириван некада само у фонетски оправданом положају, он је, услед свог неслоговног облика, стекао по аналогiji покретно *а* и у фонетски неоправданим случајевима, увелико је узео маха у том новом, ширем облику — а све се то догодило у време живости једино његовог старог, непренесеног и непроширеног значења. И данас је обичније да се каже: „Креће се ка зиду“, „Трчи ка шуми“, „Мили ка прозору“, па и „Врабац је почео да скакуће ка оцаку“ итд. Као супротност изразу „од нечега“, у смислу физичког кретања, намеће се израз „ка нечему“ а не „к нечему“. Многобројни примери из књижевности потврђују то: Што је се више ишло ка северу ... (М. Милова новић, Интестатско право, Бгд 1884, 17); Каравани [су се] разилазили на све стране ... на североисток ка Самарканду (В. Радојевић, Историја образовања, Бгд 1910, 47); Касандра се мирно подиже ... и пође ка Оресту (Венац 1925 књ. X, 309). У фигури: Покрет ка покрштавању Словена (Т. Ђорђевић, Македонија, Панчево 1929, 49); Тежња ка индустријализацији (XX век 1939, 443); итд., итд.

У свим овим положајима несумњиво може стајати и облик *к*, али се ипак осећа да је његова служба више резервисана за нешто друкчије семантичке ситуације: прво, за оне где је прет-

става о физичком приближавању потиснута претставом о циљу који њиме треба достићи, друго, за оне где уопште више нема приближавања, ни физичког ни у фигури, већ је неки други однос схваћен као правац, као стремљење, као усмереност.

Можемо јасно да разликујемо да реченица „Иде ка мајци“ пре означава просторно приближавање: нагланава се правац кретања, окарактерисан својом крајњом тачком, док ће се реченица „Иде к мајци“ употребити и у таквом значењу, али и у контексту који значи посету мајци, намеру да се (субјекат) обрати мајци или сл.: пажња је усмерена на циљ радње — на саста-нак с мајком, пребивање уз њу. Такво управљање пажње на циљ покрета, са изблеђивањем значења самог кретања, имамо у примерима: Жена Звонимира побиже у Унгарију к брату. (Качић-Миошић, Разговор угодни... изд. Згб 1892, 69); Напуни вреће и натовари на она три коња, па к цару (Вук, Н. припо-ветке, Беч 1853, 153); Да не би не достало (уља) и нама и вама, боље идите к трговцима и купите (Вук, Н. завјет, Беч 1874, 64—65); Молим те, отиди к Валожићу... пак види (Даничић, Лет. Мат. срп. 1898 св. I, 159); Пошљимо Луку к мени да до-несе опћински печат (Е. Кумичић, Зачуђени сватови, Згб 1910, 207). У свим овим примерима употреба облика *ка* била би необична (сем тога, често би се употребио и чист датив)⁶.

У разним врстама фигура, где ни циљ кретања, а често ни само кретање нису појмови из просторне димензије, неподесност употребе облика *ка* још је изразитија: Доведи га к ручку (Е. Ку-

⁶ Управо у овом семантичком огранку појављује се све јача тенден-ција замењивања конструкције „к+датив“ конструкцијом „код+генитив“. Замена се још увек не може признати као правилна у књижевном језику. У питању је један од балканизама. Рјечник ЈА (8. в. код) каже да се замена врши најчешће у крајевима где се не разликују падежи мировања и кре-тања. Међутим, он наводи писце и из других крајева, па и језик самог Вука у преводу Новог завета. Грађа за речник САН потврђује мању књи-жевну вредност те конструкције, јер су примери махом одиста из дијале-катских крајева или из новинарског стила. — Интересантно је напоменути да се, на темељу семантичке подударности предлога *код* и *у* (<**ou*), уместо конструције „код+ген.“, у наведеном значењу, појављује чак и „у+ген.“: Некакав младић ... крене у цара (Вук, Н. прип.). О томе в. Б. Милетић, Употреба предлога у са генитивом, НЈ I, 112—115. — О тананој разлици између конструкције „к+датив“ и самог датива у истој служби писао је Стј. Влаховић („Idem Vladi ili idem k Vladi“, Jezik год. II бр. 1, 28).

мичић, Госпођа Сабина, Згб. 1883, 120); Он долази к овом чудноватом признању (Порота год. II, Бгд. 1881, 295); употребиће се, дакле, датив са предлогом *к*, уколико се предлог и јави.

Предлог *к* доживео је и свој даљи семантички развој у разним правцима. Овде није циљ да се систематски прикажу историска и савремена значења тог предлога. Довољно је још само неколико примера из којих ће се видети да преносна и апстрактна употреба његова изискује облик без покретног *а*. Тако имамо при исказивању предмета неких осећања, наклоности, односа уопште: Млађих к старијим покорност (Ј. Рајић, Собраније . . . , Беч 1793, 40); Да буде кротак к свима (Вук, Н. Завјет 537); Љубав сестрина к браћи (Ј. Бошковић, Људевита Штура књига . . . Н. Сад 1857, 177). У исказивању обраћања разне врсте: Онда рече најстарији к оцу (Вук, Н. прип. 75); Запамже к небу (М. Ђ. Милићевић, Емило, Бгд. 1872, 13); . . . Од латинске кореспонденције до честитака писаних . . . к разним именданима и рођенданима (К. Балски, Диљем дома, Згб. 1912, 65). У временском значењу: Ријешено (је) да се к вечери пређе у противнапад (Наша књижевност књ. I, 1946, 207). Значење намене: Много би ми времена к размишљању требало (И. Гарашанин, Писма I, изд. Бгд. 1931, 152); Управо је гласба свирала увертиру к Вилиму Телу (Ј. Лесковар, Приповијести, Згб 1917, 85). Значење „осим“ у додавању: Доктор ми је . . . одредио к пређашњим лекаријама још и тушбад (И. Гарашанин, Писма I, 26).

Неоправдано би било тврдити да се у свим овим семантичким положајима никако не употребљава и проширени облик предлога. Ево неких примера: Нека иде В. Лазић ка Гриму и нека га пита (Даничић, Ситнији списи I, изд. Ср. Карловци 1925, 104; вероватно свесно уметање вокала пред групом *gp*); Одношаји Француске ка папи (Јединство, Бгд 1873, 7); Те је ситну књигу написао | Ка Прилипу граду бијеломе (Вук, Н. песме 2, 349 — метричка потреба); Неки наставци ка књигама (Даничић, Лет. Маг. срп. 1898 св. IV, 118 — опет, можда, свесно проширивање због додира два *к*).

Неуобичајеност употребе облика *ка* у овим положајима не проистиче само из тога што би овде било исправније употребити облик *к*, него и из чињенице што је тај предлог у новије време у опадању, те би се у горњим примерима он могао заменити

предлогом *према* или којим другим, а често би се употребио и датив без предлога.

Материјал у вези с овим предлогом који нам пружају Даничићев Рјечник из књижевних старина српских и Рјечник ЈА указује на то да је изнета диференцијација владала већ и раније. У све новије семантичке ситуације (од којих су понеке, као што се видело из примера, данас већ опет лишене могућности изражавања тим предлогом!) улазио је предлог *к*, без покретног *a*, као носилац значења, док се његово мешање са обликом *ка* задржало по традицији само у оним семантичким положајима у којима се он једино и употребљавао у епохи свога фонетски оправданог проширивања. Значење усмерености ка циљу, без истицања самог кретања, о којем је речено да се чешће и боље изражава обликом *к* него *ка*, у великој већини примера из РЈА (s. v. *к*) тако је и изражено; тип примера: Трчи де *к* сусједу те зашти једну паприку. Исто то и при изражавању „смера у пренесеном значењу“ (према РЈА): подобна *к* мрамору, од једног *к* другому прилика, живот је сличан *к* сјени; „близина као смер“: *К* смртној невољи кад човјек ближе јес; у значењу „осим“: *к* тому (сви су примери само са *к*); циљ и намена: Како је вода на по-трибу *к* живљењу; време: *к* вечеру, *к* дневу, *к* третому дневу итд.

И. Грицкаји

О РЕФЛЕКСУ КРАТКОГА Ћ ИЗА Р У КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ ЈУЖНОГА ИЗГОВОРА

У нашој нормативној граматици одавно постоји тенденција да се за неке ријечи у којима иза гласа *р* долази рефлекс краткога јата као једини књижевни облик пропише онај са *ј* иза *р*, напр. *рјечник*, *стјарјешина*, *рјеђи* итд. И у нацрту правописа који је у најновије вријеме израдила Правописна комисија каже се да на мјесту краткога јата иза *р* треба писати *је* (у ијекавском), а ако испред *р* стоји неки сугласник, онда ту треба писати *е* (§ 32—33). Одатле се стиче утисак да *рје* није нормални рефлекс старога *рђ*, него да *ј* испада само због нагомилавања сугласника, што, према досадашњем знању наше науке, неће бити тачно. Прелаз *рђ* у *рје* можемо, у извјесном смислу, по његовој природи (а не, наравно, временски) уврстити међу резултате т. зв. најновијега јотовања, које није свуда једнако извршено. Неки од тих резултата не иду у књижевни језик из разлога који не могу важити за *рје* (<*рђ*). Аргументи којима се поменута тенденција може правдати по нашем мишљењу нијесу довољни. То су: распрострањеност облика са *рје* у ијекавским говорима који улазе у основицу нашега књижевног језика и књижевна традиција која потиче још од Вука Караџића. Можемо сматрати да је то довољно за признање права на улазак у књижевни језик облицима са *рје* (<*рђ*). Али прије него што бисмо донијели закључак да облике са *рје* (<*рђ*) као *речник*, *стјарјешина*, *рјеђи* итд. не ваља употребљавати у књижевном језику јужнога изговора, треба промислити имају ли каквога значаја сљедеће чињенице.

Као што је познато, гласовно је правило ијекавскога наречја замјена краткога јата иза *р* кратким *е*: *резайи*, *времена*, *бреза* итд. То је сасвим у складу с тим што у штокавском дијалекту група *рј* у истоме слогу не постоји, дакле на почетку ријечи је

немогућа, осим поменутих изузетака са *рјѣ* (< *рѣ*) у неким ијекавским говорима. Изговор извјесног броја ријечи са *рјѣ* мјесто са *рѣ* у извјесноме дијелу говора претставља изузетак од поменутог општег правила, који се тумачи утицајем сродних ријечи са *рије* < *рѣ*.

Један дио говора у источној Херцеговини има досљедну замјену групе *рѣ* са *рѣ* без обзира на то је ли испред ње сугласник или самогласник. Круг ових говора знатно се проширује ако се узму у обзир и они у којима има мали број изузетака од општег правила. Али ово није ограничено само на ове источнохерцеговачке говоре. У Дубровнику такође имамо *ре*. Ј. Вуковић у НЈ II (1934) 178 каже да је тако и у Босанској Крајини и Босанском Грахову. С друге стране, у говорима гдје се варијанте са *рје* јављају чешће, никако није досљедна замјена *рѣ* са *рје* ни иза самогласника. Тако Вук у Рјечнику (од 1852) упућује напр. *изгорјети* на *изгорјети*, али *изгорјелина* на *изгорелина*; *изгорио*, *-рјела*, *-рјело* на *изгорео*, *-рела*, *-рело*; има само *ѿгдрелац* и *ѿгдрелица* итд. У Арсенијевићевој збирци ријечи (у речничкој грађи САН) има „*ѿгорелина* f. Хрв. кр. [Хрватска Крајина] мјесто на коме је што изгорјело“. Код П. Кочића налазимо у ијекавском тексту *окорелом* (Цел. дела I 142, „Српски писци“), *ѿроређује* (Исто 143), поред *горјела* (105), *грјешно* (106) итд. Ово мало примјера показује да се варијанте са *рѣ* (< *рѣ*) и иза самогласника јављају на цијелој територији ијекавскога наречја и то и код основа за које се обично прописује писање са *рје*. А кад већ има читав низ говора ијекавског наречја који улазе у основицу књижевнога језика, а у којима нема или скоро нема ни помена групе *рје*, и поред тога што су они можда у мањини, зар има смисла захтијевати да се за правилне облике појединих ријечи сматрају само они који претстављају отступање од општег ијекавског па и штокавског гласовног правила?

Како је Вук гледао на ово питање, нека нам покаже тачка 3. „Главних правила за јужно нарјечје“ (Граматички и полемички списи књ. III, Београд 1896, стр. 302), у којој се говори о замјени краткога јата иза *р*: „Послије *р* изговара се у овоме догађају као е, н. п. *ѿред*, *ѿреко*, *ѿрешоѿиѿи*, *срећа*, *врећа*, *ждревѿи*, *јасѿребови*, и т. д. Истина, да сам ја у Тршићу још у дјетињству слушао *рјечѿи*, *грјешник*, *грјешница*, али у Дубровнику и у Црној

Гори говори се *грешник*, *грешница* и т. д. Овако су и Руси у данашњем славенском језику на овакијем мјестима пометали *e* мјесто *ѣ*, као што је мало прије напоменуто“. Тако гласи та тачка. Нека нам читаоци опросте што изводимо тако прост закључак, али је сасвим јасно да овдје Вук више заступа варијанте са *ре* него варијанте са *рје*. Ово је писано у вријеме Књижевнога договора од 1850. То што су у другој издању Рјечника, које је изашло касније (1852), неке ријечи са *ре* упућене на одговарајуће варијанте са *рје* није доказ да је Вук промијенио мишљење, него ће то највјероватније бити отуда што су њему те варијанте са *рје* биле обичније.

Ово питање је покренуо још 1934 г. Ј. Вуковић (у Нашем језику књ. II стр. 176—180). Он је тада сматрао да облике са *рје* у књижевном језику јужнога изговора треба сасвим замијенити облицима са *ре* изузев у ријечи *стјарјешина*. Вуковић је навео углавном исте аргументе који су овдје изнесени. А М. Стевановић је у НЈ н.с. IV, 87 изнио мишљење да треба признати равноправност варијаната са *ре* и оних са *рје*. Али како се тежња за истискивањем облика са *ре* одржала до данас, сматрали смо да о овоме треба поново говорити.

25. X 1958

Петар Сладојевић

О МЕСТУ ЕНКЛИТИКЕ У РЕЧЕНИЦИ

Проблему места енклитике у реченици није се у научној литератури посвећивало много пажње, и једва да су формулисана основна правила о овоме. Маретићева¹ правила општије су природе и остављају више слободе у погледу смештаја енклитике него што допушта савремено књижевно језичко сећање. То с правом примећује В. Гортан у чланку „О mjestu enklitike u nezavisnoj rečenici“²; Гортанов чланак је кратак и не претендује на исцрпност али има добрих запажања. Да поменем и краћи напис Љ. Јонкеа „О romicanju enklitike prema ročetku rečenice“ (у рубрици „Pitanja i odgovori“ часописа „Jezik“)³.

У питању места енклитике у реченици наши говори су прилично уједначени, и основна правила о месту енклитике ми углавном носимо из детињства. Ни у настави нам ово питање не причињава знатније тешкоће: ако ученик и погреши, наставник га може исправити непосредно по свом језичком осећању, и ако нема пред очима систематска правила.

Ипак се доста често, у штампи и другде, срећу огрешења о законитости књижевног језика у погледу места енклитике; особито за ученике којима српскохрватски није матерњи језик ово питање претставља озбиљну тешкоћу. Уосталом, и у добром књижевном језику дошло је у овом погледу до извесних померања у односу на архаичнији, вуковски језик.

Зато неће бити на одмет ако за практичне сврхе формулишемо основне законитости које одређују место енклитике у реченици у данашњем књижевном језику.

¹ Gramatika i stilistika, 1931, 402-405.

² Jezik V (1956-57), бр. 1, 14-16.

³ Jezik II (1954), бр. 5, 149-150.

I

Основно правило за место енклитике уопште јесте да њој припада друго место у реченици. Ово произлази из основне тежње нашег језика да оно што је по смислу најбитније, што претставља психолошко тежиште реченице буде или на првом или на последњем месту у реченици; отуда енклитици остаје средње место између два реченична центра. Или конкретно: *Мирко је дошао; Мирко је добар; Мирко ће издржавати.*

Ово правило вреди без изузетка ако је први део реченице једночлан, ако се састоји из једне речи.

Међутим, ако је први део реченице вишечлан, правила су компликованија; „друго место у реченици“ у том случају добија двојако значење. То се најјасније огледа кад реченица почиње субјектом или субјекатском синтагмом.

У архаичнијем књижевном језику енклитика је обично или често имала у буквалном смислу друго место, тј. после прве наглашене речи, у ма како тесној вези ова реч била са следећим речима: *Мајија је Бенадић човек сасвим ситар.* Данашњи књижевни језик показује у овом погледу оваква правила и тенденције.

1. Енклитика не може раздвојити делове неког устаљеног израза, на пример име и презиме, двочлана географска имена, именицу и њен атрибут — ако претстављају устаљени израз, једном речју ако синтагма својом целином претставља име једног појма. Зато је необично и непријатно: *Мајија је Бенадић човек сасвим ситар; Нови је Сад лепа варош; Дан ће се Републике прославити у целој земљи; Црни је ирски отака болест; Бела се рада убраја у најлепше цвеће.*

2. Не може се именица одвојити од свог детерминатива ако он претставља падежну синтагму. Необично је и неправилно: *Исидина је о томе иродила у свети; Пушовање ће на Месецу бити скоро освајено; Човек ће високе интелигенције увек успети⁴.*

3. Све више преовлађује тенденција да се именица не одваја енклитиком од свога детерминатива ни када је он придев,

⁴ У извесној мери од овога отступају реченице типа: *Циљ је његовог чланка да покрене дискусију* и сл. Ово углавном бива у изричним реченицама, кад помоћни глагол значи отприлике: састоји се у томе; овде граматички субјекат има извесне особине предиката.

заменаца или број. Ипак, ово је само тенденција, и од ње се често отступа, нарочито кад је веза атрибута са именицом нова, случајна, неустаљена; у друкчијој перспективи — број и заменаца радије се одвајају од именице него придев. Понекад је раздвајање чак и обичније, нарочито уз упитне заменице: *Која га је жена љоздрвила? Овај ћу дан* (поред: *овај дан ћу*) *уџамџиџи*; *Чистиџа савесиџ* је (ређе: *чистиџа је савесиџ*) *најважњиџа сџвар*.

У књижевном језику западног дела наше језичке територије енклитика радије задржава друго место у формалном смислу него у источном делу; Јонке у поменутом чланку препоручује углавном овакав смештај енклитике.

4. Између субјекта и његове апозиције енклитика не може стајати. Неправилно је: *Андора се, мала џиринејска држава, граничи са Француском*.

5. Између субјекта и релативне реченице енклитика такође не може стајати. Рђаво је: *Човек је којеза си ми љослао мој сџари љознаник*.

6. Чланови напоредне субјекатске синтагме не одвајају се енклитиком. Тако не ваља: *Пеџар ће и Марко доћи; Београд су и Загреб љовезани ауџоуџом*.

II

Ова тенденција да се именица не одваја енклитиком од свога детерминатива најјаче је изражена код субјекта, за нијансу слабије код падежних синтагми, а најслабије код именског предиката. Разлика се углавном своди на тачку 3 I одељка, тј. на везу именице са заменицом, бројем или придевом. Уп. напр.: *Велики је љисаџ Лав Толсџој*; *Велики љисаџ је барометар наџије* (синтагма *велики љисаџ* у првом примеру претставља именски предикат и радије се раздваја енклитиком него у другом примеру, где та синтагма претставља субјекат).

Другим речима, кад се именски предикат нађе на почетку реченице, енклитика радије задржава друго место у формалном смислу него што је то случај код субјекта. Оваквој ситуацији погодују прилике у предикату уопште: како ћемо видети — енклитици у предикату обично припада друго место у формалном смислу.

До овакве појаве може доћи и у привидним границама субјекта, и то онда кад је на атрибуту реченични нагласак, другим речима кад атрибут у реченици претставља психолошки предикат (тј. оно што се износи као ново): *Красан је човек јуџрос дојушовао* (= *красан је човек који је јуџрос дојушовао*).

III

Намеће се питање: куда доспева енклитика која се потисне из субјекатске синтагме, да ли остаје на крају те синтагме или прелази и даље, у предикат.

Ово је условљено правилом да енклитика не може стајати одмах после интонациске паузе, а прилично нерадо и испред ње; другим речима: енклитиком никад не почиње, а ретко се и завршава нека интонациска целина.

А до интонациске паузе између субјекатске и предикатске синтагме долази углавном у два случаја: први — кад иза субјекта следи уметнути израз, и други — кад је субјекатска синтагма дужа, разгранатија, тако да се издваја у засебну интонациску целину и изискује изврстан предах.

Отуда књижевни језик не допушта стављање енклитике непосредно иза уметнутог израза (апозиције, уметнуте реченице или сл.), што у практичном правопису значи да енклитика не може стајати одмах иза неког знака интерпункције. Огрешења о ово правило срећу се у штампи и код ученика доста често. Неправилно је дакле: *Видаковић, наш њрви романоџсац, је најисао бројне романе*. А рђаво је и: *Видаковић је, наш њрви романоџсац, најисао бројне романе*.

Не треба допустити ни писање енклитике после гломазније субјекатске синтагме, например: *Ранковић, Лазаревић, Глишић и Домановић су њознаџи срџски књижевници; Изградња нових сџанбених зграда је омогућила брже решавање сџанбеног џроблема*.

Али у овоме не ваља претерати, као што се то у штампи доста често чини. Ако је субјекат *једна реч*, онда енклитика мора доћи непосредно иза њега, не може у књижевном језику прећи у предикат; према томе не ваља: *Ајзенхауер озбиљно је оболео и сл. Па и иза двочлане субјекатске синтагме боље је употребити енклитику него је пребацити у предикат, — боље је: *Совјејски Савез ће лансираџи сџетелџиј* него: *Совјејски Савез лансираће са-**

иелни. Прецизну границу овде није могућно поставити; уосталом, то зависи и од дужине речи.

У поменутом чланку Гортан је тачно уочио да иза вишечланих израза постоји пауза која не дозвољава да се ту смести енклитика; само он овим обухвата и двочлане изразе, што је претерано, бар за моје језичко осећање.

IV

Примењују се углавном два начина да се избегне нежељено стављање енклитике на крај субјекатске синтагме: или се енклитика пребаци у предикат, или се употреби пуни, наглашени облик.

Први начин примењује се без тешкоћа кад је предикат вишечлан, тј. кад има бар две наглашене речи: *Изградња нових сџанбених зграда омогућила је брже решавање сџанбеног њроблема*. Како се већ из примера види, енклитика при прелажењу у предикат заузима место одмах иза прве наглашене речи; и тако је најчешће, а ако је глагол први део предиката, онда и обавезно. Само ако је први део предиката нека падежна синтагма или нека друга по значењу тесно везана група речи, принципи су слични онима које смо констатовали за субјекатску синтагму: *Изградња нових сџанбених зграда одмах је (врло брзо је, у исто време је и сл.) омогућила брже решавање сџанбеног њроблема*.

Овај начин уклањања енклитике с краја субјекатске синтагме треба избегавати кад је предикат једночлан израз; према томе незгодно је: *Марко Марковић, њрофесор из Новог Сада, њоздравља ње*.

Други начин — замена енклитике пуним обликом — примењује се углавном уместо *је* и *су*, и то само онда кад ови облици претстављају спону са именским предикатом, а не и онда кад су делови сложених глаголских облика: *Ранковић, Лазаревић, Глишић и Домановић јесу њознајџи (или њознајџи су) срџски књџжесџници; Најакџуелџији њроблем наше сџанбене изградње јесџе њојџџињење* и сл.

Постоји, разуме се, и трећи начин, који је често најпрепоручљивији, наиме — друкчија стилизација реченице: *Поздравља ње Марко Марковић, њрофесор из Новог Сада* и сл. А то значи да треба да одмеримо и сагледамо конструкцију целе реченице пре него што почнемо да је пишемо, а не — како, изгледа, раде неки

писци — да је почнемо од првог дела кога се сетимо па после како-тако да импровизујемо крај.

V

Место енклитике најстабилније је у зависним реченицама: она увек долази одмах после свезе или друге речи којом почиње зависна реченица. Тако је не само у зависним реченицама, него најчешће и у другим случајевима кад је почетна реч свеза или прилог. Овде углавном вреде ова правила:

1. И неке ненаглашене свезе (*да, ња, јер* и др.) понашају се у погледу реда речи као наглашене речи; у историској перспективи ово свакако значи да су оне касније изгубиле наглашеност. Енклитика се овде налази одмах иза свезе: *Мислим да је дошао*.

Једино свезе *и* и *а* не утичу на место енклитике; свеза *али* (понекад *и само, него*) понаша се двојако: *али њала је киша* и *али је њала киша*. Свезе *као што, њек што, било да* и сл. понашају се као једна реч.

2. Кад реченица почиње прилогом који одређује глагол, енклитика долази непосредно иза прилога: *Лејо га је удесио* и сл.

Ако је прилогом одређен придев или други прилог, онда има колебања: енклитика је или иза прве или иза друге речи; рекао бих да све више преовладава ово друго: *Врло добро је радио, Јако добро је* (ређе: *јако је добро радио* и сл.

Кад је прилогом одређена именица, такође долази до таквог колебања: *Много буке је дигао* или: *Много је буке дигао*.

Неке модалне речи, које се интонациски издвајају из реченице не утичу на место енклитике. Такве су: *истина, штавише, уопшталом, дакле*, и сл.; овако се понашају и узвици.

VI

Према свему, основне развојне тенденције у погледу места енклитике биле би ове.

1. Тенденција да се енклитиком не одвајају делови субјекатске синтагме, и уопште делови именичке синтагме.

2. Тенденција да се енклитика уклони с краја вишечланих, гломазнијих синтагми.

Потпуности ради, да наведемо правила о међусобном распореду енклитика кад их се више нађе у једној реченици.

Основно правило је да све енклитике у једној (простој) реченици морају бити груписане једна уз другу. При томе је ред овај: 1. глаголска енклитика; 2. датив личне заменице; 3. генитив или акузатив личне заменице; 4. повратна заменица. Од овога отступа само глаголска енклитика *је*, која се у односу на друге енклитике понаша као наглашени облик (долази 'иза свих енклитика, а не на прво место): *Ја сам му га дао* али: *Он му га је дао*. Енклитика *је* показује још једно отступање: једино она може стајати на почетку реченице (ушитне): *Је ли дошао?* Обе ове особине долазе отуда што је облик *је* постао енклитика касније него друге енклитике.

Миџар Пешикан

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1) *Či-jun je imala mnogo dopadljivih prosilaca, međ njima čak i jednog kineskog milionara* (Карл Ескелунд „Моја жена једе штапићима“, Београд 1955, превела с данског Мара В. Нешковић, стр. 36).

Правилно је писати *међу* (*између*). Облик *међ* (*измеђ*), који се употребљава у неким говорима, допушта се у књижевном језику само у поезији и тада се пише с апострофом: *међ'* (*измеђ'*).

2) *U toku šest časova poslao sam preko osamstotina reči telegramom u Njujork* (Исто, стр. 94).

У сложеном броју *осамстоотина* садрже се две потпуно самосталне речи *осам* и *стоотина*, па их је стога и требало написати одвојено: *осам стоотина*. Супротно је код облика бројева *двесџа* или *џрисџа* у којима су још давно извршене извесне промене тако да њихови саставни делови не претстављају више за наше језичко осећање потпуно самосталне речи. Зато пишемо: *двесџа*, *џрисџа*, али једино: *две стоотине*, *џри стоотине*, *девети стоотина* *шездесџи* *један* и сл.

3) *Dano-noćno nisam imao mira* (Исто, стр. 95).

Временски прилог *дананоћно* претставља једну реч — сложеницу коју не треба растављати цртицом на делове од којих је постала.

4) . . . *bilo je, štaviše, retko videti da dvoje idi podruku* (Исто, стр. 33).

Овде је обратан случај од претходног, тј. *џодруку* није сложеница, већ су то две засебне речи: *џод* *руку*. Преводиоца су на састављено писање могла навести два разлога: прво — изговор, односно акценатска целина ових двеју речи: *џдд* *рџку*, али ово још није довољно да оне срасту у једну реч; друго, ни

начинско, дакле прилошко значење ове синтагме не оправдава састављено писање наведених речи.

5) *Smeškao se na mene umirujuće* (Исто, стр. 54).

Сви прилози времена садашњег завршавају се искључиво на *-ћи* а не на *-ће*, па је зато требало написати *Смешкао се на мене умирујући*.

6) *Mala, pogrbljena gospođa smeđih očiju, punim ljubavi, i utornog osmeha* (Исто, стр. 12).

У наведеној реченици између квалификативних генитива *смеђих очију* и *уморног осмеха* налази се инструментал *ћуним* уместо генитива *ћуних*. Како овде није речено *госпођа са смеђим очима, ћуним љубави*, већ *госпођа смеђих очију*, то и у даљем делу реченице морају бити само генитивне синтагме: *госпођа смеђих очију, ћуних љубави, и уморног осмеха*.

7) *Smrdela je na jevtin miris, ali to nije smetalo Adahija da ga duboko udiše i uživa* (Исто, стр. 117).

И питању је глагол *смећати* (*некоме, нечему*) а не *омијати* (*некога, нешто*). Значи, допуна глагола *смећати* треба да буде у дативу, а не у акузативу: . . . *што није смећало Адахију*.

8) . . . „*konfiskovao*“ [*je*] *veliku količinu svog sopstvenog opijuma spaliо ga na trgu u Kuntingu, na užas i opomenu Jumanasa* (Исто, стр. 182).

Рђаво стилизован крај реченице *на ужас и опомену Јунаца* дао је погрешан смисао. Наиме, не опомињу Јунанци пушаче опијума, на шта упућује генитив *Јунанаца*, већ је опомена упућена њима, Јунанцима, на њихов ужас. Требало је рећи: *на ужас Јунанаца и њима за опомену*.

9) — . . . *moja iskrpljena košulja je trebalo još pre две nedelje da bude poslata na pranje* (Исто, стр. 40).

— *Ti ostaci trebalo je da budu opomena šoferu . . .* (Исто, стр. 89).

— . . . *čak je primetila u šali da bi sad moj otac trebalo da prođe umesto nje kroz sve тике . . .* (Исто, стр. 177).

Кад глагол *шребаћи* значи *морати* или *иошребно је*, онда се употребљава безлично, тј. за сва три лица оба броја, а и за сва три рода, има само облик трећег лица једине (садашњег, прошлог и будућег времена и потенцијала): *шреба, шребало је, шребаће, шребало би*. Али, да не би дошло до неслагања у роду и

броју између субјекта и предиката, потребно је ставити облике *шреба*, *шребало је*, *шребаће*, *шребало би*, где год је то могуће, на почетак реченице. Тиме би се избегао несклад који запажамо у поменутим примерима: *кошуља је шребало*, *ти ошаци шребало је*, *мој ошак [би] шребало*. Дакле, ако облик *шребало [је]* ставимо на почетак реченице, имаћемо правилну стилизацију ових примера: *Требало је да моја искриљена кошуља још је две недеље буде послата на прање*; *Требало је да ти ошаци буду ојомена шоферу*; . . . чак је *приметила у шали да би сад шребало да мој ошак је уместо ње кроз све муке*.

10) *Познавајући њега и сећајући се ње . . .* (Сомерсет Моом „Колачи и пиво“, Нови Сад 1955, превеле Ђурђица Милетић и Љиљана Стојадиновић, стр. 217).

Познато је да се прилог вр. садашњег гради кад се на облик трећег лица мн. садашњег вр. дода наставак -ћи, напр.: *јевају-ћи* — *јевајући*, *кујују-ћи* — *кујујући*, па тако исто треба и *јознају-ћи* — *јознајући* а не *јознавајући*.

11) *Али чему имам да захвалим вашу јосеиу?* (Исто, стр. 129).

Није у духу нашег језика реченица коју смо навели. Треба рећи: *Али чему имам да захвалим за вашу јосеиу?*

12) . . . и да на лицу места буде ухваћен и одмах најсијрожије кажњен (Борба 12. VIII. 1958, стр. 5).

Облик компаратива једносложних придева гради се наставцима -ји и -ији: наставак -ји додаје се придевима са дугим вокалом у основи, напр. *чврст*, *густ*, *крив* — *чврстiji*, *густiji*, *кривљи*; наставак -ији имају у компаративу придеви са кратким самогласником у основи, напр. *чист*, *рад*, *јрдв* — *чистији*, *радији*, *јрдовији*. Од овог правила отступају придеви *дуг*, *сирдг* и *ших* који облик компаратива граде наст. -ји: *дужји*, *сирдгји*, *шишији*. То исто важи и за прилоге постале од ових придева, па је зато место *најсијрожије* требало рећи: *најсијроже*.

13) *У тихој, малојролазној улици Цара Уроша налази се нова, модерна зграда . . .* (Политика 18. VIII. 1958, стр. 5).

Пре свега, *малојролазна* насилу је скована сложеница која се противи духу нашег језика. А затим, за неку улицу (друм или пут) може се рећи да је непролазна ако се кроз њу не може проћи услед рђавог терена, или ако није са оба своја краја по-

везана са другим улицама. Придев *йролазан* уз именице *йуи*, *улица* означава да се кроз њих може проћи. Према овоме *мало-йролазна улица* значила би улицу кроз коју се само мало може проћи, а не *нейромейну улицу* како би то смислу горње реченице одговарало: *У тихој, нейромейној улици . . .*

14) . . . *йоред свакегодишње дискусије о оијуму . . .* (Илустрована политика 25. XI. 1958, стр. 11).

Свакегодишња — ево још једне рђаво начињене сложеннице коју није било потребно измишљати кад већ у нашем језику постоји придев *годишњи* у томе значењу. Зато треба: . . . *йоред годишње дискусије о оијуму . . .*

15) . . . *омогућиће се да се добију шакви райарски сйручњаци . . . који ће . . . моћи да рукују и најбоље користије најсавременија тешничка средсйва* (Политика 15. IX. 1958, стр. 6).

Синтагма *најсавременија тешничка средсйва* претставља не само допуну глаголу *користије* већ и глаголу *рукују*. Међутим, глагол *руковаши* тражи допуну у инструменталу, а не у акузативу као гл. *користишии*. Стога акузатив *најсавременија тешничка средсйва* не може да се односи на оба поменута глагола, па реченицу треба стилизовати у том правцу: . . . *да рукују најсавременијим тешничким средсйвима и да их најбоље користије*.

16) *Ексйлозија, райом заосйале гранайе, оикрила је — осийрво бомби* (Политика 21. IX. 1958, стр. 10).

Облик инструментала *райом* не може имати значење порекла, потицања које се једино изражава генитивом. Најбоље би било да је речено: *Ексйлозија гранайе заосйале из времена райа . . .*

О. Р.

17) *Родишйели дају новац, али га дају шако — у већини случајева — да ученик мора у свакој йојединој йрилицы кад му је йошйребан новац да моли за њега и йружса йосебна „наменска објашњења“* (Нин, 23. XI. 1958, стр. 6).

Ова реченица има две стилске грешке.

Прва је та што писац каже: *у свакој йојединој йрилицы*. Сувишно је рећи овако, боље је: *у свакој йрилицы*, јер већ сама заменица *сваки, свака, свако* у себи носи значење појединачног.

Друга је оно „наменска објашњења“. Писац чланка је овај израз ставио под знак навода, јер новостворени придев *наменски*

(правилно изведен по типу: *време* — *временски*, *їлеме* — *їлеменски*, па тако и *намена* — *наменски*) иако, изгледа, добро служи у економској терминологији, још није довољно одомаћен. Тако сам чула да се каже „*наменска средсїва*“, тј. „средства која су нечему намењена“. И овде би „*наменска објашњења*“ значило „објашњења чему је нешто намењено“. Али овај израз ипак није довољно прикладан и боље је да будемо мало опрезнији, па да не правимо ову елипсу, него да дамо целу реченицу.

18) *Данас су се неки млади људи специјализовали за мїиѳерарно шїекуларисање: време је ѿгодно* (Нин, 23. XI. 1958, стр. 8).

Мислим да су глагол *шїекуларисаїи* па и гл. именица изведена од њега (*шїекуларисање*) сувишни. Већ имамо глагол *шїекулисаїи* и именицу *шїекулисање*, а пошто овај нови глагол има исто значење, — није потребан.

19) *Дечаке ѿсле десетї година тїребало би шїбаїи канѳријама ако човек жели да онемогући да ѿсїлану разбојници* (Политика, 26. XI. 1958, „Пола рупије“, прича-подлистак).

Може се рећи *Дечаке ѿсле њихове десетїе године* или *Дечаке, ѿшїо наврше десетї година*, али никако не *Дечаке ѿсле десетї година*. Ако овде не употребимо одредбу уз субјекат, мења се смисао, јер ово *ѿсле десетї година* одређује временску глаголску радњу, а не особину субјекта.

20) *Обишао сам данас целу варош, али нигде нисам нашао ни зрно. Код куће ће мислиїи да ћу се враїиїи и донейїи нешїо* (Политика, 26. XI. 1958, „Пола рупије“, прича-подлистак).

Стилски није лепо *Код куће ће мислиїи да ћу се враїиїи и донейїи нешїо*. Дошло је до нагомилавања истих глаголских облика, футура. Сем тога, ако се овде хтело рећи да укућани говорног лица у време кад оно говори о томе, већ мисле да ће се оно вратити и нешто донети, а тако излази из контекста, требало је употребити за први глагол презент, па рећи: *Код куће мисле да ћу се враїиїи и донейїи нешїо*. Ако се хтело рећи да ће укућани после тренутка у коме говорно лице говори о томе мислити, требало је употребити презент уместо футура за друга два глагола, па рећи: *Код куће ће мислиїи да долазим и доносим*, јер презент је време које показује напоредну радњу.

21) *У селма Пиройског среза има и ѿјава мичне заїосїављеносїи ѿросвейних радника . . . Тако неки долазе у школу у ѿаїу-*

чама, ојанцима и домаћим хаљинама . . . (Борба, 23. XI. 1958, стр. 4).

Реч *зайосијављеносиј* овде је погрешно употребљена. Њено је право значење *нейоклањање њажње у односима међу људима*, а не *нейоклањање њажње одевању и стиљашњем изгледу*. Овде је требало рећи: *лична зайушијеносиј*.

22) Књига обрађује *период породора иносијраног кайишала у Чиле*. Главни носилац књиге је *Пабло Дуартије*, богати чилеански интелектуалац . . . (Борба, 23. XI. 1958, стр. 10).

Не може се рећи *Главни носилац књиге*, већ само *Главни јунак књиге*, или *Носилац главне радње у књизи*.

23) *Па недовршене мисли*: за њих је осећала да би могле бити *јамејне*; *искрсавале су изненада из неког мрака у њеној нигдини под круг светлосији* . . . (Политика, 23. XI. 1958, „Мрвице“, прича-подлистак).

Неће бити да је неологизам *нигдина* добар. Све би било јасно ако би се казало . . . *из неког мрака у неосијојећим областима њеног бића искрсавале су изненада под круг светлосији*.

24) *На крају је тањир однесен са јелом*, а она гладна, *намучена ифразила воду* . . . (Политика, 23. XI. 1958, „Мрвице“, прича-подлистак).

Ред речи у овој реченици није добар. Овако речено излази да је тањир однет у исто време кад и сва остала јела која су била на столу. Међутим, писац је хтео рећи да је однет тањир у коме је било јело. Зато треба рећи: *На крају је однесен тањир са јелом*.

25) *Лежала је на брегу, на иројланку, и гледала како се рој белог семења комеша и окреће, како се разређује и ојет гушћа ношен врелим вейром* . . . (Борба, 23. XI. 1958, стр. 10, „Маслачак“ Миодраг Булатовић).

Писац ове приче, Миодраг Булатовић, начинио је један веома леп и експресиван глагол — *гушћаји*, у значењу „*осијајати гушћи*“. Глагол је правилно изведен од придева *густ* и глаголског суфикса — *јаји*.

Глагол раније није био забележен ни у једном нашем већем речнику (Вукову, РЈА, Броз-Ивековићеву, Ристић-Кангргином, Белићеву Правописном речнику, Бенешичеву, Барићеву, Деановићеву Хрватскокрпско-француском).

З. Г. С.

26) *Ален ће некако усјети да се дођује до мачке и да је сјаси* (Политика 26. X. 58, стр. 5).

У књижевном језику имамо инфинитив *сјасити*. Садашње време тога глагола гласи *сјасем, сјасеш, сјасе* . . . Облик инфинитива *сјасити* као и презента *сјаси* који је употребљен у наведеној реченици говоре се само у дијалектима.

27) . . . *да сваки дан једе њланинско јажње на жару, њасирмку без косију, масан њланински сир* (Политика 22. VI. 58, стр. 11).

Придеви изведени од именица које се завршавају на *-си* граде мушки род наставком *-ан* не мењајући сугласничку групу испред наставка. Тако од *њакоси* имамо *њакосан* од *жалоси* — *жалосан*, од *њоси* — *њосан* и сл. У косим падежима мушког рода, у женском и средњем роду и свим облицима множине сугласник *и* губи се у положају испред *н*: *њакосна, жалосне, њакосни* и сл. Тако и од *маси* придев мушког рода гласи *масан* а не *масан*.

Од овог отступају само придеви изведени од именица страног порекла као *њрошеси, егзактност* код којих се *и* задржава у свим облицима: *њрошесни (миџинг), егзактна (наука)*.

28) *Крајка историја не дођушиа да дођемо до егзактних закључака о древној уметности њантиомиме . . . Та жива и глџка уметности ефемернија је од макоје друге* (Политика 26. X. 58, стр. 17). *Овде се не мисли на античку класификацију већ на дисџинкцију која вуче корен из друге њоловине девџнаесџог века* (Политика 26. X. 58, стр. 17). *Канадски хџиноџизер Ронди демонџирао је своју веџиџну на мало необичан начин* (Вечерње новости, 11. X. 58, стр. 14).

Стране речи употребљавају се у нашем језику углавном из два разлога: ако за одређени појам немамо одговарајућу нашу реч и из стилских разлога, да би се избегло понављање истих речи. У све три наведене реченице могле су се употребити наше речи: место *егзактних закључака* боље је рећи *џачних закључака*, место *ефемернија* боље је *крајкоџрајнија*, место *дисџинкцију* наше *различџост*, *разлику*, место *демонџирао је* — *џриказивао је*. Глагол *демонџираџи* и иначе у нашем језику има друкчије значење, тј. *њрошесџовати, бунџи се*. Само у сталним изразима као што је на пример *егзактна наука* страна реч се не сме заменити нашом.

29) *Главни разлог џџо ова деца не могу да џохађају школу је сџромашџво њихових родџџеља* (Политика 26. X. 58, култура

и уметност, стр. 13). *Ален, син трговца из Њовинције, је шеф банде* (Исто, стр. 5).

Када се иза разгранате подметске синтагме употреби помоћни глагол, онда он треба да је у пуном а не у скраћеном облику. Треба, према томе, рећи *Главни разлог што ова деца не могу да њохађају школу јесте сиромаштво њихових родитеља*. У другој реченици најбоље би било употребити какву помоћну реч, па рећи напр.: *Ален син трговца из Њовинције уствари је шеф банде*. В. детаљно у чланку М. Пешикана у овој свесци Н. Ј.

30) *631.500 њосетџиоца Лувра . . .* (Вечерње новости 2. II. 1958, стр. 13).

Генитив множине од именице *њосетџилац* гласи *њосетџилаца*. Такав генитив стоји уз све бројеве сем уз два, *џири, чеџири* и уз бројеве који су сложени с два, *џири* и *чеџири* (*двадесет два, тридесет џири* и сл.). Дакле правилно је *631.500 њосетџилаца*.

31) *Је ли то она глуђа локал-суревњивосџ . . .* (Вечерње новости, 26. II. 1958, стр. 1).

Није у духу нашег језика да се праве овакве сложенце. Правилно је рећи *локална суревњивосџ*.

32) *Бдио је над њородиљом да би јој бар сачувао живоџ, кад већ у живоџу није остало њено дете* (Вечерње новости 5. VI. 1958, стр. 7).

Бдио је радни придев у коме се некада изговарао глас јат. У екавским говорима, као што је познато, јат је замењено са *е*. Писац ових редова је екавац, што се види по облику *дете*. Према томе требало је рећи *бдео је, а не бдио је*.

33) *Прејседник Жагубичке оџиџине . . . њоказује исџињене грудве каменог угља кога су сељаци сами искојали код Сувог Дола* (Политика 22. VI. 1958, стр. 11). *То је експериментални авион Х-15 за кога сматрају да није далеко од тога да њосџане љрави васионски брод* (Вечерње новости 26. II. 1958, стр. 1).

Релативна заменица *који* има два акузатива: *кога* ако се односи на жива бића (*човек кога сам видео*) и *који* ако се односи на све остало што није живо (*сџо који сам видео*). У оба случаја ова заменица не односи се на жива бића. Исправно је према томе рећи *љрејседник . . . њоказује исџињене грудве каменог угља који су сељаци искојали* и *То је експериментални авион Х-15 за који сматрају да није далеко од тога да њосџане љрави васионски брод*.

Д. И.

34) У њој су, *шћавише*, *можда йонајвише* конфузије унели баш они који *шћолико йрешендују* на неке *врсте* канонску *чисийошу* у *јасности* (Пољтика, 16. XI. 1958, стр. 2).

Ова је реченица стилски неуглађена: готово непосредно после речи *шћавише* употребљена је реч *йонајвише*. То су сложене са сличним саставним деловима и, када се нађу у близини, оне стварају утисак нагомиланости. Можда би ипак било најбоље да је место *шћавише* употребљено чак.

35) . . . Само један *йоглед* на *билокоју дийломатйску йозорнишу* (Илустрована политика, бр. 1, стр. 9).

Општа заменица *који било (било који)* не може се писати као једна реч јер се још увек осећа извесна „аутономија“ њених делова.

36) . . . ова књига, *сачињена од двадесетйак йригодних йриказа* дела *домаћих аутора* и *йар йригодних чланака* о *йреведеним књигама* . . . (НИН бр. 411, стр. 9).

. . . *йашће нам йакође* у *очи* да *нам се не нуди нишйа више* од *йар одавно уходаних фраза* (Исто).

. . . на свега *йар сйраница йронашли* [смо] *бар двадесетйак йежих огрешења* о *основне йринципе* смисла, *логике* и *йисмености* (Исто).

Изрази: *йар йригодних чланака*, *йар одавно уходаних фраза*, *йар сйраница* сматрају се варваризмима. Требало је рећи: *неколико йригодних чланака*, *неколикo одавно уходаних фраза*, *неколико сйраница*. Посебна је невоља што се ови примери налазе у чланку у којем се врло самоуверено говори о „огрешењима о основне принципе писмености“.

37) . . . *ми се Јоакима Вујића*, *био он оригиналан или не*, *геније или йворац йричарија*, *ниуком случају не бисмо могли одрећи* (Политика 20. XI. 1958, стр. 9).

Када се уз речи *нико*, *никоји* и сл. употреби предлог, он долази као засебна реч између *ни* и другог дела оваквих речи. Дакле, не: *ниуком*, већ *ни у ком*. Врло често се, међутим, данас може срести где књижевници, и то и они угледнији, пишу овакве облике као једну реч. Да ли је у питању необавештеност? То је тешко претпоставити: они се лепо сналазе у много сложенијим приликама. Није ли такав поступак плод некаквог схватања? Које је то схватање и чиме се оно правда?

Б. М. Н.

РЕГИСТАР

IX књиге НАШЕГ ЈЕЗИКА (нова серија)

Скраћенице: акц. = акценат, арх. = архаизам, баск. = баскиски, варв. = варваризам, гл. = глагол, глаголски, дијал. = дијалекатски, дубл. = дублет, енкл. = енклитика, етим. = етимологија, знач. = значење, ист. = источни изговор, ј. = јужни изговор, кор. = корен, морф. = морфологија, некњ. = некњижевно, нем. = немачки, непр. = неправилно, непрел. = непрелазни глагол, обл. = облик, п. = падеж, погр. = погрешно, пост. = постанак, прав. = правилно, праиндоевр. = праиндоевропски, праслов. = прасловенски, прел. = прелазни глагол, прид. = придев, пров. = провинцијализам, рус. = русизам, суф. = суфикс, транскр. = транскрипција, транскр. непр. = транскрипција неправилна, уп. = употреба, фонет. = фонетски, фр. = француски, чеш. = чешки.

А

- а, знач. 185
а, свеза 310
Абдел Габер ел Гомарди, промена 271
Абдел Карим Касем, промена 271
Абдел Салем Ареф, промена 271
Абдел Фатах Ибрахим, промена 271
Абдул ел Касем Насер, промена 271
Абдул Керим Касем, промена 271
Аберден, транскр. непр. 62
Абердин, транскр. 62
Абисинија, обл. 198
Авганистанац, обл. 201
agité, знач. 67
Азијац, обл. 201
ајс, акц. 264
Алаванина, пост. 155
Албанац, знач. 154, 156
Албанез, знач. и пост. 154, 155
Албанезац, знач. и пост. 154, 155
Албанија, пост. 155, 156, 198
албански, уп. 156
Албер Ками, промена 267
Алзапанин, обл. 200
али, свеза 310
Али Јавор Џанга, промена 271
Али Сабри, промена 269
Али Шукри, промена 268, 269, 272
Аљванина, пост. 155
амбисати 277
Американац, обл. 202
анатање погр. = антање прав. 276
анатати погр. = антати прав. 276
Андра, морф. 270
Андре, морф. 267, 270
Андре, акц. 270
Андре Бретон, промена 268, 270
Андре Вајан, промена 266
Андре Гобине, промена 268
Андре Мороа, промена 267
antique, фр. знач. 65
Антоније, акц. 270
Антони Идн, промена 269
Антони Квин, промена 268

Антони Ман, промена 268, 269
 Антоније, морф. 270
 ао > о, дао > до, фонет. 105
 Апатицац, обл. 204
 апоплексија, варв. 61
 Арабљанин, обл. 200
 аранђио 277
 Арап(ин), обл. 199
 Арапка, обл. 203
 Арбанас, пост. и знач. 154—156
 арбанасити (се), уп. 155, 156
 арбанаски, уп. и пост. 155, 156
 арбанашити, уп. и пост. 155, 156
 Арбанашка, уп. и пост. 155, 156
 арбанашки, уп. и пост. 155, 156
 Арбанашкиња, пост. 156
 арбанаштво, пост. 156
 Арбанија, уп. и знач. 155, 156
 Ариљац, обл. 201
 Арнаут(ин), знач. и пост. 154—156
 арнаутка, знач. 186
 Арнаутка, обл. 203
 ars—artis, етим. 122
 artiglio (канца), етим. 122
 артикл, акц. 263
 артилерац, обл. 121
 артилерија, обл. 120—122
 артилериски 121
 artillerie, фр. изговор и писање 123
 Artillerie, нем. изговор и писање 123
 артиљерац, обл. 120—122
 артиљерија, обл. 120—122
 артиљериски, обл. 120—122
 Артур Рембо, промена 267
 Арьбанасинь 155
 арьбанашкьи 155
 арьванитскьи 155
 аскер, знач. 266
 Аскер, морф. 266—267
 Атињанин, обл. 196, 201
 Аустралија 198
 Аустралијанац, обл. 202
 Аустрија 198
 Аустријанац, обл. 202
 Африканац, обл. 202

Б

Баби Бајрон, транскр. непр. 62
 баврлати погр.=баврљати прав. 276
 багаз погр.=богаз прав. 276
 багазлук погр.=богазлук прав. 276
 бајстан погр.=бајатан прав. 276
 Бакувац, обл. 196
 Банија, обл. 197
 Бановац, обл. 197
 барјаце, п. 105
 Бастиља (фр. Bastille), изговор и писање 123
 батаљон (фр. bataillon), изговор и писање 123
 батргаги 277
 бацити, прел. мотивни 252
 Бачваница 277
 бдети, непрел. 251
 бдим (бдијем), акц. 73
 Беби Бајрон, транскр. 62
 без, предлог 291
 без дугмади, акц. 261
 без лишћа, акц. 261
 без момчади, акц. 261
 без трага, знач. 186
 беца, обл. фонет. 294
 беца дна, знач. 294, 296, 297
 беца сна, знач. 297
 „Белг“ 199
 Белгија 198
 Белгијанац, обл. 202
 белега, знач. 185
 Београђанин, обл. 200
 беседник, акц. 188
 беседнички, акц. 117—119
 бесједнички, акц. 117, 118
 бећарија 186
 Бечејац, обл. 201, 204
 Бечли, обл. 200
 би, непр. 61, 63
 билегарница (фр. billet), изговор и писање 123
 Били Греам, промена 269
 било да, свеза 310
 бира као међед зреле крушке, израз уп. 281

- бистрити политику 185
 бити нечији глупак, непр. превод 66
 бити ће, обл. 113
 Битола, уп. 157, 158
 Битољ, уп. 157, 158
 биће, обл. 113
 бићете, обл. 113
 баџикл, акц. 263
 бјел 277
 бјелешина 277
 Бјеличкиња, обл. 204
 Бјелопавлић, обл. 199
 бјелушина 277
 бјељ 277
 благајник, акц. 118
 благајнички, акц. 117, 118
 Боби Фишер, промена 268
 божар 277
 Бокез, обл. 199
 Бокезица, обл. 202
 Бокел, обл. 200
 болесница, акц. 118
 болеснички, акц. 118
 Боливија 198
 Боливијанац, обл. 202
 борац, акц. у промени 258
 борова, акц. 259
 Босанка, обл. 203
 боџак погр.=баџак прав. 276
 бошка погр.=бошча прав. 276
 Бошњак, обл. 200
 Бразилија 198
 Бразилијанац, обл. 202
 брат чика-Марка, писање 273
 братем, обл. 288
 братом, обл. 288
 брвана, акц. 259
 брвна, акц. 260
 брегова, акц. 259
 брез, дијал. предлог 291
 бреза, обл. фонет. 302
 брећерина погр.=бреберина прав. 276
 бријати, прел. трансформативни 252
 бриљантно (фр. brillant), изговор и
 писање 123
 бриљирати (фр. briller), изговор и пи-
 сање 123
 брљење погр.=дрљење прав. 276
 брљити погр.=дрљати прав. 276
 Брок О., деведесетогодишњица рођења
 69—72
 бромбуља 277
 бромбуљање 277
 бромбуљати 277
 бромбуље 277
 бубрезе, п. 105
 Бугарин, обл. 199
 Бугарка, обл. 197
 будити, знач. 255—256
 буљим, акц. 262
 бурад, уп. и акц. 260
 буре, акц. 260
 бухач, бухача 278
- В**
- ваздух, акц. 259
 валити ће, обл. 113
 валови, акц. 259
 Ваљевац, обл. 201
 ваљовак погр.=вавољак прав. 276
 ванкош 278
 Вараждинац, обл. 201
 варанџија погр.=варанџија прав. 276
 варити 255, 256
 вас, обл. 292
 Васојевић, обл. 199
 ве, п. 105
 венем, акц. 73
 венути, непрел. трансформативни 254
 веселник, обл. 186
 весити (:висити), прел. 256
 весламо, акц. 262
 веслати, знач. и акц. 260
 вести, акц. 261
 вечераћу, обл. 113, 115
 вешати (<*vesj-a-ti), пост. 256
 ви, п. 105
 видети, прел. мотивни 251, 252
 видети се, знач. 186
 видети зло очима, израз=кад сам видела
 зле очи, значење погрешно 280

- видим, акц. 73
 видиће, обл. 113
 видићемо, обл. 113
 вијек, акц. 259
 ви^јснци, акц. 259
 викати ће, обл. 113
 вилина метла 278
 вин (фин), акц. 261
 вино, знач. 186
 Виторио, Виторија, Виторијем, промена 272
 виште погр.=вишт прав. 276
 вјескови, акц. 259
 влада 278
 влак погр.=влак прав. 276
 влатати, непрел. креативни 253
 Влахиња, обл. 202
 водати, прел. 250
 воденица, акц. 118
 воднички, акц. 118
 водњача 278
 водоник, акц. 118
 воднички, акц. 117, 118
 Војводина, обл. 198
 Војвођанин, обл. 200
 војник, суф. и акц. 116, 118, 259
 војнички, акц. 116—118, 119
 волова, акц. 259
 воловодац 278
 волтеријанцом, непр. 61
 воч, знач. и акц. 263, 264
 Врањанац, обл. 201, 203
 врачји нокти погр.=врачји нокти прав. 276
 времена, обл. фонет. 302
 врео, прид. знач. 87
 вреги, непрел. трансформативни 254
 врећа, обл. фонет. 303
 врукта погр.=вруктак прав. 276
 врушиштина, обл. 186
 Вукова традиција у Тршићу; сведочанства М. Ђ. Милићевића 128; сведочанства Саве М. Маринковића 129—130; данашња традиција у Тршићу 128, 130—131
 Вуковача, топоним 128
 вурунцијански 278
 вући, акц. 261
 вучки, архаично 119
- Г
- га, непр. уп. 63
 га, уп. 307
 Гамал Абдел Насер, промена и писање 270—273
 гарабиљчина, знач. 186
 Гари Купер, промена и писање 268, 269, 273
 гвожђа, акц. и знач. 259
 гвожђе, акц. 259
 (г)ди, фонет. 105
 gépérosité, фр. знач. 65
 Ги Моле, промена и писање 268, 269, 273
 гибнути - гинути, обл. 45
 гијотина (фр. guillotine) 123
 гиљотина (фр. guillotine), изговор и писање 123
 гиљотинирати (фр. gillotiner), изговор и писање 123
 гинити - гинем, словеначки обл. 44
 глава, акц. 105
 главња 278
 Глагол, деоба глагола по објекту 250—256; глаголи са *се*, уп. 92
 гледам, акц. 73
 гледати ћу, гледаћу, обл. 112
 Глен Милер, промена 267
 глибови, акц. 259
 гњију (кромпири), непрел. трансформативни 254
 говор, акц. 259
 говорићу, обл. 113
 говорнички, акц. 117, 118
 гојити, знач. 256
 гојити : жити, прел. 255
 горело му је под ногама, израз уп. 281
 горело нам је испод ноката, изр. погр. уп. 281
 горјела, обл. фонет. 303
 Горњепољац, обл. 204
 Грављанин, обл. 204

- градова, акц. 259
 гракнути се, знач. 148—153
 Граховљанин, обл. 200
 грб, акц. у промени 259
 грешник, обл. фонет. 303
 грешница, обл. фонет. 304
 гривоња 186
 гриота, фонет. 105
 грјешник, обл. фонет. 303
 грјешница, обл. фонет. 303
 грјешно, обл. фонет. 303
 Грк, обл. 199
 Гркиња, обл. 202
 грмети, непрел. креативни 251, 253
 гројзе, фонет. 105
 Груђанин - Груђка 203
 Груђанка 204
 Грчка, обл. 197
 губ-и-ти (:ги-ну-ти < гыб-нж-ти), прел. 255, 256
 Гусињанин, обл. 203—204
 гуцкати се 186
- Д**
- да, свеза 310
 давати ће, обл. 113
 Даг Хамаршелд, промена 267
 Дак, транскр. 62
 дакле, модална реч 310
 Далматинац, обл. 199
 Далмација, обл. 197
 „Дан“ 199
 Данац, обл. 196, 201
 Данкиња, обл. 202, 203
 Данска, обл. 197
 даровати, прел. трансформативни 252
 дат ћу, обл. 113
 дати, прел. трансформативни 252
 даћу, обл. 113
 дебе, акц. у промени 260
 дебела, акц. 260
 дебљати, непрел. трансформативни 254
 „Девет љутих лава“ у песми „Смрт мајке Југовића“ 124—127
 девојачки, акц. 118
 девојка, непр. превод 65
- Дејвид Јорк Грифит, промена 271
 десе (десет), акц. 261
 детаљ (фр. détail), изговор и писање 123
 див 278
 дивижлица мала погр. = дивижљица мала прав. 276
 дигнити - дигнем, обл. 44, 46
 дигнути - дигнем, обл. 46
 дин 278
 дњо, акц. 259
 добрем, обл. 288
 добрим, обл. 288
 добро, акц. у промени 260
 довести, акц. 261
 довући, акц. 261
 догорело му је до ноката, израз уп. 281
 догорчати 186
 дођомо, гл. 105
 Доњекрајац, обл. 204
 Дорац, обл. 201
 доручкова (2 и 3 л. јд. аор.), акц. 262
 доспијем, акц. 73, 74, 75
 доће, обл. 114
 доћи, знач. и акц. 88, 261
 дошлим човеком, уп. непр. 90
 Драганићанац, обл. 201
 Драгинишћак, обл. 200
 драгулије 186
 дрвце, акц. 259
 дрекати, обл. 186
 држаћу, обл. 113
 дрмљети 278
 Дробњак, обл. 199
 дромбуљати 277—278
 друштва, акц. 260
 дрхтати, знач. 89
 Дубров-ка, Дубров-чанин : Дубров-ник 198
 дугмад, акц. у промени 260
 дугме, акц. 260
 Дук, транскр. непр. 62
 душљаш 278
 дъска > даска 195

Ђ

ђак - ђаци, ђакови, акц. 259
 ђакати 278
 ђакнути 278
 ђелзамин погр.=ђелсамин прав. 276
 ђера 278

Е

е (кратко), фонет. 105
 Египћанин, обл. 200
 Егон Ервин Киш, промена 270
 Енглец, обл. 199
 Енглезица, обл. 202
 Енглеска, обл. 197
 Енглескиња, обл. 202
 ереза погр.=езера прав. 278
 Естонац, обл. 201
 Естонија, обл. 198
 Етиопија, обл. 198
 Етиопљанин, обл. 200
 être la dupe de quelqu'un, фр. знач. 66

Ж

жавити погр.=жуљити прав. 276
 жага 278
 Жак Сустел, промена 267, 269
 Жан Габен, промена 267
 Жан Жак Русо, промена 266, 270
 Жан Пол Сартр, промена 270
 жвакати, прел. 250
 ждребета, обл. фонет. 303
 ждребећи, акц. 261
 желимо, акц. 262
 желиће, обл. 113
 Жерар Филип, промена 267
 жесток, акц. 261
 жив, гл. обл. 288
 живјет ће, обл. 111
 живљи, суф. 288
 живши, суф. 288
 Жил Верн, промена 272
 Жил Ромен, промена 267
 жипчити 186
 жљеудан 278
 Жорж, морф. 267
 журакнути погр.=ждракнути прав. 276

З

з братем, п. 105
 за кућу, акц. 261
 за прст, акц. 258
 завикати, знач. 45
 завитлати, знач. 45
 Загорје, обл. 198
 Загребчанин, обл. 203
 задиманити, знач. 186
 заинтачити, знач. 45
 зајаука (2 и 3 л. јд. аор.), акц. 262
 закалуђерити — раскалуђерити, прел.
 трансформативни 253
 закаснити, знач. 91
 закључати погр.=закључити прав. 276
 закметити — раскметити, прел. транс-
 формативни 252
 закраљити — раскраљити, прел. транс-
 формативни 252—253
 закршгати 278
 заману (2 и 3 л. јд. аор.), акц. 262
 заматан погр.=замашан прав. 276
 заменити - заменим, гл. 44
 замириса (2 и 3 л. јд. аор.), акц. 262
 закупити, знач. 45
 заостати, знач. 91
 запад, акц. 259
 запаљење, акц. 262
 заплахнути погр.=запахнути прав. 276
 запопити — распопити, прел. трансфор-
 мативни 253
 заробљеник, акц. 118
 заробљенички, акц. 117, 118
 заспалог, уп. 92
 заспано, знач. 92
 заспати, уп. 92
 застати (:стати), прел. 255
 затворенички, акц. 117
 затрести, акц. 261
 заустава 278
 зацарити — расцарити, прел. трансфор-
 мативни 253
 зацениити се; заценим се, обл. 32—46
 заценити се - заценим се, обл. 32—46
 зацичати, знач. 45

звонац, знач. 186
 Зворничанин, обл. 200
 згођај 278
 згрести 278
 згрцати се 186
 здимити, знач. 185
 здромбуљати 278
 злоупотреба погр.=злопреља прав. 276
 знакови, акц. 259
 зналац, акц. у промени 258
 знање, акц. 262
 знаци, акц. 259
 зога (šoga) (ō > ā) > šaga, баск. фонет.
 пост. 109
 зорт 186
 зрак, знач. 185
 зрео, прид. знач. 87
 зрети, непрел. трансформативни 254
 зрно по зрно, акц. 261
 зуцкати се 186
 zcipati, гл. чеш. знач. 45
 zciponti, гл. чеш. знач. 45

И

и, свеза 310
 Ив, морф. 267, 270
 Ива, морф. 270
 играти, акц. 258
 Идн, акц. 263
 из(а), предлог 63, 291, 294, 297
 из гласа, знач. 297
 из зле воље, знач. 297
 иза гласа, знач. 294, 296
 иза гробља, акц. 261
 иза дна, знач. 297
 иза сна, знач. 294, 296, 297
 изарнаће, обл. 113
 изаћу, обл. 114
 избијати, непрел. креативни 253
 избирање погр.=избиран прав. 276
 избити, знач. 185
 избрете погр.=имбрете прав. 276
 изведравати 278
 извесити, знач. 255, 256, 261
 извешће, обл. 113
 извиднички, акц. 118

извознички, акц. 117
 извраћено, знач. 185
 извршење, акц. 262
 изгамбуљати 186
 изгорели хлеб, уп. 89
 изгорети=изгорјети, обл. фонет. 303
 изгорјелина=изгорелина, обл. фонет.
 303
 издајнички, акц. 117, 118
 издохати 278
 изерен, обл. 186
 изигро, акц. 262
 изишли, уп. 89
 излежали, уп. 89
 измирна 186
 изнаћи ће, обл. 114
 изнемогли (старац), уп. 89
 изпросићете, обл. 113
 изречем, акц. 262
 изумијем, акц. 73, 74
 Илирија, обл. 198
 илидарски 278
 иметак 186
 imprudent, фр. 67
 имућан, акц. 261
 Индијанац, обл. 202
 Индијац, обл. 201
 Индонежанин, обл. 200
 Индонезија, обл. 198
 иог, знач. и акц. 263
 Иранац, обл. 201
 Ирац, обл. 201
 Ирачанин, обл. 200
 Иркиња, обл. 202, 203
 Иркуштани, непр. обл. 205
 Ирска, обл. 197
 искласало (жито), уп. 89
 искласати, знач. 89
 искокотити се (на кога) 186
 искренити-искренем 44
 искрмачити, знач. 186
 испадање, уп. 91
 испаста, знач. 89, непрел. мотивни 254
 (ис)певати, прел. креативни 252
 испечем, акц. 262
 испросиће, обл. 113

испухати 278

истина, модална реч 310

истрести, акц. 261, прел. мотивни 252

истрчали (човек), уп. непр. 90

исушити 278

ићи, знач. 88, непрел. мотивни 251, 254

J

јабана, акц. 186

Јаванац, обл. 202

јагдадима, акц. 260

Јагодинац, обл. 201

јазбити се 186

Јапанац, обл. 201

Јапанка, обл. 203

јарадима, акц. 260

јарина, акц. 186

Јасканац, обл. 201, 204

Јастребаршчанин, непр. 204

јастребови, обл. фонет. 303

јаука (2 и 3 л. јд. аор.), акц. 262

је, еinkl. употреба 306—311

јегуљица 278

једампут, непр. уп. 65

један, непр. уп. 64

једрити, непрел. мотивни 253, 259

јеђија погр.=јењђија прав. 276

јежење погр.=јужење прав. 276

Језера, акц. у промени 260

језеро, акц. у промени 260

језик, акц. 105, 288

јекмеџијски 278

јекмеџија 278

јеничарски погр.=јењичарски прав.
276

јер, свеза 310

Јерменија, обл. 198

Јерменка, обл. 203

јисти, знач. 115

јолтафа погр.=јолтава прав. 276

Јонац, обл. 201

јоч, знач. и акц. 246, 263

јунак, акц. у промени 259

K

к — предлог, знач. и уп. 297—301

ка — предлог, знач. и уп. 297—301

каблова, акц. 259

Калабрез, обл. 199

камен, акц. 259

Канађанин, обл. 200

као, знач. и уп. 243—249

као што, свеза 310

кап-, праиндоевр. кор. 40

капетан, акц. у промени 259

капнути - канути 45

Карловчанин, обл. 200

Касл, акц. 263

каузативни глаголи, 255—256

Квартели реву, транскр. непр. 62

Квартели ривју, транск. 62

квасилица, укувача (чим ватру кропе)

погр.=квасилица у ковача (чим

ватру кропе) прав. 276

квит 186

Кијевљанин, обл. 196, 201

Кинез, обл. 199

Кинескиња, обл. 202

кипи (јука) непрел. мотивни 254

Киргиз, обл. 199

клет, акц. 262

клет, акц. 261

клибити се 186

клипају (кукурузи) непрел. креативни
253

клисар 186

Клод Отан Лара, промена 271

кључао, прид. знач. 87

кнут, погр.=гинути за чим прав. 276

кобаци 278

Кобиљевац, обл. 204

код, предлог 227—242, 291, 299

кода, обл. фонет. 294

кожусе, п. 105

Козакиња, обл. 202

колати 186

колапински, акц. 118

коли, обл. 286

колиба 278

- колијеш 278
 Конављанка 204
 конобати 278
 концерт, акц. 263
 конфин 278
 коњанички, акц. 117, 118
 коњем, обл. 288
 коњом, обл. 288
 копати, прел. 251
 копље, акц. у промени 260
 копривић 278
 Кордунаш, обл. 200
 Корзиканац, обл. 201, 202
 косер погр.=кесер прав. 276
 Косијерка, обл. 204
 косити, прел. трансформативни 252
 котлова, акц. 259
 Которанин, обл. 204
 коштати, знач. 186
 Крајина, обл. 198
 Крајишник, обл. 200
 Краљевић Марко, морф. 268
 Крашићанац, обл. 201
 крвник, акц. 118
 крвнички, акц. 118
 креативни (стваралачки) глаголи 251—
 253
 кренити-кренем, словеначки обл. 44
 Кривошијанин, обл. 204
 кријумчарење 278
 кријумшарење 278
 крило, акц. 259
 кридељ, знач. 186
 кроз, предлог 191
 кроза, обл. фонет. 294, 296, 297
 крпат, прел. и знач. 55, 56
 крпати, знач. и пост. 57
 крпати се, крпам се, акц. и знач. 56
 крпатити, знач. 57
 крстити се и десном и левом израз=
 крстити се и лево и десно, погр.
 знач. 280
 Кручица, фонет. 105
 Крушевљанин, обл. 200
 крчат погр.=крат прав. 276
 крштен, акц. 262
 quartier général, фр. знач. 67
 кубе, акц. 260
 Куљанин, обл. 200
 кумче, акц. у промени 260
 купити, прел. трансформативни 252
 курир, непр. превод 65
 курјачки зев, знач. 186
 куружњак 278
 курџон, пост. и знач. 76
 Курштани, непр. 205
 кућани, обл. 186
- II
- лав, знач. 126
 лав, знач. 126
 лавез, етим. 126
 лада 278
 là-dessus, фр. 67
 la dupe, фр. знач. 66
 лајање, етим. 126
 лансираће 308
 ланци, акц. 259
 Ларц Ерик Кјелгрен, промена 271
 леберија 278
 ледењаци, пров. 62
 леднути 186
 Лесли Хауард, промена 269
 лето-љето, пост. 122
 Летонија, обл. 198
 Либија 198
 ли¹евак, акц. 259
 ли¹егаше (ме рано), прел. 255
 лијесен 278
 Лимљанин, обл. 200
 Лингвистички атласи 81—85; Атлас
 руских нар. говора 81—84; Мали
 атлас пољских говора 84—85.
 листа (кестец), непрел. креативни 253
 листати, непрел. 251
 листи ће, обл. 113
 Литванија, обл. 198
 лишити (од), непр. 61
 лога, знач. 186
 ложањ погр.=лужањ прав. 276
 ложити: лежати, прел. 255
 локмаш 186

лонац, акц. 259
 лопов, акц. 259
 лоптати 278
 Луиђи Ананати, промена 269
 Луис Мајлстон, промена 267
 Луј де Санс, промена 267
 лъвъ, лъва, праслов. 125

Љ

љуџав погр.=луџав прав. 276
 љуџати погр.=луџати прав. 276

М

Мађар, обл. 199
 Мађарица, обл. 202
 Мађарска, обл. 197
 мађарски 157
 Мајкл Адамс, промена 267
 Македонија, обл. 197
 Малтежанин, обл. 199
 Малтез, обл. 199
 манастирина, знач. 185
 ману (2 и 3 л. јд. аор.), акц. 262
 Манџурија, обл. 198
 Марк, промена 267, 270
 Марко, промена 270
 Мароканац, обл. 201, 202
 Марсель (фр. Marseille), изговор и
 писање 123
 марсељеза (фр. Marseillaise), изговор
 и писање 123
 матица 278
 маћи, знач. 186
 махнит, непр. превод 67
 маџарски 157
 ме, енкл. 292
 медвјед 278
 медвједина 278
 медвједица 278
 медвједов 278
 међед 278
 међедина 278
 међедица 278
 међедов 278
 межганик 186—187

mêmes, фр. знач. 66
 мене, п. 105, акц. 262
 мерик 278
 мертик 278
 Месопотамија, обл. 198
 милосрдан 278
 милост, непр. прев. 67
 миндерлук 186
 мириса (2 и 3 л. јд. аор), акц. 262
 мирисати, непрел. креативни 253
 мислити, прел. 251
 мислићен погр.=мислоћин прав. 276
 Мисолонг, обл. 62
 мном, обл. 288, 292
 могу, акц. 73
 моја — ма, фонет. 286
 момци, акц. 258
 момчадима, обл. и акц. 260
 Монгол, обл. 199
 Монголија, обл. 198
 Монголка, обл. 203
 моном, обл. 288
 Монтевидевљанин, непр. 205
 мор-и-ти (: мрети <* мер-ти=мрѣ-ти),
 прел. 255, 256
 мост, непр. прев. 66
 Мостарац, обл. 201
 мотивни (покретачки) глаголи 252, 254
 мотоцикл, акц. 263
 моћеш, обл. 114
 мрачњаштво, непр. прев. 67
 мрети, непрел. трансформативни 254
 мриџети, акц. 261
 мркоглећа погр.=мркоглећа прав. 276
 мршави (човек), непрел. трансформа-
 тивни 254
 мурагела погр.=мурасела прав. 76

Н

на камен, акц. 259
 на камену, акц. 259
 на крај, акц. 258
 на крају, акц. 258
 на пламен, акц. 259
 на пламену, акц. 259
 на прамен, знач. 187

- на прст, акц. 258
 на смрт, акц. 261
 на снагу, акц. 261
 набујале (реке), уп. 89
 набујати, знач. 89
 набуо 278
 навести, акц. 261
 навикнути (на кога), 185
 навича погр.=навичај прав. 276
 нагнити-нагнем, словеначки обл. 44
 нагућити 187
 над, предлог 291
 нада, обл. фонет. 293, 296
 надоћи, акц. 261
 надошле (воде), уп. 89
 надрабити се погр.=надробити се прав. 276
 најамнички, акц. 117, 118
 најбогати, акц. и знач. 257
 најбољи, акц. 257
 најгорњи, акц. 257
 најдоњи, акц. 257
 најлакши, акц. 257
 најстрожији, непр. 61
 накрпат, писање 54
 накрпати, знач. 55, 57, 58
 налагати 278
 налазити (: лазити), прел. 255
 налепио се 187
 налијо остати, знач. 187
 наљика погр.=паљика прав. 276
 наоблак, знач. 187
 нападали (снег), уп. 91
 напасти (: пасти), прел. 255
 (на)писати, прел. креативни 252
 напредак, пров. 62
 нарашће, обл. 113
 народ, акц. 105
 Народне песме — Вуков однос према скавским песмама народним 93—101
 нас, об. 292
 нас осталих, непр. уп. 64
 насатке, знач. 185
 наситиће се, обл. 113
 натентати 187
 наће, наћеш, обл. 113
 наћи, акц. 261
 (на)чинити, прел. креативни 251—252
 „Наш језик“, поводом језичких испитивања и излажења часописа 1—4
 не, п. 105
 не смијем, дијал. акц. 74
 Не Вин, промена 272
 неваљао, прид. знач. 87
 невиђилица погр.=невиђелица прав. 277
 него, свеза 310
 недоклице, шаљиво 278
 Немац, обл. 199
 Немачка, обл. 197
 Немица, обл. 202, 203
 ненаређено, знач. 187
 непрелазни глаголи 251, 253
 непрелазни креативни глаголи 253
 непрелазни мотивни глаголи 254
 непрелазни трансформативни глаголи 254
 нерад, знач. 187
 нећу, обл. 113
 ни, п. 105
 низ, предлог 291, 294, 296, 297
 Никшићанин, обл. 200
 нисам, обл. 99, 105
 Нишевљанин, обл. 200
 Нишли, обл. 200
 Новосађанин, обл. 200
 ногатати се 187
 ногаћи погр.=ногачи прав. 277
 „Норвег“ 199
 Норвежанин, обл. 200
 Норвешка, обл. 197
 носити, прел. 251
 ноћивати, непрел. 251
 нуз, некњ. предлог 291
 Нури Саид, промена и писање 268, 269, 272, 273

Њ

- њ, обл. 292
 њга, обл. некњ. 292
 ње, обл. 292
 њсга, акц. 262

његов, непр. уп. 60
 Његуш 199
 њен, обл. 288
 њих, обл. 292
 њојзин, обл. 288
 њојон, обл. 288
 њу, снкл. 292

О

о (кратко), фонет. 105
 обесити (<*обвесити), пост. 256
 обећавати златна брда (ређе: обећавати
 брда и долине): обећава му брда и
 јаруге, знач. погр. 280
 обешенак, знач. 187
 обилежила, акц. 258
 обилежити, акц. 258
 обиње 278
 обити, знач. 185
 објективни глаголи 253
 облик, акц. 259
 обликовни (трансформативни) глаголи
 251, 252, 254
 обрана 278
 obscurantisme, фр. знач. 67
 obscurité, фр. знач. 67
 овем сину, п. 105
 овим сину, п. 105
 овој девојци, п. 105
 овом девојци, п. 105
 овратити 187
 ог, знач. и акц. 263
 огризати, огристи погр.=одгризати,
 одгрести прав. 277
 огуцало погр.=егуцало прав. 277
 од, предлог 291
 од гвожђа, акц. 261
 од грожђа, акц. 261
 од мене, акц. 262
 од нечега [супротно: ка нечему (не
 к нечему)] 298
 од слова до слова, акц. 261
 ода, обл. фонет. 293, 294
 одаламити 187
 одвозити погр.=одвојити прав. 277
 одврће се (=одврћи ће се), обл. 114
 одгуђети 278
 оделак, знач. 187
 Одешанин, обл. 200
 одлежу, пров. 62
 однести, прел. мотивни 252
 одрика погр.=одрина прав. 277
 одуздавати 278
 оживела (варош), уп. 89
 оживети, знач. 89
 оздравиће, обл. 111
 ока (ном. мн.), знач. и акц. 260
 оканути се, оканем се: оканим се, обл.
 44
 окарити се, 187
 око, акц. 260
 окорелом, обл. фонет. 303
 окуњити 187
 окусити, прел. мотивни 252
 олешиити 278
 оне, непр. уп. 64
 оним, фонет. 105
 опадати, знач. 89
 опало лишће, уп. 89
 опарати 278
 опасти, знач. 89
 опијати, обл. 186
 опипати, прел. мотивни 252
 оплавак 187
 оплакати (: плакати), прел. 255
 (о)плести, прел. креативни 252
 опршњак 278
 опучити, знач. 187
 орати, прел. трансформативни 252
 осетити, прел. мотивни 252
 осећати, прел. 251
 осећи потру 187
 остати 278
 осуцати погр.=опуцати прав. 277
 отеги, прел. трансформативни 252
 отки 278
 откуцавати, непрел. креативни 253
 отпадути, знач. 187
 отресит, обл. 186
 оца 278
 оцвјетати 278
 оценити, гл. 40

оцин 278

очи, знач. и акц. 260

очитати 278

очкрњати 278

опшљарити 187

II

па, свеза 99, 310

па рече, акц. 258

павиљон (фр. pavillon), изг. и писање 123

пављенија 278

пављенијаш 278

пада (киша), непрел. мотивни 254

падају као гњиле крушке, израз уп. 281

падање, уп. 91

Падова, транскр. 62

Падуа, транскр. непр. 62

пак, уп. 99

паласак, знач. 187

панда погр.=панада прав. 277

паг се sougier, фр. знач. 65

парапет, варв. 61

Парижанин, обл. 200

парламент, акц. 263

пармача 187

passerelle, фр. знач. 66

пасти, знач. 89

пастила (фр. pastille), изг. и писање 123

патрљак 187

Пачирац, обл. 204

Паштровић, обл. 199

пекарев 278

Пекинжанин, обл. 200

пенчевиш погр.=пенчевиш прав. 277

пепељити 278

Перуанац, обл. 202

Перувац, обл. 196

песконица, обл. 186

песник, акц. 118

песнички, акц. 117

Пећанац, обл. 201, 203

пећанка, знач. 187

пећи, прел. трансформативни 252

пвладима, акц. 260

пињези 278

пишав 187

Пиперка, обл. 204

пипиревку играти 187

Пире, транскр. непр. 62

Пиреј, транскр. 62

Пироћанац, обл. 201, 203

писати, прел. 251

писмо, акц. 259, 260

пити ћу, обл. 115

Питијина пећина, транскр. 62

Питина пећина, транскр. непр. 62

пићу, обл. 113, 115

пјеснички (ј.), акц. 117, 118

Плављанин, обл. 204

пламен, акц. 259

племенитост, погр. превод 66

плеће, знач. и акц. 260

пливати, непрел. мотивни 253, 254

пли^јен, акц. 259

по њива, п. 105

по облику, акц. 259

по пољу, акц. 261

по прсту, акц. 258

победнички, акц. 117

побеснели (вук), уп. 89

побеснети, знач. 89

побједнички, акц. 117

поборнички, акц. 117

побуњеник, акц. 118

побуњенички, акц. 116, 118

повикати, знач. 45

повјица 278

Поволожје, обл. 198

повратит, обл. 186

повратити ће, обл. 111

поганац, знач. 185

погинити - погинем, обл. 44

погинути : погинити - погинем, обл. 46

погорелац, обл. фонет. 303

погорелина, обл. фонет. 303

погорелица, обл. фонет. 303

под, предлог 291

пода, обл. фонет. 293

поданички, акц. 117

подвезати, знач. 185

- подпјевка погр.=полијевка прав. 277
 Подравина, обл. 198
 подсједак 278
 подсједник 278
 подсједница 278
 Подунавље, обл. 198
 Пожарев-ац : Пожарев-љанин 198, 200
 позајмити, прел. трансформативни 252
 поиспадали, уп. 90, 91
 поиспалачавати волове 187
 пој-и-ти (: пити), прел. 256
 појмити, прел. 185, 251
 покломпити 187
 поклонити, прел. трансформативни 252
 поклонички, акц. 117, 118
 покретачки (мотивни) глаголи 252, 254
 Полинежанин, обл. 200
 Полинезија, обл. 198
 поличњак погр.=паличњак прав. 277
 положити, знач. 256
 положни; знач. 187
 Поља, акц. 260
 поља, акц. у промени 260
 помањкаће, обл. 113
 помирисати, прел. мотивни 252
 Поморавље, обл. 198
 поморија 186
 помоће, обл. 114
 помријети, акц. 261
 поницати 278
 попт, фр. знач. 66
 поп-Ђира, промена 267
 попињати 279
 попова, акц. 259
 Попокатепетл, акц. 263
 попршити погр.=попршити
 прав. 277
 Португалија, обл. 198
 Посавац, обл. 201
 Посавина, обл. 198
 посао гори, рус. погр. 280
 посесивни генитив, погр. уп. 61
 посецати 187
 посланички, акц. 117, 118
 послаћу, обл. 113
 послушаће, обл. 113
 посо (посао), акц. 258, 259
 посрнути, знач. 89
 пос(т), фонет. 105
 посустали (путник), уп. 89
 поточина 279
 потргати 187
 потријебити се 279
 потршљај погр.=потпршљај прав. 277
 потући, акц. 261
 потући ћеш, обл. 114
 потценити, гл. 40
 поћи, знач. 88
 похвалити ћу, обл. 111
 похваљивати 279
 поцрнело (лице), уп. 89
 пош, знач. и акц. 263
 поша, знач. 187
 пошли, уп. 89
 поштењије, обл. 286
 правнички, акц. 117, 118
 Правопис: јединство новог правописа
 145—147
 Пражанин, обл. 200
 Пранга 187
 прасадима, акц. 260
 прасци, акц. 259
 прати, прел. трансформативни 252
 праћка (ген. мн.), обл. и акц. 261
 праци, фонет. 105
 првјенац 279
 првобратучед, акц. 258
 пре неколико дана, непр. уп. 63
 пре-, при-, прѢ-, 105
 преварант, акц. 263
 пред, предлог 291, 303,
 пред њим, акц. 261
 преда (прида), обл. фонет. 294, 295
 предводнички, акц. 117
 предочити, прел. 251
 претсједнички, акц. 117
 представити, прел. 251
 преимначити, преимначавати 279
 прекамуцати 187
 преко, обл. фонет. 303
 прелазни глаголи (креативни, мотивни,
 трансформативни) 250—252

прележала (земља), знач. 90
 прележати, знач. 89, 90
 прелетети (: летети), прел. 255
 преместити, прел. мотивни 252
 пренети, прел. мотивни 252
 препознати, пров. 62
 прерастају (кукурузи), непрел. транс-
 формативни 254
 пресахли (извор), уп. 89
 прескочити (: скочити), прел. 255
 преступнички, акц. 117
 претака 279
 претопити, обл. фонет. 303
 претрчали, уп. 89
 претседник, акц. 118
 претседнички, акц. 117, 119
 пређавац, знач. 187
 прећи (: ићи), прел. 255
 преценити, гл. 40
 преша, акц. 186
 прибити се, знач. 228
 привулати се 187
 прид, дијал. предлог 291
 придонети, пров. 62
 придоћи, акц. 261
 прикод, акц. 259
 примићу, примићете, обл. 113
 Приморац, обл. 204
 Приморје, обл. 198
 припус, акц. 259
 приспијем, приспијеш, акц. 73, 74
 присретати 279
 приступ, акц. 259
 присушити, присушивати 279
 прићи ће, обл. 114
 Приштевац, обл. 198, 204
 Приштина, обл. 198
 Приштинац, непр. 204
 Приштињанин, непр. 204
 пробрцнути 279
 пробудити се, знач. 92
 пробуђен, знач. 92
 проведрити, проведравати 279
 продати, прел. трансформативни 252
 прозор, акц. 259
 проклети, акц. 261

прокопати 187
 прокотрљати се 187
 пролаз, акц. 259
 пролеће — прољеће, пост. 122
 променути, променем: и променим, обл.
 44, 46
 пронаћи, акц. 261
 пропутовали, уп. 89
 проређује, обл. фонет. 303
 просејати 279
 простеји, суф. 288
 проћи, знач. 88, 89
 проценити, гл. 40
 прошао је, гл. прид. 89
 прошле године, недеље, уп. 90
 прошли (човек), знач. 90
 прошлог месеца, часа, уп. 90
 прошћије, суф. 288
 прва 187
 пруће, знач. 277
 пршење погр.=прштење прав. 277
 Псковљанин, обл. 200
 пуже (дете), непрел. мотивни 254
 пуша (јоргован), непрел. креативни 253
 пусталина погр.=пустолина прав. 277
 путијер, пост. 122
 путнички, акц. 117
 путовати, знач. 88
 пуцаљка, знач. 187
 пуче глас, израз уп. 282

Р

Рабњњ 155
 ради, уп. непр. 61
 радни глаголски придев — придевска
 функција 86—92
 радник, суф. и акц. 116, 118
 раднички, акц. 116, 117, 119
 радови, акц. 259
 Радуловић д-р Јован, некролог 80
 разбојник, акц. 118, 119
 разбојнички, акц. 117
 разбојнички, прилог акц. 119
 разбрлатити, знач. 275
 разјахивати 279
 размак, акц. 259

- разумијем, акц. 73, 74, 75
 Ралф Валоне, промена 267
 рањеник, акц. 118
 рањенички, акц. 117
 раскнежити, прел. трансформативни 252
 распедлити се 187
 расти, знач. 89
 расуђивање погр.=расијавање прав.277
 рђавији, непр. 61
 рѣ < рѣ, фонет. 302—304
 ребелија 278
 ребро, акц. у промени 260
 ревија, варв. 61
 ређи, обл. фонет. 302
 резати, обл. фонет. 302
 Рене Клер, писање 269, 272, 273
 Рене Коти, промена 268, 272
 ређе, обл. 114
 ређи ће, обл. 114
 рече (2 и 3 л. јд. аор.), акц. 262
 речем, акц. 262
 Реченице без развијених главних делова 5—23; мишљења појединих научника 6—7; реченице са изостављеним субјектом или предикатом 7; елиптичне реченице 7; непотпуне реченице 8—10; реченице без развијених главних делова — реченице без предиката 11—12; реченице без субјекта и без глаг. дела предиката (речи — реченице и синтагме — реченице) 12—15; искази: карактеристика — недостатак синтаксичког односа 16; реченична служба речи — исказа и синтагма — исказа: номинативни искази 16—18; акузативни искази 19, поздрави и сл. 19—20; речце-свезице 20, речце *да* и *не* 21; узвици 21—22.
 речник, обл. фонет. 302
 решење, акц. 262
 рије < рѣ, фонет. 303
 рје < рѣ, фонет. 302—304
 рјеђи, обл. фонет. 302
 рјечит, обл. фонет. 303
 рјечник, обл. фонет. 302
 родољуби, акц. 258
 Роже Вадим, промена 269
 Роже Мартен ди Гар, промена 268
 ролац 279
 руди (зора), непрел. трансформативни 254
 руднички, акц. 117
 рука, акц. у промени 261
 Румљанин, обл. 200
 Румун, обл. 199
 Румунија, обл. 198
 Румунска, обл. 203
 Рус, обл. 199
 русвај 187
 Русија, обл. 198
 Рускиња, обл. 202
 рчин 187
- С**
- с, предлог 297, 298
 с Турци, дијал. обл. 93
 с учитељом, п. 105
 са, уп. непр. 61
 са шевари, непр. 61
 саветнички, акц. 117
 савјетнички (ј.), акц. 117, 118
 савријети 279
 сагоревати на послу, израз 280
 сад-и-ти (: сед-е-ти < сѣд-ѣ-ти), прел. 255, 256
 (са)зидати, прел. креативни 251
 салемба погр. = силямбе прав. 277
 салити сграву 187
 Сами Солх, промена 268, 269, 272
 Самјуел Бекет, промена 267
 само, свеза 310
 сапатнички, акц. 117
 сапутнички, акц. 117
 сараднички, акц. 117
 Сарај-ка, Сарај-лија : Сарај-ево 198
 Сарајевка 204
 Сарајли, обл. 200
 Саскиња, обл. 202
 састав, акц. 259
 сатарити 187

- свадба (ген. мн.), обл. и акц. 261
 Светојанац 204
 Светојањанин, непр. 204
 свитати, непрел. 251
 сво, непр. 61
 свој, непр. уп. 60, 64
 се, енкл. 292, 306, 307
 себе, п. 105, акц. 262
 сева, непрел. креативни 253
 седети, непрел. 251
 секнути (у страну) 187
 Секулић Исидора, некролог 141—142
 село, акц. у промени 260
 сељацима, п. 105
 s'epfivter, знач. 67
 сестра, акц. 105, 288
 сетовати 187
 сећи, прел. трансформативни 252
 си, обл. 98
 Сибирац, обл. 201
 сијено, акц. 259
 сикира, фонет. 105
 симицијнски 279
 сипати, знач. 187
 Сирија 198
 сирити, знач. 187
 сићити се 279
 Сицилијанац, обл. 202
 сиџада, обл. 186
 сишће, фонет. 115
 сјести, знач. 88
 скакати, непрел. мотивни 250, 251, 254
 склибити 279
 Скопје, уп. 157, 158
 Скопљанац, обл. 201, 203
 Скопље, уп. 157, 158
 скочили, уп. 89
 скочити, знач. 88
 Скрадин, фонет. пост. 108
 скрпати, знач. 56, 57
 скрпати се, знач. 56, 57
 скуп, акц. у промени 258
 славенски 157
 Славонија, обл. 197
 следећи — следећи, пост. 122
 Словак, обл. 199
 Словенац, пост. и обл. 157, 199
 Словеначка, уп. и обл. 157, 197
 словеначки, пост. и знач. 156
 Словенија, уп. и обл. 157, 197
 Словенка, пост. и обл. 157, 203
 словенски, уп. 156, 157
 службенички, акц. 117
 служиће, обл. 113
 смедеревско-вршачки дијалекат
 283—290 -
 смијем, акц. 73 — 75
 смјеран, смјерен 279
 смотак, пров. 62
 смрди (трулеж), непрел. креативни 253
 смрзлош 279
 смђјешъ > ист. сме-еш > смѣш, пост.
 и акц. 73
 снети, фонет. 296
 соко, акц. у промени 258
 Солуњанин, обл. 201
 Сомборац, обл. 201, 204
 Сомборка, обл. 203
 сомуција погр. = сомунција прав. 277
 сопствени, непр. превод 66
 спавати : успавати 251
 Спартанац, обл. 202
 спасће се, фонет. 115
 спашење, (дијал.) акц. 262
 Спенсер Траси, промена 267
 спис, акц. у промени 259
 Сплићанин, обл. 200
 спроводнички, акц. 117
 Србија, обл. 197, 198
 Србијанац, обл. 198, 202
 Србин, обл. 199
 Србљанин, обл. 47, 48
 Србљи — ара упоребе 47—53
 срдиће се, обл. 113
 Сремац, обл. 201
 сремачки, пост. 156
 Сремица, обл. 202, 203
 срећа, обл. фонет. 303
 стакло, акц. 260
 такоце, обл. 186
 станови, акц. 259
 становнички, акц. 117

старешина, обл. фонет. 302
 старији, фонет. 105
 старјешина, обл. фонет. 302, 304
 стати код кога 185
 стваралачки (креативни) глаголи 251—
 253
 стегно, знач. и акц. 260
 Стенли Крамер, промена 268, 269
 Стил и језик
 — Ива Андрић 24—31
 — Милована Глишића 174—195
 — Лазе К. Лазаревића 206—212
 — Милана Ракића 217—219
 — у препеву „Евгенија Оњегина“ 159
 — 173
 — у једном приказу 220—226
 стиснути, знач. 187
 стићи, знач. 88
 столар 185
 стакло > стакло, фонет. 295
 су, енкл. 307—309
 субјективни глаголи 253
 судруж погр. = судружан прав. 277
 суђер 279
 суза, акц. у промени 261
 сунђер 279
 суојача погр. = стојача прав. 277
 Сурдуличанин, обл. 200
 сусришће, фонет. 115
 Суфикси
 -ез 199
 -је 198
 -ија 197
 -(јан)ка 202, 205
 -ка -киња 202—205
 -(јан)ац 202—205
 -ик 116, 118
 -инац 199
 -ица 202, 203
 -ички 116—119
 -лија 200
 -(ј)анин 199, 200, 203, 205
 -ина 198
 -ски 197, 199
 схватити, прел. 251

Scard = >*šcard > š'ar(d) > šar,
 фон. пост. 109
 Scardbna — Σκαρδbνα >

Т

Татарин, обл. 199
 те, енкл. 292, 306, 309
 Тебанац, обл. 202
 Тезеј, транскр. 62
 тек што, свеза 310
 теладима, акц. 260
 тельци, акц. 259
 Темпл, акц. 263
 тећи, непрел. мотиван 254
 Тибетанац, обл. 202
 Тилъери (фр. Tuileries) 123
 тјеснота погр. = тјескота прав. 277
 токрк (точак у загонеци) 279
 тонити - тоном, словеначки, обл. 44
 топ-и-ти (:то-ну-ти <*топ-ну-ти), прел.
 39, 45, 255, 256
 топова, акц. 259
 торба, акц. у промени 261
 Тотица, обл. 202
 Трав-љанин : Трав-ник 198
 Травничанин 204
 Травнички, акц. 117
 Тракија, обл. 197
 тракнути се, знач. 148—153
 трансформативни (обликовни) глаголи
 251, 252, 254
 Трачанин, обл. 200
 тргати, прел. 251
 тргови, акц. 259
 Требињац, обл. 201
 трептати, знач. 89
 тресем, акц. 73
 трескавица погр. = трескавица прав. 277
 трести, акц. 261
 Трешњевац, обл. 204
 тршоштити погр. = тртосити прав. 277
 трчати, непрел. мотивни 254
 трчати, непрел. 251, 253
 тумбе, обл. 186
 туњкати 187
 Туркиња, обл. 202

Турком, дијал. обл. 93
 Турска = турска земља, пост. 197
 турче погр. = ћурче прав. 277
 Турчин, обл. 199
 тући, акц. 261
 туцати, прел. трансформативни 251,
 252

Ћ

ће, енкл. 306—308
 ће бит(и) и сл., обл. 113
 ћебе, акц. 260, 261
 Ћекличкиња, обл. 204
 ћитајка 187
 ћу, енкл. 307
 ћубара 279
 ћутити ће, обл. 113

У

у, предлог, значење, акц. 258, 259,
 261, 299
 у гробље, непр. уп. 64
 У Ну, промена 272
 у његовој наклоности, непр. 61
 у . . . пуних, непр. уп. 64
 у уветима, пров. 62
 у улици, непр. уп. 64
 ублијеђети 279
 убожар 277
 убојнички, акц. 117
 увело цвеће, уп. 89
 увенути, знач. 89
 увјет 185
 у^о, акц. 260
 увознички, акц. 117
 уг, знач. и акц. 263
 утигуће, акц. 262
 ударник, акц. 116
 ударнички, акц. 116, 117, 118
 удубе се 187
 уз, предлог 291
 уза, облик фонет. 294, 296
 узаврела крв, уп. 89
 узаврети, знач. 89
 узајмити, прел. трансформативни 252
 узастоп, обл. 186

узбезекнути, обл. 186
 узверено 187
 узвисиће, обл. 113
 уздрхтати, знач. 89
 узети, прел. трансформативни 252
 узећу, обл. 113
 узорвана 187
 уклетити, акц. 261
 уокотити очима 187
 укорити књигу 186
 украсти, прел. трансформативни 252
 улисти, фонет. 115
 улисти ћу, обл. 113, 115
 улисћемо, фонет. 115
 улишћу, фонет. 115
 умем : умијем, акц. 75
 уметнички, акц. 117
 умијем, умијеш, умије, умијемо, уми-
 јете, умију, акц. 73, 74, 75
 умјети, акц. 74
 умјетнички (ј.), акц. 117, 118
 умри^еети, акц. 261
 умрићети, обл. 113
 унезверено 187
 унети, фонет. 296
 уосталом, модална реч 310
 упали образи, уп. 89
 упасти, знач. 89
 упијати уснама 186
 управнички, акц. 117
 упропац, обл. 186
 упропашћено 187
 Уругвајац, обл. 201
 усекнути се 279
 усјетити се 279
 успавати (: спавати), прел. 255
 успијем, акц. 73
 устајаше (ме доцна), прел. 255
 утакати 279
 утећи, акц. 261
 утишиће, обл. 113
 утишкава 186
 утопљеник, акц. 118
 утопљеница, акц. 118
 утопљенички, акц. 117, 118
 утрну (2 и 3 л. јд. аор.), акц. 262

уценити гл. 40
 ученички, акц. 117
 учети, учимати погр. = узети, узимати
 прав. 277
 уши, знач. и акц. 260
 ушкрљат погр. = ушрљан прав. 277

Ф

фамулус, обл. 186
 фантом, варв. 61
 фармер, варв. 61
 фармерка, варв. 61
 фелтон (фр. feuilleton), изговор и
 писање 123
 Феникија, обл. 198
 fille, фр. знач. 65
 Финац, обл. 196, 201
 Финкиња, обл. 203
 Финска, обл. 197
 Франсоа Моријак, промена 270
 Франц Јозеф Штраус, промена 271
 Француз, обл. 199
 Француска, обл. 197
 Францускиња, обл. 202
 Фриц Ланг, писање 272, 273
 футур I — облик футура I у прошлости
 110—111

Х

х, фонет. 105
 халакати 187
 ханђијски погр. = ханџијски прав. 277
 харање, харати 279
 Хари Пил, промена 269
 хвалити ћеш, обл. 112
 хвалићеш, обл. 112
 Хваранин — Хварка 203
 Хелсинчанин, обл. 200
 Херцеговац, обл. 201
 Херцегов-ина : Херцегов-ац 198
 хећинлук 279
 Хириши Ймагаки, промена 268
 Хо ши Мин, промена 272
 ходати, непрел. 250
 ходила (зелену гору), прел. 255
 Холандија, обл. 198

hotel, фр. знач. 66
 хоћу, акц. 73
 Хрват, обл. 199
 Хрватска, обл. 197
 humilité, фр. 67
 Хун 199

Ц

царевица, знач. 187
 cagesse, фр. знач. 67
 цвате (вишња), непрел. креативни 253
 цветати, знач. 89, непрел. 251, 253
 цврчи (печеница), непрел. трансформа-
 тивни 254
 цевара, знач. 187
 Цејлонац, обл. 201
 ценити, гл. 39—41
 ценути се, гл. 44, 45
 цеп -, праслов. корен 44
 серепети, гл. чеш. знач. 45
 цепенетъ, рус. гл. 45
 цепнути се, обл. 45
 цептети (цептити), гл. 45
 церекати се 186
 Цетињанин, обл. 203
 Цинџар (ин), обл. 199
 Цинџарка, обл. 203
 Цркиња, обл. 203
 Црногорац, обл. 204
 Црногорка, обл. 203
 цунцуна погр. = цунцупа прав. 277
 цури (вода), непрел. мотивни 254
 Цуцкиња, обл. 204

Ч

чам 279
 Чанг Кај Шек, промена 272, 273
 Чантавирац, обл. 204
 чаругџија 279
 чаршинлија 186
 частити се, знач. 115
 чедност, непр. превод 67
 чељадима, акц. 260
 чем погр. = гем прав. 277
 Черкез, обл. 199

четомице 187
 Чех, обл. 199
 Чехиња, обл. 202
 Чешка, обл. 197
 чешљати, прел. трансформативни 252
 чивитар, знач. 185
 чика-Марка, писање 273
 чика-Марков (брат), писање 273
 Чикажанин, обл. 200
 Чилсанац, обл. 202
 чињах : чиним, чинити, обл. 39—40
 чита 187
 читати, прел. трансформативни 252
 човек, акц. у промени 258
 чоек, акц. у промени 258
 чом 279
 Чу Ен Лај, промена 272
 чути, прел. мотивни 251, 252

Ц

царугија 279
 Цефри Хорн, промена 269
 цилимке 279
 цилитимичке 279
 цин 278
 Цојс Кери, промена 267
 Цон Вејн, промена 267
 Цон Фостер Далс, промена 271

Ш

шара, знач. 108, 187
 шарати (у изразу: шара се снијег) 279

Шарац вода ладна — постанак и
 значење 108—109
 Швабица, обл. 202
 „Швајцар“ 199
 Швајцарска, обл. 197
 Швед 199
 Шведска, обл. 197
 Швеђанин, обл. 200
 шибљак, морф. 277
 шикара, морф. 277
 шикрет, морф. 277
 Шиптар, пост. и знач. 154—156
 Шиптарка, обл. 203
 Шкипетар 154
 шклопац, знач. 277
 шкопац, погр. знач. 277
 Шкот 199
 шкрњетина погр. = шкрњетица прав.
 277
 шома 187
 Шпанац, обл. 201
 Шпанија, обл. 198
 Шпанка, обл. 203
 штавише, модална реч 310
 штампати, акц. 258
 Штитарка, обл. 204
 што, заменица 292
 шубара 279
 шушњар 187

S (дз)

Свезда, фонет. 288

O. P. — З. Г. С.

М.С.
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. IX

БЕОГРАД 1958-1959

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник академик д-р АЛЕКСАНДАР БЕЛИЋ
Секретар Уређивачког одбора Берислав М. Николић

Наш језик излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 табака; њих свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Рукописе слајти Уређивачком одбору или Бериславу Николићу, секретару Одбора, Института за српскохрватски језик Српске академије наука, Београд, Кнез-Михаилова 35/1

Рукописи се не враћају

Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА

БЕОГРАД

Слог: „Научно дело“, Београд, Вука Караџића 5.

Штампа и повез Графичког предузећа „Академија“, Београд, Космајска 28

САДРЖАЈ

IX књиге Нашег језика

	Страна
<i>А. Белић</i> : Поводом језичких испитивања и излагања нашег ча- сописа	1— 4
Два значајна подухвата словенске науке	81— 85
Јединство новог правописа	145—147
Поводом Ракићева језика	217—219
<i>Грегур Берић</i> : Како је постала реч курџон?	76
<i>И. Грицкајић</i> : Нови прелеп Пупкинова Евгенија Оњегина	159—173
Покретно <i>a</i> на крају неких предлога као диференцијални семантички знак	291—301
<i>Голуб Добрашиновић</i> : О неким језичким и стилским појавама у приповијеткама Милована Ђ. Глипића	174—195
<i>Срејен Живковић</i> : Деоба глагола по објекту	250—256
<i>Павле Ивић</i> : О питању смедеревско-вршачког дијалекта	283—290
<i>Б(ожидаф) К(овачевић)</i> : „Девет љутих лава“ у песми „Смрт мајке Југовића“	124—127
<i>Св. Марковић</i> : Облик футура у прошлости	110—115
Промена туђих личних имена и презимена	265—273
<i>Свештозар Мајић</i> : О облику „Србљи“	47— 53
Вуков однос према екавским песмама народним	93—101
Из Вукова превођења	280—282
<i>Б. Милановић</i> : О једном глаголском дублету	32— 42
Употреба предлога <i>код</i> (с генитивом) уз глаголе кретања	227—242
<i>В. М. Мишовић</i> : Неколико напомена о значењу речи <i>накрџаиш</i>	54— 58
<i>Милош С. Московљевић</i> : Уз чланак Б. Милановића „О једном глаголском дублету“ II	44— 46
Деведесетогодишњица проф. О. Брока	69— 72
О Ивићеву „смедеревско-вршачком дијалекту“	102—107
Погрешна употреба неких назива	154—158
У коју категорију речи спада реч „као“?	243—249

	Страна
<i>Берислав М. Николић</i> : Смиреност Андрићева казивања	24— 31
Традиција Вукова у Тршићу	128—131
Исидора Секулић	141—142
Прилог проучавању стила Лазе К. Лазаревића	206—212
<i>Миливој Павловић</i> : Шарац вода ладна	108—109
<i>Михаило Павловић</i> : О једном преводу с француског	59— 68
<i>Асим Пецо</i> : <i>Артиљерија</i> или <i>артиљерија</i> ?	120—123
<i>Милићар Пешикан</i> : О грађењу имена становника у односу на имена земаља и места	196—205
О месту енклитике у реченици	305—311
<i>Н. С. Половина</i> : Вуков немачко-српски речник	274—279
<i>Петар Сладојевић</i> : О рефлексу кратког <i>ѡ</i> иза <i>р</i> у књижевном је- зику јужнога изговора	302—304
<i>Милија Сјанић</i> : Уз чланак Б. Милановића „О једном глаголском дублету“ I	43
О квантитету једног вокала презентске основе	73— 75
О дужини вокала <i>и</i> у наставку <i>-ички</i>	116—119
Из акцентологије	257—264
<i>М. Сивановић</i> : Реченице без развијених главних делова	5— 23
Још нешто о придевској функцији радног глаголског придева	86— 92
О аутентичности глагола <i>гракнути се</i> у једном Његошеву стиху	148—153
О језику у једном приказу и поводом тога језика	220—226
<i>Уредништво</i> : д-р Јован Радуловић	80
<i>Језичке јоуке</i>	77—79, 132—140, 213—216
<i>Регистар</i>	312—320
	321—341

НАШ ЈЕЗИК излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 табака; цео свезак чине једну књигу. Јуна и августа часопис не излази. Годишња прешлашта износи 300 дина; цена поједином броју је 60 дина. Прешлашту слашћу Институту за српскохрватски језик Српске академије наука, Београд, Кнез-Михаилова 35/1, на текући рачун код Кооперативне банке бр. 101-701-2-1483. Рукописе слашћу Уредивачком одбору или Бериславу Николићу, секретару Одбора, Института за српскохрватски језик Српске академије наука, Београд, Кнез-Михаилова 35/1. — Рукописи се не враћају.
